

Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет

До 55-річчя
кафедри фінансів ім. С. І. Юрія

XX ЮВІЛЕЙНІ ВСЕУКРАЇНСЬКІ НАУКОВІ ЧИТАННЯ ПАМ'ЯТІ С. І. ЮРІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

12 листопада 2024 року

*Шлях до успіху – це щоденна
наполеглива праця, помножена на
чіткий стратегічний план, орієнтацію
на передовий світовий досвід,
відкритість для співпраці з
вітчизняними та зарубіжними
партнерами.*

Сергій Юрій

Тернопіль
2024

УДК 336

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Десяті ювілейні всеукраїнські наукові читання пам'яті С. І. Юрія

12 листопада 2024 року

ГОЛОВА РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Андрій Крисоватий – завідувач кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ, д. е. н., професор.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Ольга Кириленко – д. е. н., професор, професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ;
Володимир Горин – д. е. н., професор, професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ;
Зоряна Лободіна – д. е. н., професор, професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ;
Вікторія Булавинець – к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Михайло Крупка – д. е. н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту, Львівський національний університет імені Івана Франка;

Марина Слатвінська – д. е. н., професор, завідувач кафедри фінансів Одеського національного економічного університету;

Олена Стащук – д. е. н., професор, завідувач кафедри фінансів, Волинський національний університет ім. Лесі Українки.

*Збірник наукових праць розглянуто та рекомендовано до друку на
засіданні кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ
(протокол № 6 від 13 грудня 2024 р.)*

Десяті ювілейні всеукраїнські наукові читання пам'яті С. І. Юрія: збірник наукових праць (м. Тернопіль, 12 листопада 2024 року). Тернопіль: ЗУНУ, 2024. 223 с.

У збірнику наукових праць висвітлено наукові погляди послідовників наукової школи українського педагога і вченого-економіста С. І. Юрія з актуальних питань фінансової теорії та практики. Представлені матеріали заслуговують на увагу науковців, викладачів, студентів і фахівців-практиків.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ ЗА ВИПУСК:

Володимир Горин – д. е. н., професор, професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ.

За редакцію та достовірність матеріалів, розміщених у збірнику наукових праць, несуть відповідальність автори.

УДК 336
© ЗУНУ, 2024

ЗМІСТ

<i>Маслій Вадим</i> НАУКОВИЙ ВНЕСОК С. І. ЮРІЯ У ДОСЛІДЖЕННЯ ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТИВАННЯ: ІНТЕГРАЦІЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ЗАСАД ТА ЇХ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ.....	8
<i>Була Павло</i> ОСОБЛИВОСТІ СТІЙКОГО ФІНАНСУВАННЯ ТА ЗЕЛЕНОГО БАНКІНГУ В УКРАЇНІ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ВИКЛИКИ.....	11
<i>Булавинець Вікторія, Михалік Анна</i> ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ.....	16
<i>Валігура Володимир, Валігура Тетяна</i> ДОМІНАНТИ МОДЕЛІ АДМІНІСТРУВАННЯ ПОДАТКІВ 3.0.....	22
<i>Герчаківський Святослав, Сідляр Вікторія</i> КРИТЕРІЇ ТА СТАНДАРТИ ЄС ЩОДО ОПОДАТКУВАННЯ МСП.....	27
<i>Головай Надія, Мельник Ярослав</i> РОЛЬ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В МОДЕРНІЗАЦІЇ МИТНИХ ПРОЦЕДУР УКРАЇНИ.....	34
<i>Горин Володимир</i> ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ МОДЕЛІ PFI У РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЄКТІВ ПОСТВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ.....	38
<i>Григор'єва Наталія</i> ПЕРСПЕКТИВИ СТАНОВЛЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ.....	42
<i>Дем'янишин Василь, Дем'янишин Василь</i> НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПЕРШОЧЕРГОВИХ ПРОЄКТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ПРІОРИТЕТНИХ ЗАВДАНЬ СТРАТЕГІЇ ЦИФРОВІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ ПУБЛІЧНИМИ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ.....	45
<i>Десятнюк Оксана, Ластовицький Вадим</i> МОНІТОРИНГ ДЖЕРЕЛ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ.....	51
<i>Дзюблюк Олександр</i> АНТИКРИЗОВІ АСПЕКТИ МОНЕТАРНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ.....	54
<i>Дмитрів Володимир</i> ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ.....	59

<i>Долюк Алла, Пушков Сергій</i> ДОХОДИ ДОМОГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ: СКЛАД, ДИНАМІКА ТА РЕЗЕРВИ ЗРОСТАННЯ.....	65
<i>Іванова Анна</i> ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	69
<i>Квасниця Оксана, Хрущ Ярослав</i> ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	76
<i>Кириленко Ольга</i> ПРОБЛЕМАТИКА МІСЦЕВИХ ФІНАНСІВ У НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ ПРОФЕСОРА С.І. ЮРІЯ.....	79
<i>Кізима Андрій, Довбенко Святослав, Голядинець Володимир</i> РИЗИКИ НЕДОНАДХОДЖЕННЯ КОШТІВ ДО СОЦІАЛЬНИХ ПОЗАБЮДЖЕТНИХ ФОНДІВ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ...	83
<i>Кізима Тетяна, Семирозум Галина</i> ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИМИ ПРОЕКТАМИ В УКРАЇНІ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ІНСТИТУЦІЙНИЙ АСПЕКТ.....	87
<i>Коваль Світлана</i> ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВОЇ ПОВЕДІНКИ ДОМОГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ У ПЕРІОД ВІЙНИ.....	92
<i>Коломийчук Наталія</i> РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ФІНАНСІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ.....	95
<i>Крисовата Катерина</i> РОЛЬ МИТНИХ ІНСТИТУЦІЙ У ПРОТИДІІ НЕЗАКОННІЙ ТОРГІВЛІ.....	99
<i>Круп'як Ірина</i> ІМПЕРАТИВИ ДЕРЖАВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ.....	101
<i>Кузьмин Андрій, Блажекевич Роман</i> ЦИФРОВІ ДЕТЕРМІНАНТИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МИТНОГО КОНТРОЛЮ.....	104
<i>Кулініч Ярослав</i> ІНВЕСТИЦІЇ ДОМОГОСПОДАРСТВ У МІСЦЕВІ ФІНАНСОВІ ПРОЕКТИ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ЦИФРОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ.....	108
<i>Лободіна Зоряна, Лушней Юрій, Лободін Руслан, Лушней Тетяна</i> ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ СУТНОСТІ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ І СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ..	112

Лопушняк Галина, Поплавська Оксана

**ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНИХ СОЦІАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ
У СФЕРІ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ..... 117**

Малиняк Богдан

**КОНКУРЕНТНІСТЬ У БЮДЖЕТНИХ ВИДАТКАХ: НОВИЙ ПОГЛЯД НА
КЛАСИФІКАЦІЮ..... 122**

Мудрий Тарас

**ФІСКАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ НЕПРЯМИХ ПОДАТКІВ ЯК ДЖЕРЕЛА
ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ..... 126**

Петрушка Олена, Семешкіна Христина

**НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО
СТРАХУВАННЯ БЕЗРОБІТНИХ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ БЕЗРОБІТТЯ В
УКРАЇНІ..... 131**

Погріщук Галина

МИТНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ..... 135

Руденко Вікторія

**МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ КОРПОРАТИВНОГО ПОДАТКОВОГО
МЕНЕДЖМЕНТУ..... 139**

Русін Віктор, Будник Катерина

**СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ
ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ..... 143**

Савчук Світлана, Булик Михайло

**ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В
УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ..... 151**

Сербін Олексій

**ОСОБЛИВОСТІ ПОЄДНАННЯ МОНЕТАРНОЇ ТА ФІСКАЛЬНОЇ
ПОЛІТИКИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ..... 155**

Сидор Ірина, Білик Валентин

**ПУБЛІЧНІ ФІНАНСИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РОЗВИТКУ ФІЗИЧНОЇ
КУЛЬТУРИ І СПОРТУ В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ..... 157**

Сидор Тарас, Паньків Назарій

**ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ БЮДЖЕТНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ..... 162**

Сидорчук Анатолій

**ОСОБЛИВОСТІ БЮДЖЕТНОГО ФІНАНСУВАННЯ ЯК МЕТОДУ
МІНІМІЗАЦІЇ РИЗИКІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ..... 169**

Смагло Ольга

**ОСОБЛИВОСТІ ПРОТИДІЇ ФІШИНГУ ЯК РІЗНОВИД ФІНАНСОВИХ
ТЕХНОЛОГІЙ..... 171**

<i>Тимків Андрій</i> ФІНАНСОВА ІНКЛЮЗІЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ ДЕРЖАВНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ПОСТВОЄННОГО ПЕРІОДУ.....	175
<i>Титор Володимир, Кекіш Ігор</i> ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ МИТНИХ ТА ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ У ПРОТИДІЇ КОНТРАБАНДІ.....	178
<i>Ткачик Федір, Ткач Тарас</i> МОНІТОРИНГ ДИНАМІКИ ПОКАЗНИКІВ ПОДАТКОВИХ НАДХОДЖЕНЬ У СТРУКТУРІ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ.....	181
<i>Федак Юрій</i> ДЕРЖАВНА ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК КРАЇНИ.....	184
<i>Шашкевич Олександр</i> ПРОБЛЕМАТИКА НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ВИРІШЕННЯ.....	188
<i>Штефан Людмила</i> ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД КРЕДИТУВАННЯ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ.....	193
<i>Шулюк Богдана</i> ПОДАТКОВІ ПІЛЬГИ: НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ПОЛЕМІКА ЩОДО НЕОБХІДНОСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ В СФЕРІ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА.....	199
<i>Ярова Юлія</i> ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОГО ПЛАНУВАННЯ.....	203
Десятий Всеукраїнський конкурс студентських наукових есе приурочений пам'яті С. І. Юрія	
Результати конкурсу (Переможці та номінанти).....	208
<i>Лушней Тетяна</i> ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ЗЕЛЕНОГО ФІНАНСУВАННЯ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ...	211
<i>Петрик Анастасія</i> ДЕЯКІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ВІДХОДАМИ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	212
<i>Петровська Дар'я</i> ЕКОНОМІЧНА БРОНЬ ВІД МОБІЛІЗАЦІЇ: МОЖЛИВОСТІ ТА РИЗИКИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ.....	214

Будьонков Богдан

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ТА ТУРБУЛЕНТНОСТІ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА.....	216
--	------------

Новак Андрій

ФІНАНСИ У НАШОМУ ЖИТТІ.....	218
------------------------------------	------------

Корецька Лідія, Дорош Максим

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ БІЗНЕСУ: ЕЛЕКТРОННА КОМЕРЦІЯ ТА КРИПТОВАЛЮТА.....	219
---	------------

Токарчук Андрій

РИЗИКИ ФІНАНСОВОГО ШАХРАЙСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ: ЯК УБЕЗПЕЧИТИ СЕБЕ ТА РОДИНУ.....	221
--	------------

Вадим Маслій

к.е.н., доцент, доцент кафедри прикладної математики,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

НАУКОВИЙ ВНЕСОК С. І. ЮРІЯ У ДОСЛІДЖЕННЯ ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТИВАННЯ: ІНТЕГРАЦІЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ЗАСАД ТА ЇХ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ

Сергій Ілліч Юрій – видатна постать вітчизняної університетської фінансової науки. Він досліджував проблеми фінансів у ринкових відносинах на мікро- та макрорівнях. Вчений присвятив ряд своїх наукових праць ролі бюджетного механізму у забезпеченні соціально-економічного розвитку держави, сформулював ряд наукових пропозицій, що стосуються удосконалення бюджетного механізму.

Одним із напрямів його досліджень був процес іноземного інвестування, який набував особливої актуальності на початку 1990-х років, коли Україна стала незалежною державою.

Вперше до цієї теми вчений звернувся наприкінці 90-х років [1; 2]. Враховуючи те, що першими формами залучення іноземних інвестицій були спільні підприємства, актуальною стала монографія С. Юрія «Фінансово-кредитні відносини нових форм зовнішньоекономічних зв'язків». В даній праці вчений зазначає, що сучасні міжнародні економічні відносини невід'ємно включають у себе зарубіжні інвестиції як фактор інтернаціоналізації виробництва, розвитку промислово-економічних зв'язків між окремими країнами і групами країн. Розпад СРСР, зазначає С. Юрій, дає змогу більш інтенсивно проводити економічні заходи, пов'язані з ринковою економікою. Спільні підприємства стають найбільш комплексною формою промислово-економічного співробітництва, яке включає в себе процеси науково-технічної, виробничої та збутової взаємодії партнерів. С. Юрій виділяє такі переваги спільних підприємств:

- довгочасність угод про функціонування спільного підприємства;
- можливість комплексного використання зусиль партнерів для взаємодії в усіх передвиробничих, виробничих і збутових сферах;
- об'єднання найбільш сильних взаємодоповнюючих елементів продуктивних сил, які належать партнерам;
- забезпечення контролю з боку партнерів не тільки за виробництвом, а й за процесом реалізації продукції підприємства.

Аналізуючи динаміку залучення іноземних інвестицій через механізм спільного підприємництва, С. Юрій виділяє низку факторів негативного впливу, які на сучасному етапі називають факторами інституційного середовища:

- політичний ризик;
- жорсткі вимоги щодо валютної самоокупності та відсутність конвертованості національної грошової одиниці (вкладаючи у спільне

підприємство валюту, іноземний партнер може одержати дохід переважно в карбованцях, а не у вільно конвертованій валюті);

- високі податкові ставки на експорт та імпорт;
- інші політичні фактори.

Аналізуючи методологічні підходи створення спільних підприємств, С. Юрій вивчає інтереси, які мають ТНК та інші учасники спільного підприємництва. При цьому він виходить із двох наступних положень:

– основоположними рушійними силами розвитку кожного даного суспільства, об'єкта є, насамперед, його інтереси; корені суспільних явищ треба шукати у виробничих відносинах. Отже, змінюючи суспільні форми й методи присвоєння, удосконалюючи організаційну структуру виробництва й управління, обов'язково треба попередньо з'ясувати, чийм інтересам і якою мірою служитимуть передбачувані зміни;

– зміни у виробничих відносинах, спрямовані на досягнення прогресивних цілей, слід підкріплювати заходами, які, з одного боку, зацікавлять суб'єктів у їх здійсненні, а з другого – усунуть перешкоди до їх реалізації.

Накладаючи ці методологічні положення на створення та функціонування спільних підприємств, вчений один із перших серед вітчизняних науковців виокремлює інтереси транснаціональних корпорацій (далі – ТНК) та країни-реципієнта (табл. 1).

Таблиця 1

Інтереси ТНК та суб'єктів господарювання країни-реципієнта

Інтереси ТНК	Інтереси суб'єктів господарювання країни-реципієнта
1. Отримання доступу до мінеральних; 2. Проникнення на ринок, потенційно досить широкий, але з обмеженою купівельною спроможністю (особливо це стосується імпорту); 3. Використання ресурсів порівняно кваліфікованої робочої сили при відносно низьких затратах на її створення; 4. Використання результатів наукових досліджень і технічних розробок для створення нових видів товарів, які є конкурентоздатними на світовому ринку.	1. Отримання доступу до зарубіжної передової технології; 2. Поповнення внутрішніх джерел нагромадження; 3. Використання іноземного досвіду управління для підвищення ефективності виробництва; 4. Зменшення непотрібного імпорту та скорочення витрат у ВКВ; 5. Розширення експорту, особливо готової промислової продукції; 6. Покращення збалансування національної економіки.

В працях початку 2000-х років [5; 6; 7] С. Юрій акцентує увагу на особливостях і суперечливих тенденціях розвитку міжнародних фінансів в умовах глобалізаційних процесів.

С. Юрій зазначає, що: «фактично всі країни світу, незалежно від рівня їх економічного розвитку намагаються використати прямі іноземні інвестиції як джерело зростання, розвитку та поширення новітніх технологій. Міжнародні фінанси виступають одночасно як результативним, так і нівелюючим чинником конкурентної боротьби між країнами-реципієнтами щодо залучення іноземних

інвестицій. Бурхливе зростання транскордонної мобільності фінансових потоків є однією з головних ознак глобального простору» [6, с. 11].

Таким чином, результати наукових досліджень іноземного інвестування, які отримав С. Юрій, не втратили свою актуальність в теперішній час та є методологічним базисом для проведення подальших досліджень в даному напрямку.

Список використаних джерел:

1. Юрій С. І. Ефективність фінансово-кредитних відносин спільних підприємств країн-членів РЕВ. Матеріали наук. конф. Тернопіль: ТФЕІ. 1988.
2. Юрій С. І. Фінансовий механізм інтенсифікації виробництва основних фондів спільного підприємництва країн РЕВ. Матеріали наук. конф. Тернопіль: ТФЕІ. 1988.
3. Юрій С. І. Фінансово-кредитний механізм спільних підприємств (методологія, теорія, практика). К. 1991. 56 с.
4. Юрій С. І. Фінансово-кредитні відносини нових форм зовнішньо-економічних зв'язків (на прикладі спільних підприємств). Монографія. К.: НМК ВО. 1992. 108 с.
5. Юрій С. І. (2002). Орієнтири теорії міжнародних фінансів в умовах глобалізації. *Вісник Тернопільської академії народного господарства*. Вип. 8. Ч. 1. С. 131-138.
6. Юрій С. І., Кравчук Н. Я. Міжнародна мобільність капіталу у вимірі глобальних координат: домінуючі тенденції та сучасні проблеми світової зовнішньої заборгованості. *Вісник Тернопільської академії народного господарства*. 2024. Вип. 5-1. С. 9-26.
7. Юрій С. І. Міжнародні фінанси в умовах глобалізаційних процесів. *Світ фінансів*. 2006. Вип. 3 (8). С. 23-28.

Павло Була

аспірант кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ОСОБЛИВОСТІ СТІЙКОГО ФІНАНСУВАННЯ ТА ЗЕЛЕНОГО БАНКІНГУ В УКРАЇНІ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ВИКЛИКИ

Зелений банкінг поступово трансформується у важливий вектор забезпечення фінансової стабільності та збалансованого розвитку української економіки. Перехід до екологічно орієнтованої економічної системи потребує відходу від усталених методів фінансового забезпечення та впровадження прогресивних, екологічно спрямованих фінансових інструментів. З огляду на це, впровадження принципів сталого фінансування набуває першочергового значення для реалізації екологічних цілей розвитку.

Фінансові аспекти зеленого банкінгу детально розглянуті в роботах таких дослідників, як Н. Капур і Р. Гупта, Т. Баумс і А. Чан, К. Тара і Р. Кумар та інші. Вони визначають зелений банкінг як екологічно відповідальну банківську діяльність, яка прагне досягти балансу між економічною вигодою та екологічними перевагами. Проте наразі є очевидна нестача досліджень у цій сфері банківської діяльності, особливо з огляду на ключові екзогенні та ендогенні виклики, які постають перед країною у зв'язку з фінансовими, економічними та екологічними наслідками військової агресії.

Аналітичні дослідження свідчать про зростання інтересу до екологічного фінансування в Україні. Протягом 2023 року помітно збільшились інвестиції в зелені технології та інфраструктуру. Державні органи запровадили низку стимулів для проєктів зі скорочення викидів та захисту довкілля. Водночас банківський сектор все ще стикається з проблемами недостатньої стандартизації оцінки зелених інвестицій та потребою підвищення екологічної грамотності працівників і клієнтів.

У зв'язку з цим постає завдання комплексного дослідження поточного стану екологічного фінансування та зеленого банкінгу в Україні, враховуючи сучасні тренди та перешкоди. На основі аналізу актуальних досліджень та виявлення проблемних аспектів, необхідно окреслити перспективні напрямки оптимізації та розширення доступу до екологічних фінансових продуктів у банківській системі України.

Екологічне фінансування та зелений банкінг в Україні стали ключовими темами досліджень, оскільки вони визначають екологічно збалансований, економічний розвиток держави. Аналіз сучасних тенденцій виявляє декілька важливих напрямків розвитку, а саме спостерігається посилення зацікавленості українських фінансових установ до екобанкінгу. Банки впроваджують екологічні програми та розробляють спеціальні продукти для «зелених» проєктів. Зокрема, пропонуються кредити на енергоефективність, відновлювану енергетику та скорочення викидів CO₂ [11].

За інформацією НБУ, екологічні кредити становлять вагому частку кредитного портфеля банків. Світові тенденції також демонструють активний розвиток екологічного банкінгу. Європейський інвестиційний банк зосереджується на фінансуванні енергоефективних проєктів, а за даними МБРР, «зелені» кредити є одним із найбільш динамічних сегментів банківського ринку [12; 5].

«Енергетична стратегія України до 2035 року» спрямована на розбудову енергосистеми нашої держави на основі відновлюваних джерел і покращення енергоефективності. Уряд запровадив «зелений» тариф для стимулювання виробництва екологічної електроенергії, що сприяє залученню інвестицій та зниженню викидів.

Хоча урядові ініціативи демонструють позитивні результати, існують перешкоди у вигляді законодавчої нестабільності та корупційних ризиків. Для подальшого розвитку екологічних проєктів необхідно покращити інвестиційний клімат, модернізувати законодавство та забезпечити прозорість використання державних коштів [8].

Стійке фінансування та зелений банкінг в Україні відіграють важливу роль у сталому розвитку держави та сприяють реалізації глобальних цілей сталості [9]. Основними концепціями такої політики є:

- інвестиції в екологічні проєкти: зелений банкінг передбачає фінансування ініціатив, спрямованих на зниження негативного впливу на навколишнє середовище та збереження природних ресурсів. Інвестування в альтернативну енергетику, енергоефективні рішення, відновлювані джерела енергії та інші екологічні проєкти сприяє скороченню викидів CO₂ та інших шкідливих речовин, збереженню природних ресурсів та підвищенню екологічної стійкості;

- кредити для екологічних проєктів: банки пропонують особливі кредитні продукти з низькими процентними ставками та вигідними умовами для зелених проєктів. Це заохочує бізнес та громадян до впровадження екологічно безпечних технологій і практик;

- сертифікація та відповідність міжнародним стандартам: для екологічних проєктів важливо відповідати міжнародним стандартам сталого розвитку та отримати екологічну сертифікацію. Банки можуть підтримувати цей процес, надаючи переваги та фінансові пільги компаніям, які показують свою екологічну відповідальність;

- управління екологічними та соціальними ризиками: у стійкому фінансуванні враховується оцінка та управління екологічними й соціальними ризиками. Під час ухвалення рішень щодо кредитування та інвестування банки повинні брати до уваги можливий негативний вплив на довкілля та соціальні аспекти;

- розвиток ринків зелених фінансових інструментів: розширення фінансових інструментів, таких як зелені облігації та інвестиційні фонди, стимулює залучення приватного та інституційного капіталу в екологічні

проекти. Ці складові сприяють формуванню економіки, яка просувається до більш екологічно орієнтованого та сталого майбутнього [6].

Розвиток стійкого фінансування та зеленого банкінгу в Україні є важливим етапом для підтримки економічної стабільності та підвищення якості життя населення.

Впровадження таких підходів є необхідним для забезпечення сталого економічного розвитку та екологічної безпеки. Аналіз сучасного стану зеленого банкінгу та стійкого фінансування в Україні дозволяє виявити ключові виклики, можливості та перспективи [7; 4]:

– Регуляторна база. Законодавство України у сфері зеленого банкінгу та стійкого фінансування перебуває на етапі формування. Основні нормативні акти спрямовані на підтримку екологічних ініціатив і заохочення інвестицій у зелений сектор. Україна також є підписантом кількох міжнародних екологічних угод, таких як Паризька угода, яка передбачає скорочення викидів парникових газів та сприяння екологічно чистим технологіям.

На сьогодні нормативно-правова база в Україні залишається недостатньо розвинутою для ефективного впровадження стійкого фінансування. Необхідно створити більш детальні регуляції, що охоплюватимуть усі аспекти сталого фінансування та зеленого банкінгу, зокрема вимоги до екологічних стандартів і критеріїв оцінки інвестиційних проєктів [14].

– Фінансові інститути та зелений банкінг. Фінансові установи України поступово інтегрують принципи сталого фінансування у свою діяльність. Деякі банки вже впровадили програми фінансування екологічних проєктів у галузі відновлюваної енергетики, енергоефективного будівництва та управління відходами. Наприклад, АБ «Укргазбанк» активно працює над розвитком зелених облігацій і фінансуванням екологічно орієнтованих проєктів.

Проте, попри наявність успішних прикладів, більшість фінансових інститутів усе ще стикаються з труднощами в реалізації зеленого банкінгу. Основні проблеми включають недостатню поінформованість банківських працівників і клієнтів щодо сталого фінансування, а також брак фінансових стимулів для інвестування в екологічні проєкти.

З огляду на це, можна виділити кілька основних перешкод і викликів [7]:

– Неврегульованість нормативно-правової бази, а саме відсутність чітких регуляцій і стандартів ускладнює впровадження стійкого фінансування. Необхідно створити законодавчі акти, які б установлювали конкретні вимоги до фінансових інструментів та проєктів з урахуванням екологічних, соціальних та управлінських (ESG) критеріїв [11].

– Низька обізнаність і рівень освіти. Багато банківських співробітників та підприємців мають недостатні знання щодо переваг і механізмів стійкого фінансування. Потрібні освітні програми та тренінги для підвищення компетентності та поінформованості у цій сфері.

– Відсутність фінансових стимулів. В Україні поки що бракує фінансових інструментів і стимулів для підтримки екологічних проєктів. Важливо

розробити та запровадити такі механізми, як зелені облігації, пільгові кредити та державні субсидії для заохочення інвестицій у зелені проєкти.

Ключові можливості та перспективи цього напрямку повинні включати, по-перше, розробку нових фінансових інструментів, а саме, для стимулювання стійкого фінансування необхідно впроваджувати такі інструменти, як зелені облігації, екологічні кредити та інвестиційні фонди, орієнтовані на сталий розвиток. По-друге, передбачати співпрацю з міжнародними організаціями. Україна може скористатися підтримкою міжнародних фінансових інституцій, як-от Світовий банк, Міжнародний валютний фонд та Європейський банк реконструкції та розвитку, які мають досвід впровадження стійких фінансових практик. По-третє, повинна бути інтеграція ESG критеріїв. Важливо включити екологічні, соціальні та управлінські критерії у фінансову діяльність банків та інших фінансових установ, що забезпечить комплексний підхід до оцінки інвестиційних проєктів і сприятиме їхній стійкості [3].

Отже, стійке фінансування і зелений банкінг є важливими інструментами для сталого економічного розвитку України. Незважаючи на значні виклики, існують значні можливості для розширення цієї сфери. Формування ефективної нормативної бази, підвищення рівня поінформованості та освіти, розробка нових фінансових інструментів є основними напрямками для успішного запровадження принципів сталого фінансування та зеленого банкінгу в Україні.

Список використаних джерел:

1. Горин В. Зелені облігації як інструмент фінансування поствоєнної відбудови та сталого розвитку територій. *Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму*: матер. VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кам'янець-Подільський: НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут», 2023. С. 30-33. (дата звернення 08.11.2024)
2. Горин В. Інноваційні механізми фінансування проєктів енергоефективності на рівні територіальних громад. *Восьмі Всеукраїнські наукові читання пам'яті С. І. Юрія: збірн. наук. праць* (м. Тернопіль, 15 листопада 2022 року) / за ред. д. е. н., проф. О. П. Кириленко. Тернопіль: ЗУНУ, 2022. С. 50-55. (дата звернення 08.11.2024)
3. Житар М. О., Зелінська В. С. Необанкінг: зарубіжний досвід та українська перспектива. *Збірник наукових праць Університету ДФС України*. 2019. № 2. С. 81–95.
4. Житар М. О., Ясентюк А. С. Особливості функціонування банківської системи України в умовах пандемії COVID-19. *Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України*. 2021. № 1. С. 113–125.
5. Звіт про впровадження зелених облігацій. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123456 (дата звернення 08.11.2024)
6. Зелений фінансовий сектор в Україні: поточний стан та можливості. Світовий банк. URL: <https://worldbank.org/green-finance-ukraine11>. (дата звернення 08.11.2024)
7. Зелені облігації в Україні: перші кроки та перспективи. Екологія і бізнес. URL: <https://ecobusiness.com.ua/news/2021/06/green-bonds-in-ukraine> (дата звернення 08.11.2024)
8. Іваненко О. М. Стійке фінансування в Україні: аналіз сучасного стану та перспективи розвитку. *Економіка і держава*. 2021. № 8. С. 45–50.
9. Качула С., Житар М., Сідельникова Л., Перчук О. Зв'язок між економічним зростанням та розвитком банківського сектору в Україні. *WSEAS Transactions on Business and*

-
- Economics*. 2022. No 19. pp. 222–230. URL: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=555370556005>. (дата звернення 08.11.2024)
10. Марченко Т. В. Впровадження ESG-критеріїв у банківській системі України. *Банківська справа*. 2022. № 3. С. 21–28.
 11. Національна стратегія сталого розвитку України до 2030 року. Міністерство екології та природних ресурсів України. URL: <https://menr.gov.ua/content/nacionalna-strategiya-stalogo-rozvitku-ukraini-do-2030-roku.html> (дата звернення 08.11.2024)
 12. Розвиток зеленого банкінгу в країнах Східної Європи. Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР). URL: <https://ebrd.com/green-banking-eastern-europe> (дата звернення 08.11.2024)
 13. Федина В. В., Богріновцева Л. М. Необанки: світовий досвід та вітчизняна практика. *Проблеми сучасних трансформацій*. 2022. № 6. URL: <https://reicst.com.ua/pmt/article/view/2022-6-08-02/2022-6-08-029>. (дата звернення 08.11.2024)
 14. Як банки в Україні впроваджують стійкі фінансові практики. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/09/15/690123/14>. (дата звернення 08.11.2024)

Вікторія Булавинець

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Анна Михалік

студентка гр. ФФзм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Діалектичний підхід до наукового пізнання, який відіграє провідну роль у сучасних наукових дослідженнях фінансового профілю визначає, що вивчення об'єкта наукового інтересу має здійснюватись невіддільно від середовища його існування. Принцип детермінізму винятково важливий для фінансової політики, яка має характеризуватись високим рівнем адаптивності до нових умов, у яких функціонує економіка та суспільство, швидко реагувати на нові виклики й загрози їхньому стабільному розвитку. Під поняттям середовище розуміють сукупність чинників, які впливають на функціонування об'єкту пізнання. Середовище фінансової політики держави поєднує у своєму складі велику кількість різних за походженням явищ та процесів, які впливають на цілі, напрямки та завдання фінансової політики держави, зумовлюють специфіку використання фінансових методів та інструментів, які задіяні для їхнього досягнення.

У довідкових джерелах середовище характеризують доволі спрощено як «сукупність природних умов, у яких відбувається життєдіяльність будь-якого організму; соціально-побутові умови життя людини; оточення» [1, с. 1309]. За системним підходом, у середовищі фінансової політики держави слід виділяти внутрішню підсистему (явища та процеси, які породжені та функціонують в економічній системі та здійснюють вплив на параметри фінансової політики) та зовнішню складову, яка об'єднує чинники, які згенеровані за межами економіки нашої держави, однак відчутно впливають на практику управління фінансами. Економічною наукою для пізнання середовища економічних явищ та процесів вироблено два підходи до його структуризації – неієрархічний та ієрархічний. У першому випадку, вивчення складових середовища здійснюють відповідно до переконання, що явища та процеси, які його формують, знаходяться за межами самої системи та не перебувають між собою у відносинах підпорядкування. На думку С. Жукевич, «неієрархічна модель зумовлена тим, що межі зовнішнього та внутрішнього середовища є умовними, розмитими через взаємопроникнення елементів організації та середовища» [5].

На противагу такому підходу, ієрархічна модель організації середовища системи, вперше представлена У. Діллом та А. Томпсоном, розглядає його як сукупність ієрархічно впорядкованих груп чинників, які об'єднуються певними особливими знаками (походження, характер дії та ін.). У структурі зовнішньої складової середовища системи, за цим підходом, можна виокремлювати кілька рівнів: мікросередовище – чинники, які найближче розташовані до системи та

мають найбільший вплив на неї; макросередовище – чинники, які віддалені від системи та мають помірний або слабкий вплив на неї, але цей вплив може мати тривалий характер. Щодо внутрішньої складової середовища системи, то вона, за поглядами У. Ділла та А. Томпсона, не має структури та є однорідною, тобто об'єднує рівноважливі чинники без їхнього ієрархічного підпорядкування.

В науці менеджменту представлено широкий спектр методичних підходів до наукового вивчення середовища системи. Ці методики отримали застосування при оцінюванні середовища функціонування бізнес-структур, а в їхній основі лежить метод експертного оцінювання. Загальновизнаними є такі методики, як PEST (STEP)-аналіз, SLEPT- та STEEPLE-аналіз, відповідно до яких середовище системи структурують на кілька груп чинників з їхнім подальшим вивченням відокремлено одна від одної із залученням експертів. Назви методів походять від перших букв груп чинників, які формують середовище системи, а саме: PEST-аналіз передбачає структурування явищ та процесів зовнішнього характеру, які впливають на функціонування системи, у розрізі Political – політичної, Economic – економічної, Social – соціальної та Technological – технологічної складових. В іншій інтерпретації – STEP-аналізу – структура середовища системи залишається ідентичною, однак порядок розташування букв у назві методики свідчить про надання пріоритету (важливості) певній групі чинників. Фахівці управлінської науки доводять, що у країнах, що розвиваються, провідний вплив на становище системи справляють економічні та політичні детермінанти; натомість, у країнах з високим рівнем розвитку, для яких характерне домінування у технологічній сфері та за розвитком соціального капіталу, більш вагомими у складі середовища системи є саме соціальні й технологічні чинники [7, с. 147].

Подальший розвиток вчення про структуру середовища системи призвів до виникнення нових версій його структуризації з виокремленням додаткової групи чинників – Legal – правового характеру. Якщо звернути увагу на багаторічну практику розроблення та реалізації фінансової політики держави в Україні, то можна переконливо підтвердити обґрунтованість виокремлення правової групи чинників середовища її здійснення. У багатьох наукових дослідженнях одним із найбільш проблемних моментів фінансової політики в Україні визначають її правову невпорядкованість, неузгодженість норм окремих нормативно-правових документів фінансового спрямування, що формує сприятливе середовище для корупційних дій, фінансових зловживань та інших негативних явищ фінансової практики. Подальші модифікації методики аналізу середовища системи (такі як STEEPLE-аналіз та інші) передбачають доєднання додаткових груп чинників, які впливають на систему, визначають її склад, структуру та тенденції розвитку. Втім, загальна логіка методики оцінювання середовища системи залишається незмінною [3].

Відповідно до наведених методологічних підходів до пізнання середовища системи, середовище фінансової політики можна структурувати за кількома критеріями: за ознакою походження – чинники екзогенного характеру (зовнішні) та ендогенні чинники, які породжені в економічній системі; за характером дії чинники доцільно розмежовувати на деструктивні (негативно позначаються на

перебігу фінансових явища та процесів) та конструктивні (мають позитивний вплив на фінансову політику); за способом прояву – на формальні (видимі) та неформальні (приховані). Ґрунтовне вивчення усіх цих чинників середовища фінансової політики у всій їх багатоманітності дасть можливість забезпечити високий рівень ефективності управлінських дій держави щодо впливу на процеси та явища фінансової практики.

Зовнішня складова середовища фінансової політики держави представлена значною кількістю чинників, вагомість яких визначається специфікою залучення країни до міжнародних економічних та політичних процесів. У науковій літературі до найважливіших зовнішніх чинників, які впливають на фінансову політику держави зараховують такі, як міжнародне становище країни, рівень її залежності від відносин з іншими державами, ступінь інтегрованості у світову економічну систему та політичні об'єднання, масштаби зовнішньоекономічної діяльності та ін. Зокрема, участь держави в інтеграційних об'єднаннях, таких як ЄС, багато в чому визначає характер і спрямованість податкової політики. На рівні ЄС визначено ряд фіскальних платежів, які країни члени цієї спільноти перераховують до спільного бюджету для вирішення загальних проблем розвитку, надання допомоги депресивним єврорегіонам та країнам-партнерам. Поряд з цим, для країн ЄС характерні процеси податкової гармонізації, коли основні риси системи оподаткування членів спільноти поступово наближуються, зокрема в частині складу податків та зборів, загального рівня податкового навантаження та ін.

Значний вплив серед зовнішніх чинників фінансової політики має рівень залученості держави до міжнародних економічних відносин. Значні масштаби експортно-імпортних операцій визначають необхідність проведення продуманої монетарної політики для забезпечення валютно-курсової стабільності, стійкості банківської системи, зменшення впливу коливань на зовнішніх товарних ринках та ринках капіталу на національну фінансову систему. Подібним чином впливає на фінансову політику рівень фінансової залежності країни від міжнародних фінансово-кредитних інституцій. Так, впродовж усього періоду незалежності Україна розвивала відносини з МВФ, Світовим банком та іншими фінансовими інституціями. Найбільшого масштабу вони досягли з початком війни в Україні, адже завдяки ресурсам МВФ за програмою розширеного фінансування EFF Україна змогла забезпечити стабільність фінансової системи та спроможність фінансувати суспільні блага в умовах, коли практично усі власні ресурси уряд змушений спрямовувати на фінансування потреб оборони. Проте, взаємодія з міжнародними фінансовими інституціями передбачає також виконання вимог та «структурних маяків» у проведенні економічних реформ, в тому числі у сфері публічних фінансів. Відтак в сучасний період співпраця з МВФ є одним із вагомих чинників, що визначає параметри фінансової політики України.

Окреслені нами зовнішні чинники характеризують зовнішнє середовище фінансової політики країни в мирний період. В умовах повномасштабної війни найбільший вплив на усі аспекти фінансової політики справляє військова загроза з боку інших держав, коли уряд змушений перебудовувати фінансову систему

для її функціонування на військовий лад. Зокрема, на початковому етапі війни в Україні було проведено радикальне зниження рівня оподаткування для того, щоб допомогти бізнесу адаптуватись до діяльності в нових умовах. Водночас, уже через півроку необхідність фінансування потреб захисту країни стала причиною повернення до довоєнних параметрів системи оподаткування, а наприкінці 2024 року – до вимушеного підвищення рівня податкового навантаження для того, щоб покрити зростаючий дефіцит бюджету. Не менш вагомий вплив військова загроза справляє на політику державних витрат, оскільки спонукає переглядати структуру бюджетних програм, обмежувати інвестиційні витрати, стримувати видатки соціального спрямування та ін. Відповідно, в сучасний період воєнна загроза є провідним зовнішнім чинником, який веде до радикального перегляду фінансової політики України [4].

Внутрішні (ендогенні) чинники, які визначають зміст та спрямованість фінансової політики об'єднують такі складові, як економічний потенціал країни та стан економіки, структурні й галузеві особливості економіки, форми власності на засоби виробництва, менталітет населення та його структура, показники, які характеризують стан банківської та страхової системи. Для прикладу, у 2022 році через початок повномасштабної війни з росією розміри економіки України скоротились на 29,2%, що зменшило економічну базу формування бюджету та мало негативний вплив на рівень добробуту населення. Адаптація бізнесу до функціонування в умовах війни дала можливість уже з 2023 року повернутись до економічного зростання, яке склало 5,3%, а також продовжити цей тренд на 2024 рік. Завдяки цьому було забезпечено збільшення обсягів доходів бюджетів усіх рівнів, а отже стабільне фінансування найважливіших суспільних благ.

Проте, військові дії мали радикальний вплив на структуру населення та його зайнятість, що позначилось на параметрах фінансової політики держави. Так, на початковому етапі війни обсяги вимушеної міграції з України оцінювали в 7-9 млн осіб, але в подальшому значна частина цього населення повернулась назад. На початок лютого 2024 року кількість мігрантів з України за кордоном оцінювалась в 4,9 млн осіб, що становить 12-13% від довоєнної чисельності населення України [6]. Тільки за перше півріччя 2024 року негативне сальдо міграції з України перевищило 0,4 млн осіб, що свідчить про продовження тенденції до втрати трудового потенціалу. Неповорнення біженців, за оцінками експертів, спричинить щорічну втрату ВВП на рівні 3,9-6,3% від довоєнного обсягу. Поглиблює проблему й те, що у структурі еміграції переважають особи працездатного віку з високим рівнем освіти, що підриває потенціал відновлення економіки України після завершення війни.

Водночас, понад 3,67 млн осіб в Україні складають внутрішньо переміщені особи, серед яких вагома частка – це непрацездатні особи, зокрема з інвалідністю та похилого віку [2]. Активні бойові дії спричинили різке зростання чисельності осіб, які потребують різних форм соціального забезпечення (протезування, психологічна реабілітація та ін.), що створює додатковий фінансовий тиск на систему соціального захисту. Через необхідність першочергового фінансування потреб оборони уряд змушений «заморожувати» розміри соціальних стандартів,

обмежувати соціальні видатки, встановлюючи більш жорсткі умови отримання соціальних виплат та скасовуючи їх для окремих категорій населення. Разом з тим, радикального скорочення соціальних витрат очікувати не варто, оскільки зважаючи на багаторічну історію побудови в Україні планової економіки у суспільстві утвердився патерналістський тип мислення, коли більша частина громадян визначають державу як головного суб'єкта, що має відповідати за рівень їхнього добробуту. Для нашої країни не характерні ліберальні цінності, що передбачають опору на власні сили, індивідуалізм та самореалізацію як шлях до особистого добробуту. Відповідно, соціальні трансферти в Україні займають значно більшу питому вагу в структурі фінансових ресурсів населення, ніж в інших країнах з подібним рівнем розвитку та структурою економіки.

Нарешті, характеризуючи внутрішні чинники, які визначають параметри фінансової політики держави, слід відзначити, що в країнах зі слабким розвитком демократичних інституцій вагомий вплив на фінансові відносини у всіх сферах фінансової системи мають неформальні інститути, такі як корупція, лобіювання особистих інтересів, марнотратство державних коштів та ін. Вони спричиняють збільшення державних витрат при зменшенні ефекту від їхнього здійснення, зумовлюють втрату довіри суспільства до дії влади та провокують розширення масштабів фінансових девіацій (уникнення від сплати податків, немотивоване користування соціальними виплатами та ін.).

Саме впливом неформальних політичних інституцій (або олігархічних груп, по іншому) у науковому середовищі пояснюють утвердження в Україні податкової системи, яка є більш репресивною до дрібного та середнього бізнесу, ніж до підприємств з найбільшими масштабами діяльності, яка передбачає підвищений податковий тиск на найманих працівників та ліберальні умови оподаткування доходів від інвестування та ін. Корупційні явища та лобізм багато в чому визначають також програмну структуру видатків бюджетів усіх рівнів. Масовий характер таких явищ посилює у науковій спільноті переконання щодо того, що зменшити ці явища може курс на максимальне спрощення податкових правил, забезпечення прозорості процедур використання бюджетних ресурсів, мінімізацію суб'єктивного впливу на прийняття фінансових рішень.

Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (із дод і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
2. Веремєєва Т. В Україні понад 3,6 млн переселенців: де їх найбільше та з якими проблемами стикаються. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/ukrayini-ponad-3-6-mln-pereselentsiv-de-yih-1728644261.html>
3. Горин В. П., Глушко М. С. Економічний зміст та середовище формування фінансових ресурсів місцевого самоврядування. *Ефективна економіка*. 2023. № 6. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/1692/1705>
4. Горин В. П., Була П. В., Чорноус В. С. Податкова політика України в умовах воєнного часу: реалії, безпекові виклики та перспективи подолання. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 18. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/52087>

5. Жукевич С. Теоретичні підходи до розуміння середовища як об'єкту стратегічного аналізу. *Економіка і ринок: облік, аналіз, контроль*. 2002. Вип. 7. С. 277-285. URL: [http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/Теор.основи анал п-ства.PDF](http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/Теор.основи%20анал%20п-ства.PDF)
6. Михайлишин Д. Усе менше охочих повертатися. Як змінилися настрої українських біженців. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2024/03/25/711576/>
7. Фроленко О. М. Бізнес-середовище підприємства: методичні підходи до його стратегічного аналізу. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2012. № 9 (136). С. 145-150.

Володимир Валігура

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Тетяна Валігура

PhD, викладач кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ДОМІНАНТИ МОДЕЛІ АДМІНІСТРУВАННЯ ПОДАТКІВ 3.0

Нині діджиталізація є чи не найвагомим чинником, який впливає на адміністрування податків. Податкові органи в окремих країнах перебувають на різних етапах шляху до повної цифрової трансформації. Можна виділити три етапи переходу від традиційного паперового адміністрування податків до повноцінної цифровізації цього процесу відомі як Адміністрування податків 1.0, Адміністрування податків 2.0 і Адміністрування податків 3.0 (рис. 1).

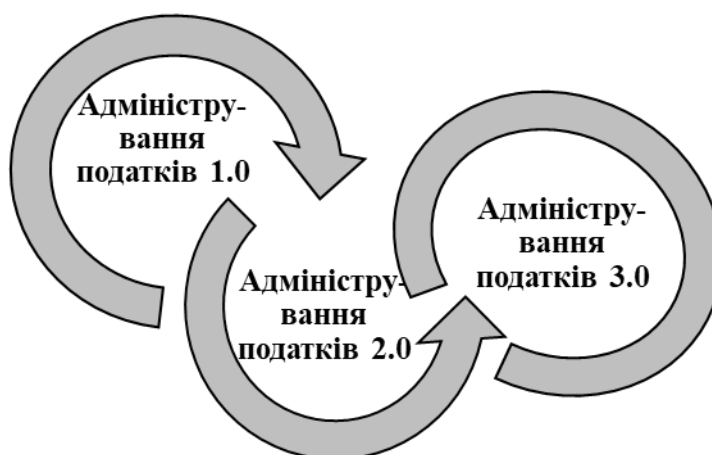

Рис. 1. Еволюція процесів адміністрування податків.

Джерело: побудовано авторами.

Адміністрування податків 1.0 представляє традиційний підхід до його здійснення, що характеризується ручними та паперовими процесами. Воно передбачало подачу платниками податків податкової звітності у паперовому вигляді та ручний її перегляд і обробку податковими органами. Однак такий підхід вимагав багато часу, призводив до помилок тому був неефективний. Крім того, паперові системи ускладнювали роботу з великими обсягами даних.

У відповідь на обмеженість Адміністрування податків 1.0 виникло Адміністрування податків 2.0, відоме як «електронне адміністрування». Ця модель спрямована на використання цифрових інструментів і підходів на основі даних для оптимізації процесів адміністрування податків. Податкові органи почали впровадження електронних систем подання звітності, що дає змогу

платникам податків подавати свої декларації в цифровому вигляді. Створено онлайн-портали для податкових платежів та операцій, що дозволяє платникам податків зручно виконувати свої податкові зобов'язання в режимі онлайн.

У рамках Адміністрування податків 2.0 податкові органи почали використовувати аналітичні інструменти та алгоритми для виявлення платників податків із високим ступенем ризику. Була налагоджена співпраця між податковими органами та іншими державними установами для полегшення обміну даними та інформацією з метою покращення роботи по дотриманню законодавства. Незважаючи на те, що Адміністрування податків 2.0 значно покращило цей процес, ще не реалізовано повний потенціал цифрових технологій у досліджуваній царині.

Адміністрування податків 3.0 передбачає майбутню модель, в якій оподаткування стане невід'ємною частиною цифрових екосистем платників податків. Наріжним каменем цього етапу адміністрування має стати налагодження автоматизованого зв'язку між електронними системами податкових органів та платників податків для безперебійного податкового адміністрування. Підключаючись до систем, які суб'єкти господарювання використовують для своїх операцій, транзакцій і зв'язку, податкові органи можуть значно зменшити помилки у формуванні податкової документації та знизити рівень порушення податкового законодавства.

Окреслені зміни ймовірно зумовлять низку додаткових викликів, пов'язаних зі стрімкою цифровізацією суспільства та економіки, які також можуть дедалі більше випробовувати поточну систему адміністрування податків. Такі виклики обумовлені наступними проблемами:

- доступ до інформації та її використання з огляду на зміну моделей роботи, бізнес-моделей і використання непрозорих цифрових активів, таких як віртуальні валюти;
- зміна суспільних очікувань щодо спільних державних та бізнес процесів;
- конфіденційність, безпека та прозорість щодо використання та контролю великих наборів даних.

Разом із усуненням деяких обмежень діючої податкової системи, посилення зв'язку з екосистемами платників податків у рамках Адміністрування податків 3.0 також дасть змогу податковим органам легше адаптуватися до майбутніх викликів, які неминуче виникнуть через зміну економіки та суспільства з часом. Замість того, щоб досягати різноманітних показників, податкові органи будуть більшою мірою узгоджені з мінливими системами, якими користуються платники податків, що допоможе звести до мінімуму тягар дотримання податкового законодавства та ймовірність виникнення нових податкових прогалин.

Адміністрування податків 3.0 вимагає розробки нової інфраструктури, що ляже в основу майбутнього податкового адміністрування. Складові цієї інфраструктури самі по собі забезпечать переваги. А понад це, поєднання таких складових з часом забезпечить більші переваги у вигляді безперебійного та

безперешкодного адміністрування податків, у тому числі через об'єднання з іншими державними організаціями, приватним сектором і міжнародними суб'єктами.

На рис. 2 представлено фреймворк побудови Адміністрування податків 3.0.

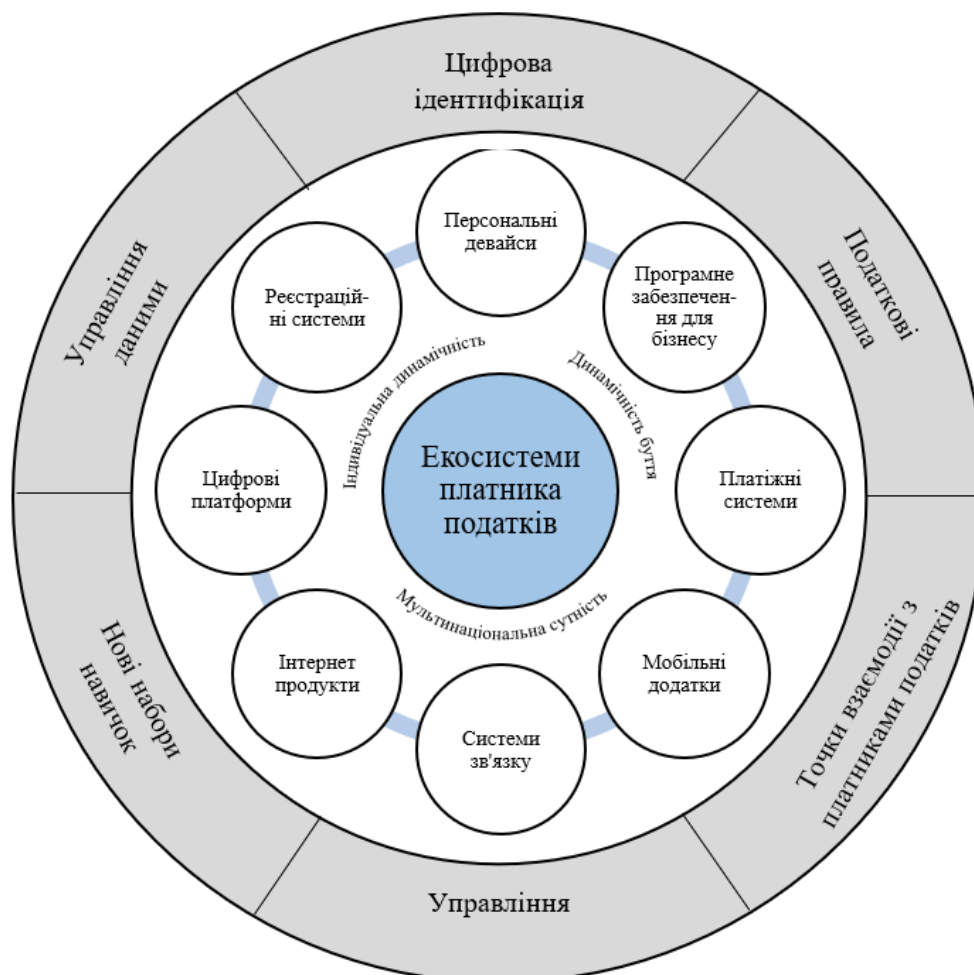

Рис. 2. Фреймворк адміністрування податків 3.0.

Джерело: складено авторами за [1].

Можна виділити шість складових інфраструктури Адміністрування податків 3.0:

- цифрова ідентифікація: підтримка безпечної та унікальної ідентифікації платників податків і громадян у спільній системі, що допомагає зменшити навантаження та перемістити обробку даних у фоновий режим, з'єднуючи екосистеми платників податків;

- точки взаємодії з платниками податків: сприяння залученню платників податків, у випадку необхідності, до процесів адміністрування податків (наприклад, через доступ до підтримки в режимі реального часу), дедалі більше шукаючи можливості для розміщення таких точок взаємодії в екосистемах платників податків, у тому числі більш автоматизованим способом;

- управління даними та стандарти: створення основи ефективного управління даними в податкових органах для досягнення максимальної

відповідності та мінімізації тягаря. Зокрема, це відбувається шляхом вибору місця обробки даних при здійсненні різних процесів адміністрування податків (в межах адміністрування, в екосистемах платників податків або в обох місцях), а також за допомогою встановлення вимог щодо якості, доступності та формування звітності про податкові та метадані, які характеризують функціонування екосистем платників податків;

- управління податковими правилами та їх застосування: прийняття та оприлюднення нормативно-правових актів, які даватимуть змогу ефективно здійснювати адміністрування податків та контроль, що забезпечить інтеграцію податкових правил у власні системи зацікавлених сторін, у тому числі в міру їх розвитку, водночас надаючи надійну та все більш віддалену гарантію для податкових органів;

- нові набори навичок: планування нових навичок, які знадобляться для розробки та функціонування діджиталізованого адміністрування податків з рідшим втручанням людини та з більшою підтримкою процесів штучного інтелекту;

- структура управління: керівництво розробкою, впровадженням і зв'язком інших елементів у межах податкових органів і у співпраці з іншими суб'єктами, як усередині країни, так і за кордоном.

Детермінантами втілення парадигми Адміністрування податків 3.0 є динамічність буття загалом, індивідуальна динамічність та мультинаціональна сутність. Динамічність буття та індивідуальну динамічність потрібно розглядати в рамках концепції «динамічності буття», сутність якої глибоко описана у праці М. Хайдеггера «Буття та час» [2]. Автор стверджує, що існування людини постійно змінюється під впливом часу та людської діяльності. Він вводить термін «Dasein», який можна охарактеризувати як «буття-у-світі», обґрунтовуючи, що останнє постійно перебуває в русі, адаптуючись до нових обставин і викликів. На нашу думку, ключовими обставинами трансформації парадигми адміністрування податків у напрямку 3.0 є стрімкий розвиток цифрових технологій при наявності факторів необхідності їх втілення у податковій царині. Таким фактором у світовому масштабі стала пандемія COVID-19, яка актуалізувала потребу дистанціонування процесів адміністрування податків. Ми вважаємо, що фактор динамічності буття є об'єктивним, натомість індивідуальна динамічність суб'єктивна і залежить від сприйняття реальності буття кожним індивідом і визначається готовністю до змін, які обґрунтовує динамічність буття. Саме рівень індивідуальної динамічності є тим фактором, який характеризує легкість та швидкі темпи впровадження Адміністрування податків 3.0. Іншим важливим чинником втілення цього процесу є мультинаціональна сутність екосистем платника податків. Останні тісно пов'язані суб'єктністю у міжнародному вимірі, що зумовлює потребу до втілення технологій Адміністрування податків 3.0 на міжнародному рівні багатьма країнами. Однак фіскальні традиції, суспільний менталітет, безпекові аспекти інформаційного середовища та багато інших факторів визначатимуть темпи впровадження такого рівня

адміністрування податків у кожній країні.

Сучасними інструментами або каналами Адміністрування податків 3.0 є персональні девайси, програмне забезпечення для бізнесу, платіжні системи, мобільні додатки, системи зв'язку, інтернет складові, цифрові платформи та реєстраційні системи. Саме за допомогою цих каналів має відбуватися інтеграція електронних систем податкових органів з екосистемами платника податків та здійснюватися побудова наведених вище складових інфраструктури Адміністрування податків 3.0.

Підводячи підсумки, зазначимо, що модель Адміністрування податків 3.0 починає поступово втілюватися в практику діяльності податкових органів різних країн. В Україні це найбільшою мірою відображається через систему електронного адміністрування ПДВ, в якій частково інтегровані електронні системи податкових органів та платників податків. Найближчі перспективи втілення такої моделі адміністрування вбачаємо в автоматичному формуванні податкової звітності для суб'єктів малого підприємництва, які перебувають на спрощеній системі оподаткування.

Список використаних джерел:

1. Tax Administration 3.0: The Digital Transformation of Tax Administration / OECD. 2020. URL: <http://www.oecd.org/tax/forum-on-tax-administration/publications-and-products/tax-administration-3-0-the-digital-transformation-of-tax-administration.htm>
2. Heidegger M. Sein und Zeit. 19. Auflage. Niemeyer, Tübingen. 2006. 458 p. URL: https://www.sas.upenn.edu/~cavitch/pdf-library/Heidegger_Sein_und_Zeit.pdf

Святослав Герчаківський

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Вікторія Сідляр

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

КРИТЕРІЇ ТА СТАНДАРТИ ЄС ЩОДО ОПОДАТКУВАННЯ МСП

Малі та середні підприємства відіграють вирішальну роль у соціально-економічному розвитку Європейського Союзу, тому регламентація їхньої діяльності, зокрема в аспекті оподаткування, є важливим напрямком політики ЄС. На рівні ЄС протягом останніх десятиліть було розроблено комплексну нормативно-правову базу, яка охоплює питання визначення критеріїв та стандартів щодо оподаткування МСП, спрямовану на забезпечення їхньої конкурентоспроможності, стійкості та розвитку.

На законодавчому рівні ЄС функціонують численні нормативні акти, що визначають стандарти оподаткування МСП, а також критерії для їх ідентифікації. Основними нормативними актами в цій сфері є Директива 2013/34/ЄС від 26 червня 2013 року «Про річну фінансову звітність, консолідовану фінансову звітність і відповідні звіти окремих видів компаній», яка доповнила Директиву 2006/43/ЄС [1], Рекомендації Європейської Комісії від 6 травня 2003 року щодо визначення мікро-, малих і середніх підприємств [2], а також Регламент (ЄС) № 70/2001 від 12 січня 2001 року «Про застосування статей 87 і 88 Договору про ЄС до державної допомоги малим і середнім підприємствам» [3].

Рекомендації Європейської Комісії від 6 травня 2003 року встановлюють критерії для визначення МСП, включаючи чисельність працівників, річний оборот та вартість активів. Ці критерії стали базовими для законодавства ЄС у сфері оподаткування МСП та були імplementовані в національні законодавства держав-членів. Згідно з рекомендаціями, мікропідприємство – це підприємство, де працює менше 10 осіб і річний оборот або баланс не перевищує 2 млн євро. Мале підприємство має менше 50 працівників і річний оборот або вартість активів до 10 млн євро. Середнє підприємство не повинно перевищувати 250 працівників, а його річний оборот має бути до 50 млн євро або активи вартістю до 43 млн євро [2].

Директива 2013/34/ЄС встановлює вимоги до річної фінансової звітності підприємств, а також визначає критерії, за якими підприємства можуть бути класифіковані як мікро-, малі або середні. Це дозволяє забезпечити єдиний підхід до ідентифікації МСП у всіх державах-членах ЄС для цілей оподаткування та фінансової звітності.

Основою для ідентифікації МСП у ЄС є кількісні критерії, що включають чисельність працівників, чистий оборот та вартість активів. Ці критерії були впроваджені з метою стандартизації підходу до визначення МСП на всьому

європейському ринку, що є важливим для гармонізації податкових режимів і забезпечення рівних умов для всіх підприємств, що функціонують у різних країнах ЄС.

Критерії, встановлені у Рекомендації Європейської Комісії від 6 травня 2003 року, застосовуються у широкому контексті політик ЄС, зокрема для доступу до державної допомоги, грантів та фінансових пільг. Водночас Директива 2013/34/ЄС адаптує ці критерії для використання у фінансовій звітності підприємств, зокрема щодо вимог до річної фінансової звітності та розкриття інформації.

Директива 2013/34/ЄС визначає три ключові критерії для класифікації підприємств:

- середньооблікова чисельність працівників за фінансовий рік: для мікропідприємств – до 10 осіб, для малих – до 50 осіб, для середніх – до 250 осіб;

- чистий оборот: мікропідприємства – до 700 тис. євро, малі підприємства – до 8 млн євро, середні підприємства – до 40 млн євро;

- балансова вартість активів: мікропідприємства – до 350 тис. євро, малі підприємства – до 4 млн євро, середні підприємства – до 20 млн євро.

Для держав-членів ЄС, які не використовують євро, порогові значення визначаються в національній валюті, еквівалентній сумі, розрахованій за обмінним курсом. Щоб врахувати інфляцію, порогові значення переглядаються і, за потреби, змінюються щонайменше раз на п'ять років.

Під час розрахунку порогових значень держави-члени ЄС можуть вимагати включення доходу з інших джерел для підприємств, для яких показник чистого обороту не є основним. Держави-члени можуть зобов'язувати материнські компанії розраховувати порогові значення на консолідованій основі, а не на індивідуальній. Також вони можуть вимагати від афілійованих підприємств здійснювати розрахунок порогових значень на консолідованій або агрегованій основі, якщо ці підприємства були створені з метою уникнення вимог звітування [1].

Ці критерії визначають, які підприємства можуть скористатися преференціями в оподаткуванні та спрощеними правилами подання звітності. Директива 2013/34/ЄС також надає державам-членам можливість дозволяти мікропідприємствам скористатися виключеннями з вимог щодо оприлюднення фінансової звітності, що значно знижує адміністративний тягар для таких підприємств.

Згідно з Директивою 2013/34/ЄС, підприємства, які не відповідають двом із трьох основних критеріїв протягом двох послідовних фінансових років, повинні бути перекласифіковані на іншу категорію (мікро-, малі, середні або великі). Це положення сприяє адаптації підприємств до зміни їх розміру внаслідок зростання або зменшення економічної активності.

Необхідно зазначити, що одним із важливих документів, що започаткував стандарти класифікації МСП, стала Рекомендація Європейської Комісії 96/280/ЄС «Про визначення малих та середніх підприємств» від 3 квітня 1996

року [4]. У ній були вперше визначені кількісні та якісні критерії для ідентифікації МСП, включаючи кількість працівників, річний оборот і баланс підприємства. Ця Рекомендація також заклала основу для податкової політики щодо МСП, передбачивши звільнення від певних податкових зобов'язань та спрощення бухгалтерського обліку. Метою було створення умов для полегшеного доступу МСП до фінансових ресурсів та державної допомоги.

Подальший розвиток нормативної бази для МСП відбувся через прийняття Рекомендації Європейської Комісії від 6 травня 2003 року, яка уточнила критерії, встановлені у 1996 році. Ці критерії, що включають кількість працівників, річний оборот і активи, стали основою для застосування податкових пільг та програм підтримки МСП на рівні ЄС. Рекомендації 2003 року зосередилася на адаптації політик до сучасних економічних умов та полегшила доступ МСП до податкових стимулів. На сьогоднішній день ці критерії є стандартом для всіх програм підтримки МСП, включаючи надання податкових пільг.

Директива 2013/34/ЄС, яка регулює питання річної та консолідованої фінансової звітності, гармонізує критерії, встановлені в Рекомендації 2003 року, але має на меті також спрощення бухгалтерського обліку для МСП. Ця Директива не змінює критерії класифікації МСП, але надає можливість спрощеного звітування, що знижує адміністративний тягар для малих і середніх підприємств. Це створює сприятливі умови для їх розвитку та доступу до податкових пільг, що є важливим компонентом підтримки МСП в ЄС.

Регламент Комісії (ЄС) № 70/2001 від 12 січня 2001 року «Про застосування статей 87 і 88 Договору про ЄС до державної допомоги малим і середнім підприємствам» [3] став важливим кроком у розробці механізмів державної допомоги для МСП. Він забезпечив чіткі правила щодо надання податкових пільг та фінансових стимулів для підтримки інвестицій і інновацій у малих підприємствах. Важливим аспектом цього регламенту було встановлення вимог щодо прозорості та звітності, що сприяло гарантуванню того, що державна допомога не призводить до спотворення конкуренції на внутрішньому ринку. Це заклало основу для подальшого розвитку системи підтримки МСП на рівні ЄС.

Наступний етап у розвитку правил державної допомоги відбувся з прийняттям Регламенту (ЄС) № 651/2014 від 17 червня 2014 року «Про визнання певних категорій допомоги сумісними з внутрішнім ринком із застосуванням статей 107 і 108 Тексту Договору» [5]. Він значно розширив категорії допомоги, які вважаються сумісними з внутрішнім ринком, і включив не лише підтримку МСП, але й такі сектори, як наукові дослідження, інновації, енергетика та екологія. Цей регламент також спростив процедури надання допомоги, звільняючи держави-члени від обов'язку попередньо повідомляти Європейську Комісію про надання допомоги, якщо вона відповідає встановленим критеріям.

Водночас незважаючи на право держав-членів ЄС впроваджувати податкові пільги для МСП відповідно до національних законодавств, ці заходи

повинні відповідати нормам ЄС, зокрема у контексті державної допомоги. Будь-які податкові пільги, як форма державної допомоги, повинні відповідати вимогам статей 107 і 108 Договору про функціонування Європейського Союзу та положенням Регламенту (ЄС) № 651/2014. Це забезпечує узгодженість надання допомоги з європейськими правилами конкуренції, запобігаючи можливим порушенням на внутрішньому ринку.

Ключовим документом у цілісній системі нормативно-правової підтримки малих і середніх підприємств в Європейському Союзі, зокрема в контексті оподаткування, звітності та державної допомоги є Європейська хартія для малих підприємств 2000 року. Вона визначає головні напрями політики підтримки МСП, зокрема зосереджуючись на необхідності спрощення податкових процедур і зменшення бюрократичного тиску. Важливу роль у цьому відіграє принцип «Think Small First», який означає, що нові законодавчі ініціативи повинні бути адаптовані під потреби МСП ще на етапі їх розробки.

Хартія також підкреслює необхідність створення сприятливих умов для сплати податків МСП, включаючи зниження ставок для малих підприємств і введення податкових стимулів для новостворених підприємств і інноваційних компаній. Це дозволяє полегшити податкове навантаження на нові підприємства та сприяє їхньому розвитку. Хартія також наголошує на важливості полегшення доступу МСП до фінансування через спрощені механізми оподаткування, що сприяють реінвестуванню прибутку в розвиток бізнесу.

Загалом, Європейська хартія малих підприємств наголошує на необхідності створення єдиної податкової політики для МСП, яка б полегшувала їхню діяльність, сприяла зростанню та інноваціям, а також зменшувала бюрократичні бар'єри, що дозволить їм більш ефективно інтегруватися в економіку ЄС.

Аналіз стандартів ЄС щодо оподаткування малих та середніх підприємств свідчить, що їхня регламентація значною мірою охоплює непрямі податки. Водночас слід зазначити, що хоча ряд нормативно-правових актів не містять спеціальних положень, спрямованих виключно на МСП, їх загальні положення, зокрема щодо адміністрування податків та заходів протидії ухиленню від оподаткування, сприяють створенню рівних умов для всіх суб'єктів на ринку. Це є важливим фактором для стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу в ЄС. Європейський Союз активно використовує різноманітні механізми, спрямовані на полегшення податкового навантаження для МСП та забезпечення чесної конкуренції, включаючи спрощені режими оподаткування та податкові пільги, що дозволяє створювати сприятливі умови для їхнього розвитку на внутрішньому ринку ЄС.

Як уже було зазначено, в ЄС приділяється особлива увага регулюванню непрямих податків, зокрема ПДВ. Директива Ради 2006/112/ЄС «Про спільну систему податку на додану вартість» [6] надає державам-членам можливість адаптувати національні системи ПДВ для потреб МСП, встановлюючи пільгові ставки або звільнення від сплати ПДВ для підприємств із невеликим оборотом.

Це дозволяє малим підприємствам уникати складних процедур адміністрування податку та зменшувати свої витрати на ведення бізнесу. Крім того, Директива передбачає механізми для спрощення процедур відшкодування ПДВ для підприємств, що працюють у кількох юрисдикціях. Це особливо важливо для МСП, які займаються зовнішньою торгівлею, оскільки спрощує ведення бізнесу на міжнародному рівні.

Щодо сучасного етапу розвитку податкової політики ЄС, важливим стратегічним напрямом є стимулювання інвестицій МСП у проєкти, що сприяють переходу до екологічно чистої та цифрової економіки. В рамках «Зеленої угоди» ЄС (European Green Deal) [7], яка має на меті досягнення кліматичної нейтральності до 2050 року, МСП можуть отримати податкові знижки за інвестиції у проєкти, спрямовані на скорочення викидів парникових газів, зниження енергоспоживання та впровадження відновлюваних джерел енергії. Хоча Регламент (ЄС) 2020/852 «Про створення рамок для сприяння сталим інвестиціям та внесення змін до Регламенту (ЄС) 2019/2088» від 18 червня 2020 року [8] не містить прямих норм щодо оподаткування МСП, він є ключовим інструментом, що визначає критерії для сталих інвестицій і надає можливість МСП отримувати податкові пільги за умови відповідності їхніх проєктів вимогам сталого розвитку. Ці податкові стимули сприяють залученню підприємств до розвитку інноваційних екологічних технологій, зокрема через надання податкових знижок на капітальні інвестиції в енергоефективні системи, використання «зелених» технологій та впровадження інноваційних рішень у виробництві. Податкові пільги підтримуються також Директивою 2018/2001/ЄС «Про стимулювання використання енергії з відновлюваних» від 11 грудня 2018 року [9], яка визначає ключові стимули для підприємств, що інвестують у відновлювані джерела енергії.

Іншою важливою ініціативою ЄС є стимулювання цифровізації бізнесу. МСП, що інвестують у технологічне оновлення, автоматизацію виробничих процесів або впровадження цифрових інструментів управління, також можуть скористатися податковими пільгами. Це дозволяє знизити витрати на впровадження технологій, що підвищують продуктивність і конкурентоспроможність на глобальному ринку. Директива (ЄС) 2019/1024 «Про відкриті дані та повторне використання інформації державного сектору» від 20 червня 2019 року [10] сприяє розвитку цифрових інструментів управління та автоматизації процесів у МСП, зменшуючи регуляторне навантаження через стимулювання цифрових інвестицій.

Таким чином, хоча окремі регламенти та директиви ЄС не містять прямих норм щодо оподаткування МСП, їх положення сприяють створенню сприятливих умов для сталого розвитку та інвестицій у цей сегмент, що може позитивно вплинути на оподаткування і фінансування підприємств у рамках Європейського Союзу.

В контексті вищезазначеного, слід звернути увагу, що, незважаючи на переваги податкових пільг, вони також можуть супроводжуватися певними викликами для МСП. Однією з основних проблем є необхідність відповідності

складним критеріям для отримання пільг, що може збільшити адміністративний тягар. Крім того, певні пільги можуть створювати стимул для збереження штучно низьких обсягів діяльності підприємств, щоб уникнути втрати податкових привілеїв, що може обмежувати їхнє зростання.

Існують також ризики, пов'язані з впровадженням нових напрямів податкових пільг, зокрема щодо інвестицій у зелені технології та цифровізацію. Важливо забезпечити, щоб ці пільги не створювали надмірну регуляторну складність або не перешкоджали інноваціям у галузі технологічного розвитку. Необхідно також ретельно контролювати ефективність таких пільг для досягнення сталих економічних та екологічних результатів.

Аналізуючи регулювання системи оподаткування МСП в ЄС, відзначимо, що ключовою особливістю, а водночас і однією з основних проблем у цій сфері, є різноманітність національних підходів до оподаткування в державах-членах. Попри загальні директиви та рекомендації, багато країн продовжують використовувати власні критерії для визначення МСП та впроваджувати специфічні податкові режими, що створює перешкоди для підприємств, які діють у кількох юрисдикціях, і ускладнює функціонування єдиного ринку. За Директивою 2013/34/ЄС, держави-члени мають право надавати додаткові пільги та винятки, що призводить до відмінностей у податкових зобов'язаннях. Навіть при спільних критеріях, визначених у Рекомендації Європейської Комісії 2003/361/ЄС та Директиві 2013/34/ЄС, країни можуть змінювати окремі аспекти своїх податкових режимів, що створює бар'єри для інтеграції МСП на єдиний європейський ринок.

Водночас попри складнощі гармонізації, різноманітність національних підходів до оподаткування МСП в державах-членах ЄС також має певні переваги. Така гнучкість дозволяє кожній країні адаптувати податкові режими до своїх економічних умов і особливостей ринку, що сприяє більш ефективній підтримці МСП. Окремі держави можуть застосовувати стимулюючі податкові заходи, що відповідають конкретним потребам їхнього бізнес-середовища, зокрема у сферах інновацій або екологічних технологій. Це дає можливість країнам з різним рівнем розвитку економіки підтримувати свої МСП у спосіб, що відповідає їхнім національним пріоритетам, одночасно зберігаючи загальні європейські стандарти конкуренції та ринкової інтеграції.

Отже, регламентація критеріїв та стандартів ЄС щодо оподаткування малих і середніх підприємств ґрунтується на єдиній правовій базі, яка забезпечує гармонізацію підходів до їх ідентифікації, оподаткування та звітності. Основна мета цих стандартів полягає у створенні сприятливих умов для функціонування малих підприємств через податкові пільги та спрощені режими, що зменшує адміністративне навантаження і сприяє розвитку МСП на внутрішньому ринку. При цьому важливу роль відіграють правила надання державної допомоги, які запобігають спотворенню конкуренції.

Незважаючи на значний прогрес у встановленні загальних критеріїв та норм, гармонізація податкових стандартів між державами-членами ЄС стикається з певними труднощами через відмінності у національних підходах

до податкового регулювання. Це впливає на уніфікацію податкових правил і може створювати додаткові виклики для підприємств, що працюють у різних юрисдикціях.

Таким чином, Європейський Союз продовжує вдосконалювати правові механізми для підтримки малих підприємств, сприяючи їхньому розвитку через податкові стимули та забезпечуючи справедливі умови конкуренції. Однак подальша гармонізація податкових стандартів залишається актуальним завданням для забезпечення більш узгодженого підходу на всьому європейському ринку.

Список використаних джерел:

1. Directive 2013/34/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on the annual financial statements, consolidated financial statements and related reports of certain types of undertakings, amending. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32013L0034>
2. Commission Recommendation of 6 May 2003 concerning the definition of micro, small and medium-sized enterprises. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32003H0361>
3. Commission Regulation (EC) No 70/2001 of 12 January 2001 on the application of Articles 87 and 88 of the EC Treaty to State aid to small and medium-sized enterprises. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32001R0070>
4. Рекомендація Європейської Комісії 96/280/ЄС «Про визначення малих та середніх підприємств» від 03.04.1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a07#Text
5. Commission Regulation (EU) No 651/2014 of 17 June 2014 declaring certain categories of aid compatible with the internal market in application of Articles 107 and 108 of the Treaty. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32014R0651>
6. Директива Ради 2006/112/ЄС «Про спільну систему податку на додану вартість». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_928#n5888
7. European Green Deal. European Council. Council of the European Union. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/green-deal/>
8. Регламент (ЄС) 2020/852 «Про створення рамок для сприяння сталим інвестиціям та внесення змін до Регламенту (ЄС) 2019/2088» від 18 червня 2020 року. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2020/852/oj>
9. Directive (EU) 2018/2001 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2018 on the promotion of the use of energy from renewable sources. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2018/2001/oj>
10. Directive (EU) 2019/1024 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 on open data and the re-use of public sector information (recast). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/1024/oj>

Надія Головай

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування,

Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Західноукраїнського національного університету, м. Вінниця

Ярослав Мельник

студент гр. ФМПСмвн-21,

Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Західноукраїнського національного університету, м. Вінниця

РОЛЬ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В МОДЕРНІЗАЦІЇ МИТНИХ ПРОЦЕДУР УКРАЇНИ

Інтеграція України до митного простору ЄС передбачає не лише адаптацію митного законодавства, а й приведення митних процедур у відповідність до європейських стандартів. Стрімкий розвиток новітніх технологій в умовах сучасної парадигми уможливорює досягнення значного рівня автоматизації митних процедур та, відповідно, забезпечує їх швидкість, точність та прозорість. Впровадження інноваційних технологій у діяльність митної служби є ключовим кроком до реалізації цих процесів, після узгодження нормативно-законодавчої бази. Використання інноваційних рішень у митній сфері зменшує час на обробку завантажень, мінімізує людський фактор і знижує ризики корупційних проявів. Такі технологічні зміни створюють передумови для розвитку ефективної митної політики, яка відповідає сучасним міжнародним стандартам і вимогам.

Удосконалення вітчизняної митної системи на основі сучасних інформаційних технологій відіграє ключову роль у формуванні нових напрямів, таких як електронна митниця (е-митниця) та міжнародний інформаційний обмін. Це дозволить забезпечити інтеграцію українських митних процедур у глобальні логістичні ланцюги, що сприяє підвищенню ефективності та прозорості митних операцій.

Враховуючи прагнення України до повноцінного членства в ЄС, її митна політика має орієнтуватися на підвищення ефективності шляхом вдосконалення електронного документообігу на митницях. Запровадження електронного декларування дозволяє не тільки скоротити час митних операцій, а й протидіяти корупції, сприяти розвитку міжнародної співпраці та інтеграції з інформаційними системами державних органів.

Електронна митниця представляє собою багатофункціональну інтегровану систему, що поєднує сучасні інформаційно-комунікаційні технології та забезпечує їх ефективне застосування в митних процесах. Вона дозволяє автоматизувати ключові етапи митного контролю, від прийому та обробки декларацій до аналізу ризиків і моніторингу вантажів у режимі реального часу. Завдяки електронній митниці забезпечується прозорість процедур, знижується можливість людської помилки, оптимізуються витрати

часу та ресурсів, а також посилюється взаємодія з іншими державними органами через обмін даними. Це, у свою чергу, сприяє підвищенню ефективності митних операцій, зміцненню міжнародної співпраці, а також полегшить доступ України до спільного ринку ЄС й покращить умови для економічного розвитку держави. Отже, впровадження європейських стандартів у сферу є-митниці є стратегічним кроком до посилення економічних зв'язків і залучення України до глобальних торговельних процесів.

При цьому, рішення Європейського Союзу передбачають, що концепція «Електронна митниця» є основою для створення системи «Єдиного вікна». Це означає, що усі державні відомства, які залучені до митних процедур, мають використовувати єдину, інтегровану інформаційну платформу для взаємодії та обміну даними. Запровадження системи «Єдиного вікна» дозволяє значно скоротити час митного оформлення, спростити адміністративні процедури, знизити витрати для бізнесу та мінімізувати ризики корупційних проявів.

З огляду на ці вимоги, митні органи України мають взяти на себе додаткові обов'язки, пов'язані з координацією дій міністерств і відомств у напрямку впровадження та функціонування системи "єдиного вікна". Це включає необхідність гармонізації нормативно-правової бази, створення інфраструктури для підтримки інформаційних обмінів, а також забезпечення відповідності процесів європейським стандартам. Такі зміни повинні бути затверджені на рівні уряду та передбачати чітку координацію дій між різними державними органами для забезпечення комплексного підходу до вдосконалення митної системи.

Електронна митниця та система «єдиного вікна» стають важливими елементами інтеграції України до європейського економічного простору, сприяючи розвитку міжнародної торгівлі, покращенню інвестиційного клімату та забезпеченню прозорості митних процесів. Використання сучасних інформаційних технологій у митній справі дозволяє не лише спростити взаємодію між різними органами влади, але й забезпечити надійний захист даних, необхідний для підвищення рівня довіри з боку бізнесу та міжнародних партнерів.

Одним із важливих досягнень реформи митної служби стало впровадження механізму «Єдиного вікна» для міжнародної торгівлі. Ініційований Міністерством фінансів, цей механізм був практично реалізований з 1 серпня 2016 року відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 25.05.2016 № 364 «Деякі питання реалізації принципу «єдиного вікна» під час здійснення митного, санітарно-епідеміологічного, ветеринарно-санітарного, фітосанітарного, екологічного, радіологічного та інших видів державного контролю» [2].

Завдяки «Єдиному вікну» процес взаємодії підприємств із митними та контролюючими органами було спрощено завдяки переходу до електронного формату, що значно підвищило ефективність зовнішньоекономічної діяльності. Впровадження цього механізму дозволило знизити адміністративні бар'єри та прискорити процедури контролю.

Подальший розвиток електронного митного врядування є важливим компонентом на шляху до інтеграції України у світову економіку, адже він дозволяє країні відповідати сучасним міжнародним стандартам і вимогам до митного контролю. Перехід від електронної митниці до смарт-митниці передбачає інтеграцію інноваційних цифрових рішень і технологій для створення високоефективної, автоматизованої системи митного контролю, яка здатна адаптуватися до сучасних викликів і забезпечувати безперервний потік міжнародної торгівлі. Якщо електронна митниця (E-Customs) фокусується на цифровізації процедур і автоматизації процесів обміну даними, то смарт-митниця (Smart Customs) додає до цього інтелектуальні системи ризиків, автоматизований контроль ланцюгів постачання, а також використання сучасних технічних засобів для моніторингу та аналізу даних.

Ключовими елементами смарт-митниці є: 1) Інтелектуальна система ризиків, що дозволяє оперативно аналізувати транзакції та ідентифікувати потенційно ризикові операції, що мінімізує людський фактор і зменшує можливості для корупції; 2) єдиний портал надання дозвільних документів, який надає бізнесу єдину точку доступу до всіх необхідних дозволів і авторизацій у цифровій формі, що значно пришвидшує процес оформлення та спрощує взаємодію з митними органами; 3) постмитний контроль та постаудит, що забезпечує продовження контролю за товарами після їх випуску, що сприяє зниженню ризиків незаконних операцій і підвищує ефективність подальшого контролю за дотриманням правил; 4) високотехнологічні засоби контролю, а саме сканери, системи зчитування номерних знаків, вагові контролі та відеоспостереження, що дозволяють митниці проводити перевірки з мінімальним втручанням у процеси транспортування. Таким чином, смарт-митниця забезпечує повну інтеграцію інформаційних ресурсів і вбудовані інструменти для аналізу даних, що допомагає митним органам оперативніше і точніше виконувати свої функції в умовах сучасного міжнародного товарообігу.

Цифровізація Державної митної служби України є фундаментальним аспектом її євроінтеграції, реалізація якої продовжується в умовах масштабного збройного конфлікту. Незважаючи на виклики, керівництво Держмитслужби, Міністерства фінансів, Кабінету Міністрів України та міжнародні партнери, зокрема в рамках програми EU4PFM, повністю усвідомлюють необхідність швидкого і якісного впровадження діджитал-реформи. Лише так можна забезпечити міцну основу для спрощення та прискорення митних процедур, розвитку торговельних зв'язків із об'єднаним ринком ЄС, що є ключовим кроком на шляху до поглибленої економічної інтеграції України з Євросоюзом. ЄС був спочатку задуманий як митний союз, тому тісна співпраця в цій сфері є основою для наближення України до ЄС та подальшого розвитку спільного економічного простору [9].

Список використаних джерел:

1. Микуляк О. В., Стефанишин Р. І. Впровадження інформаційних технологій у митну

- практику України. *Податки і фінансова політика*. 2019. № 4(61). С. 53-66.
2. Ніколайчук О. Цифровізація як ключовий тренд євроінтеграції української митниці. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3786333-cifrovizacia-ak-klucovij-trend-evrointegracii-ukrainskoi-mitnici.html>
 3. Пашко П. В., Пашко Д. В. Майбутнє митниці в інформаційному середовищі. *Проблеми та перспективи підприємницьких структур за умов нестійких процесів розвитку економіки*: Матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (17 трав. 2024 р.). Київ: НАУ, 2024. С. 77-79.
 4. Державна митна служба України: веб-сайт. URL: <https://customs.gov.ua/> (дата звернення: 10.11.2024)

Володимир Горин

д.е.н., професор, професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ МОДЕЛІ РРІ У РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЄКТІВ ПОСТВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Сучасний період державотворення характеризується небаченими дотепер викликами, які постають перед економікою та суспільством нашої країни через багаторічну війну з росією, яка з 2022 року набула характеру повномасштабного вторгнення. Перспективи завершення активних бойових дій досі залишаються невизначеними, але вже сьогодні очевидно, що війна завдала країні колосальних руйнувань, призвела до безпрецедентних економічних та соціальних втрат, на подолання яких потрібні десятиліття. Внаслідок агресивного характеру війни, спрямованості ракетних ударів росії на руйнування цивільної інфраструктури та залякування мирного населення, особливо значних втрат зазнає соціальна сфера, яка покликана надавати громадянам життєво важливі суспільні послуги. Станом на другу половину 2024 року, кількість пошкоджених медичних закладів у нашій країні оцінювалась у понад 1,68 тис., 226 медичних установ – зруйновані вщент [7]. Водночас, за період з початку війни зруйновано більш, як 3,5 тис. закладів освіти, майже 400 з них повністю зруйновані [5].

Значні масштаби руйнування мережі закладів соціальної сфери звужують можливості органів місцевої влади щодо реалізації зобов'язань із забезпечення доступності найважливіших суспільних послуг, негативно позначаються на рівні та якості життя населення. Відновлення цієї соціальної інфраструктури потребує не тільки тривалого часу, але й значних коштів. За орієнтовними підрахунками, вартість відновлення знищених та пошкоджених у результаті бойових дій та ракетних атак закладів освіти складає майже 14 млрд дол. США [5], медичних закладів – понад 17 млрд дол. [7]. Очевидно, що зважаючи на гострий дефіцит бюджетних ресурсів, можливості уряду із самостійного фінансування проєктів відновлення зруйнованої інфраструктури обмежені. Це вимагає пошуку нових механізмів залучення ресурсів приватного сектору економіки та зовнішнього фінансування для реалізації програм регенерації соціальної сфери.

Світовою економічною наукою напрацьовано різні підходи до поєднання зусиль та фінансових ресурсів держави та інших суб'єктів економіки у реалізації заходів, що мають спільний інтерес. Серед них найбільше поширення отримав механізм публічно-приватного партнерства, що виявляється у багатьох формах економічної співпраці між органами публічної влади та бізнес-середовищем. У зарубіжній економічній науці публічно-приватне партнерство розглядають як «третій шлях» організації суспільного виробництва, коли традиційні два способи господарювання – продукування економічних благ на базі, відповідно, приватної чи публічної власності, виявляються недостатньо надійними. Публічно-приватне партнерство є ефективним способом залучення приватних капіталів до надання послуг, які традиційно розглядають як монополію держави. Поєднання у цьому

механізмі публічного та приватного інтересу дає можливість не тільки домогтися розширення доступності та підвищення якості важливих для суспільства благ, але й забезпечити необхідну ефективність використання коштів, які партнери спрямовують на реалізацію спільних проєктів, розподілити ризики.

На думку С. Осборна, публічно-приватне партнерство є одним із найбільш ефективних механізмів не тільки економічної, але й соціальної політики, адже в його основу покладені такі переваги: ефект синергії, коли партнерські зусилля держави та бізнесу дають кращий спільний результат, ніж який можна отримати окремо; ефективне лідерство, коли партнери у реалізацію проєкту додають свої сильні якості (знання, досвід та ін.), беруть на себе лідерство на певних етапах його виконання; соціальний ефект, який полягає у творенні цінності для громади [1]. Цю позицію поділяє П. Вайанкур-Розено, яка до ключових переваг публічно-приватного партнерства зараховує: внесення до практики управління публічним сектором ринкової дисципліни; дієвість у якості інструмента конверсії проблеми, що пов'язана із наданням публічної послуги; моральну регенерацію як ефект, який справляє це партнерство на його учасників [4].

За період використання публічно-приватного партнерства напрацьовано кілька його моделей, що відрізняються умовами взаємодії між державою та приватним партнером, розподілом ризиків, відповідальності, іншими аспектами. Особливого розвитку набули такі форми партнерства, які передбачають передачу державних або муніципальних активів на умовах оренди/лізингу, оперативного управління приватним структурам. Внесок приватного партнера передбачає фінансування модернізації та розширення основних фондів об'єкта партнерства, застосування власного організаційного та кадрового потенціалу для підвищення ефективності його функціонування з метою більш якісного надання суспільних благ. Проблемним у застосуванні цих моделей публічно-приватного партнерства у вітчизняній практиці є те, що вони передбачають суттєвий початковий внесок держави у формі майна чи фінансових ресурсів, що для вирішення проблеми відновлення зруйнованої соціальної інфраструктури в умовах повномасштабної війни та складної ситуації в економіці є неприйнятним. Це вимагає пошуку нових моделей публічно-приватного партнерства, які б передбачали мінімізацію чи відстрочення фінансового внеску держави, натомість покладання основного фінансового навантаження з реалізації проєкту на приватного партнера.

Враховуючи зазначені обставини, вагомі перспективи застосування має модель Приватної фінансової ініціативи (Private Finance Initiative), впроваджена вперше у Великобританії та в подальшому запозичена в інші країни Європи. PFI є окремою формою публічно-приватного партнерства, яка передбачає передачу до приватного партнера повноважень з проєктування, будівництва, фінансування і експлуатації об'єкта, який продукує суспільно важливі блага. Приватна сторона також покладає на себе усі ризики, пов'язані з будівництвом і обслуговуванням об'єкта партнерства, забезпечує оперативне управління. Повернення приватному партнеру вкладених у проєкт інвестицій може здійснюватись у різний спосіб: за рахунок плати за блага, які продукує об'єкт партнерства; за рахунок бюджетних виплат впродовж тривалого періоду.

Ключовою перевагою моделі PFI є те, що вона не передбачає вкладання державних коштів у проєкт на етап його будівництва та експлуатації. Завдяки цьому уряд має можливість вирішувати важливі суспільні проблеми в поточному періоді, відклавши терміни своєї фінансової участі на майбутнє. Поряд з цим, PFI створює конкуренцію між приватними компаніями за участь у партнерстві, адже це гарантує приватному партнеру сталий грошовий потік у майбутньому, коли держава буде впродовж тривалого часу сплачувати так звану «унітарну плату» для відшкодування вкладених інвестицій. Цей платіж об'єднує не тільки витрати на будівництво об'єкта партнерства, а також витрати на оперативне управління ним, технічне обслуговування та надання суспільних благ. Іншою перевагою PFI є те, що вона вберігає публічний сектор від затримок термінів реалізації проєкту, перевищення бюджету, неефективності використання коштів при будівництві, оскільки приватний партнер особисто зацікавлений у швидкому введенні об'єкта партнерства в експлуатацію з дотриманням вимог щодо вартості. Держава також має можливість контролювати дотримання стандартів будівництва і надання послуг, передбачених контрактом.

Впровадження моделі PFI дало можливість уряду Великобританії значно активізувати інвестиційні процеси, залучити близько 56 млрд ф. ст. приватних ресурсів для реалізації понад 700 інвестиційних проєктів у публічному секторі. У системі NHS (Національної служби здоров'я) використання PFI забезпечило прискорення темпів розвитку мережі медичних установ вчетверо [3]. Іншими сферами застосування моделі PFI стали будівництво закладів освіти, розвиток транспортної, комунальної та спортивної інфраструктури, реалізація проєктів з управління побутовими відходами. Разом з тим, з 2018 року укладання нових контрактів PFI було припинено, а уряд зосередив увагу на завершенні існуючих угод. Причиною такого кроку стало зростання критики моделі PFI за її високу вартість та перекладання боргів на майбутні покоління. Противники цієї моделі публічно-приватного партнерства характеризували її як «бухгалтерський трюк» для зменшення потреби у запозиченнях, а також вказували на неприйнятність перекладання фінансового тягаря на майбутні покоління [2].

Незважаючи на певні критичні моменти PFI, переваги використання цієї моделі публічно-приватного партнерства при відновленні в Україні соціальної інфраструктури пов'язані з такими аргументами: по-перше, враховуючи високий рівень марнотратства державних коштів та низьку ефективність діяльності органів публічної влади, залучення приватних капіталів та управлінських технологій до відбудови зруйнованих війною закладів соціальної сфери дасть можливість у короткі строки створити умови для надання суспільно важливих послуг освіти, охорони здоров'я для населення на територіях, що зазнали російської агресії; по-друге, хоча зауваження щодо подібності моделі PFI з борговим фінансуванням суспільних потреб мають певні підстави, нарощування обсягу боргових зобов'язань уряду за наявності критичних показників боргової безпеки може спричинити падіння кредитних рейтингів України та закрити для неї міжнародні ринки позикового капіталу; по-третє, в умовах продовження повномасштабної війни і поглиблення труднощів із забезпеченням належного

фінансування потреб оборони, відволікати кошти зі сфери публічних фінансів на проекти відновлення інфраструктури не тільки недоречно, але й неможливо (у цьому випадку модель PFI є реальним способом відкласти терміни фінансування проектів розвитку на період післявоєнної стабілізації та зростання національної економіки).

Однак, умовою ефективного впровадження в Україні моделі PFI є увага до протидії можливим корупційним ризикам, які можуть нівелювати корисний ефект від її використання. Зокрема, важливо забезпечити транспарентність при формуванні витрат на реалізацію інвестиційних проектів для уникнення їхнього завищення, що може стати джерелом фіскальних ризиків для держави. Також потребує вирішення проблема належного контролю за дотриманням стандартів безпеки та якості послуг при управлінні проектами (що було одним із головних аргументів критиків моделі у Великобританії). Попри це, механізм PFI, одним із головних моментів якого є можливість держави визначати вимоги до кількісних і якісних параметрів проекту, а також контролювати їхнє дотримання через зв'язок із розмірами бюджетних виплат), що відкриває перед Україною перспективи відновлення соціальної інфраструктури на якісно іншому технологічному рівні, із дотриманням вимог енергоефективного проектування [6]. Це дасть можливість поступово перетворити соціальну сферу на менш ресурсовитратну (зменшити витрати на діяльність закладів), більш екологічну (екологічно нейтральну) та ергономічну (комфортну для споживачів відповідних благ).

Список використаних джерел:

1. Osborne S. (Eds.). Public-Private Partnerships. Theory and Practice in International Perspective. 1st Edition. London: Routledge, 2000.
2. PFI and PF2 projects: 2023 Summary Data. HM Treasury. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/pfi-and-pf2-projects-2023-summary-data>
3. PFI Centre of Excellence. HM Treasury. URL: <https://www.gov.uk/government/collections/public-private-partnerships>
4. Vaillancourt Rosenau P. (Eds.). Public-Private Policy Partnerships. Cambridge, MA: MIT Press, 2000. 256 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/231843177_Public-Private_Policy_Partnerships_Edited_by_Pauline_Vaillancourt_Rosenau_Cambridge_MA_MIT_Press_2000_256p_4500_cloth_1995_paper
5. В Україні внаслідок війни повністю зруйновані 400 закладів освіти. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3832111-v-ukraini-vnaslidok-vijni-povnistu-zrujnovani-400-zakladiv-osviti.html>
6. Крупка М. І., Горин В. П. Напрями застосування механізму ДПП у сфері вищої освіти у контексті подолання наслідків збройної агресії проти України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 13. С. 5-12. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/48271>
7. Понад 1900 медзакладів в Україні пошкоджено обстрілами, 226 – зруйновано вщент. Антикризисний медіа-центр. URL: <https://acmc.ua/ponad-1900-medzakladiv-v-ukrayini-poshkozheni-obstrilamy-226-zrujnovano-vshhent/>

Наталія Григор'єва

викладач-асистент,
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський

ПЕРСПЕКТИВИ СТАНОВЛЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

Інклюзивна економіка – це підхід до економічного розвитку, який спрямований на забезпечення рівних можливостей для всіх членів суспільства, включаючи тих, хто зазвичай має обмежений доступ до економічних ресурсів. Вона ставить перед собою завдання створити економічну систему, яка враховує інтереси кожного, незалежно від його соціальних чи економічних обставин. Концепція інклюзивної економіки здобуває популярність у сучасній світовій економічній дискусії. Її ідея – забезпечення рівного доступу до економічних можливостей і ресурсів для всіх людей, незалежно від їхніх особистих характеристик. Дана модель прагне досягти добробуту всіх громадян, надаючи їм можливість активно брати участь у соціальному та економічному житті. Метою державної політики в цьому контексті є формування інклюзивної та інноваційної економіки, яка враховує інтереси всього суспільства, підтримує різноманіття і забезпечує рівні можливості для розвитку.

Як показано колективній монографії «Домінанти становлення інклюзивного соціуму в Україні», історичний розвиток людської цивілізації загалом іде шляхом постійного та поступового загального зростання рівня інклюзивності суспільних відносин. Це супроводжується і тісно пов'язане із нагромадженням людського, соціального та економічного капіталу та лежить в основі його загальної економічної ефективності [2, с. 15]. Розбудова інклюзивної економіки забезпечує різноплановий вплив на розвиток соціуму. Вона не лише сприяє соціальній справедливості, але й стимулює економічний ріст, забезпечуючи більш стійке та збалансоване зростання. До ключових переваг інклюзивного соціально-економічного розвитку, який базується передовсім на більш повному залученні економічних ресурсів у виробничий процес, стимулювання зайнятості та більш справедливому розподілі доходів є:

– забезпечення рівних стартових можливостей для усіх учасників економічної активності – створення умов для особистісного розвитку кожного; рівність усіх верств населення, уникнення будь-якої дискримінації тощо. Такий стан досягається шляхом впровадження інклюзивної освіти (інклюзія у сфері освіти), інклюзивного доступу до фінансових ресурсів (фінансова інклюзія), підтримки справедливого розподілу доходів (соціальна інклюзія), руйнування бар'єрів на ринку праці (трудова інклюзія), зменшення впливу відмінностей територіального розвитку (регіональна інклюзія) і т.д.;

– сприятливий вплив на ринок праці – розширення інклюзії призводить до збільшення рівня зайнятості внаслідок формування сприятливого бізнес-середовища та умов зростання конкуренції. Трудова інклюзія у сукупності із

соціальним партнерством сприяють залученню всіх до продуктивної діяльності і мають наслідком позитивний вплив на динаміку ВВП;

– справедливий розподіл доходів, який досягається шляхом: подолання негативних впливів корупції та формування тіньових доходів; забезпеченням участі громад у розподілі благ серед населення; прозорою бюджетною політикою тощо. Це сприятиме більшому залученню населення у процеси прийняття рішень у сфері формування більш справедливих пропорцій розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів.

Рівень інклюзивності економіки може бути досить об'єктивно оцінений, на основі ряду показників – що характеризують задоволення потреб людини. Ними є доступ до таких благ, як їжа, вода, одяг, охорона здоров'я, житло, освіта, безпека, енергоресурси, рівень заробітної плати і т.д. Світовий Економічний Форум розробив індекс інклюзивності розвитку (IDI), який ранжує країни за показниками, що відображають їхній інклюзивний розвиток. Цей індекс демонструє, що деякі країни, наприклад, Камбоджа та Нова Зеландія, мають кращі результати за IDI, ніж за ВВП на душу населення, що свідчить про успішні інклюзивні економічні процеси [3]. Водночас, 52 з 103 країн, що аналізуються за IDI, відзначили зниження рівня інклюзивного розвитку за останні п'ять років, що вказує на недостатність політичних реформ, спрямованих на трансформацію економічного зростання у соціальний прогрес. Україна за індексом IDI займає 47-е місце [3, с. 57]. При цьому її місце у рейтингу погіршується, що пов'язано передусім із війною з росією. Попри це, наша держава зберігає ряд переваг: нерівність доходів і бідність не є критичними; система освіти є доволі інклюзивною, відкриваючи можливості для студентів з різних соціально-економічних верств; охорона здоров'я та соціальний захист також сприяють покращенню соціального захисту населення.

Індекс інклюзивності розвитку (IDI) передбачає комплексну оцінку інклюзивності економіки за наступними трьома групами індикаторів [3, с. 102-104]:

1. Зростання та розвиток:

- ВВП на душу населення;
- продуктивність праці, яка визначається як обсяг ВВП на одного зайнятого в економіці;
- очікувана тривалість здорового життя – середня кількість років, на проживання яких людина може розраховувати у стані «повного здоров'я»;
- зайнятість – це частка зайнятого населення у економіці країни.

2. Інклюзія:

- розподіл доходів між окремими особами чи домогосподарствами;
- рівень бідності;
- розподіл багатства серед населення;
- медіанний на душу населення.

3. Рівність між поколіннями та сталий розвиток:

– скориговані чисті заощадження без урахування впливу вуглецевих забруднень (% ВНД) – враховує загальні запаси та використання природних ресурсів у даній екосистемі, уточнюючи реальну різницю між виробництвом і споживанням, враховуючи амортизацію основного капіталу, виснаження природних ресурсів і шкоду від забруднення (виражається у відсотках від валового національного доходу (ВНД));

– інтенсивність викидів вуглецю відносно ВВП – обсяг вуглецю, який викидає економіка на кожен долар виробленого ВВП (вимірюється в кілотоннах CO₂/млрд. доларів);

– державний борг у відсотку до ВВП;

– коефіцієнт вікового утриманства – це співвідношення утриманців (осіб молодше 15 років і старше 64 років) до населення працездатного віку.

Створення інклюзивних інституцій є однією зі стратегічних цілей проекту «Стратегії сталого розвитку України до 2030 року» є створення інклюзивних інституцій, що є першим кроком до впровадження принципів інституційної інклюзивності на державному рівні [1, с. 11]. Реалізація цих завдань сприятиме соціально-економічному зростанню України та її сталому розвитку. Створення інклюзивних інституцій сприятиме активізації громадської участі в процесах прийняття рішень, що є важливим аспектом демократичного розвитку країни.

Розбудова інклюзивної економіки в Україні може принести численні переваги як для суспільства в цілому, так і для окремих груп населення. Основні переваги включають: соціальну стабільність (залучення всіх верств населення зменшує соціальну напругу), зростання продуктивності (доступ до ресурсів і можливостей підвищує ефективність праці), розвиток підприємництва та інновацій (стимулювання нових ідей і бізнесів веде до економічного зростання), рівні можливості в освіті (забезпечення якісної освіти для всіх сприяє розвитку суспільства), зниження бідності (інклюзивні заходи допомагають покращити добробут вразливих груп), регіональний розвиток (підтримка віддалених районів сприяє збалансованому прогресу), підтримка осіб з особливими потребами (забезпечення рівних можливостей для всіх громадян).

Таким чином, інклюзивна економіка може стати основою для сталого розвитку країни, забезпечуючи стратегічні переваги та покращуючи якість життя населення.

Список використаних джерел:

1. Гуторов А. О. Сутність інклюзивної економіки. *Управління розвитком соціально-економічних систем*: Матеріали Другої Міжнародної науково-практичної конференції (11-12 квітня 2019 р., м. Харків). Харків: ХНТУСГ, 2019. С. 9-11. URL: https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/21085/1/Upravlinnia%20rozvytkom%20sotsialno-ekonomichnykh%20system_2019_4.pdf.
2. Домінанти становлення інклюзивного соціуму в Україні: колективна монографія / За заг. ред. М. Тріпака, С. Петрухи, А. Тимківа. Кам'янець-Подільський: ЗУНУ, 2022. 457 с.
3. Інклюзивність економіки – нове мірило економічного росту. World Economic Forum. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Forum_IncGrwth_2017.pdf.

Василь Дем'янишин

д.е.н., професор, професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Василь Дем'янишин

аспірант кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПЕРШОЧЕРГОВИХ ПРОЄКТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ПРІОРИТЕТНИХ ЗАВДАНЬ СТРАТЕГІЇ ЦИФРОВІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ ПУБЛІЧНИМИ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ

Революційні зміни у розвитку сучасних технологій обумовили необхідність нових підходів до реформування системи управління публічними фінансовими ресурсами. Цього вимагають фінансові партнери України у зв'язку з намірами нашої держави вступити до ЄС.

Засади управління публічними фінансовими ресурсами розкриті у Бюджетному кодексі України [1]. Цим кодексом передбачені підходи до планування фінансових ресурсів на різних етапах управління, виконання централізованих і децентралізованих фінансових планів держави, органів місцевого самоврядування, підприємств, організацій та установ публічного сектору економіки, ведення обліку, складання і затвердження звітності про виконання фінансових планів, а також до організації державного фінансового контролю на всіх стадіях бюджетного процесу.

Вперше про необхідність модернізації управління фінансовими ресурсами відповідно до європейських стандартів з використанням новітніх цифрових технологій було заявлено у такому нормативному документі, як «Стратегія розвитку системи управління державними фінансами», схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1.08.2013 р. № 774 [2].

У зв'язку з тим, що рівень технічного забезпечення системи управління обмежував можливості з використання нових функцій управління, наявні на той час інформаційні технологічні системи були фрагментованими, відсутня інтегрована база інформаційних даних всіх органів управління публічними фінансами, Кабінет міністрів України своїм розпорядженням від 8.02.2017 р. № 142-р «Стратегія реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки» [3] визначив засади розвитку інформаційних технологій в управлінні публічними фінансами. Метою такого запровадження було створення пріоритетних інформаційно-технологічних рішень для забезпечення реформування системи управління публічними фінансами відповідно до вимог часу. Процес розроблення плану розвитку інформаційно-технологічних систем відповідно до урядового документу включав такі компоненти:

«- централізація функції розроблення, закупівлі, впровадження та інтеграції ІТ-систем для планування та виконання бюджету, оцінки та моніторингу фіскальних ризиків, бухгалтерського обліку, внутрішнього аудиту,

прогнозування ліквідності, а також розроблення і впровадження інтерфейсів взаємодії із системами адміністрування податків, митниці, публічних закупівель та управління державними інвестиціями;

- розроблення інтегрованої інформаційної системи для супроводження на всіх рівнях процесу підготовки та моніторингу виконання бюджету;

- створення інтегрованої бази даних Мінекономрозвитку (електронна система закупівель), Мінфіну (єдиний веб-портал використання публічних коштів) та Казначейства;

- покращення обміну інформацією між Мінфіном, ДФС та Казначейством;

- автоматизація процесів адміністрування податків відповідно до визначених Кабінетом Міністрів України пріоритетів» [3].

На виконання зазначеного нормативного акту уряду, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1467-р було схвалено Стратегію здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2025 року [4]. Ця стратегія передбачала впровадження єдиних інформаційно-технологічних стандартів системи управління, засади запровадження електронних послуг, розробки першочергових ІТ-проектів, шляхи обмеження впливу людського чинника на фінансову інформацію та інші заходи. Планом проведення заходів були визначені конкретні заходи, індикатори їх виконання, строки виконання заходів та відповідальні виконавці.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 р. № 1805-р було схвалено наступний важливий нормативний акт: «Стратегія реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 роки» [5]. В ньому визначена мета подальшого розвитку інформаційних технологій в управлінні публічними фінансовими ресурсами – розбудова ефективної системи управління ІТ з метою цифрового розвитку оптимальної системи управління публічними фінансами. Необхідність прийняття такої стратегії обумовлена наявністю складних проблем цифрової трансформації, зокрема:

- «- відсутність інтеграції між системами Мінфіну і центральними органами виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів, у режимі реального часу;

- відсутність автоматизованого інформаційного обміну з багатьма державними установами;

- відсутність єдиного сховища даних з актуальною інформацією, доступною для Мінфіну і центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів;

- застарілість окремих платформ;

- низький рівень автоматизації внутрішніх процесів і великий обсяг використання паперових носіїв;

- недостатнє кадрове забезпечення» [5].

Практична реалізація завдань даної стратегії може сприяти вирішенню наведених вище проблем, а також дасть можливість створити ефективну модель необхідного інтегрального ІТ-середовища, забезпечити належний захист інформації та обмін інформацією у режимі реального часу. Заходи здійснюватимуться за такими напрямками:

- «- впровадження єдиних ІТ-стандартів, розбудова Єдиної інформаційно-телекомунікаційної системи системи управління державними фінансами;

- перехід на впровадження електронних послуг, зокрема впровадження сервісної моделі надання ІТ-послуг, орієнтованої на користувача;

- реалізація першочергових проектів для забезпечення виконання пріоритетних завдань Стратегії здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2025 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1467;

- унеможливлення впливу людського фактора на автоматичну обробку інформації;

- збереження та підсилення кадрового потенціалу;

- захист інформації, яка обробляється в Єдиній інформаційно-комунікаційній системі системи управління державними фінансами» [5].

Затверджені Кабінетом міністрів України засади стратегічного розвитку ІТ-технологій лягли в основу послідовних урядових документів, найважливішим серед яких є «Національна стратегія доходів до 2030 року», схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2023 р. № 1218-р [6]. Дана стратегія ставить перед Міністерством фінансів України завдання забезпечити досягнення таких результатів:

- «- запровадження єдиної інформаційно-комунікаційної системи в системі управління державними фінансами, побудованої на інтероперабельності електронних інформаційних ресурсів з одночасним комплексним захистом інформації, дотриманням технологічної незалежності і забезпеченням обміну інформацією в режимі реального часу;

- підвищення рівня довіри населення до інституцій системи управління державними фінансами у результаті підвищення рівня прозорості і відкритості даних з використанням інформаційних технологій;

- підвищення якості державних сервісів та адміністративних послуг, а також налагодження міжвідомчої взаємодії між центральними органами виконавчої влади, діяльність яких спрямовується і координується КМУ через Міністра фінансів України, та іншими органами державної влади;

- реалізація єдиної політики інформаційної безпеки в єдиній інформаційно-комунікаційній системі, що дасть змогу здійснювати автоматизовану обробку інформації, в тому числі з обмеженим доступом, відповідно до нормативно-правових актів у сфері захисту інформації;

- унеможливлення впливу людського фактора на автоматичну обробку інформації на рівні персоналу, який відповідає за адміністрування єдиної інформаційно-комунікаційної системи в системі управління державними

фінансами без можливості доступу до первинних даних облікових систем суб'єктів системи управління державними фінансами, без доступу до модифікації ділових процесів, алгоритмів їх виконання» [6].

Напрями реалізації першочергових проєктів забезпечення виконання пріоритетних завдань стратегії цифровізації управління публічними фінансовими ресурсами передбачають досягнення такої стратегічної цілі, як розвиток інформаційно-телекомунікаційних систем відповідно до принципів публічності та прозорості планування і використання публічних фінансових ресурсів.

Важливим завданням, спрямованим на досягнення цієї стратегічної цілі є впровадження нової власної інформаційної системи процесу бюджетного планування і моніторингу показників виконання державного бюджету (е-бюджет).

Міністерство фінансів України повинно на основі єдиного бюджетного календаря розробити систему відстеження та фінансового контролю за складанням бюджету усіх рівнів на основі інформаційної системи публічного управління плануванням та виконанням місцевих бюджетів «LOGICA».

Важливим напрямом розвитку цифровізації є створення інформаційно-аналітичної платформи електронної верифікації та постійного моніторингу якості управлінських заходів у процесі складання і виконання бюджетів, перехід до використання спеціальних інтерфейсів прикладного програмного забезпечення, реалізація на практиці превентивної верифікації.

Розвиток цифровізації управління передбачає значне доопрацювання АС «Є-Казна» а також системи складання і подання електронної звітності розпорядниками, одержувачами бюджетних коштів, державними цільовими фондами (АС «Є-Звітність»).

Крім цього, Стратегією здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2025 року передбачені такі завдання:

«- розвиток системи дистанційного обслуговування органами казначейського обслуговування бюджетних коштів, реалізація інформаційної взаємодії з органами, що контролюють справляння надходжень до бюджету для автоматизації повернення коштів, помилково та/або надміру зарахованих до бюджету;

- автоматизація прогнозування руху коштів єдиного казначейського рахунка - управління фінансовими ресурсами (електронна система управління ліквідністю), зокрема автоматизація розрахунку та прогнозування ліквідності тощо (відстеження тенденцій, зокрема, щодо виконання бюджету, стану ліквідності на фінансових ринках через аналітичні звіти; здійснення автоматизованого розрахунку обсягу тимчасово вільних коштів єдиного казначейського рахунка, що можуть розміщуватися на ринку);

- удосконалення інформаційної системи для збору, зберігання, використання даних реєстраторів розрахункових операцій та програмних реєстраторів розрахункових операцій, перевірки справжності та достовірності

розрахункових документів, розвиток безкоштовного програмного забезпечення реєстраторів розрахункових операцій тощо;

- розроблення та впровадження програмного забезпечення для забезпечення роботи авторизованих економічних операторів;

- впровадження функціоналу оновленої автоматизованої системи управління ризиками;

- розроблення та впровадження інтегрованої інформаційної системи підтримки прийняття рішень та керування бізнес-процесами Держаудитслужби (запровадження електронної «бази знань» для мережі підконтрольних установ; впровадження аналітичних інструментів для аналізу та оцінки ресурсів підконтрольних установ; автоматизація керування ризиками - удосконалення ризик-орієнтованого відбору під час планування заходів державного фінансового контролю);

- впровадження апаратно-програмного комплексу для здійснення контролю, в тому числі для здійснення Мінфіном моніторингу функції адміністрування ДПС і Держмитслужбою баз даних та інформаційних ресурсів;

- впровадження систем контролю дій адміністраторів баз даних та інформаційних ресурсів Єдиної інформаційно-телекомунікаційної системи системи управління державними фінансами» [4].

Виконання вказаних завдань до 2025 року повинно забезпечити такі очікувані результати досягнення даної стратегічної цілі:

- «- підвищення рівня підтримки середньострокового бюджетного планування, надання користувачам зручних функцій під час роботи з інформаційною системою у процесі планування і виконання бюджету та звітування про його виконання;

- підвищення ефективності та швидкості проведення бюджетного процесу (місцевими фінансовими органами, розпорядниками бюджетних коштів, Мінфіном);

- підвищення ефективності використання бюджетних коштів шляхом підвищення результативності верифікації державних виплат;

- зменшення операційних ризиків і навантаження на персонал та збільшення оперативності виконання процесів шляхом автоматизації міжвідомчого обміну інформацією на рівні прикладних систем;

- зменшення операційних ризиків і навантаження на персонал та підвищення рівня оперативності виконання процесів;

- підвищення якості та скорочення строків прогнозування руху коштів на рахунках Казначейства;

- підвищення ефективності контролю за дотриманням порядку проведення розрахункових операцій;

- здійснення міжнародного обміну фінансовою інформацією за стандартами міжнародного обміну фінансовою інформацією про фінансові рахунки та звітністю про трансфертне ціноутворення з метою протидії розмиванню податкової бази та виведенню прибутку з-під оподаткування;

- автоматизація процесу державного фінансового контролю, створення багаторівневих заходів із здійснення контролю в операційних та управлінських процесах, систематична оцінка їх ефективності» [4].

Таким чином, напрями реалізації першочергових проєктів забезпечення виконання пріоритетних завдань стратегії цифровізації управління публічними фінансовими ресурсами сприятимуть підвищенню якості та ефективності управлінських рішень, результативності використання державних фінансових ресурсів всіма суб'єктами фінансових відносин. Це дасть можливість прискорити інтеграцію вітчизняної фінансової системи до ЄС.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний кодекс України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
2. Стратегія розвитку системи управління державними фінансами. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1.08.2013 р. № 774. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/774-2013-p#Text>.
3. Стратегія реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки: Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8.02.2017 р. № 142-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-p>.
4. Стратегія здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2025 року: Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1467-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1467-2021-p#Text>.
5. Стратегія реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 роки: Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 р. № 1805-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-2021-p#Text>.
6. Національна стратегія доходів до 2030 року: Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2023 р. № 1218-р. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/National%20Revenue%20Strategy_2030_.pdf.

Оксана Десятнюк

д.е.н., професор, професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
ректор Західноукраїнського національного університету, м. Тернопіль

Вадим Ластовицький

аспірант кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

МОНІТОРИНГ ДЖЕРЕЛ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Європейська доктрина забезпечення функціонування закладів вищої освіти в посткризовий період сконцентрована на пошуку альтернативних джерел фінансування для вирішення двох основних проблем: зменшення кількості студентів та скорочення фінансування з боку центральних органів влади. За результатами моніторингу публікації Д. Санчеза, ще у 2018 році в середньому більшість університетів країн Європейського Союзу отримала на 27,7% менше фінансування, ніж у 2012 році [1]. Водночас, у червні 2020 року університети Каталонії в Іспанії спостерігали зменшення центрального фінансування до 7% для здобуття освітнього ступеня бакалавра та до 30% – освітнього ступеня магістра в наступному навчальному році [2]. Це свідчить про глобалізацію проблеми адекватного фінансового забезпечення закладів вищої освіти, особливо у середовищах із широко поширеними економічними дисбалансами. У Сполучених Штатах Америки, зокрема у Southwest Tennessee Community College навесні 2021 року загальна кількість студентів скоротилася на 18% порівняно з осінню 2020 року, тобто спостерігалось зменшення майже вдвічі від середнього по країні [3]. Такий концепт вказує на необхідність диверсифікації джерел фінансування закладів професійної та вищої освіти у національному і глобальному вимірі. Саме тому існує потреба у дослідженні зарубіжної специфіки забезпечення закладів вищої освіти за рахунок диференціації фінансових ресурсів.

В епоху краудфандингу та функціонування таких платформ, як «Patreon», добровільні внески в розвиток освіти є оптимальним рішенням, яке обирають багато університетів, що шукають зовнішнє джерело фінансування, оскільки такий варіант базується на філантропічному підході, згідно з яким є можливість отримати доступ через веб-сайти закладів вищої освіти і відповідні цифрові технології. Це стосується ініціативи «The Impact of Giving» у Школі бізнесу «Schulich», яка надає можливість робити фінансові внески онлайн, з'являтися на стіні активних спонсорів або залишати спадок у формі заповіту задля покращення умов функціонування певних освітніх закладів [4].

Серед переваг краудфандингу доцільно виділити наступні: самостійне встановлення цілей та можливість відстежувати прогрес, легкість та простота доступу до фінансування освітнього проекту, успіх краудфандингової кампанії може бути важливим індикатором попиту на продукт, розподіл ймовірних ризиків серед учасників проекту тощо [5].

Деякі освітні установи пропонують передачу свого «ноу-хау» в контексті отримання додаткових джерел прибутку. Прикладом цього є індивідуальні програми Берлінської школи креативного лідерства, її консультативна активність та індивідуальні заходи, спрямовані на вплив організацій для підвищення освітніх стратегічних амбіцій. Водночас, низка університетів докладають суттєві зусилля, щоб отримати кредити на підприємницькі проекти, оскільки вони усвідомлюють, що робота їхніх студентів є ключовою для стимулювання економіки, але державних джерел фінансування недостатньо. Інноваційний центр UC Anacleto Angelini Папського католицького університету Чилі, створений у 2012 році завдяки «пожертві» в розмірі 15 млн дол. США від Angelini Group, відповідає за сприяння підприємництву та інноваціям в університеті та має модель самофінансування, зокрема, він сприяє зустрічам і спільним проектам між науковцями, державним і приватним секторами.

Акцентуємо увагу, що багато компаній приватного сектору потребують допомоги університетів та інших закладів освіти, щоб отримати результати досліджень і розпочати нові проекти на цій основі. Така співпраця забезпечує науково-дослідні та дослідно-конструкторські проекти й установи значними обсягами фінансових ресурсів. Прикладом цього є Каролінський інститут у Швеції, який у 2019 році отримав 9% для фінансування своєї діяльності з приватних фондів (4% від шведських і 3% від іноземних компаній). Благодійні пожертвування забезпечують значне вкладання коштів на створення дослідницьких центрів суб'єктами підприємницької діяльності [6].

Одним із найпоширеніших джерел фінансування вищої освіти також доцільно вважати фандрайзинг, що трансформується стратегічними ініціативами акумулювання фінансової допомоги від випускників та інших осіб чи організацій. Кампанії збору коштів можуть бути ініційовані для певної мети: фінансування грантів чи стипендій, підтримка широкомасштабних проектів закладу освіти тощо. Ефективна політика акумулювання коштів має відбуватися на періодичній основі та передбачати спілкування між інвесторами (спонсорами) та студентами в університетському містечку, безпосередню співпрацю з адміністрацією закладів освіти, а також соціальні заходи внаслідок зібрання на території певного університету (коледжу) тощо.

Гранти є пріоритетним джерелом фінансових ресурсів для вищих навчальних закладів, які надаються урядовими установами, федеральними фондами та іншими організаціями для підтримки певних критеріїв їхнього ефективного розвитку. Установи можуть подати заявку на отримання грантів для підтримки дослідницьких проектів, пілотних програм або інших навчально-наукових ініціатив, які відповідають їхнім місіям, баченням і цінностям. Крім того, написання гранту передбачає визначення можливостей, підготовку заявок на грант і відображення результатів ефективного використання грантових коштів для підтримки своїх студентів і викладачів у їхніх дослідженнях.

Таким чином, пошук альтернативних джерел фінансування для закладів вищої освіти має вирішальне значення та призводить до великих або, принаймні, дуже важливих проектів, незалежно від того, передбачають вони

будівництво дослідницького центру чи здатність покривати витрати студентів, які в інакший спосіб не зможуть закінчити успішно навчання. До того ж, додаткові фінансові ресурси необхідні для оплати, планування, обслуговування та модернізації університетської інфраструктури, приміщень і обладнання, щоб залишатися в позитивній динаміці та надавати студентам найкращий досвід навчання. Моніторинг зарубіжної практики диверсифікації джерел фінансового забезпечення закладів вищої освіти буде корисним для України, особливо в умовах післявоєнної відбудови, коли стимулювання інвестиційних освітніх проектів слугуватиме драйвером економічного прогресу та інноваційного прориву.

Список використаних джерел:

1. Sanchez D. Retrato de una universidad en crisis: menos financiación pública, más gasto privado y más lejos de Europa. *El Diario*, 17 Jan. 2018. URL: https://www.eldiario.es/sociedad/espana-grecia-chipre-universitaria-pib_1_2917954.html
2. Vallespín I. La caída de alumnos por la pandemia amenaza a las universidades públicas. *El País*, 26 June 2020. URL: <https://elpais.com/educacion/2020-06-25/la-caida-de-alumnos-por-la-pandemia-amenaza-a-las-universidades-publicas.html>
3. Cheng W-L., Law J., Pinder D. COVID-19 Crisis Pushes Us Students into an Uncertain Job Market. *McKinsey*, 7 July 2021. URL: <https://www.mckinsey.com/about-us/covid-response-center/inclusive-economy/covid-19-crisis-pushes-us-students-into-an-uncertain-job-market>
4. Cardosa D.G. Alternative Sources of Funding in Higher Education Institutions. 27 Oct. 2021. Universitat Oberta de Catalunya. URL: <https://blogs.uoc.edu/elearning-innovation-center/alternative-sources-of-funding-in-higher-education-institutions>
5. Що таке краудфандинг та як він допомагає розвивати стартапи. 22 вересня 2023. Київстар Бізнес Хаб. URL: <https://hub.kyivstar.ua/articles/shho-take-kraudfandyng-ta-yak-vin-dopomagaye-rozvyvaty-startapy>
6. Maximising Financial Resources for Higher Education: Strategies for Success. 31 May 2023. London Premier Centre. URL: <https://www.lpcentre.com/articles/maximising-financial-resources-for-higher-education-strategies-for-success>

Олександр Дзюблюк

д.е.н., професор, професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

АНТИКРИЗОВІ АСПЕКТИ МОНЕТАРНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

Монетарне регулювання є найбільш дієвим інструментом, за допомогою якого держава в особі центрального банку спроможна надати бажаної спрямованості розвитку економіки. Закономірності економічного розвитку останнього періоду, пов'язані із глобалізацією, змінами технологічних укладів і структури світового господарства, періодичними масштабними фінансовими кризами, регіональними проблемами і специфікою національних економік, відображають усю складність і суперечливість процесу постановки адекватних цілей державного регулювання господарських процесів загалом та монетарного регулювання зокрема. В Україні дані проблеми поточного економічного розвитку додатково ускладнені ще й широкомасштабною воєнною агресією, розпочатою проти нашої країни, що не могла не мати всеосяжного впливу на всі аспекти економічного життя суспільства, включаючи і функціонування банківського сектору та можливості реалізації монетарної політики Національного банку.

Слід зазначити, що навіть за нормальних умов циклічного економічного розвитку ринкового господарства вибір стратегічних орієнтирів монетарного регулювання пов'язаний із фундаментальними суперечностями у досягненні таких цілей, як низькі темпи інфляції, з одного боку, та економічне зростання і висока зайнятість, з іншого, позаяк виробниче зростання супроводжуються прискоренням темпів інфляції, оскільки в економіці підвищується попит на ресурси, що призводить до збільшення цін, і навпаки. За таких обставин центральний банк змушений маневрувати у реалізації монетарної політики з огляду на стан господарської кон'юнктури і зміну фаз ділового циклу з тим, щоб власними заходами не сприяти ані посиленню тенденцій у «перегріві» економіки, ані у її спаді [1].

Однак такі проблеми значною мірою загострюються в умовах воєнного стану. Адже воєнні дії як фундаментальний фактор форс-мажорного характеру впливу на функціонування банківського сектору і економіки загалом, позначилися на всіх аспектах взаємодії банківської системи з клієнтами у всіх секторах господарства, включаючи погіршення умов функціонування трансмісійного механізму монетарної політики, обмежуючи можливості центрального банку щодо впливу на економіку засобами грошово-кредитного регулювання, що загостило попередні проблеми та обумовило виникнення нових, коли в умовах постійних атак ворога за всіма напрямками, а також у кіберпросторі, потрібно було докладати величезних зусиль, щоб уникнути перебоїв у роботі банківської системи, забезпечити захист даних та інформації, підвищувати надійність інфраструктури безготівкових платежів, підтримувати

фінансову стійкість роботи банківського сектору, а також фінансову, цінову і валютно-курсову стабільність в економіці.

У цих умовах Національний банк України стверджує, що незважаючи на широкомасштабну війну, він залишається відданим своєму мандату із забезпечення цінової та фінансової стабільності як запоруки стійкого економічного зростання [2]. І попри те, що сам Національний банк визнає, що зниження дієвості ринкових інструментів та висока невизначеність в умовах повномасштабних бойових дій унеможливлюють здійснення монетарної політики в форматі інфляційного таргетування з плаваючим валютним курсом [3], однак на практиці він продовжує реалізацію саме такої політики. Таким чином, на озброєння центрального банку береться по суті класичний постулат монетаризму, згідно якого основною кінцевою ціллю грошово-кредитної політики є стабільність рівня цін, а досягнення стійкого росту виробництва і високого рівня зайнятості відбувається внаслідок цього по суті автоматично – через тенденцію ринкової системи до саморівноваги. Однак чи можна вважати стан розвитку ринкових саморегулювальних механізмів у вітчизняній економіці таким, щоб це дозволило центральному банку зосередитись тільки на регулюванні інфляції, нехтуючи іншими завданнями монетарної політики? Очевидно, що ні.

Справді, на тлі розгортання кризових явищ у економіці і банківському секторі упродовж останніх років повномасштабної воєнної агресії із особливою гостротою постає питання про роль і завдання Національного банку України у процесі не лише подолання кризових явищ в економіці і забезпечення макроекономічної стабільності, а й реалізації можливостей для нормальної господарської діяльності і розвитку матеріального виробництва як необхідних умов виживання країни в умовах війни. Адже обрання у якості стратегічної мети монетарної політики інфляційного таргетування породжує ряд суперечливих питань щодо ролі і мандату центрального банку як головного органу державного впливу на економіку засобами і методами грошово-кредитної політики, позаяк механічне перенесення досвіду країн із розвинутими ринковими відносинами, в т. ч. і у сфері монетарного регулювання, у вітчизняні реалії іноді має контрпродуктивний характер, породжуючи результати, протилежні до очікуваних.

Річ у тім, що проведення Національним банком рестрикційної монетарної політики, заснованої на підвищенні облікової ставки та встановленні, як наслідок, надвисокої прибутковості за депозитними сертифікатами створювала по суті об'єктивні передумови для обмеження кредитної активності комерційних банків у реальному секторі з огляду на можливість вкладення їх власних ресурсів у фактично безризикові активи у вигляді цінних паперів НБУ чи держави. Результатом реалізації такої монетарної політики Національного банку України та кредитної політики самих комерційних банків стала спотворена структура активів банківської системи, коли за результатами 2023 р. частка кредитного портфеля у вигляді наданих суб'єктам господарювання і фізичним особам кредитів становила лише близько п'ятої частини від

загального обсягу активів банків – 17,4% та 5,4% відповідно. У той же час, кошти банків, інвестовані у депозитні сертифікати НБУ (21,1%), розміщені на рахунках в НБУ та інших банках (21%), а також вкладені у державні цінні папери (24%), сумарно становили 66,1%, тобто дві третіх загального портфеля активів банківського сектора, що може свідчити про зведення нанівець фундаментальної функції банків щодо організації кредитних відносин через фінансове посередництво і трансформування заощаджень у інвестиції.

Саме такий підхід Національного банку України до монетарного регулювання нівелював ключову функцію банківської системи як головного фінансового посередника в економіці. Адже залучаючи кошти у суб'єктів ринку, банківський сектор не видає кредити тим підприємствам чи галузям економіки, які їх потребують, а розміщує відповідні ресурси на депозитних сертифікатах, тим самим накопичуючи значні суми надлишкової ліквідності. Як наслідок, на сьогодні комерційні банки зберігають на кореспондентських рахунках та в депозитних сертифікатах НБУ майже пів трильйона гривень. При цьому внаслідок неадекватно високих процентних ставок і воєнних ризиків рівень банківського кредитування економіки почав прогресивно скорочуватися і навіть масштабні державні програми підтримки кредитування (програма 5-7-9) не змогли спинити подальшого спаду обсягів кредитних вкладень в економіку, які за 2023 рік знизились із 20% до 15% ВВП, тоді як у розвинутих країнах (наприклад, США) ця частка складає 200%. При цьому слід розуміти, що навіть попри низку рішень правління НБУ щодо поступового зниження облікової ставки до нинішніх 13,0% річних, її величина упродовж останніх років удвічі перевищувала навіть офіційно заявлений розмір річної інфляції, формуючи стимули до спрямування грошових коштів із реальної економіки у фінансовий сектор, а не навпаки.

Разом із тим, активне використання облікової ставки як головного інструменту монетарного регулювання, що використовується НБУ для досягнення встановлених ним інфляційних таргетів, приносить більше шкоди аніж користі з огляду на неправильне розуміння природи самої інфляції в Україні, котра більшою мірою зумовлена чинниками структурного характеру (насамперед, зростанням виробничих витрат і воєнних видатків бюджету), які не залежать від динаміки процентної ставки на грошовому ринку, тобто цінова динаміка зумовлена передусім факторами інфляції витрат, а не інфляції попиту, для приборкання якої у розвинутих країнах якраз і використовуються облікова ставка. Такий підхід НБУ по суті бере за основу монетаристське твердження про те, що інфляція завжди й усюди є виключно грошовим явищем, тобто результатом підвищення темпів зростання грошової маси порівняно з темпами росту реального виробництва. А це навряд чи можна вважати справедливим за обставин, коли інфляційні процеси у нашій країні перманентно генеруються цілим рядом негрошових чинників. Тому у вітчизняних реаліях грошово-кредитна політика НБУ, що набула характеру жорсткої монетарної рестрикції, завдала непоправної шкоди усьому механізму банківського кредитування реального сектору, що так важливо для активізації саме виробничих

потужностей в умовах воєнних дій.

З іншого боку, така рестрикційна монетарна політика не вирішила і тих завдань макро-фінансової і валютно-курсової стабілізації, заради яких вона власне і запроваджувалась. Адже однією із заявлених цілей високих процентних ставок було акумулювання коштів населення на банківських депозитах з метою обмеження тиску надлишкової ліквідності на валютний ринок. Натомість за час війни банки змогли залучити від населення на депозити у вигляді сумарного приросту лише трохи більше 100 млрд. грн. строкових гривневих вкладів, тоді як понад 500 млрд. грн. населенням було спрямовано не на банківські заощадження, а на придбання іноземної валюти. Цьому сприяла також передчасна і нічим не виправдана в умовах війни політика НБУ з валютної лібералізації та відмови від фіксованого обмінного курсу, в результаті чого валютні очікування бізнесу та населення були повністю дестабілізовані і попит на іноземну валюту почав стрімко зростати. Як наслідок, уже понад 70 млрд. дол. США із офіційних валютних резервів, які поповнюються за рахунок зовнішньої допомоги нашій країні, було витрачено (а по суті «спалено») НБУ на підтримку відносної курсової стабільності на внутрішньому валютному ринку.

Із цього випливає, що жорстка рестрикційна політика високої облікової ставки НБУ не вплинула якимось суттєвим чином ні на привабливість гривневих депозитів у банках, ні на досягнення стабілізації внутрішнього валютного ринку без того, щоб даремно не розтрачувати міжнародні валютні резерви на підтримку обмінного курсу гривні. Сам факт, що залучення гривневих ресурсів у банківську систему ніяким чином не позначається на активізації кредитних вкладень банків у матеріальне виробництво, а спрямовується на депозитні сертифікати НБУ, тобто заощадження не трансформуються у інвестиції в економіку, жодним чином не свідчить про ефективність обраного режиму монетарного регулювання.

Очевидно, що в сучасних умовах головним напрямом антикризового регулювання економіки засобами монетарної політики має бути підвищення рівня зайнятості і активізація внутрішнього виробництва, а не жорсткі антиінфляційні заходи, спрямовані на придушення внутрішнього попиту. Високі процентні ставки за банківськими кредитами, окрім власне ризиків господарської діяльності в умовах війни, є також прямим наслідком нераціональної політики облікової ставки НБУ, що в кінцевому підсумку призводить до істотного обмеження попиту на кредитні ресурси з боку бізнесу, так як висока їх вартість підриває основи рентабельності реального виробництва.

Чи означає це, що монетарна політика має бути зосереджена виключно на протидії інфляції (і чи можливо це в принципі з огляду на те, що фактори інфляції лежать на боці витрат, а не попиту), як це визначається нинішнім мандатом НБУ, чи вона має стати невід'ємною складовою цілого комплексу антикризових заходів, підпорядковуючись більш широким завданням державної економічної політики в умовах війни? Така політика вочевидь має

бути спрямована на те, щоб центральний банк у тісній взаємодії з урядом доступним йому арсеналом інструментів міг впливати на перебіг господарських процесів, реалізуючи цілеспрямовану політику щодо підтримки кредитування реального сектору і стимулювання матеріального виробництва через механізми здешевлення кредитування для бізнесу та надання потрібних для цього державних гарантій. Необхідно передусім переглянути жорсткі умови монетарного регулювання через надвисокі процентні ставки, що істотно обмежує залучення кредитних ресурсів банків для реалізації інвестиційних проектів у реальному секторі, стримує створення нових робочих місць, що в свою чергу обмежує можливості активізації бізнесу, повернення біженців та подальші перспективи післявоєнного відновлення економіки України.

Отже, в нинішніх умовах воєнного стану необхідність ефективного монетарного регулювання, спрямованого на подолання кризових явищ, відчувається з особливою гостротою з огляду на безпосередній вплив монетарних інструментів на перебіг економічних процесів. Особливо важливим слід вважати вирішення тих практичних проблем, що визначаються недостатньою орієнтацією монетарного регулювання НБУ на активізацію банківського кредитування реального сектору, з тим, щоб функціонування банків в умовах воєнного стану було стабільним та максимально забезпечувало потреби національної економіки у кредитних ресурсах. Очевидно, що сприяння економічному розвитку мало б бути у числі головних пріоритетів монетарної політики Національного банку, цільова кредитна підтримка якого комерційних банків повинна вирішувати такі завдання, як нарощування виробничого потенціалу, відновлення інфраструктури, реструктуризація реального сектору, стимулювання розвитку обробної промисловості і особливо її оборонного сектору. За таких обставин стимулювання економічного зростання і зниження безробіття шляхом активізації додаткових кредитних програм і кількісного пом'якшення задля створення сприятливих умов кредитування та інвестицій у реальний сектор слід вважати ключовими пріоритетами антикризового монетарного регулювання національної економіки.

Список використаних джерел:

1. Дзюблук О. В. Стратегія монетарної політики Національного банку України та її вплив на економічний розвиток. *Вісник Національного банку України*. 2008. №1. С. 8-16.
2. Річний звіт Національного банку України за 2023 рік. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/richniy-zvit-natsionalnogo-banku-za-2023-rik-vid-strategiyi-vijivannya-do-strategiyi-vidnovlennya>
3. Основні засади грошово-кредитної політики на період воєнного стану. URL: <https://bank.gov.ua/ua/files/hJTwdlrBPNWeMzk>

Володимир Дмитрів

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Подібно до більшості інших країн з доходом на душу населення, меншим за середній, та слабким державним управлінням Україна потерпає від відносно високого розміру «тіньової економіки». Міністерство економіки України оцінює її розмір у 40% від валового внутрішнього продукту (ВВП) у 2023 році, що є забагато порівняно з розвиненими країнами, але схоже на показники країн із близькими до наших характеристиками якості врядування і доходу на душу населення.

З 2014 року, за даними Мінекономіки, в українській економіці відбулася просто революційна детінізація: рівень тіньової економіки знизився з 43% ВВП у 2014 році до 32% у 2021 році, напередодні війни (навіть був нетривалий рекордний мінімум у 2019 році – 28%). Як бачимо, під час пандемії рівень тіньової економіки збільшився на 4%. Тобто зростання тіньового сектору під час будь-яких криз (економічної, пандемії, війни) є закономірним та певною мірою логічним процесом.

Слід відзначити, що за передвоєнні роки рівень тіньової економіки, за оцінками Мінекономіки – значно скоротився, зменшувався до 27% у 2019 році, це збіглося зі скороченням перерозподілу через державні фінанси. Тінізація є закономірною відповіддю економіки на надмірний податковий тиск. Також важливим фактором природного зменшення частки тіньової економіки є економічне зростання як таке, що супроводжується підвищенням продуктивності праці в офіційному секторі та інших привабливих факторів легальної роботи. Але це стосується переважно повністю неофіційної діяльності. Водночас, наявність великого «тіньового сектору», з одного боку, не дозволяє зменшити номінальне податкове навантаження, а з іншого – спотворює умови конкуренції. І перше, і друге явище, своєю чергою, сприяють тінізації [1].

Важливо брати до уваги той факт, що структура тіньової економіки в Україні є нетиповою, відповідно до структури самої економіки. На відміну від більшості інших країн (окрім деяких країн СНД), в Україні переважна частина податкових надходжень втрачається через наймасштабніші інструменти ухилення від сплати податків та агресивного податкового планування, які масово застосовуються великими підприємствами, які мають значну частку у вітчизняній економіці і при цьому завдяки своїм неформальним зв'язкам мають великі можливості для уникання податків. Відповідно, механічне перенесення на український ґрунт досвіду інших країн у цьому питанні веде до не релевантних висновків та рекомендацій, які не сприяють ефективній боротьбі з тіньовою економікою.

Важливо зазначити, що частина схем пов'язані між собою, обсяги одних частково враховані у обсягах інших, тому загальні втрати бюджету від всіх схем будуть дещо меншими, ніж їх математична сума. Набір інструментів уникнення податків в Україні загалом не дуже відрізняється від інших країн. До стандартного набору зокрема належать: порушення митних правил і контрабанда; маніпуляції з митною вартістю товарів; перерваний транзит; схеми за допомогою поштових пересилань; «піджаки» («мурахи»); пряма контрабанда; розкрадання податку на додану вартість (ПДВ); незаконне відшкодування з бюджету під час експорту; фіктивне підприємництво (missing trader), зокрема «карусельні» схеми – підміна товару («скрутки»); контра факт; переміщення прибутку до «податкових гаваней» (офшорів), схеми тіньового ринку оренди землі; тіньові заробітні плати.

На даний момент Міністерство економіки оцінює рівень «тіні», виходячи з таких методик оцінки:

- за методом витрат населення (роздрібна торгівля);
- за електричним методом;
- за монетарним методом.

Жодна із зазначених методик не може бути абсолютно точною, тому в Мінекономіки розраховують агрегований показник (на жаль, публікацію цих показників, як і багатьох інших, призупинено з початком війни).

Якщо брати метод, який оцінює динаміку роздрібної торгівлі та реальних витрат населення на купівлю споживчих товарів, то логіка тут приблизно така: якщо офіційні торговельні обороти зростають швидше, ніж реальні доходи населення, то частину тіньових доходів і накопичень фізичні особи витрачають через легальний сектор економіки.

Так, у 2023 році роздрібний офіційний торговельний оборот фізичних осіб становив 1,8 трлн грн, збільшившись із 1,4 трлн грн у 2021 року на 30,5% у номінальному вираженні й на 15,4% з урахуванням інфляції. При цьому реальне зростання (за мінусом інфляції) доходів населення у 2023 році в офіційному сегменті становило 3,5%. Враховуючи, що динаміка трансфертів з-за кордону за зазначений період не збільшувалася, можна суто теоретично вважати, що легалізація через торгівлю зменшила тіньовий сектор більш як на 10%.

Електричний метод ґрунтується на припущенні, що реальне зростання ВВП супроводжується адекватним збільшенням споживання електроенергії (крім побутових споживачів). Якщо валовий продукт зростає швидше за споживання електроенергії, то частину приросту ВВП було забезпечено не реальним збільшенням обсягів виробництва, а виведенням із «тіні» певної частки кінцевого продукту при константі рівня енерговитрат двох порівнюваних періодів.

У 2022 році реальний ВВП у гривні скоротився на 28,8%, а в 2023 році – зріс на 5,3% (відновлювальне зростання на низькій статистичній базі порівняння). У 2021 році було вироблено 155 млрд кВт год. електроенергії, спожито 120 млрд (або 77%), решта – втрати, витрати в мережах тощо, нетто-

експорт становив 2 млрд кВт год. Таким чином, 2022-го виробництво впало до 115 млрд кВт год., споживання – до 90 млрд (78%), нетто-експорт – до 1 млрд. Скорочення виробництва становило 26%, а споживання – 25%. Це приблизно відповідає рівню падіння ВВП у 2022 році (до 29%).

Проте 2023 року спостерігаємо вже зовсім аномальну картину: виробництво електроенергії скоротилося до 105 млрд кВт год., споживання — до 85 млрд (81%). Було зафіксовано не експорт, а нетто-імпорт електроенергії на 0,4 млрд кВт год. У відносних величинах виробництво скоротилося на 9%, а споживання – на 6%. При цьому статистика визначила зростання ВВП на 5,3%.

Практично повна деіндустріалізація та залежність ВВП від сировинного агросектору, банківського та сектору послуг, де немає прямої залежності між зростанням виробництва та споживанням електроенергії. Плюс збільшення внеску у ВВП податкових надходжень. Усі ці сегменти економіки (крім агросектору) безпосередньо залежать від розміру зовнішньої допомоги: податки, фінанси та сектор послуг (включаючи торгівлю) тримаються на плаву завдяки зовнішній фінансовій допомозі. Із позитивних ефектів такої структурної трансформації можна назвати лише скорочення розриву між виробництвом і споживанням електроенергії: якщо 2021 року споживання становило 77% від виробництва, то у 2023 році – 81%. Тобто до 4% виробництва електроенергії, яка раніше зникала у вигляді втрат у мережах, зараз офіційно споживається. Це можна пояснити зниженням ринку «тіньової» електроенергії, до якого було залучено виробництво великих підприємств вітчизняних фінансово-промислових груп, які під час війни зупинилися або були зруйновані.

Таким чином, наша економіка стає менш енергоозброєною. Не менш енергоємною (що було б цілком позитивним явищем), а саме менш енергоозброєною. Але, знову-таки, суто теоретично електричний метод демонструє вплив на детінізацію на 5%.

Монетарний спосіб виходить із динаміки скорочення готівки в обігу відносно обсягу грошової маси. Якщо взяти це співвідношення за червень за період 2021–2024 років, то отримаємо таку динаміку у відсотках: 28% – у 2021 р., 29% – у 2022 р., 24% – 2023 р. і 23% – 2024 р. Тобто і з використанням вказаного методу маємо ознаку детінізації на рівні мінімум 5%, що збігається з даними, отриманими електричним і торговельним методами [2].

Війна та похідні від неї (енергокриза, мобілізація, міграція) вперше в нашій історії більше вдарили по тіньовій економіці, ніж по офіційній. Офіційна економіка тримається на бюджетниках, секторі оборони, підприємствах критичної інфраструктури і на державних замовленнях, підкріплених фінансуванням із зовнішніх джерел. Усі вони адаптуються до викликів війни краще і швидше.

Тіньовий сектор, натомість, страждає від падіння платоспроможного попиту серед основної маси своїх споживачів населення з низькими доходами, від логістичних проблем, для розв'язання яких немає достатнього ресурсу, від фінансових обмежень та зростаючих апетитів контролюючих органів, без опіки

яких жодна тіньова економіка не проіснувала б і місяця. Тож, попри те, що зазвичай під час кризи тіньова економіка суттєво зростає, нинішня війна вбиває навіть її. Наразі обсяг тіньової економіки України можна оцінити на рівні 25 – 30%.

Водночас 2022–2023 рр. проблема фіктивного підприємництва набула ще більшої актуальності через її масове використання у схемах експорту «чорного» зерна з України: одна з найпоширеніших схем експорту «чорного» зерна – це використання фіктивних підприємств, які оформлені на підставних осіб. Такі підприємства створюють для продажу зерна, яке придбане за готівку у фермерів, здебільшого за заниженою вартістю. А після того, як збіжжя залишає межі України, його перепродують кілька разів, і воно вже легально потрапляє до кінцевого споживача.

Одним з найпоширеніших методів «чорного» експорту зерна є використання ризикових підприємств. Вони заздалегідь створюються для експорту необлікованого зерна, що придбане за готівку. Ці компанії не подають документи про походження зерна або декларують у митних деклараціях удаваних виробників. Після того, як зерно залишає межі України, його перепродують кілька разів і воно вже легально потрапляє до кінцевого покупця. В результаті валютна виручка не повертається до України, а бюджет не отримує надходжень, оскільки компанії-експортери є фіктивними. Зазвичай кінцевим покупцем зерна є компанія-нерезидент, яка передає кошти за товар іншому нерезиденту, пов'язаному з українським експортером. Також існує схема, в якій валюта перераховується на розрахункові рахунки нерезидента, який потім закуповує товар, наприклад, у Китаї, та імпортує до України, щоб потім реалізувати його за готівку та продати іншим підприємствам податковий кредит.

Як свідчать отримані дані, розмір проблеми контрабанди та ступеня реагування на неї профільного державного органу, зокрема реальної компенсації втрат бюджету, є незіставними. Тому констатуємо факт значною мірою втрати контролю державою над українським «фіскальним» кордоном. Утім, у 2024 році є підстави для зламу вкрай негативної ситуації (прийнято Закон про перезавантаження, почав діяти Закон про криміналізацію контрабанди підакцизних товарів, а також недостовірного декларування товарів, у серпні 2023 року в контролюючих органах створено робочі групи (так званого «спільного робочого кабінету»), якими виявлено 596 ризикових суб'єктів ЗЕД, що здійснювали імпорт товарів із застосуванням вищевказаних схем мінімізації податків та/або із накопиченням значних залишків нереалізованої імпортової продукції за відсутності власних чи орендованих місць її зберігання, упереджено розповсюдження ризикового податкового кредиту з ПДВ на загальну суму 9,9 млрд грн [3].

Існують альтернативні офіційні дані, які фіксують ще більші втрати бюджету від прогалин у законодавстві, неефективності роботи митних органів і контрабанди в Україні на суму до 300 млрд грн на рік. Також маємо оцінки

керівництва податкового та митного Комітету ВРУ, згідно з якими втрати від митних схем становлять від 120 млрд грн на рік.

Для подолання цих наслідків необхідно:

- оскільки реформа митної служби у 2019–2023 рр. не відбулася, потрібно перезапустити відомство;
- більшість схем контрабанди мають документарний характер, тобто можливі лише за однієї умови – змови платників податків, митників, прикордонників і представників правоохоронних органів (контрабанда невіддільна від корупції), тому надзвичайно важливо неухильно виконувати Антикорупційну програму Державної митної служби України на 2023–2025 рр.;
- посилення інформаційного та аналітичного складників діяльності митниці через поетапне налагодження обміну митною інформацією з усіма країнами – сусідами та торговельними партнерами України;
- покращення технічного забезпечення митних органів (прилади спостереження, обладнання сканерами пунктів пропуску на кордонах).

Тютюнову галузь унаслідок війни спіткало вагоме зменшення виробництва (до квітня 2022 р. не працювали київська фабрика «Імперіал Тобакко» та виробництво «Бритіш Американ Тобакко» в Прилуках, не працює харківська фабрика «Філіп Морріс Україна»), проблеми з логістикою та частково дефіцитом палива, зокрема у зв'язку з переорієнтацією на імпорту продукції, та втрата майже кожного третього споживача – кількість курців звичайних сигарет з урахуванням зменшення населення та інших негативних чинників знизилася одразу на 30% (до 3,91 млн осіб 2022 р. та до 3,7 млн осіб 2023 р.). Що більше, держава під час війни відмовилася знижувати податки для галузі, проте спромоглася (задля уникнення жорсткого дефіциту) надати дозвіл на імпорту тютюнових виробів у пачках з іноземним маркуванням. Це прогнозовано призвело до подальшого зростання частки нелегальної тютюнової продукції на українському ринку в 2022–2023 рр. до історичних максимумів, відповідно 20,1% та 19% – тобто кожна п'ята пачка сигарет нелегальна.

Таблиця 1

Частка нелегальної тютюнової продукції у 2023 році в Україні [4]

Обсяг торгівлі (млрд грн)	114,42
Ставка (грн/шт.)	2,09712
Обсяг торгівлі (млрд шт.)	54 558 489 662
Питома вага сигарет у виторгу за вартістю (%)	48
Обсяг виторгу сигарет (шт.)	26 460 867 486
Споживання (шт.)	32 578 143 815
Відхилення (шт.)	6 117 276 329
Частка «тіньової економіки»	19

Якщо перевести отримані дані в податкові збори, отримуємо орієнтовні втрати бюджету – 2023, що сумарно сягнули 17–20 млрд грн. Водночас восени минулого року була створена та активно працює урядова міжвідомча робоча група для активізації роботи з детінізації ринку підакцизних товарів, зокрема тютюнових виробів, алкогольних напоїв тощо.

Принаймні досвід ЄС свідчить, що тіньовий ринок збільшується, якщо ставки акцизів зростають надто швидко та є неоптимальними³³, а держава не спроможна охопити негативні процеси своїм контролем (слабка інституційна спроможність контролюючих і правоохоронних органів). Однак показники тіньового ринку для постсоціалістичних країн, що прагнули вступу до ЄС, на максимумі сягали у Болгарії 30,7% (2010 р.), Латвії – 37%, у Литві – 47% (2009 р.). А отже, пікові значення тіньового ринку тютюну в Україні, імовірно, ще не пройдено.

Варто зазначити, що ринок пального 2022 р. пережив кардинальну логістичну трансформацію через втрату та подальше заміщення магістральних джерел постачання (2021 р. 62% дизпалива і 50% бензину надходило з РФ та Білорусі, наразі постачання відбувається з понад десяти країн світу, зокрема через Польщу, Румунію, Литву, Словаччину, Грецію, Туреччину, США та Індію. Важливим негативним чинником минулого року та початку поточного стала блокада руху вантажівок польськими перевізниками та фермерами, яка призвела до ще однієї масштабної зміни логістичних коридорів (в основному з Польщі на Румунію та Словаччину, що призвело до зростання логістичного плеча, наразі виникла загроза повернення таких блокувань). Логістика та зберігання (єдиний у країні працюючий Кременчуцький нафтопереробний завод знищено, як і більшість нафтобаз в Україні) фактично тримається «на колесах». Український бізнес за останні два роки створив потужну армію бензо- та газовозів (за наявними даними, майже 7 тис. цистерн), активно працює залізниця. Загалом, незважаючи на поступове відновлення, 2023 рік порівняно з 2021 роком показав втрату в секторі бензинів у розмірі 16% споживання, дизельне пальне – 17%, скраплений газ – 34%.

Отже, економічні реформи, спрямовані на детінізацію, підвищення ефективності державних видатків і створення сприятливого інвестиційного клімату, є більш стабільним і перспективним шляхом для України з погляду як довгострокової стратегії, так і короткострокових потреб.

Список використаних джерел:

1. У Мінекономіки підраховали, яка частина української економіки перебуває «в тіні». URL: <https://news.finance.ua/ua/fond-derzhmayna-vystavyv-na-prodazh-hotel-kozac-kyu-roztashovanyu-v-centri-kyyeva>
2. Куц О. Якими є розмір тіньової економіки України та її вплив на наш розвиток. URL: <https://zn.ua/ukr/macroeconomics/jakimi-je-rozmir-tinovoji-ekonomiki-ukrajini-ta-jiji-vpliv-na-nash-rozvitok.html>
3. Офіційний сайт Державної податкової служби України. URL: <https://tax.gov.ua/zakonodavstvo/podatkovye-zakonodavstvo/>
4. Визначення тіньової частки у підакцизних товарах та її динаміки у 2023–2024. URL: <https://iset-ua.org/ua/doslidzhennya/item/209-tinova-chastkf-pidaktsyzki-2023>

Алла Долюк

к.е.н., викладач кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Західноукраїнського національного університету, м. Вінниця

Сергій Пушков

студент гр. Фзмвн-11,
Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Західноукраїнського національного університету, м. Вінниця

ДОХОДИ ДОМОГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ: СКЛАД, ДИНАМІКА ТА РЕЗЕРВИ ЗРОСТАННЯ

Доходи домогосподарств в Україні є ключовим показником добробуту населення і впливають на рівень споживання, економічну стабільність та соціальну ситуацію в країні. Упродовж останніх років доходи українських домогосподарств зазнали значних змін через економічні кризи, інфляцію, пандемію COVID-19, а також російсько-українську війну.

Повномасштабне вторгнення в Україну спричинило глибоке економічне потрясіння та масову міграцію населення закордон. Населення країни потребує безпеки та стабільності, і тому питання збереження засобів до існування, збереження робочого місця та соціального захисту є пріоритетним напрямком, що вимагає від держави цілеспрямованих заходів для подолання економічних труднощів.

В результаті численних досліджень наукових підходів науковців до тлумачення сутності поняття «доходи домогосподарств» дійшли висновку, що останні являють собою грошові засоби (власні та залучені), що перебувають у розпорядженні членів домашніх господарств для забезпечення їх життєдіяльності і можуть використовуватись для здійснення витрат на власні потреби та виконання фінансових зобов'язань.

До основних джерел формування фінансових ресурсів домашніх господарств слід віднести:

1) Оплата праці, що є основним компонентом доходів домогосподарств, який формується за рахунок заробітних плат. Частка доходів від оплати праці в структурі загальних доходів домогосподарств становить близько 60–70%;

2) Соціальні виплати. До цієї категорії входять пенсії, допомоги, субсидії, стипендії тощо. Соціальні виплати становлять значну частку доходів домогосподарств, особливо для пенсіонерів та малозабезпечених верств населення;

3) Доходи від підприємницької діяльності. Сюди відносяться прибутки від ведення власної справи, фермерства, надання послуг тощо. Хоча ця частка є менш значною у загальній структурі доходів, вона відіграє важливу роль для малого і середнього бізнесу;

4) Доходи від власності. Відносять доходи від здачі в оренду нерухомості, інвестиційні доходи, дивіденди, відсотки за депозитами. У

структурі доходів ці надходження складають невелику частку, однак для певних категорій громадян вони є важливим джерелом;

5) Надходження з-за кордону. До цієї категорії належать перекази від трудових мігрантів. За останні роки ці надходження стали суттєвим компонентом доходів багатьох українських сімей.

Рівень перелічених доходів домогосподарств залежить від об'єктивних і суб'єктивних факторів: рівень безробіття, стан економіки, інфляція, продуктивність праці, складність і умови праці, кваліфікація. Фактори впливу формування доходів домогосподарств можна розподілити на такі рівні: фактори макrorівня або індивідуальні фактори, фактори мезорівня або ті, що залежать від місця зайнятості працівника, організації чи підприємства та фактори макrorівня (пов'язані з національною економікою).

Станом на 2023 рік основним джерелом формування доходів домогосподарств виступає заробітна плата, що становить близько 61,7% загальної величини доходів, яка характеризується значною галузевою і територіальною диференціацією. Державна політика регулювання доходів населення у сфері оплати праці має бути спрямована на кілька ключових напрямків, які забезпечать гідний рівень життя громадян та стабільність на ринку праці:

1. Забезпечення справедливого рівня доходів:

- встановлення мінімальної заробітної плати, яка не лише покриває базові потреби, але й відповідає реальному рівню життя;
- регулювання заробітних плат на рівні, який дозволяє зменшити бідність серед працюючих.

2. Зменшення соціальної нерівності:

- впровадження прогресивної податкової системи, яка забезпечує більш справедливий розподіл доходів;
- підвищення доходів для найменш забезпечених верств населення через соціальні програми та допомоги.

3. Підвищення рівня зайнятості:

- створення сприятливих умов для розвитку підприємництва та малого бізнесу, що сприяє створенню нових робочих місць;
- реалізація програм професійної підготовки та перепідготовки кадрів для зменшення безробіття.

4. Регулювання ринку праці:

- забезпечення балансу між попитом і пропозицією робочої сили через дослідження ринку праці та адаптацію освіти до потреб економіки;
- підтримка профспілок і колективних договорів для захисту прав працівників.

5. Інфляційна стабільність:

- контроль за інфляцією, щоб забезпечити зростання реальних доходів населення;

– регулярне підвищення заробітної плати та соціальних виплат в умовах інфляції.

6. Соціальний захист:

– реалізація ефективних соціальних програм, які включають виплати по безробіттю, соціальні допомоги, пенсії, субсидії тощо;

– забезпечення прав працівників на гідні умови праці та своєчасну оплату праці.

7. Підтримка трудової міграції:

– створення умов для повернення українських трудових мігрантів, зокрема через визнання їхніх кваліфікацій та надання привабливих умов для роботи в Україні.

8. Моніторинг та контроль:

– систематичний моніторинг ринку праці та заробітних плат для виявлення та усунення недоліків у регулюванні;

– підвищення прозорості у відносинах між роботодавцями і працівниками, а також між різними секторами економіки.

Важливим джерелом трудових доходів домогосподарств є доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості, які домогосподарства отримують у вигляді прибутку і змішаного доходу. Питома вага доходів домогосподарств від підприємницької діяльності та самозайнятості не є надто високою (6,4%). Отже, актуальним залишається удосконалення механізму формування та нагромадження фінансової бази домогосподарств, її державне регулювання та удосконалення, шляхом розвитку та державної підтримки підприємницької діяльності та самозайнятості населення, особливо на селі, що дозволить зміцнити фінансову спроможність домогосподарств та перетворити заощадження домогосподарств в інвестиційний капітал.

Одним із потенційно важливих джерел формування доходів вітчизняних домогосподарств є доходи від власності, хоча їхня частка продовжує залишатися вкрай низькою 3,3%, що свідчить про надто повільне залучення домогосподарств до ринкових відносин та незначну роль фінансового ринку в забезпеченні належного рівня життя населення. Важливим пріоритетом у цій сфері є досягнення такого рівня доходів домогосподарств, за якого б існувала можливість після задоволення всіх найважливіших потреб здійснювати заощадження з метою інвестування в різні активи та отримувати додаткові доходи.

Результати дослідження дають підстави стверджувати, що важливим джерелом доходів домогосподарств в Україні продовжують залишатися соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти, до яких належать пенсії, стипендії, всі види отримуваної населенням допомоги із фондів соціального страхування, компенсаційні виплати і пільги, благодійна допомога, що становлять 16,5%. Для підвищення дієвості системи соціальних трансфертів у нашій державі доцільно змістити акценти з пасивних форм соціального захисту на ширше використання форм активної соціальної допомоги для стимулювання економічної самостійності домогосподарств. Вплив держави на

нерівність розподілу доходів домогосподарств за допомогою трансфертних виплат повинен бути помірним, бо інакше він підриватиме стимули до високопродуктивної праці та звужуватиме можливості економічного зростання країни.

Основним завданням держави є підвищення добробуту домогосподарств та прискорення темпів його зростання до європейських стандартів. Повномасштабне вторгнення росії на територію України стало великим потрясінням для економіки України та вплинуло на рівень оплати праці та пенсійне забезпечення громадян.

Відтак для досягнення збалансованості доходів домогосподарств доцільно застосовувати зарубіжний досвід, особливо у частині запровадження програм фінансової грамотності населення.

Фінансова грамотність це уміння і розуміння ефективного управління особистими та сімейними фінансами, набути компетентності та приймати ефективні економічні та фінансові рішення, які позитивно впливають на соціальну стабільність у суспільстві. Рівень фінансової грамотності українців, складає 12,3 бала, що становить лише 58% від максимального значення (21 бал) і менше мінімального цільового рівня, рекомендованого Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) у 14 балів [1]. До основних причин можна віднести вплив таких факторів:

- відсутність заощаджень або їх наявність для надзвичайних ситуацій понад 30% громадян;
- недостатня обізнаність населення про роботу фінансових установ та організацій;
- частина населення має формальне уявлення про бюджет та не раціонально його розподіляє.

Отже, основним завданням держави є підвищення добробуту домогосподарств та прискорення темпів його зростання до європейських стандартів. Загалом, державна політика регулювання доходів населення повинна бути комплексною, що враховує потреби різних груп населення і забезпечує їхню участь у економічному житті країни. Це допоможе створити умови для соціально-економічного розвитку та підвищення добробуту громадян.

Для досягнення збалансованості доходів домогосподарств доцільно застосовувати зарубіжний досвід, особливо у частині запровадження програм фінансової грамотності населення.

Список використаних джерел:

1. Соціально-економічний стан домогосподарств України. URL: [https://www.unicef.org/ukraine/media/46041/file/Соціальноекономічний%20стан%2025.07.24%20\(1\).pdf.pdf](https://www.unicef.org/ukraine/media/46041/file/Соціальноекономічний%20стан%2025.07.24%20(1).pdf.pdf)
2. Стан фінансової безпеки домогосподарств України в період війни. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2024-4_0-pages-230_237.pdf

Анна Іванова

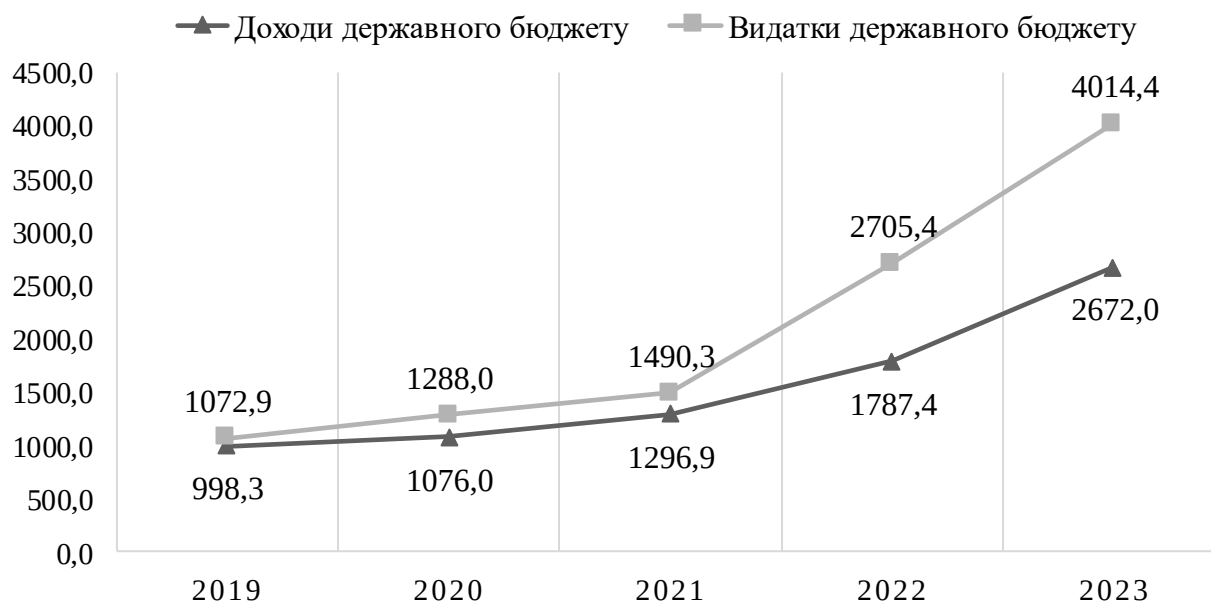
к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний економічний університет, м. Тернопіль

ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах повномасштабної війни, що триває в Україні, забезпечення економічної стійкості держави є одним з ключових викликів. Війна є каталізатором глибоких економічних трансформацій, і фінансова сфера зазнає, мабуть, найбільших змін. В умовах війни, фінансові ресурси стають обмеженими, а їх ефективне використання набуває критичного значення.

Погоджуємося зі словами С. Юрія та А. Крисоватого що «...ніщо так болісно не відчуває кардинальних змін в економіці, як фінансова система держави. Саме вона забезпечує успіх чи невдачу всієї реорганізації господарства, зумовлює піднесення чи падіння політичного іміджу незалежної держави» [1, с. 9]. Саме фінансова складова є одним із ключових аспектів забезпечення перемоги нашої держави у війні, оскільки для забезпечення Збройних сил України (ЗСУ) сучасною зброєю, амуніцією, зарплатою військовослужбовців та відновлення зруйнованої інфраструктури потрібні фінансові ресурси. І саме на державу покладається обов'язок сформувати ці ресурси та їх ефективно використати, що і обумовлює актуальність даної теми.

Фінансові ресурси держави формуються та розподіляються через централізовані грошові фонди, найбільший з яких є державний бюджет (рис.1).

**Рис. 1. Динаміка формування та виконання
Державного бюджету України в 2019-2023 рр., млрд грн**
Джерело: складено за даними [2]

До повномасштабної війни дохідна і видаткова частина державного бюджету України були відносно врівноваженими, оскільки доходи бюджету приблизно на 90% покривали його видатки. Однак, у 2022-2023 рр. спостерігаємо суттєве зростання дефіциту бюджетних ресурсів, що зумовлено військовими діями та зростанням оборонних видатків (табл. 1).

Таблиця 1

Видатки Державного бюджету України у 2019-2023 рр., млрд грн

Показники	Роки					Абсол. відхилення 2023/2019	Темп зростання 2023/2019
	2019	2020	2021	2022	2023		
Всього видатків	1072,9	1288,0	1490,3	2705,4	4014,4	2941,5	274,2
Загальнодержавні функції	168,2	163,8	206,6	202,0	296,1	127,9	76,0
Оборона	106,6	120,3	127,5	1142,9	2097,6	1991,0	1867,7
Громадський порядок, безпека та судова влада	140,2	157,7	174,4	443,3	574,6	434,4	309,8
Економічна діяльність	72,4	168,9	181,0	95,4	134,3	61,9	85,5
Охорона навколишнього природного середовища	6,3	6,6	8,2	4,7	5,2	-1,1	-17,5
Житлово-комунальне господарство	0,1	0,1	0,2	0,5	8,4	8,3	8300,0
Охорона здоров'я	38,6	124,9	170,5	184,3	179,3	140,7	364,5
Духовний та фізичний розвиток	10,0	9,8	16,0	11,1	11,8	1,8	18,0
Освіта	51,7	52,9	63,8	58,5	60,4	8,7	16,8
Соціальний захист та соціальне забезпечення	218,6	322,7	339,3	426,0	469,3	250,7	114,7
Міжбюджетні трансферти	260,3	160,2	202,7	136,8	177,4	-82,9	-31,8

Джерело: складено за даними [2]

Так, загальні видатки Державного бюджету України у 2019-2023 рр. зросли на 2941,5 млрд грн або на 274,2% у 2023 р. порівняно із 2019 р. Таке суттєве зростання зумовлено низкою чинників, а саме:

- зниження економічної активності спричинене пандемією COVID-19 та війною потребувало від держави додаткових фінансових ресурсів для підтримки економіки та соціальної сфери;
- фінансування обороноздатності – починаючи з 2022 р., значна частина бюджетних коштів (понад 50%) спрямовується на оборону та безпеку держави;
- інфляційні процеси – зростання цін призвело до необхідності збільшення бюджетних видатків.

Аналізуючи детальніше структуру видатків Державного бюджету України у 2019-2023 рр. відзначаємо, що найбільш значне зростання спостерігається за статтею «Оборона» на 1991 млрд грн або 1867,7%, що пов'язано з посиленням військових витрат в умовах війни, таких як закупівля озброєння, утримання армії, медичне забезпечення, гуманітарна допомогу тощо. Ці витрати значно перевищують довоєнні показники, створюючи величезний тиск на державний бюджет. При цьому, також зросли видатки за статтею «Громадський порядок, безпека та судова влада» на 434,4 млрд грн або 309,8%, що пов'язано з необхідністю забезпечення безпеки та правопорядку в країні.

Незважаючи на зростання загальних видатків, відносний показник видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення дещо знизився, що свідчить про певну переорієнтацію бюджетних пріоритетів, зокрема на оборону та громадський порядок. При цьому, все ще досить велика частка видатків спрямовується на фінансування Пенсійного фонду України та виплат внутрішньо переміщеним особам, та тим, хто постраждав у зв'язку з військовими діями.

Найбільшого скорочення в умовах воєнного стану зазнали видатки на охорону навколишнього природного середовища та міжбюджетні трансферти, а саме на 17,5% та 31,8% відповідно. Видатки на інші статті, такі як охорона здоров'я, освіта, економічна діяльність, демонструють різний рівень зростання, що залежить від конкретних умов та пріоритетів кожного року.

Зростання державних видатків у 2022-2023 рр. породжує проблему пошуку необхідних для їх забезпечення фінансових ресурсів, оскільки, як видно з рис. 1, доходи державного бюджету лише на 2/3 фінансують його видатки, а решта (1/3) – фінансується за допомогою міжнародних кредитів [2].

Дохідна частина бюджету потребує детальнішого аналізу, оскільки існуюча структура доходів державного бюджету не дозволяє забезпечити фінансову незалежність нашої держави (табл. 2).

З даних табл. 2 видно, що протягом аналізованого періоду спостерігається стійке зростання загальної суми доходів державного бюджету на 1673,7 млрд грн або 167,7% у 2023 р. в порівнянні з 2019 р. Найбільшу частку в структурі доходів державного бюджету традиційно займають податкові надходження, які за аналізований період зросли на 403,7 млрд. грн або 50,5%. Серед них найбільш вагомими є податки на доходи, прибутки та внутрішні податки на товари та послуги, які зросли за аналізований період на 61,7% та 49% відповідно. Це підтверджує, що основним джерелом фінансування державного бюджету є податки, сплачувані громадянами та підприємствами.

Окрім того, вагому частку доходів державного бюджету займають неподаткові надходження, зокрема у 2022-2023 рр., за рахунок монетизації бюджету. Так, зокрема у 2023р. до державного бюджету було залучено 552,6 млрд грн доходів від розміщення облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП) Національним банком України (НБУ) [3].

Ще одним джерелом фінансування бюджету є міжнародна допомога, яка зросла у 2023 р. в порівняно із 2019 р. на 432,3 млрд грн або 39300%, що свідчить про суттєву залежність нашої держави від зовнішніх донорів. При цьому,

позитивним моментом є те, що це були, переважно, грандові кошти, які надавалися під фінансування конкретних бюджетних програм.

Таблиця 2

Доходи Державного бюджету України в 2019-2023 рр., млрд грн

Показники	Роки					Абсол. відхилення 2023/2019	Темп зростання 2023/2019
	2019	2020	2021	2022	2023		
Всього доходів	998,3	1076,0	1296,9	1787,4	2672,0	1673,7	167,7
Податкові надходження	799,8	851,1	1107,1	949,8	1203,5	403,7	50,5
Податки на доходи, прибутки	217,0	226,0	285,3	265,5	350,8	133,8	61,7
Рентна плата	46,7	52,5	80,7	85,4	60,3	13,6	29,1
Внутрішні податки на товари та послуги	502,0	538,9	698,9	569,4	748,1	246,1	49,0
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	30,1	30,5	38,2	26,2	40,6	10,5	34,9
Інші податки та збори	3,9	3,3	3,9	3,3	3,7	-0,2	-5,1
Неподаткові надходження	186,7	212,9	175,4	346,3	991,6	804,9	431,1
Доходи від органів державного управління та операцій з капіталом	8,9	10,7	12,9	10,1	43,0	34,1	383,1
Доходи від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ	1,1	1,0	1,3	481,1	433,4	432,3	39300,0
Цільові фонди	1,8	0,2	0,2	0,1	0,4	-1,4	-77,8

Джерело: складено за даними [2]

Аналіз дохідної частини Державного бюджету України в умовах воєнного стану свідчить про суттєвий дефіцит фінансових ресурсів, які необхідні для забезпечення обороноздатності держави, дотримання соціальних гарантій та забезпечення економічної стабільності. Зокрема, можна виокремити кілька ключових аспектів, які відображають зміни в основних джерелах надходжень та викликах, з якими стикнулася країна в умовах повномасштабної війни, а саме:

1. Зменшення економічної активності – значна частина підприємств скоротили або призупинили свою діяльність у зв'язку із руйнуваннями або окупацією, що негативно вплинуло на обсяги податкових надходжень. Окрім того, війна завдала значної шкоди критичній інфраструктурі (енергетичній системі, транспорту, комунікаціям), що обмежує виробництво та логістику, а відновлення потребує значних ресурсів та часу.

Ще одним чинником, що вплинув на зменшення економічної активності є зовнішня міграція населення, оскільки понад 6 млн. людей (за даними ООН) були змушені покинути Україну, що призвело до втрати робочої сили та споживчого попиту. Також війна порушила традиційні торговельні шляхи та логістичні схеми, ускладнюючи доступ до ресурсів та матеріалів, необхідних для виробництва, а інвестори, зокрема зовнішні, не наважуються вкладати кошти в економіку країни в умовах війни та невизначеності. Це гальмує економічний ріст та розвиток.

2. Запровадження податкових пільг та податкових канікул на початку повномасштабного вторгнення. Це є типовою реакцією держави на надзвичайні ситуації, спрямованою на підтримку економіки та бізнесу, які зазнали значних збитків. Так у 2022-2023 рр., на тлі повномасштабної війни, український уряд запровадив ряд податкових пільг та послаблень, спрямованих на підтримку економіки та бізнесу. Ці заходи мали на меті зменшити податковий тиск на підприємства, які постраждали внаслідок бойових дій, та стимулювати економічну активність. Зокрема, підприємства, які постраждали від війни отримали можливість відстрочити сплату податків на певний період, що допомогло їм зберегти ліквідність та продовжити свою діяльність. Були знижені ставки єдиного податку для фізичних осіб-підприємців та спрощені вимоги до ведення податкового обліку, що дозволило підприємствам зосередитися на вирішенні більш нагальних проблем. Також, були скасовані штрафи та пені за несплату податків у певні періоди [4].

Податкові пільги мали тимчасовий характер і діяли протягом обмеженого періоду, оскільки були запроваджені для підтримки бізнесу у короткостроковій перспективі.

3. Мобілізація ресурсів, що дозволило частково компенсувати нестачу доходів шляхом емісії державних облігацій. Однак, такі дії, у результаті зумовлюють зростання державного боргу та провокують зростання інфляції у зв'язку із збільшенням грошової маси в обігу.

4. Залучення міжнародної допомоги для покриття дефіциту Державного бюджету України, що частково компенсувало зменшення власних доходів та дозволило профінансувати соціальні видатки.

Існуюча структура доходної частини бюджету не в змозі профінансувати основні виклики воєнного стану, такі як збільшення державних видатків на оборону, гуманітарну допомогу, відновлення інфраструктури, зниження економічної активності, руйнування підприємств, що негативно впливає на податкові надходження до бюджету тощо, що потребує від держави зміни підходів до формування доходів бюджету. Механічне зростання ставок податків та зборів, на нашу думку, не забезпечить значне зростання доходів бюджету, а навпаки, може спричинити їх зниження через зростання соціальної напруги і падіння рівня реальних доходів громадян.

Тому, доцільним є реформування механізму формування доходів державного бюджету, зокрема через підвищення ефективності адміністрування податків та зборів, яке б включало боротьбу з ухиленням від сплати податків і

корупцією в цілому. Оскільки, ефективне податкове адміністрування дозволяє збільшити надходження до державного бюджету, що є особливо важливим в умовах дефіциту, шляхом боротьби з ухиленням від сплати податків та зменшенням тіньової економіки, створенням рівних умов для всіх суб'єктів господарювання. Також ефективна робота податкових органів підвищує рівень довіри громадян до держави та сприяє зміцненню правової системи, а впровадження сучасних технологій та спрощення процедур податкового обліку сприяє розвитку бізнесу та залученню інвестицій.

Цього можна досягти шляхом:

1. Боротьби з корупцією – через впровадження прозорих процедур, електронного документообігу, підвищення відповідальності податкових службовців шляхом впровадження системи оцінки ефективності роботи роботи податкових службовців та стимулювання їх до досягнення результатів, та посилення дисциплінарної відповідальності через запровадження більш жорстких заходів дисциплінарної відповідальності за порушення податкового законодавства.

2. Удосконаленням податкового законодавства – спрощенням податкового кодексу, усунення нечітких формулювань, зменшення кількості неефективних податкових пільг, зменшення кількості податкових ставок для різних видів діяльності та об'єктів оподаткування.

3. Використання сучасних технологій через цифровізацію та автоматизацію процесів, а саме:

- удосконалення та спрощення електронного кабінету платника податків, що дозволить усім платникам податків без додаткових навичок подавати звітність онлайн, здійснювати платежі та отримувати інформацію про стан розрахунків з бюджетом;

- розширення використання електронного цифрового підпису (ЕЦП), оскільки це спрощує процедури ідентифікації та автентифікації, що підвищує рівень довіри до електронних документів;

- розробка та впровадження нових програмних продуктів – створення програмних рішень для аналізу великих даних, виявлення ризиків ухилення від сплати податків та автоматизації рутинних операцій;

- впровадження системи управління ризиками шляхом розробки автоматизованих систем на базі Blockchain для оцінки податкових ризиків та пріоритезації платників податків для проведення контрольних заходів.

4. Формування співпраці з бізнесом – створенням діалогу з бізнесом для обговорення проблем та розробки спільних рішень та спрощення процедур реєстрації бізнесу, зменшення адміністративного тиску на підприємств.

5. Посиленням міжнародної співпраці та співробітництва – обмін досвідом з іншими країнами, участь у міжнародних проєктах шляхом обміну інформацією з податковими службами інших країн, що дозволить запобігти міжнародному ухиленню від сплати податків та відмиванню коштів; впровадження міжнародних стандартів, а саме через адаптацію національного податкового законодавства до міжнародних стандартів та кращих практик.

6. Популяризації податкової культури – проведення інформаційних кампаній для підвищення обізнаності платників податків про їхні права та обов'язки.

Окрім, покращення рівня адміністрування податків, в Україні можна запровадити ще додаткові заходи з метою збалансування доходів та витрат держави, а саме:

- шляхом оптимізації державних видатків – пошук резервів для скорочення неефективних витрат, перерозподіл коштів на пріоритетні напрямки;
- приватизації державних підприємств – продаж нестратегічних активів для поповнення бюджету;
- стимулювання експорту – заохочення українських виробників до виходу на зовнішні ринки;
- реформування пенсійної системи – забезпечення фінансової стійкості пенсійної системи в довгостроковій перспективі та перехід на трирівневу систему пенсійного забезпечення;
- підвищення ролі громадянського суспільства шляхом стимулювання та заохочення на добровільні внески для підтримки Збройних Сил України та гуманітарних організацій;
- посиленням контролю за використанням бюджетних коштів, забезпечення прозорості та ефективності державних витрат.

Ці та інші кроки дозволять підвищити рівень довіри громадян до державних інституцій та сприятимуть підвищенню рівня збалансованості державного бюджету.

Війна створює безпрецедентні виклики для фінансової системи України. Однак, для подолання наслідків війни та забезпечення сталого економічного розвитку необхідна спільна робота держави, бізнесу та громадянського суспільства. Проблема фінансових ресурсів в умовах війни є комплексною проблемою і вимагає системного підходу. Для її вирішення необхідна злагоджена робота всіх гілок влади, бізнесу та громадянського суспільства. Лише спільними зусиллями можна подолати наслідки війни та забезпечити сталий розвиток України.

Список використаних джерел:

1. Юрій С. І., Крисоватий А. І. Державні фінанси як основа соціально-економічного оновлення суспільства. *Фінанси України*. 1998. № 11. С. 9-15.
2. Open budget. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua>
3. Звіт про виконання державного бюджету України за 2023 р. (за даними Міністерства фінансів України). URL: https://www.mof.gov.ua/uk/news/vikonannia_derzhavnogo_biudzhetu__2023-4381
4. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2120-XI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#n5>

Оксана Квасниця

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Ярослав Хруш

студент гр. ФПФМ-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Вторгнення російських військ та в подальшому повномасштабна війна спричинили вкрай складну ситуацію в нашій державі та зокрема у фінансовій системі, що потребувало швидких і часто непопулярних фінансових рішень. Суттєве збільшення бюджетних видатків на оборону країни, руйнація енергосистеми країни, стрімкий ріст курсу основних валют, загроза інфляції та взагалі дефолту, захоплення частини території України та її подальша окупація рашистами, масова внутрішня та зовнішня міграція населення – усі ці чинники спонукали владні фінансові інституції приймати різкі та водночас безпрецедентні рішення, які би в інших умовах викликали спротив суспільства чи активну критику. У цьому контексті з боку держави були змінені існуючі підходи, принципи та способи здійснення фінансової політики, в першу чергу для того, щоб оперативно та повністю заповнити бюджети всіх рівнів.

Після 24 лютого 2022 року основу фінансової політики держави стали становити діяльність у сфері національної безпеки та оборони, у справах реінтеграції тимчасово окупованих територій, підтримка і розвиток власної оборонної індустрії, передусім ракетно-космічної, авіаційної сфер, підтримка ветеранів, учасників бойових дій, забезпечення життєдіяльності ВПО тощо. Зокрема, було введено в дію норму ст. 35 Закону України «Про національну безпеку України» про обов'язкове фінансування сфери національної безпеки і оборони держави не менше, ніж 5% ВВП.

На законодавчому рівні також були внесені зміни щодо порядку формування місцевих бюджетів – відтепер у даній процедурі могли брати участь також військові та військово-цивільні адміністрації, створені після повномасштабного вторгнення РФ, а перерозподіл коштів і надання окремих грантів чи кредитів з місцевого бюджету відповідна комісія місцевої ради може здійснювати без усякого погодження. Також було дозволено передавати кошти між бюджетами без укладання договору, перевищувати загальні обсяги коштів резервних фондів на понад 1 відсоток, заборонено всі перевірки Держаудитслужбою, перерозподілено окремі види акцизів і податків між бюджетами різних рівнів (наприклад, податок на ЗСУ, акциз на пальне і т.д.).

Доволі швидко були знайдені й введені в дію найбільш ефективні фінансові заходи з боку виконавчої влади, причому в першу чергу завдяки системній злагодженій діяльності Міністерства фінансів України, Національний банк України, та інших органів. Серед перших таких кроків влади стали заходи на підтримку бізнесу, зокрема щодо звільнення платників податків від

обов'язкового подання податкової звітності у період дії воєнного стану та інших пом'якшень (Закон України № 2260-IX від 12 травня 2022 року «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей податкового адміністрування податків, зборів та єдиного внеску під час дії воєнного, надзвичайного стану») [1]. Заходи, прописані у даному нормативному акті, суттєво полегшили діяльність приватного бізнесу в умовах війни. Згодом у червні 2022 року уряд прийняв Постанову № 738 «Деякі питання надання грантів бізнесу» [5], у якій прописав окремі порядки надання грантів для певних видів діяльності та окремо гранти для учасників бойових дій.

Окрім того, важливе значення мала програма «єПідтримка», завдяки якій особи, які втратили свій дохід та роботу внаслідок бойових дій чи окупації території, змогли «отримати грошову допомогу в сумі 6500 грн, в наступні роки суми змінилися» [3].

Завдяки активній політиці Національного банку України державі вдалося забезпечити виплати в умовах війни усіх соціальних статей, зарплат та пенсій, вільний обіг безготівкових рахунків, профінансувати потреби ЗСУ на 100%, активно залучити у співпраці з вітчизняною дипломатією значні суми макроекономічної фінансової допомоги від МВФ, ЄБРР, окремих держав та ін. Національному банку України також вдалося не допустити різкого падіння курсу національної валюти (ріст долара та євро по відношенню до гривні досяг у 2024 р. тільки 10% у порівнянні з 2022 роком) та попередити чимало інших негативних явищ, шляхом прийняття непопулярних рішень, зокрема обмеження суми зняття готівки до 100 тис. грн (окрім окремих категорій громадян), заборона вільного продажу валюти комерційним банкам, введення мораторію на транскордонні перекази, заборона на стягування пені (за невиконання чи невчасну виплату кредитів), запровадження військових облігацій та ін.

Для того, щоб захистити населення країни від різких стрибків цін на товари першої необхідності, податковій системі делегували повноваження щодо контролю за регулюванням ціноутворення.

Зміни у податковій та фіскальній політиці стали важливими кроками для стабілізації фінансової системи держави. Так, уже згаданий Закон України № 2260-IX від 12 травня 2022 року [5], окрім прямого мораторію на проведення усіх фінансових перевірок, також увів у дію зупинку перебігу усіх строків подання податкових декларацій, виконання податкових зобов'язань, подання заяв про надмірну сплату податків, пролонгацію контрольованих операцій і т.д.

Наступними нормативними актами було уніфіковано та унормовано систему податків ФОП усіх груп, звільнено усіх власників землі від сплати земельного податку, якщо там ведуться бойові дії, запроваджено спрощену систему оподаткування для великого бізнесу (для цього підвищили річний ліміт доходу компанії до 10 млрд грн), заборонено обкладання податком благодійної та волонтерської допомоги, ліквідовано будь-які обмеження при оподаткуванні, які стосувалися кількості працівників та видів діяльності, скасування ПДВ для переданих на потреби ЗСУ товарів та ін.

Вагому роль у підтриманні стабільності фінансової системи України відіграла міжнародна фінансова допомога. В умовах сьогодення саме міжнародні фінансові надходження покривають до 50% потреб державного бюджету. Найбільше фінансової підтримки Україна отримала від США, Німеччини, Великобританії та Польщі, особливо у перший рік війни. «Загальна сума коштів, отримана державою від вказаних країн, становила у 2022 році 63,9 млрд євро» [2]. Значну підтримку за вказаний період надали також міждержавні фінансові інституції через механізм прискореного фінансування.

Усі вищезазначені зміни, заходи та доповнення дали можливість фінансовій системі України у вкрай складних умовах війни не впасти, адаптуватися до реалій життя і продовжувати розвиватися. Тому основними напрямками і пріоритетами подальшого розвитку вітчизняної фінансової системи мають стати оптимізація управління фіскальними ризиками, реорганізація та реструктуризація системи фінансового контролю, запровадження програмно-цільового методу бюджетування, верифікації усіх державних фінансових виплат та ін.

Список використаних джерел:

1. Доронцева Є. Державне регулювання під час війни: як НБУ адаптував фінансову систему України до нових умов впродовж ста днів воєнного стану. URL: <https://voxukraine.org/derzhavne-regulyuvannya-pidchas-vijny-yak-nbu-adaptuvav-finansovu-systemu-ukrayiny-do-novyh-umov-vprodovzh-sta-dniv-voyennogostanu/>
2. Звіт про фінансову стабільність, грудень 2023 року. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zvit-pro-finansovu-stabilnist-gruden-2023-roku>
3. Латковський П. П. Фінансова політика в умовах військового стану. Аналітично-порівняльне правознавство / голов. ред.: Ю. М. Бисага; ДВНЗ «УжНУ». Ужгород, 2022. № 1. С. 223-227. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/05/44.pdf>
4. Маршук Л. М., Мовчан Д. О., Покойовий О. О. Особливості фінансової системи в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. № 37. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1228>
5. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей податкового адміністрування податків, зборів та єдиного внеску під час дії воєнного, надзвичайного стану. Закон України від 12.05.2022 р. № 2260-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2260-20#Text>

Ольга Кириленко

д.е.н., професор, професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ПРОБЛЕМАТИКА МІСЦЕВИХ ФІНАНСІВ У НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ ПРОФЕСОРА С. І. ЮРІЯ

Питання сутності і ролі місцевих фінансів в економічній системі держави не залишилися поза увагою видатного українського вченого-фінансиста, засновника наукової фінансової школи Західноукраїнського національного університету – професора Сергія Ілліча Юрія. Вчений неодноразово підкреслював, що місцеві фінанси відіграють надзвичайну роль в кожній державі; від їх стану залежить існування інституту місцевого самоврядування як права та реальної здатності територіальних громад самостійно вирішувати питання місцевого значення.

У цьому сенсі вчений зазначав, що «Один із сегментів фінансової доктрини демократичної держави – це парадигма місцевих фінансів як підвалин реального існування місцевого самоврядування» [1, с. 7]. Перу С. І. Юрія належить низка наукових праць, в яких досліджено сутність місцевого самоврядування, його фінансової основи, формування та використання коштів місцевих бюджетів, бюджетного процесу на місцевому рівні, організації взаємовідносин органів місцевого самоврядування з центральною владою, механізму місцевого оподаткування як важливої складової власних ресурсів місцевої влади, регіональних особливостей місцевих бюджетів України та ін.

Характерною рисою досліджень С. І. Юрія, на наш погляд, є те що усі питання функціонування місцевих фінансів, а також розвиток місцевих фінансових інститутів він розглядав у тісному зв'язку з демократичними процесами в суспільстві. Одними із складових демократичного устрою є інститути держави і місцевого самоврядування, які реалізують свої функції через відповідні організаційні структури. При цьому вирішальне значення має взаємодія між державними органами і органами місцевого самоврядування.

Для вироблення ефективного механізму взаємодії центру і регіонів, за висновками вченого, «необхідно діалектично поєднати інтереси та ініціативу органів влади на місцях з центральними прерогативами. Критерієм ефективності таких інтересів має бути економічний ефект, що досягається у результаті комплексної діяльності суб'єктів господарювання, об'єднання їхніх зусиль щодо нарощування обсягів виробництва, поліпшення добробуту населення та задоволення його зростаючих потреб, екологічного устрою території. Для цього необхідний такий тип відносин суб'єктів господарювання з органами територіального управління, при якому економічний і особливо соціоекологічний розвиток регіону безпосередньо залежатимуть від результатів діяльності усіх суб'єктів господарювання, розташованих на його території» [1, с. 9].

Для повноцінного та ефективного місцевого самоврядування необхідне відповідне фінансове забезпечення. Тому обґрунтованим є акцентування С. І. Юрія на центральному місці місцевих бюджетів у складі місцевих фінансів України, які вчений називає серцевиною місцевих фінансів, підкреслює необхідність їхнього дослідження у тісному взаємозв'язку з демократизації суспільства і розвитком місцевого самоврядування. Ми погоджуємося з висновком, що «саме стан місцевих бюджетів є домінантом справжнього самоврядування – оплотом демократії» [1, с. 7].

Вчений справедливо наголошує на нагальній потребі у створенні «реальних можливостей формування місцевих бюджетів. У протилежному випадку про жодну самостійність місцевих органів самоврядування не може бути й мови» [1, с. 14]. Залежність місцевої влади від вищих органів державної влади «може поставити під сумнів перспективи розвитку демократії не лише на місцевому рівні, а й у масштабах країни» [1, с. 14].

На фоні процесу постійного вдосконалення системи оподаткування України, зокрема місцевих податків і зборів, залишаються і сьогодні актуальними висновки С. І. Юрія щодо особливої ролі місцевих податків як основи фінансової незалежності органів місцевого самоврядування [1; 2]. Головним призначенням місцевих податків він визначає «забезпечення фінансової незалежності органів місцевого самоврядування від органів влади вищого рівня й уряду, що відповідає основному принципу побудови фінансової системи розвинутих держав та є необхідною передумовою і гарантією стабільного фінансування місцевих потреб незалежно від суспільно-політичних і соціально-економічних змін на державному рівні» [1, с. 14]. Крім того, вчений виокремлює фіскальну, регулюючу і стимулюючу функцію місцевих податків і зборів і пише: «Тільки за таких умов місцеве оподаткування для органів місцевого самоврядування стане атрибутом фінансової влади та інструментом регулювання соціально-економічного розвитку території» [1, с. 14].

Поряд з цим, на думку С. І. Юрія, самостійність органів місцевого самоврядування щодо запровадження місцевих податків і зборів, встановлення ставок і пільг платникам не повинна бути абсолютною, адже «надання місцевій владі повної самостійності в сфері оподаткування може мати непередбачувані наслідки ... держава повинна залишити за собою загальний контроль і визначати граничні межі місцевого оподаткування» [2, с. 27].

Одним з реальних шляхів посилення фіскальної ролі місцевих податків і зборів може бути, на думку науковця, розширення переліку місцевих податків, які для платників виступають в ролі плати за певні місцеві послуги, що відображають політику і діяльність органів місцевого самоврядування. Надходження від таких податків сприятимуть вирішенню окремих економічних, соціальних, екологічних та ін. проблем, що виникають на місцевому рівні [2, с. 27]. Даний висновок автор обґрунтовує на основі аналізу кращого зарубіжного досвіду у сфері місцевого оподаткування, який нагромаджений в демократичних країнах.

Окремим напрямком дослідження вченого стала державна регіональна політика України, зокрема в контексті функціонування місцевих фінансів і місцевих бюджетів [3], а також фінансова підтримка депресивних територій [4]. І це не випадково, адже, як зазначав автор: «Саме на регіональному рівні концентрується просторове буття населення, виробництво матеріальних цінностей, функціонування інфраструктури зі станом навколишнього природного середовища і наявним природно-ресурсним потенціалом. Таким чином, створюються об'єктивні умови для економічних зв'язків між державним бюджетом і потенціалом регіону» [1, с. 7].

С. І. Юрій обґрунтовує завдання у сфері забезпечення комплексного розвитку регіону, «що означає такий його поступ, котрий передбачає комбінування й кооперування на певній території різних виробників з метою раціонального використання усіх видів ресурсів, виробничої та соціальної інфраструктури в інтересах якнайповнішого задоволення потреб соціуму при збереженні високої якості середовища та його життєдіяльності» [1, с. 9]. В складі принципів такого комплексного розвитку вчений зазначає природо-господарське збалансування та оптимальне управління, що передбачає відповідність між власним виробничим потенціалом місцевого господарства та заходами щодо охорони навколишнього природного середовища, раціональним використанням природних ресурсів, дотримання соціальних гарантій, гуманізацією суспільних відносин.

Як відомо, достатньо суттєві відмінності у рівнях соціально-економічного розвитку окремих регіонів України стали серйозним викликом для нашої бюджетної системи, а також для конкретних місцевих бюджетів. Різний фінансовий потенціал областей, районів і населених пунктів, відмінності в складі і структурі дохідних джерел місцевих бюджетів є причиною різного фінансового стану органів місцевого самоврядування, а також розбіжностей в якості локальних суспільних послуг, що надаються місцевим жителям за рахунок бюджетних ресурсів [3]. Таке становище, як підтверджує практика, може призводити до міграційних процесів всередині країни, сприяти поширенню соціального невдоволення з боку місцевих жителів і, навіть, спричинювати сепаратистські тенденції.

Тому вчений пише, що «місцеве самоврядування в Україні повинно завжди відчувати державну фінансову підтримку, адже в жодній державі світу воно не обходиться без державних субсидій. Особливо це важливо для сільських органів місцевого самоврядування, оскільки їхні фінансові можливості з місцевих зборів і податків дуже обмежені та недостатні для вирішення соціально-економічних проблем на своїй території» [1, с. 10]. З бюджетних коштів держава може здійснювати фінансову підтримку регіонів, тим самим забезпечувати надання суспільних послуг населенню усієї країни на однаковому рівні, незалежно від того, де воно проживає. Крім того, бюджетні трансферти виступають основним джерелом проведення фінансового вирівнювання територій, в тому числі підтримки депресивних регіонів країни.

Вчений окреслює вектори вдосконалення системи фінансового забезпечення розвитку депресивних територій України, які охоплюють комплекс заходів щодо покращення стратегічного бюджетного планування і фінансового вирівнювання на основі оцінки податкового потенціалу територій, із застосуванням нормативів мінімальної бюджетної забезпеченості. Останній контекст має вирішальне значення для забезпечення однакового рівня суспільних послуг на території всієї країни. Крім того, важливим шляхом зміцнення фінансового забезпечення депресивних регіонів визначено залучення інвестицій в ключові сектори місцевого господарства, від яких залежить як поточний, так і перспективний розвиток адміністративно-територіальних одиниць. Пропонує поширювати практику співфінансування регіональних програм на основі поєднання загальнодержавних, регіональних і місцевих фінансових ресурсів [4, с. 11].

Наукові положення, а також конкретні практичні рекомендації професора С. І. Юрія мають велике значення для розвитку української фінансової науки, зокрема й науки про місцеві фінанси. Теоретичні підвалини, закладені у науковій спадщині вченого, набули подальшого розвитку у наукових дослідженнях його учні і послідовників.

Список використаних джерел:

1. Юрій С. І. Фінансова парадигма місцевого самоврядування. *Світ фінансів*. 2004. № 1. С. 6-14.
2. Юрій С. І., Кириленко О. П. Імперативи місцевого оподаткування. *Економіст*. 2000. № 7-8. С. 24-27.
3. Юрій С. І., Кириленко О. П. Місцеві бюджети: регіональні відмінності. *Регіональна економіка*. 2000. № 4. С. 104-112.
4. Юрій С. І., Круп'як І. Й. Проблеми фінансового забезпечення розвитку депресивних територій в умовах трансформаційних економічних процесів. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. 2008. № 13. С. 5-11. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/2112/1/проблеми%20фінансового%20забезпечення%20розвитку%20депресивних%20територій.pdf>

Андрій Кізима

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Святослав Довбенко

студент гр. СЗм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Володимир Голядинець

студент гр. ФМСм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

РИЗИКИ НЕДОНАДХОДЖЕННЯ КОШТІВ ДО СОЦІАЛЬНИХ ПОЗАБЮДЖЕТНИХ ФОНДІВ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Повномасштабне російське вторгнення на територію України спровокувало низку кризових явищ як в економічній та фінансовій системах держави загалом, так і в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування зокрема. А позаяк потужним ядром такої системи є пенсійне забезпечення громадян літнього віку, та зважаючи на те, що зазвичай «фінансова діяльність, управління фінансовими ресурсами розглядаються через призму оптимізації, ... раціонального маневрування грошовими потоками» [2, с. 37], проаналізуємо основні тренди наповненості доходів Пенсійного фонду України з урахуванням перманентних ризиків воєнного стану.

Безумовно, у сучасних надзвичайно складних умовах ведення повномасштабної війни фінансове забезпечення громадян похилого віку є серйозним соціально-економічним викликом для українського уряду. Схожі виклики навіть у мирний час залишатимуться доволі актуальними й для урядів низки країн світу упродовж найближчих десятиліть. Адже процеси поступового старіння населення, стрімкого зниження рівня народжуваності в Україні та світі, а також численні фактори демографічного характеру й надалі призводитимуть до ситуації, коли питома вага літніх громадян у структурі населення країн світу постійно зростатиме, призводячи, у свою чергу, до зростання економічного і соціального навантаження на бюджети держав світу.

Не секрет, що нинішня вітчизняна система пенсійного забезпечення громадян похилого віку фактично продовжує функціонувати в умовах хронічного дефіциту Пенсійного фонду України і фінансової підтримки з боку держави, зокрема державного бюджету.

Проте в умовах російської збройної агресії стрімко зростають ризики, пов'язані із недонадходженням коштів до соціальних позабюджетних фондів загалом та Пенсійного фонду зокрема, що значною мірою стосується такого важливого джерела як кошти державного бюджету України. Вищенаведена тезу підтверджують й нещодавні оперативні дані Пенсійного фонду України (рис. 1), згідно з якими у січні-липні 2024 року кошти державного бюджету, спрямовані

на фінансування пенсійних та інших виплат зменшилися на 1,3 млрд грн порівняно із січнем-липнем 2023 року.

Рис. 1. Динаміка доходів Пенсійного фонду України у січні-липні 2023 і 2024 років [1]

Схожою є ситуація і з надходженням єдиного соціального внеску, який розподіляється на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування (рис. 2).

Рис. 2. Фактичні надходження єдиного соціального внеску, який розподіляється на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, до Пенсійного фонду України у січні-липні 2024 року [1]

Так, згідно оперативних даних ПФУ, фактичні недонадходження єдиного соціального внеску, який розподіляється на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, у січні-липні 2024 року становили 7,4 млрд грн (при запланованому показнику у 280,9 млрд грн фактичні надходження склали 273,5 млрд грн).

Стосовно надходження єдиного соціального внеску, який розподіляється на загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності і від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, зазначимо, що різниця між плановими і фактичними надходженнями цього внеску є теж негативною (-1,5 млрд грн) (рис. 3).

Рис. 3. Планові і фактичні надходження єдиного соціального внеску, який розподіляється на загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності і від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, до Пенсійного фонду України у січні-липні 2024 року [1]

Тож маємо усі підстави стверджувати, що у нинішній складній соціально-економічній та воєнно-політичній ситуації, в якій перебуває Україна, ризики недонадходжень коштів до позабюджетних соціальних фондів, на жаль, лише зростатимуть. А беручи до уваги те, що важливим джерелом доходів значної частини вітчизняних домогосподарств є соціальні трансферти, «які домогосподарства одержують у грошовій формі для забезпечення потреб, що виникли у зв'язку з певними подіями або обставинами (наприклад хворобою, безробіттям, виходом на пенсію, житловими умовами, здобуттям освіти або сімейними обставинами)» [3, с. 126], проблематика наповненості соціальних

позабюджетних фондів загалом і Пенсійного фонду зокрема залишається вкрай актуальною, позаяк вона може спровокувати низку негативних тенденцій, пов'язаних із соціальним забезпеченням українців в умовах повномасштабної війни.

Список використаних джерел:

1. Динаміка доходів Пенсійного фонду України у січні-липні 2024 року. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2166335-dynamika-dohodiv-pensijnogo-fondu-ukrayiny-ta-nadhodzhennya-vid-yedynogo-vnesku-v-sichni-lypni-2024-roku/>
2. Кізима Т. О. Аналіз «Витрати – Обсяг – Прибуток» у діяльності спільних підприємств. *Фінанси України*. 2000. №4. С. 37-41.
3. Кізима Т. О. Бюджет домогосподарства: теоретичні основи та прагматизм формування в сучасних умовах. *Вісник Криворізького економічного інституту КНЕУ* : збірник наукових праць / гол. ред. П. П. Мазурок. Кривий Ріг, 2008. №3 (15). С. 123–129.

Тетяна Кізіма

д.е.н., професор, професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Галина Семирозум

студентка гр. ДСПУАзм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИМИ ПРОЕКТАМИ В УКРАЇНІ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ІНСТИТУЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Зважаючи на те, що одним із завдань сучасної інвестиційної політики є створення «привабливого інвестиційного середовища для поживлення інвестиційної діяльності та нарощування обсягів інвестицій у національну економіку» [6, с. 83], важливим для України залишається формування передумов та розроблення чіткого механізму підтримки інвестиційних проектів в умовах повномасштабної війни і післявоєнної відбудови України.

Створення привабливих інвестиційних умов стало особливо актуальним після прийняття Закону України «Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні» від 17.12.2020 р. № 1116-IX [5], головною метою якого було задекларовано «стимулювання залучення в економіку України стратегічних інвесторів, підвищення інвестиційної привабливості України, створення нових високооплачуваних робочих місць, а також зростання конкурентоспроможності економіки через запровадження державної підтримки великих інвестиційних проектів» [5]. З цією метою були спрощені вимоги до великих інвестиційних проектів та визначені форми державної підтримки для їх успішної реалізації, що, у свою чергу, мало б посприяти розвитку регіонів, у яких такі проекти будуть зреалізовані. А уповноваженою установою для супроводу інвестора і підготовки й подальшої реалізації проектів зі значними інвестиціями було визначено державну установу «Офіс із залучення та підтримки інвестицій (UkraineInvest)».

Варто зазначити, що Законом України «Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні» були внесені зміни, зокрема щодо: розширення сфер, у які можна вкладати значні інвестиції (було добавлено сфери електронних комунікацій, виробництва біоетанолу, біогазу і біометану) (рис. 1); розширення форм державної підтримки, з-поміж котрих: «компенсація за рахунок коштів державного, місцевих бюджетів та з інших джерел вартості збудованих заявником або інвестором із значними інвестиціями об'єктів інженерно-транспортної інфраструктури (автомобільних шляхів, ліній зв'язку, засобів тепло-, газо-, водо- та електропостачання, інженерних комунікацій тощо)» [5]; «зменшення межі розміру значних інвестицій (з 20 млн євро до 12 млн євро) та кількості створених нових робочих місць впродовж строку реалізації інвестиційного проекту із значними інвестиціями, а саме: змінено та диференційовано вимоги щодо створення

робочих місць для можливості залучення до інвестиційного процесу ... не тільки великих, але й середніх підприємств» [1] тощо (рис. 2).

Рис. 1. Пріоритетні сфери реалізації інвестиційних проектів зі значними інвестиціями в Україні

Рис. 2. Вимоги до інвестиційних проектів зі значними інвестиціями, форми та обсяг їх державної підтримки відповідно до Закону України «Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні» [5]

Важливо наголосити, що оцінювання інвестиційних проектів зі значними інвестиціями здійснюється Міністерством економіки України у два етапи упродовж двох місяців з дня отримання ним відповідної заявки від потенційного інвестора (рис. 3).

Оцінка інвестиційного проекту

(проводиться Мінекономіки в два етапи не більш як 60 календарних днів з дня отримання заявки)

Оцінка інвестиційного проекту, фінансування якого забезпечуватиметься за рахунок залучених коштів від Міжнародної фінансової корпорації, міжнародних фінансових організацій, членом яких є Україна, або урядових фінансових організацій проводиться Мінекономіки не більш як 45 календарних днів.

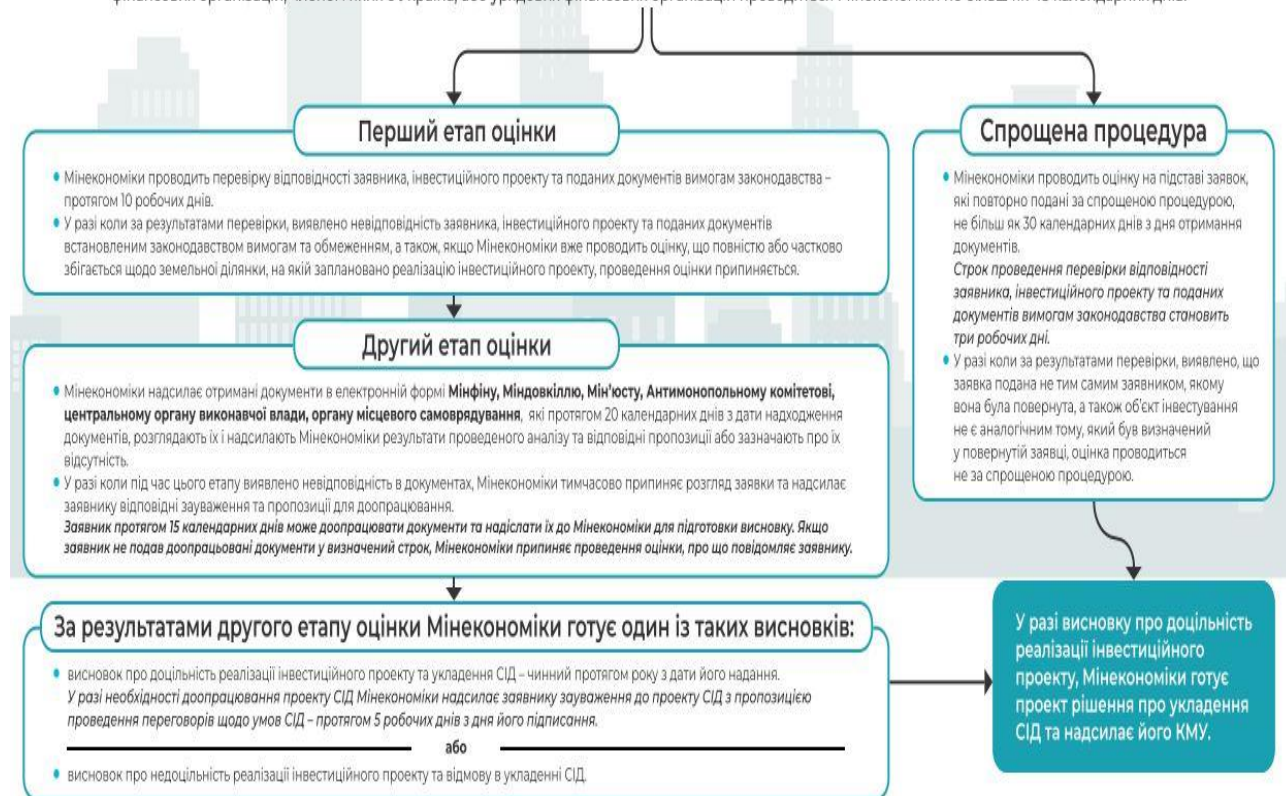

Рис. 3. Механізм оцінювання інвестиційних проектів зі значними інвестиціями в Україні [5]

У контексті тематики нашого дослідження слід акцентувати, що при дослідженні будь-яких економічних процесів, й інвестиційних зокрема, вважаємо за необхідне послуговуватися науковим доробком теорії інституціоналізму, попит на який «останнім часом спостерігається серед зарубіжних та вітчизняних учених» [2, с. 13], адже саме представники цієї течії в економічній науці безпосередньо «розглядають вплив інституцій на суспільство, у тому числі й економіку» [2, с. 10]. Скажімо, при виборі об'єкту для потенційного інвестування інвестори нерідко попадають під вплив так званої «ілюзії контролю», описаної дослідниками поведінкової економіки, згідно з якою «досить часто у людини може виникати впевненість у тому, що кінцевий результат залежить саме від її здібностей (тобто виникає свого роду «ілюзія контролю» над ситуацією), і людина, відповідно, схильна брати на себе значно більший ризик, пов'язаний із цією ситуацією. Скажімо, «ілюзія контролю» може вплинути на рішення інвестора брати або не брати участь у тій

чи іншій фінансовій операції, а також на обсяг коштів, якими він готовий ризикнути» [2, с. 14].

Відтак з метою більш ґрунтовного супроводу інвесторів і надання їм фахової підтримки та детальнішої інформації щодо потенційного об'єкту інвестування, зокрема на Тернопільщині, планують відкрити консультативно-дорадчий орган при обласній військовій адміністрації – Офіс супроводу інвестицій, одними із завдань котрого задекларовано «розгляд проблемних питань, що виникають у процесі здійснення інвестиційної діяльності та стримують процес інвестування; надання консультацій суб'єктам господарювання щодо можливостей залучення інвестицій в економіку області» [4].

Безумовно, ми свідомі того, що в умовах сучасної повномасштабної війни залучити необхідний обсяг внутрішніх інвестиційних ресурсів буде вкрай проблематично. Тож, зважаючи на те, що «розвиток світового ринку, розширення міжнародної торгівлі, глобалізація виробництва й комерції, міжнародне економічне співробітництво і кооперація, вільний рух капіталів між країнами, міждержавна господарська інтеграція становлять одну із найзнаменніших тенденцій сучасності» [3, с. 118], переконані, що чинним органам державної влади на місцях слід основний акцент нині робити на популяризації України як потенційно привабливого об'єкта для залучення саме іноземних інвестицій. Тим паче, досвід свідчить, що навіть в умовах війни іноземні інвестори вкладають величезні кошти у перемогу України над ворогом. Прикладом може слугувати найбільша за обсягом іноземна інвестиція з початку повномасштабної війни з боку Європейського банку реконструкції та розвитку і Міжнародної фінансової компанії, які інвестували «435 млн доларів США у новостворену телекомунікаційну компанію в Україні» [7]. Вважаємо, що надзвичайно актуальними і вкрай необхідними такі інвестиції залишаться і в період післявоєнної відбудови української економіки.

Список використаних джерел:

1. Інформаційно-аналітичні матеріали щодо інвестиційного клімату в Україні. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=93e0fdd8-41bc-4737-a700-75d32c29d885&title=InformatsiinoanalitichniMaterialiSchodoInvestitsiinogoKlimatuVUkraini>
2. Кізима Т. Поведінкові фінанси у концепціях класичної та інституціональної теорій. *Світ фінансів*. 2013. Вип. 3. С. 7-18. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/739-1452-1-SM-10.pdf>
3. Кізима Т. О. Іноземне інвестування в умовах інтеграції України у світову економіку. *Фінанси України*. 2001. №10. С. 118-125.
4. Офіс супроводу інвестицій планують відкрити на Тернопільщині. URL: <https://ternopoliany.te.ua/ekonomika/96902-ofis-suprovodu-investitsij-planuyut-vidkriti-na-ternopilshchini-foto>
5. Про державну підтримку інвестиційних проєктів із значними інвестиціями в Україні: Закон України від 17.12.2020 р. № 1116-IX. URL: <https://ukraineinvest.gov.ua/analytics-research/explanatory-guide/>

6. Фінанси: підручник [С. І. Юрій, В. М. Федосов, Л. М. Алексеєнко та ін.] / За ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. К.: Знання, 2008. 611 с.
7. Щотижневий дайджест новин про інвестиції та розвиток бізнесу в Україні та світі від UkraineInvest (7-11 жовт. 2024 р.). URL: <https://ukraineinvest.gov.ua/news/shhotyzhnevyy-dajdzhest-novyn-pro-investytcziyi-ta-rozvytok-biznesu-v-ukrayini-ta-sviti-vid-ukraineinvest-7-11-zhovtnya-2024/>

Світлана Коваль

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВОЇ ПОВЕДІНКИ ДОМОГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ У ПЕРІОД ВІЙНИ

Фінансова поведінка домогосподарств є визначальним чинником фінансового добробуту, разом з тим, їх фінансовий стан впливає на прийняття фінансових рішень. Так, на моделі фінансової поведінки впливають економічні, політичні, демографічні фактори, існуючі загрози та ризики для функціонування домогосподарств. На думку Г. Возняк, «домогосподарства з високим рівнем фінансової спроможності і достатніми фінансовими знаннями досягають вищого рівня добробуту завдяки ефективним рішенням» [1, с. 303]. Разом з тим, вже більше як два роки основним фактором, який впливає на фінансову поведінку українців є повномасштабна війна на території України.

Фінансову поведінку домогосподарств оцінимо у розрізі її складових: дохідної та споживчої. Враховуючи, що з початком війни прийнято законодавчі зміни щодо обмеження оприлюднення офіційних даних [2] можемо використати аналітичні матеріали дані Центру економічних і соціальних досліджень Національного інституту стратегічних досліджень [3] (табл. 1).

Таблиця 1

Показники, що характеризують споживчу поведінку домогосподарств України у 2021–2023 рр., % [3]

(за результатами самооцінки)

Показники	2021 р.	2022 р.	2023 р.
Економлять на харчуванні	12,2	19,9	26,2
Вистачає на продукти, але на одяг та взуття потрібно заощадити / позичити	25,0	33,2	25,0
Вистачає на продукти, одяг, взуття. На придбання дрібної техніки потрібно заощадити / позичити	39,3	22,0	22,7
Вистачає на продукти, одяг, взуття, придбання дрібної техніки, але на придбання габаритної техніки потрібно заощадити / позичити	18,1	12,5	13,8
Вистачає на продукти, одяг, взуття, придбання дрібної і габаритної техніки. На придбання машини / квартири потрібно заощадити / позичити	3,0	8,2	8,3
Домогосподарство може дозволити собі будь-які покупки	0,5	1,8	1,7
Важко відповісти	1,8	2,4	2,4

Як бачимо з табл. 1, у споживчій поведінці вітчизняних домогосподарств за період війни відбулись значні зміни. Так, частка домогосподарств, які змушені економити на придбанні продуктів харчування зросла від 12,2% у довоєнний період до 19,9% у 2022р. та до 26,2% у 2023р. Іншими словами, більше чверті опитаних домогосподарств через недостатність коштів вимушена обмежувати потреби харчуванні. Знизилась питома вага домогосподарств, які мають можливість придбати продукти, одяг та взуття: від 39,3% у довоєнний період до 13,8% у 2023 р. Погіршення якісних показників споживчої поведінки

українців підтверджується також даними Інфляційного звіту НБУ, де зафіксовано зростання чисельності домогосподарств (понад 50%), які в період військового стану не можуть придбати товари першої необхідності, що оцінюється як перебування на межі бідності [4]. Зміни споживчої поведінки домогосподарств відстежуються і у погіршенні якості харчування членів домогосподарств, що проявляється у розбалансованості раціону та неспроможності придбаних продуктів забезпечити повноцінне харчування [5].

Таблиця 2

**Показники, що характеризують дохідну поведінку домогосподарств
України у 2021 р. та 2023 р.**

Показники	2021 р.	2023 р.
Доходи всього	100	100
Заробітна плата	59,8	61,7
Прибуток та змішаний дохід	5,7	6,4
Доходи від особистого підсобного господарства	2,5	1,7
Доходи від власності	1,2	3,3
Пенсії, стипендії та державні соціальні допомоги	19,8	15,5
Допомога від недержавних волонтерських фондів, організацій (ЮНІСЕФ, ПРООН тощо)	0,0	0,8
Допомога від родичів	3,2	3,1
Пільги та субсидії	0,4	0,6
Використання заощаджень та позик	1,3	5,6
Інші доходи	1,5	1,3

Джерело: складено за даними [6; 7]

Для дохідної політики домогосподарств України характерним є переважання доходів від трудової діяльності (65,5% у 2021 р. та 68,1% у 2023 р.) (див. табл. 2). Як бачимо, така особливість не змінилась під час війни. Особливістю дохідної поведінки воєнного часу стало надходження соціальної допомоги від недержавних волонтерських фондів, організацій (ЮНІСЕФ, ПРООН тощо).

Відображенням дохідної політики вітчизняних домогосподарств є результати самооцінки домогосподарствами достатності їх доходів (табл. 3).

Таблиця 3

Самооцінка доходів домогосподарств України у 2021 р. та 2023 р. [6]

Показники	2021 р.	2023 р.
Достатньо і робили заощадження	13,0	13,4
Достатньо, але не робили заощаджень	50,5	41,0
Відмовляли у найнеобхіднішому, крім харчування	33,2	33,4
Не вдалось забезпечити навіть достатнє харчування	3,4	12,2

Як бачимо, стрімко зросла питома вага наших співвітчизників, яким не вдавалось забезпечити потреби у харчуванні (3,4% у 2021 р. та 12,2% у 2023 р.). Якщо у довоєнний період понад половина опитаних отримували достатньо

доходів при цьому не заощаджували, то у 2023 р. частка таких домогосподарств знизилась до 41,0%.

Оцінюючи особливості фінансової поведінки у період повномасштабної війни можна зробити наступні висновки:

- змін у дохідній поведінці домогосподарств в частині формування структури доходів не відбулось;
- бюджет окремих домогосподарств поповнювався новим джерелом доходів – соціальна допомога від недержавних волонтерських фондів, організацій;
- зросла питома вага домогосподарств, яким не вдавалось забезпечити потреби у харчуванні;
- погіршилась якість харчування вітчизняних домогосподарств.

Список використаних джерел:

1. Фінансові детермінанти економічного зростання регіонів і громад України в умовах нестабільності: погляд крізь призму поведінкової економіки: монографія / за ред. Г. В. Возняк. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України, 2023. 557 с.
2. Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни: Закон України № 2115-IX від 3.03.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2115-20#Text>
3. Економічна нерівність серед населення України в контексті забезпечення стійкості: Центр економічних і соціальних досліджень. Національний інститут стратегічних досліджень. 19.02.2024 р. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2024-02/az_eknerivnist_19022024.pdf
4. Інфляційний звіт, жовтень 2023 року. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/inflyatsiyniy-zvit-jovten-2023-roku>
5. Артеменко Л., Мариненко Н., Крамар І., Гац Л. Продовольча безпека України в умовах військової агресії : стан та перспективи. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2023. Вип. 1 (28). С. 115–128. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2023/23albstp.pdf>.
6. Соціально-економічний стан домогосподарств України (за результатами загальнодержавного вибіркового обстеження соціально-економічного стану домогосподарств (ОСЕСД), грудень 2023 р. – лютий 2024 р.). Київ, 24 липня 2024 р. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/documents/social-economical-state-2023-24>
7. Шишкін В. Зміни рівня та структури доходів домогосподарств України під впливом повномасштабної війни. *Економіка та суспільство*. 2024. № 62. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-62-166>.
8. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. / В. М. Булавинець, В. П. Горин, О. В. Квасниця [та ін.]; за ред. В. П. Горина. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2023. 170 с.

Наталія Коломийчук

к.е.н., доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ФІНАНСІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

Міжнародні фінанси є ключовим компонентом глобальної економіки, який забезпечує співпрацю між країнами. Вони відіграють важливу роль у розвитку світової економіки в умовах глобалізаційних перетворень, адже з їхньою допомогою забезпечується фінансова інтеграція, залучаються іноземні інвестиції, дозволяють диверсифікувати ризики та підтримують фінансову стабільність. Варто зауважити, що одночасно міжнародні фінанси стикаються з новими викликами, які вимагають адаптації та розвитку. Врахування соціальних і екологічних аспектів та ефективне управління міжнародними фінансовими потоками стане запорукою сталого економічного розвитку в майбутньому [1].

Одним з основних аспектів ролі міжнародних фінансів в умовах глобалізаційних перетворень є фінансова інтеграція. Вона передбачає об'єднання національних фінансових систем, що дає змогу країнам залучати капітал з міжнародних ринків, збільшувати інвестиційні потоки, а також знижувати ризики, пов'язані з внутрішніми економічними коливаннями. Фінансова інтеграція є одним із ключових аспектів міжнародних фінансів у сучасних умовах глобалізації. Головні її переваги полягають у збільшенні доступу до кредитів і ресурсів, що сприяє розвитку економіки. Водночас, вона несе і певні ризики, зокрема посилення впливу зовнішніх криз на внутрішні фінансові системи.

Фінансова інтеграція стимулює конкуренцію на міжнародному рівні та дозволяє ефективніше розподіляти капітал, зменшуючи витрати на залучення фінансових ресурсів. Однак, для країн, що розвиваються, такий процес може бути непростим, оскільки виникають загрози економічній нестабільності через значні коливання валютних курсів.

Важливим аспектом ролі міжнародних фінансів в умовах глобалізаційних перетворень є залучення іноземних інвестицій. Вони забезпечують країнам можливість прискорення економічного розвитку, створення нових робочих місць та доступ до сучасних технологій. Прямі іноземні інвестиції також є важливим інструментом стабілізації економіки, оскільки вони, як правило, мають довгостроковий характер і сприяють зміцненню фінансового сектору. Країни змагаються за іноземні прямі інвестиції, що є необхідним для розвитку інфраструктури, технологій та створення робочих місць. Іноземний капітал може підтримати стратегічні галузі, наприклад, промисловість або інформаційні технології, які є необхідними для розвитку національної економіки. Водночас залучення іноземних інвестицій ставить перед країною завдання забезпечення сприятливих умов для інвесторів. Це включає стабільність правового середовища, прозорість регулювання, захист прав власності та низький рівень

корупції. Залежність від іноземних інвестицій може також нести певні ризики, наприклад, втрату контролю над стратегічними галузями або залежність від зовнішніх фінансових потоків [2].

Диверсифікація ризиків – відіграє важливу роль в міжнародних фінансах в умовах глобалізаційних перетворень. Міжнародні фінанси дозволяють інвесторам та компаніям диверсифікувати свої інвестиційні портфелі, зменшуючи ризики, пов'язані з локальними економічними коливаннями. Це стає особливо важливим у умовах глобальних фінансових криз.

Диверсифікація дає можливість зменшити вплив окремих ризиків, таких як політична нестабільність, коливання валютних курсів або економічні кризи в окремих країнах, адже дозволяє знизити негативні наслідки можливих криз, оскільки залучені ресурси розподіляються між різними країнами, ринками та фінансовими інструментами.

Глобалізація фінансових ринків розширює можливості для диверсифікації, дозволяючи інвесторам вкладати кошти в активи по всьому світу. Це дає змогу міжнародним корпораціям і фінансовим установам оптимізувати свій портфель і знижувати загальну залежність від одного ринку. Залучення іноземних активів також є важливими інструментами для мінімізації втрат і підтримки стабільності в умовах невизначеності.

Водночас диверсифікація не повністю захищає від глобальних криз, коли всі ринки переживають одночасне падіння. Такі ситуації нагадують про важливість не лише географічної, а й галузевої диверсифікації для ефективного управління ризиками в сучасних умовах.

Технологічні інновації стали ключовим аспектом міжнародних фінансів, створюючи нові можливості для ефективного управління капіталом та залучення інвестицій. Завдяки технологіям фінансові установи можуть забезпечуючи ширший доступ до фінансових послуг та полегшувати міжнародні трансакції, швидше адаптуватися до змін у глобальній економіці. Варто відзначити розвиток фінтех-стартапів, що пропонують альтернативні платіжні рішення, кредитування та інвестиційні платформи, доступні для користувачів у всьому світі. Однією з найбільш значущих технологічних інновацій у фінансах є блокчейн та криптовалюти, які дозволяють проводити безпечні та швидкі трансакції без необхідності в посередниках. Це відкриває можливості для збільшення прозорості, зниження витрат і мінімізації шахрайства.

Інновації в галузі штучного інтелекту та аналізу великих даних змінили підхід до управління ризиками, прогнозування ринкових тенденцій та аналізу фінансових ринків. Завдяки цим технологіям фінансові установи можуть більш точно оцінювати ризики, що покращує стабільність фінансових ринків і зменшує вплив кризових ситуацій.

Автоматизація та цифровізація фінансових послуг також знижують бар'єри для участі в глобальній фінансовій системі, відкриваючи нові можливості для країн, що розвиваються. Це сприяє розширенню інклюзивності, дозволяючи більшій кількості людей доступ до фінансових продуктів та послуг.

Технологічні інновації стають рушійною силою модернізації фінансового сектору, роблячи його більш ефективним, прозорим та доступним у глобальному масштабі [3].

Міжнародні фінансові потоки мають значний вплив на економічну політику країн, оскільки вони можуть змінювати темпи економічного зростання, фінансову стабільність, та конкурентоспроможність на світовому ринку. Відкритість для іноземних інвестицій, доступ до міжнародних кредитних ресурсів і зростання зовнішньої торгівлі примушують держави враховувати глобальні економічні процеси при формуванні своєї економічної політики. Основними каналами впливу міжнародних фінансових потоків є: грошово-кредитна політика, валютна політика, фінансова політика, політика сприяння іноземним інвестиціям.

Соціальна відповідальність також відіграє важливу роль в міжнародних фінансах, особливо в умовах зростаючої глобалізації та посилення вимог до прозорості бізнесу. В сучасних міжнародних фінансах соціально відповідальне інвестування та принципи екологічного, соціального та управлінського розвитку стали важливими критеріями, які впливають на фінансові рішення та формування портфелів інвесторів [4].

Основні аспекти соціальної відповідальності в міжнародних фінансах включають: соціальну відповідальність, яка відповідає за захист прав людини, забезпечення рівних можливостей у корпоративному середовищі та підтримку справедливих умов праці та боротьбу з дитячою працею; екологічну відповідальність, адже інвестори все частіше звертають увагу на екологічний слід компаній, включаючи використання відновлюваних джерел енергії, зусилля щодо зниження викидів парникових газів; соціально відповідальне інвестування, тому що соціально відповідальні інвестори віддають перевагу компаніям, які працюють у відповідності до принципів ESG; важливим критерієм для інвесторів є ефективне та прозоре корпоративне управління, що забезпечує чесну звітність, етичні бізнес-практики, дотримання прав акціонерів та відсутність корупційних схем.

Зростання соціальної відповідальності в міжнародних фінансах сприяє створенню умов для більш відповідального управління ресурсами та відображає зміну глобальних пріоритетів.

Роль міжнародних фінансів зростає, створюючи нові можливості та виклики для економік і фінансових ринків по всьому світу, адже саме вони є важливим інструментом для підтримки фінансової стабільності, економічного зростання та соціальної відповідальності, відіграючи ключову роль у сучасному глобалізованому світі.

Список використаних джерел:

1. Глобалізаційні процеси у світовій економіці: виклики та можливості. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2022/10/Globalizaciyni-procesy-u-svitoviy-economiici.pdf>

2. Диверсифікація напрямків міжнародної діяльності підприємства в умовах нестабільного бізнес-середовища. URL: <https://confmanagement-proc.kpi.ua/article/view/271613>
3. Фінтех: інновації у галузі фінансів та в сфері технологій. URL: <https://news.dtki.ua/finance/other/90055-fintex-innovaciyi-u-galuzi-finansiv-ta-v-sferi-technologii>
4. Імперативи розвитку міжнародних економічних відносин в умовах глобальних викликів. URL: <https://international-relations-tourism.karazin.ua/themes/irtb/resources/6a9f33a07ff9a208743ba17bc6709d07.pdf>

Катерина Крисовата

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

РОЛЬ МИТНИХ ІНСТИТУЦІЙ У ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННІЙ ТОРГІВЛІ

Незаконна торгівля все частіше визнається основною загрозою, яка створює серйозні проблеми для зовнішньоекономічної політики. Парадоксально, що ця сфера охоплює широкий спектр незаконної поведінки – як офлайн, так і онлайн – із шкідливим впливом на низку галузей: військово-промисловий комплекс, фармацевтичну, сільськогосподарську, виробництво споживчих товарів, тютюнових та алкогольних виробів, нафтопродуктів, дорогоцінних металів та багато інших вразливих продуктів до підробки товарних знаків і піратства авторських прав.

Негативні наслідки незаконної торгівлі є різноманітними. Залежно від їхнього прояву, вони можуть наражати споживачів на неякісні, нездорові продукти; позбавити уряди важливих податкових надходжень; збільшення навантаження на прикордонний контроль; призвести до серйозної деградації навколишнього середовища. Індивідуальні схеми торгівлі людьми можуть бути дуже складними, включати низку юрисдикцій і посередників, які діють у мережі пов'язаних незаконних дій. Незаконна торгівля не є злочином без жертв, вона сприяє організованій злочинності, покладається на примусову працю та приносить значні доходи, пов'язані з операціями з відмивання грошей, насичуючи при цьому тіньову економіку.

Митні служби в усьому світі відіграють ключову роль у боротьбі з незаконною торгівлею шляхом проведення перевірок, виявлення та ідентифікації незаконного обігу товарів їх конфіскація. В цьому сенсі митним інституціям важко досягти балансу: з одного боку, очікується, що вони сприятимуть торговим потокам шляхом швидкої обробки великих обсягів товарів; з іншого боку, вони повинні переконатися, що ці імперативи «швидкої та легкої обробки» не перешкоджають діям, які необхідні для контролю над незаконною торгівлею.

Незалежно від того, чи то на кордонах, чи то в інших пунктах пропуску, митним установам потрібно зосередити обмежені людські та технічні ресурси на виявленні контрабандних товарів, особливо тих, що несуть небезпеку для життя людей, ефективно запобігати в'їзду, виїзду чи транзиту нелегальних товарів через кордони країни.

Забезпечення ефективного митного простору відіграє важливе значення для боротьби з транскордонною незаконною торгівлею. Підвищення прозорості та підзвітності митних органів має вирішальне значення не лише для оптимізації торгівлі через кордон, але й для ефективного перехоплення незаконних товарів. Всесвітня митна організація (WCO) зазначає, що «митниця особливо вразлива до корупції, оскільки може бути низький рівень нагляду та підзвітності за її контролем і розсудом транскордонних операцій; і ця ситуація

погіршується величезним обсягом і складністю нормативно-правової бази» [1]. Тому добросовісність у митній службі та надійна система боротьби з корупцією є надзвичайно важливими, а сприяння ефективному та стабільному митному середовищу через розширений державно-приватний діалог у транскордонних процесах може продукувати значні переваги для суспільства.

Відповідно до Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур (Kyoto Convention) і Системи рамкових стандартів із забезпечення безпеки та сприяння глобальній торгівлі (SAFE) відбувається заохочення митних служб до співпраці та встановлення мережових домовленостей між митницями з метою сприяння безперервному переміщенню товарів через безпечні міжнародні ланцюги поставок [2].

Окрім цієї надзвичайно важливої співпраці, не менш важливо, щоб митні органи співпрацювали з іншими правоохоронними установами, а також з регуляторними органами, які можуть допомогти у визначенні законності товарів. Ця міжвідомча співпраця має вирішальне значення для обміну даними та інформацією в реальному часі про підозрілі партії товарів, а також про імпортерів/експортерів.

Водночас, співпраця з власниками прав інтелектуальної власності також має вирішальне значення для кращого виявлення незаконних товарів, особливо підробок. Правовласники володіють широкими знаннями про свою продукцію, маршрути постачання, авторизованих операторів, імпортерів, експортерів і країни високого ризику або пункти транзиту [3, с. 1252]. Ця інформація є важливою для розробки та вдосконалення систем управління ризиками, що дозволяє митним органам ефективніше ідентифікувати та перехоплювати контрафактні товари.

Отже, в сучасних умовах важливо збільшити внутрішню координацію та обмін оперативними даними для формування ефективних робочих моделей на основі систематичного обміну інформацією. Щоб отримати повне уявлення про незаконні мережі та їх динаміку, необхідно використати, надати спільний доступ і перевірити інформацію, отриману з кількох наборів даних конкретних установ і відомств. Очевидно, що подальша цифровізація діяльності митних інституцій сприятиме виявленню та запобіганню незаконному переміщенню товарів через державні кордони, особливо тих, які чинять колосальну шкоду суспільству.

Список використаних джерел:

1. Integrity Development Guide. 2021. World Customs Organization. URL: https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/integrity_instruments-and-tools/integrity_guide.pdf?la=en
2. Illicit trade report. 2022. World Customs Organization. URL: https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/enforcement-and-compliance/activities-and-programmes/illicit-trade-report/itr_2022_en.pdf?db=web
3. Baatour K., Hamdi Kh., Guenichi H. National intelligence and illicit trade: a cross-country study. *Journal of Financial Crime*. 2023, № 5, p. 1243–1263.

Ірина Круп'як

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ІМПЕРАТИВИ ДЕРЖАВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ

В умовах трансформації сучасних економічних процесів дієвим засобом розв'язання бюджетних проблем, важливим джерелом реалізації інвестицій та чинником збалансування економічного розвитку країни є державні запозичення. Фінансові ресурси, залучені на боргових умовах спрямовуються на структурну перебудову економіки, подолання наслідків військових дій, фінансування інноваційно-інвестиційних програм, проектів розвитку соціальної інфраструктури. Водночас значне зростання обсягу державного боргу України через безсистемні та безконтрольні державні запозичення шляхом випуску цінних паперів, укладення угод про позику або отримання кредитів розпорядниками бюджетних коштів зумовлює необхідність дослідження ролі державних запозичень на фінансових ринках.

Внаслідок російсько-української війни стали вирізнятися тенденції здійснення державних запозичень, а саме: суттєве залучення державних позик через зниження податкових надходжень та збільшення військових видатків; інтенсифікація фінансової підтримки від зовнішніх кредиторів; зростання дохідності облігацій зовнішньої позики на вторинному ринку; випуск внутрішніх військових облігацій та залучення емісійних ресурсів НБУ для підтримання необхідних обсягів розміщення облігацій. Так, у 2022 році державні запозичення до загального фонду державного бюджету склали 1261,1 млрд грн (67,3% від запланованих), що на 637,9 млрд грн більше значення даного показника у 2021 році [3].

Важливим видом державних запозичень виступають зовнішні запозичення, які на етапі залучення є додатковим фінансовим ресурсом держави, що дозволяє збільшувати обсяги її сукупних витрат та сприяє прискоренню темпів економічного розвитку за рахунок інвестицій. Однак, наслідками таких запозичень можуть бути ревальвація обмінного курсу національної валюти, скорочення чистого експорту товарів і послуг, виникнення дисбалансу через погашення зовнішнього державного боргу. Джерелами нарощення зовнішньоборгових зобов'язань держави виступають різномірні позики.

Значну питому вагу у загальному обсягу зовнішньої заборгованості у 2018-2022 роках займали позики, одержані від міжнародних фінансових організацій. Лише у 2019 році їх частка скоротилась на 0,7 в. п. в порівнянні з попереднім роком. Максимальне значення даного показника спостерігалось у 2022 році – 47,3%, а мінімальне у 2019 році – 31,4%. Суттєвим значенням характеризувалася питома вага зовнішньоборгових зобов'язань за випущеними цінними паперами на зовнішньому ринку – 56,8% у 2018 році, однак у 2019-2022 роках вона поступово зменшується. Протягом п'яти років зростає частка заборгованості за

позиками, одержаними від органів управління іноземних держав (на 3,6 в. п.) та заборгованості, не віднесеної до інших категорій (на 2,4 в. п.).

Основними кредиторами з числа міжнародних фінансових організацій України були Міжнародний Валютний Фонд (6,8 млрд дол. США); Міжнародний банк реконструкції та розвитку (8,7 млрд дол. США); Європейський Союз (3,2 млрд дол. США). Найбільшими кредиторами серед іноземних комерційних банків залишалися Credit Agrigole Corporate, Cargill, та Deutshce Bank [1].

Україна отримувала значні позики від урядів Канади, Німеччини та Японії. Загальний обсяг таких позик складає понад 3,5 млрд дол. США. Кредиторами держави виступають також деякі українські фінансові установи, зокрема НБУ, Укресімбанк, Ощадбанк та Укргазбанк. Такі великі державні банки є фактично єдиними покупцями ОВДП на внутрішньому ринку, адже інші комерційні банки мають можливість купувати валюту в обсязі не більше 0,1% обсягу регулятивного капіталу за день. Їх частка в сукупному обсязі державного та гарантованого державою боргу відповідає 0,49%. При цьому НБУ є власником близько 80% випущених ОВДП, тому його реальна частка в структурі внутрішніх кредиторів держави є значно більшою [2].

«Запозичення у міжнародних фінансових організацій залишається вигідним для держави з огляду на термін надання кредитів, вартість ресурсів, інституційний вплив. Загальний обсяг ресурсів, які Україна може отримувати від таких інституцій для впровадження пріоритетних проектів розвитку, складає понад 2,5 млрд дол. США щорічно. Успішне співробітництво з міжнародними фінансовими інституціями є також важливим індикатором для іноземних приватних інвесторів. Так, позики МВФ створюють можливість доступу держави до міжнародних ринків позичкового капіталу. МВФ забезпечує умови виплати кредиту, що є максимально сфокусовані на розв'язанні економічних проблем та адекватні економічному та інституційному потенціалу країни» [3].

Внутрішні державні запозичення зумовлені наявністю дефіциту бюджету через неспроможність держави провести скорочення витрат у відповідності до наявних доходів. Відтак виникає потреба в додаткових фінансових ресурсах, які можна одержати шляхом емісії грошей або запозичень всередині держави. Разом з тим, перевагами покриття бюджетного дефіциту на основі внутрішніх запозичень є: забезпечення касового виконання бюджету, керованість інфляційними процесами в країні, зміцнення фінансового становища держави. При цьому виконання боргових зобов'язань за внутрішніми державними запозиченнями не зменшують фінансового потенціалу країни, вони гарантуються всім майном, що перебуває у власності держави. Платоспроможність за внутрішніми позиками забезпечується за рахунок внутрішніх джерел.

В Україні внаслідок тривалої орієнтації уряду на зовнішні ринки запозичень стримувався розвиток внутрішнього ринку облігаційних позик та обмеженими залишалися можливості використання державних цінних паперів для регулювання національної грошово-кредитної системи. Водночас невисокий попит національних суб'єктів фінансового ринку на облігації внутрішньої державної позики був зумовлений їх низькою дохідністю та невисокою

ліквідністю на вторинному ринку, а також незначним рівнем розвитку небанківського сектору. При цьому різномірну тенденцію демонструвала структура заборгованості за випущеними цінними паперами на внутрішньому фінансовому ринку.

«Найбільшу частку у структурі заборгованості за випущеними цінними паперами на внутрішньому ринку станом на 31 грудня 2022 року займали ОВДП (30-річні) – 17,07% (7,58 млрд грн); ОВДП (15-річні) – 17,07% (6,48 млрд грн); ОВДП (10-річні) – 5,84% (2,22 млрд грн) та ОВДП (1,5-річні) – 5% (1,9 млрд грн). При цьому, «за рахунок випуску військових ОВДП у 2022 році залучено 597,2 млрд грн, у тому числі, шляхом придбання у власність Національним банком України – 400 млрд грн. Для збільшення статутного капіталу ПрАТ «Українська фінансова житлова компанія» було здійснено випуск облігацій внутрішньої державної позики у розмірі 30 млрд грн» [2].

Задовольняючи потреби держави у додаткових фінансових ресурсах, облігації внутрішньої позики виконують також роль інструменту забезпечення надійного активу та орієнтиру для відсоткових ставок на всіх сегментах фінансового ринку, важеля грошово-кредитної політики і політики управління банківською ліквідністю. Використання внутрішніх державних запозичень сприяє також поглибленню ринку капіталів і грошового ринку, підвищенню рівня приватних заощаджень та інвестицій.

Таким чином, за рахунок зовнішніх запозичень стимулюється сталий економічний розвиток держави шляхом формування інвестиційного клімату, підтримки національної грошової одиниці та платіжного балансу, забезпечення соціальної стабільності, розвитку фінансового ринку й ринку корпоративних облігацій. Водночас використання таких запозичень посилює залежність фінансової політики держави від рівня використання зовнішніх позик, збільшується податкове навантаження, зростають валютні ризики, скорочуються темпи зростання доходів населення. При цьому, на основі здійснення внутрішніх запозичень держава може ефективно використовувати власний фінансовий потенціал, здійснювати розподіл та перерозподіл фінансових ресурсів без нарощування зовнішньоборгових зобов'язань. Однак, структура зовнішнього та внутрішнього позичкового фінансування, а також обсяги накопичених боргових зобов'язань держави свідчать про надмірне використання ризикових форм запозичень, що посилює вразливість боргової позиції країни та підвищує ймовірність її боргової кризи.

Список використаних джерел:

1. Боргова стійкість державних фінансів: монографія / за ред. Т. І. Єфименко, С. А. Єрохіна, Т. П. Богдан. Київ: ДННУ «Акад. фін. управління». 2014. 712 с.
2. Статистичні матеріали по стану державного боргу України та здійсненню державних запозичень. Міністерство фінансів України: веб-сайт. URL: <https://www.minfin.gov.ua/news/borg/borhova-statystyka>
3. Стойко О. Я., Шубенко І. А. Оцінка стану державного боргу України та напрями його оптимізації. *Проблеми економіки*. 2021. № 1. С. 123-133. URL: <http://oaji.net/articles/2021/728-1623655802.pdf>

Андрій Кузьмин

аспірант кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Роман Блажкевич

аспірант кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ЦИФРОВІ ДЕТЕРМІНАНТИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МИТНОГО КОНТРОЛЮ

Сучасний період розвитку глобальної економічної системи відзначається широким проникненням цифрових технологій у всі сфери економічних відносин. Вагомий вплив цифровізація економіки має на процеси функціонування митної системи, оскільки створює передумови для спрощення роботи митних органів та підвищення ефективності й прозорості їхньої діяльності. Модернізація митної інфраструктури має передбачати глибоке інтегрування цифрових технологій у всі лаки митного адміністрування. Ідейним підґрунтям для інтеграції цифрових сервісів у митний простір є концепція Менеджменту 4.0, що передбачає злиття фізичних, біологічних та цифрових технологій у процесах управління, введення до них широкого кола «цифрових інновацій – від передової робототехніки та машинного навчання до програмного забезпечення як послуги промислового Інтернету речей (IoT)» [1].

На думку Дж. М. Майєра, Д. Е. Рауха, підвищення ефективності митного контролю за рахунок впровадження концепції Менеджменту 4.0 має важливе значення не тільки для прискорення товарних потоків у зовнішній торгівлі та зменшення логістичних втрат, але й «стає ключовим фактором для забезпечення безпеки національних кордонів, боротьби з контрабандою та організованою злочинністю» [3]. Розвиток процесів інтеграції цифрових технологій у роботу органів митного контролю дасть можливість «трансформувати митну систему в цифровий хаб міжнародної торговельної інформації та обробки даних щодо зовнішньоекономічних операцій» [6, с. 37].

Цифровізація митних процесів дає можливість отримати багатоаспектний корисний результат, який виявляється у таких вимірах:

- по-перше, спрощення процедур митного декларування для бізнесу завдяки автоматизації цих процесів;
- спрощення митного контролю під час проведення митного оформлення;
- зменшення середовища для корупційних ризиків завдяки мінімізації прямих контактів між працівниками органів митного контролю та суб'єктами господарської діяльності, що здійснюють зовнішньоекономічні операції.

Поглиблення цифровізації митного контролю в Україні має враховувати сумісність впроваджених електронних інформаційних систем та технологій з аналогічними цифровими продуктами інших країн. Так, впровадження сервісу «Електронна митниця» (E-Customs) дає можливість поглибити комунікаційну співпрацю між органами публічної влади, митного контролю та економічними

агентами, які здійснюють зовнішньоекономічні операції. Впровадження цього сервісу дало можливість перейти до електронного декларування товарів (в тому числі транспортних засобів), цифрової форми їхнього оформлення та митного контролю. Завдяки цьому, повністю виключено паперовий обіг документації, що засвідчує реальну імплементацію принципу «paperless» у діяльності публічної влади. Водночас, сервіс E-Customs сприяє створенню єдиного електронного митного простору між Україною і Європейським співтовариством.

Особливі перспективи у процесі цифровізації митного контролю вбачають у впровадженні технології штучного інтелекту. Значне навантаження на митну систему через зростання масштабів зовнішньоторговельних операцій, потоків людей, які перетинають державний кордон, збільшує ймовірність помилок з боку працівників органів митного контролю при обробленні митної документації, а також розсіює їхню увагу, що може стати причиною втрати пильності до деталей. Наслідки цього можуть мати не тільки економічне, але й безпекове значення [4]. Але завдяки впровадженню технології штучного інтелекту, який не знає фізичної втоми і забезпечує високу продуктивність дій, стає можливою автоматизація процесів митного контролю, що дозволяє зменшити ймовірність помилок та прискорює швидкість обробки даних. Додатковим ефектом від цього стане покращення логістичних показників за рахунок зменшення заторів та простою вантажів у прикордонних передавальних станціях.

З урахуванням сучасних реалій особливе значення має безпековий аспект цифровізації митного контролю. Використання систем розпізнавання обличчя в поєднанні з біометричними технологіями дають можливість мінімізувати рівень помилок з ідентифікації осіб при перетині державного кордону, що має вагомий роль в умовах воєнного часу. Впровадження аналітичних інструментів Big Data у процедури митного контролю забезпечує виявлення порушення ще на етапі попереднього аналізу даних, що підвищує ефективність роботи з попередження зловживань у зовнішньоторговельній діяльності. Водночас, це створює умови для посилення гнучкості й адаптивності митного контролю, активізації співпраці та обміну інформацією з митними структурами інших країн для попередження транскордонної злочинності й зміцнення економічної безпеки [2].

Подальші кроки у реалізації курсу на цифровізацію митного контролю у відповідності до концепції Менеджменту 4.0 мають передбачати імплементацію технологій Інтернету речей (IoT), що дасть можливість акумулювати значні інформаційні бази даних про товарні потоки при перетині державного кордону. На думку В. Петруні, «інтеграція технологій Інтернету речей (IoT) в аналітичні системи допоможе покращити процеси митного контролю шляхом раннього виявлення порушень та виявлення та аналізу аномальних паттернів» [5]. Поряд з цим, безпекові ефекти може забезпечити впровадження технології блокчейн, такі як безпека й недоторканість даних зі сфери міжнародних торговельних операцій, підвищення ефективності боротьби з контрабандою і фальсифікатом, зміцнення інформаційної відкритості торговельних операцій.

Важливим чинником імплементації цифрових технологій у сферу митного контролю має бути чітке відображення цих новацій у правовому полі та політиці

митного регулювання. Впровадження нових технологій може генерувати нові виклики у контексті забезпечення конфіденційності даних, кібербезпеки. Тому важливо, щоб технологічні інновації супроводжувались виробленням етичних норм здійснення митного контролю, які забезпечуватимуть захист особистих прав та свобод громадян при належному захисті економічних інтересів держави.

Технологічні інновації й цифрові технології у митному контролі висувають нові вимоги до професійних компетентностей працівників митної служби. Тому впровадження концепції Менеджменту 4.0 у роботу органів митного контролю потребує уваги до проблеми підвищення ефективності управління персоналом. Важливим для ефективної реалізації цифрових інновацій є володіння кадровим складом органів митного контролю навиками використання новітніх технологій, роботи з базами даних, стратегічного аналізу й ухвалення стратегічних рішень. Вирішення цієї проблеми, на думку І. Світлак, має передбачати «організацію тренінгів з цифровізації митних технологій, навчальних курсів з аналітики даних та кібербезпеки, а також регулярне оновлення професійних стандартів» [7]. Але посилення вимог до професійної підготовки фахівців системи митного контролю має невід'ємно супроводжуватись розвитком схем їх особистісної мотивації, що створить належні передумови для забезпечення високого рівня продуктивності праці та відданості роботі. Схеми мотивації, на наш погляд, мають передбачати не тільки фінансові стимули, але й створення можливостей для особистісного розвитку та професійного зростання, впровадження різних форм участі фахівців митного контролю у розробці стратегічних векторів розвитку системи митного контролю. Не менш важливою у схемах мотивації персоналу є наявність моделі визнання досягнень у митній службі, що є додатковим стимулом до ефективної роботи фахівців органів митного контролю.

Таким чином, поглиблення цифровізації митного контролю в контексті реалізації концепції Менеджменту 4.0 вимагає забезпечення комплексності при проведенні реформ у митній сфері. Поряд з інформаційними і технологічними інноваціями, вони мають охоплювати зміни у правовому забезпеченні діяльності органів митного контролю, організації та управлінні персоналом. Тільки такий підхід до реформування, що передбачає урахування різних компонентів, може забезпечити високий рівень ефективності й надійності митного контролю в умовах глобальної нестабільності й системних викликів сьогодення.

Список використаних джерел:

1. Вавдіюк Н. С., Мельничук М. Д. Менеджмент Індустрії 4.0: навчальний посібник для здобувачів закладів вищої освіти. Луцьк: ЛНТУ, 2023. 182 с. URL: https://lib.lntu.edu.ua/sites/default/files/2024-03/Management%20in%20Industry%204.0_25.02%20%281%29.pdf
2. Кравчук Н. Я., Горин В. П., Ясеновська Т. Б. Фінанси: Навчально-методичний посібник. Тернопіль: Економічна думка, 2008. 432 с.
3. Майєр Дж. М., Раух Д. Е. Основні проблеми економіки розвитку / пер. з англ.: Д. Олесневич та ін.; наук. ред. А. С. Філіпенко. Київ: Либідь, 2003. 684 с.
4. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. / В. М. Булавинець, В. П. Горин, О. В. Квасниця [та ін.] ; за ред. В. П. Горина. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2023. 170 с.

5. Петруня В. Ю. Економічна глобалізація: вплив на бізнес та суб'єктів надання митних послуг в контексті маркетингового управління. *Вісник Академії митної служби України*. 2011. № 1. С. 71-78.
6. Розвиток митної політики України в контексті реалізації економічної функції держави: монографія / О. П. Гребельник та ін.; за ред. д.е.н., проф. О. П. Гребельника. Ірпінь: Університет ДФС України, 2021. 266 с.
7. Світлак І. І. Організаційно-правові засади провадження посередницької діяльності митного брокера та митного перевізника в Україні: дис. канд. юрид. наук: 12.00.07 / Національна академія держ. податкової служби України. Ірпінь, 2005. 193 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/3583>

Ярослав Кулініч

аспірант кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ІНВЕСТИЦІЇ ДОМОГОСПОДАРСТВ У МІСЦЕВІ ФІНАНСОВІ ПРОЕКТИ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ЦИФРОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ

Актуальним завданням сьогодення є розроблення й застосування цифрових інструментів управління з метою залучення інвестицій домогосподарств у краудфандингові проекти територіальних громад, що допоможе розширити джерела їхнього фінансування, оцінити дохід для потенційних інвесторів та диверсифікувати прибуток від інвестиційної діяльності.

Розвиток краудфандингових платформ має велике значення для нашої країни, яка зазнає зараз великих втрат від агресора. Співпраця людей, які об'єднують свої кошти (чи інші ресурси) задля підтримки інших людей, організацій, особливо збройних сил потрібна як ніколи зараз і буде ще актуальніша при відновленні зруйнованої економіки країни. Фінансування соціальних і економічних ініціатив територіальних громад допоможе відшукати більш тісний зв'язок людина-влада чи людина-бізнес, бачити реальне виконання проєктів та їхні наслідки в реальному часі. Розроблення практичних рекомендацій для застосування краудфандингових платформ є основою для розвитку відповідного напрямку інвестиційної діяльності.

У зарубіжній практиці вже успішно функціонують ефективні платформи для залучення коштів, досвід яких слід вивчати задля створення своїх вітчизняних успішних платформ. Серед них:

– Kickstarter (США) – платформа для фінансування культурних, освітніх та екологічних проєктів, що можуть використовуватися для підтримки місцевих ініціатив. Зібрала донатів від понад 3 млн осіб для близько 35 тисяч творчих проєктів [1].

– GoFundMe (США) – платформа для збору коштів на соціальні проєкти, починаючи від життєвих подій (святкові заходи) і включаючи серйозні обставини (нещасні випадки, хвороби) та інфраструктурні ініціативи на рівні громади.

– FundedByMe (Швеція) – одна з перших у світі краудфандингових платформ, що надає як винагороду, так і акціонерне фінансування, підтримує підприємців та інвесторів у створенні робочих місць та економічному розвитку.

– Спільнокошт (Україна) – одна з найбільших і найпопулярніших українських краудфандингових платформ, де можна підтримати корисні ініціативи, наприклад, Школу естетичного виховання дітей вимушених переселенців, яка надає дітям психологічно-терапевтичну допомогу. Тут збирають гроші на виробництво якісних бронежилетів, проведення тренінгів з тактичної медицини, на організацію прихистків для переселенців [2].

Розроблення цифрових краудфандингових платформ для їхнього застосування на місцевому рівні доцільно здійснювати з урахуванням особливостей реалізації кожного з етапів інвестиційного циклу (рис. 1).

Рис. 1. Етапи інвестиційного циклу із залученням цифрових краудфандингових платформ

Джерело: складено автором на основі [1; 2; 3].

На першому етапі завжди є пошук фінансування для проєктів, що може включати кошти домогосподарств через краудфандингові платформи, державні субсидії для соціально значущих проєктів, приватні інвестиції від бізнесу, а також кредити, залучені через інвестиційні облігації громад. Інструментами залучення є краудфандингові платформи (GoFundMe, Patreon, Kickstarter), цифрові додатки з штучним інтелектом для індивідуалізації пропозицій, а також інформаційні кампанії в соцмережах і на місцевих заходах для підвищення обізнаності населення [1].

Наступним кроком є аналіз та вибір проєкту. Вимоги до проєктів включають економічну привабливість, яка оцінюється за рентабельністю та прогнозованими доходами; соціальну значущість, що передбачає позитивний вплив на добробут громади та створення робочих місць; а також відповідність пріоритетам розвитку громади. Процес відбору проєктів складається з кількох етапів: залучення експертів для оцінки рентабельності та ризиків, проведення голосування серед мешканців для визначення пріоритетних проєктів, а також аналіз інвестиційного потенціалу кожного проєкту на основі прогнозів і моделювання.

На третьому етапі бюджетування проєктів передбачає формування бюджету для кожного проєкту, що охоплює всі необхідні витрати, а також

розподіл коштів між обраними проектами відповідно до затвердженого плану і доступних інвестицій. Моделювання доходів та строків окупності здійснюється за допомогою прогнозних моделей, які визначають терміни повернення інвестицій, враховуючи очікуваний дохід. Це дозволяє інформувати інвесторів про прогнозовані доходи для кожного проекту на основі моделей оцінки вартості.

Після реалізації проекту завжди йде етап моніторингу і звітності. Координація включає участь місцевих органів влади у співпраці з виконавцями, де відповідальні особи з місцевого бюджету контролюють витрати та строки реалізації. Проміжний контроль здійснюється шляхом регулярної звітності щодо використання коштів, яка доступна інвесторам через онлайн-платформу, а також залучення незалежного аудитора для перевірки фінансової звітності. Оцінка результатів реалізації охоплює аналіз фінансових показників, таких як обсяг доходів та повернення інвестицій, а також соціальних та економічних результатів, зокрема вплив на громаду та кількість створених робочих місць. Звітування здійснюється через онлайн-платформи, де інвестори можуть відстежувати проміжні та кінцеві результати, а також через місцеві звіти, що публікують інформацію про досягнення громади й прогрес виконання проектів.

Наступним кроком є розподіл доходів та виплат інвесторам. Механізм розподілу доходів передбачає виплати інвесторам за визначеним графіком, включаючи частку від прибутків, а також розподіл чистого доходу між громадою та інвесторами відповідно до їхнього внеску у фінансування. Прозорість виплат забезпечується за рахунок використання технологій блокчейну, які дозволяють відстежувати всі фінансові транзакції. Автоматизація процесів виплат через онлайн-платформи підвищує ефективність і надійність фінансових операцій.

Заключним етапом є аналіз стійкості фінансової моделі, яка включає оцінювання можливостей для повторного залучення інвестицій у подібні або нові проекти, а також формування портфеля успішно реалізованих проектів. Такий портфель слугує інструментом підвищення репутації громади, що сприяє зростанню інтересу інвесторів до майбутніх ініціатив. Повторне інвестування та нові проекти на базі вже знайомої платформи є ідеальним варіантом закінчення інвестиційного циклу.

На економіку територіальних громад суттєвий вплив здійснюють залучення інвестицій у місцеві проекти, інвестиції в енергозбереження допоможуть зменшити витрати на комунальні послуги. Важливо розробляти інфраструктурні проекти, здатні забезпечити робочі місця. Після війни не вистачатиме робочих рук для відновлення країни, тому необхідно буде розробити проекти по залученню інвестицій у модернізацію і автоматизацію виробництва.

Краудфандингові платформи сприяють залученню інвестицій домогосподарств у місцеві проекти. Створення нових джерел фінансування підвищить фінансову незалежність територіальних громад і дасть змогу

місцевій владі реалізовувати соціальні, економічні та екологічні ініціативи завдяки співпраці з населенням та забезпечать інвесторам стабільний дохід.

Використання краудфандингових платформ та інноваційних фінансових інструментів для залучення інвестицій у місцеві проєкти є перспективним напрямом розвитку місцевих фінансів та локальної економіки. Це сприяє економічному зростанню, підвищенню інвестиційної активності населення та зміцненню фінансової бази громад, а також забезпечує нові можливості для місцевих інвесторів. Раціональні ідеї, що не покриваються традиційним бюджетним фінансуванням, можуть бути втілені у життя за допомогою платформ які вже мають сотні реалізованих проєктів.

Список використаних джерел:

1. Куц Л. Л. Аспекти вибору краудфандингової платформи розробниками та інвесторами проєктів. *Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації*: зб. тез доп. XVI Міжнародної наук.-практ. конф. молодих вчених, м. Тернопіль, 9–10 квіт. 2019 р. Тернопіль, 2019. С. 92–94. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/37996>
2. Теслюк С., Матвійчук Н., Демчук Н. Краудфандинг як сучасний спосіб фінансування: проблеми та перспективи його розвитку в Україні. *Економіка та суспільство*. 2022. № 37. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-16>.
3. Тоцька О., Вавдіюк Н. Діяльність краудфандингових платформ в Україні: регіональний аспект. *Світ фінансів*. 2022. Вип. 1. С. 89–98. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/45794>

Зоряна Лободіна

д.е.н, професор, професор кафедри фінансів імені С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Юрій Лушней

аспірант кафедри фінансів імені С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Руслан Лободін

аспірант кафедри фінансів імені С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Тетяна Лушней

студентка гр. ФФ-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ СУТНОСТІ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ І СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Економічна категорія «публічні фінанси» не так давно почала активно використовуватися у вітчизняній фінансовій термінології. Тому сучасна фінансова думка характеризується наявністю численних дискусійних підходів до дефініції «публічні фінанси» та їх складових, які постійно трансформуються з урахуванням сучасної глобальної невизначеності та безпекових ризиків.

На цьому акцентує увагу А. Крисоватий, який вважає, що «сьогодення надскладного українського воєнного буття вимагає розглядати новітню парадигму дефініції «публічні фінанси» у контексті еволюції, пов'язаної із захистом територіальної цілісності держави та безпеки для життя в країні, стиранням кордонів між національними суспільними відносинами та зовнішнім світом. Це зумовлює, з одного боку, поглиблення прозорості та відкритості публічного сектору фіскального простору країни, взаємодії публічного сектору однієї країни з публічним сектором іншої країни, а з іншого, у площині боргових фінансів, – активізує і трансформує в умовах війни діяльність державних і місцевих органів влади, державних, муніципальних організацій та підприємств на внутрішніх і зовнішніх фінансових ринках» [3].

Зокрема, заслуговує на увагу запропонований американськими економістами I. Kaul та P. Conceição, авторами праці «The new public finance: responding to global challenges» підхід щодо впливу сучасних економічних реалій на функціонування публічних фінансів та зумовлених ними змін у їх складі і використанні фіскальних інструментів [1].

Як зазначає Т. Куценко [4, с. 64], «зміст нового підходу полягає в тому, що сучасні реалії відкривають науці нове бачення на публічні фінанси, пов'язане зі стиранням кордонів між національною економікою та зовнішнім світом, яке призводить, з одного боку, до поглиблення взаємодії приватного бізнесу та публічного сектору країни, а з іншого – до зростання конкуренції між ними, що виходить за межі національних кордонів у відповідності до

глобальних викликів сучасності. Отже, це означає, що зміни в публічних фінансах будь-якої країни відбуваються з урахуванням розмивання кордонів в рамках фінансових відносин різних рівнів: національних (national), приватних (private), публічних (public) та міжнародних (international)» [1].

З огляду на це, погоджуємося із Л. Христенко та О. Чорною щодо доцільності «...розкриття змісту публічних фінансів через нову парадигму, яка полягає у розширенні рамок публічних фінансів від відносин, які формують потоки ресурсів у рамках бюджетної системи України (центральні та місцеві державні фінанси) до фінансових відносин, які передбачають взаємодію (партнерство) суб'єктів приватного та публічного секторів економіки країни; суб'єктів державної або комунальної форми власності, які через специфіку діяльності можуть реалізовувати свої функції як у публічному, так і бізнес-секторі економіки; суб'єктів, що діють у формі фінансових установ (організацій), які утворено на умовах повної або часткової державної власності, та реалізують свої функції на внутрішніх та зовнішніх фінансових ринках; суб'єктів у формі спеціальних (цільових) позабюджетних фондів; суб'єктів, що відповідають за благодійну діяльність на підтримку реалізації функцій держави у соціально-медичній, освітньо-культурній, миротворчій, відновлювальній та інших публічних сферах» [5, с. 97].

З'ясування глибинних засад та особливостей функціонування публічних фінансів в сучасних умовах доцільно здійснювати за допомогою діалектичного методу як базису розвитку фінансової науки та діалектичної логіки.

На основі використання методологічного інструментарію діалектичного підходу, який активно розвинув В. Дем'янишин [2], до пізнання сутності публічних фінансів сформулюємо комплексний науковий підхід до цієї дефініції (рис. 1).

З огляду на те, що кінцевою метою функціонування розподільних відносин, які формують зміст публічних фінансів, є формування і використання публічних фінансових ресурсів, охарактеризуємо сутність поняття «публічні фінансові ресурси».

На нашу думку, публічні фінансові ресурси – це грошові фонди, мобілізовані із внутрішніх і зовнішніх джерел органами державної влади, органами місцевого самоврядування, суб'єктами господарювання державного і комунального секторів економіки з метою фінансового забезпечення реалізації функцій держави.

**Рис. 1. Тракткування поняття «публічні фінанси»
на основі використання діалектичного підходу**

Публічні фінансові ресурси включають:

- кошти державного бюджету;
- кошти місцевих бюджетів;
- кошти фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування (Пенсійного фонду України і Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття) та інших державних фондів;
- кошти суб'єктів господарювання державного і комунального секторів економіки.

Сутність публічних фінансів знаходить практичний вияв через функції, які публічні фінанси виконують, і які властиві їм як економічній категорії (рис. 2).

Рис. 2. Призначення, іманентні функції публічних фінансів та ефекти, якими супроводжується їхня реалізація

Отже, запропонований концептуальний підхід до дефініції «публічні фінанси», виявлення й обґрунтування алокаційного, регулюючого і превентивного ефектів від реалізації розподільної та контрольної функцій публічних фінансів як економічної категорії дасть змогу обґрунтувати призначення публічних фінансів з метою визначення їх впливу на соціально-економічні процеси та підвищення ефективності управління публічними фінансовими ресурсами.

Список використаних джерел:

1. The new public finance: responding to global challenges. Edited by Inge Kaul, Pedro Conceição. Published for The United Nations Development Programme. New York. Oxford. Oxford University Press. 2006. 664 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/227466869_The_New_Public_Finance_Responding_to_Global_Challenges

2. Дем'янишин В. Г. Теоретична концептуалізація і практична реалізація бюджетної доктрини України: монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2008. 496 с.
3. Крисоватий А. Воєнні реалії фіскального простору публічних фінансів України. *Світ фінансів*. 2023. № 1(74). С. 8–30. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1583>
4. Куценко Т. Ф. Публічні фінанси в Україні: зміст та структура з урахуванням сучасних тенденцій розвитку. *Економіка та держава*. 2016. № 6. С. 62–66. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/6_2016/15.pdf
5. Христенко Л. М., Чорна О. Ю. Публічні фінанси та фінансовий менеджмент у публічній сфері: сутність понять, відмінні риси та особливості системних складових. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2020. № 2 (258). С. 96–102. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1006910>

Галина Лопушняк

д.е.н., проф., завідувач кафедри соціоекономіки та управління персоналом
Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана, м. Київ

Оксана Поплавська

к.е.н., доц., доцент кафедри соціоекономіки та управління персоналом
Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана, м. Київ

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНИХ СОЦІАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ У СФЕРІ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ

Однією з базових функцій державного управління у сфері фінансів є складання державного бюджету. Ключовим у розрахунках прогнозованих надходжень та витрат бюджету є розуміння тих нормативів, які закладаються для планування, зокрема, оплати праці в бюджетній сфері, а також соціальних виплат. В цьому контексті, фінансове обґрунтування соціальних стандартів у сфері доходів – важливий крок для збалансування бюджету та установа соціальної справедливості. Зважаючи на те, що Україна перебуває фактично у стані війни, то пошук рішень щодо фінансового забезпечення соціальних стандартів у сфері доходів населення є вкрай складним, адже обмеженість ресурсів при зростаючих потребах соціального характеру лише загострюють проблему виконання соціальних зобов'язань, які проголосила держава.

Зауважимо, що проблематика фінансового забезпечення державних соціальних стандартів досліджується вже тривалий час багатьма науковцями, зокрема, В. Андріїв, В. Тімашов [1], Т. Заяць, О. Дяконенко [2], Г. Лопушняк [3], І. Смирнова [4], О. Тищенко [5] та інші. Вчені однак не у висновку щодо вагомості регулювання соціальних стандартів, особливо у сфері доходів населення, проте відмічають невідповідність їх розміру потребам та запитам суспільства.

Отже, метою дослідження є аналіз фінансового забезпечення державних соціальних стандартів, вивчення наслідків збереження та впливу реалізації поточного підходу до їх обґрунтування на досягнення цілей сталого розвитку.

В інституційному розумінні державні соціальні стандарти являють собою визначені в законах або інших нормативно-правових документах соціальні норми і нормативи, що застосовуються для обчислень соціальних виплат та проведення інших соціальних розрахунків. Проте їх економічна сутність – це вплив на динаміку споживання товарів широкого вжитку, стимулювання розвитку підприємств, установ та організацій соціальної сфери. Соціальну сутність цих стандартів важко переоцінити, адже вони віддзеркалюють спроможність держави виконувати соціальну функцію. Тож соціальні стандарти «зачіпають» як сферу соціального захисту (наприклад, стандарти впливають на рівень доходів пенсіонерів, матеріальний добробут сімей, що потребують соціальної допомоги, тощо), так і соціально-трудова (регулюючи рівень оплати праці в бюджетній сфері, в державних установах, ін.). Тобто метою встановлення державних соціальних стандартів і нормативів є:

– у площині реалізації зобов'язання держави як гаранта – забезпечення прав громадян на гідний рівень життя, що відповідає не лише конституційним нормам, але цілям сталого розвитку;

– у площині регулювання фінансово-економічної сфери – це формування бюджетів різних рівнів, визначення розмірів видатків, коштів на покриття цих видатків, зокрема щодо виконання обов'язкових виплат, розвиток соціальної інфраструктури;

– у площині досягнення сталого розвитку суспільства – це обґрунтування справедливого розподілу видатків на різні соціальні потреби, врахування актуальних інтересів та запитів населення та суспільства (щоб подолати сучасні виклики).

Відповідно до принципів оцінювання ефективності проєктів, досягнення зазначених цілей можна вважати ефективною регуляторною і фінансовою політикою уряду. А соціальний ефект від реалізації дій уряду по фінансовому забезпеченню державних соціальних стандартів пропонується визначати як збереження базового рівня соціальної безпеки [6].

Порівнюючи фактичний розмір прожиткового мінімуму, який оприлюднює Міністерство соціальної політики, з розміром встановленим у державному бюджеті, очевидним стає факт суттєвого заниження оцінки вартості життя під час визначення соціальних виплат (табл. 1).

Таблиця 1

**Порівняння (співвідношення) фактичного розміру прожиткового мінімуму
зі затвердженим його рівнем чинним законодавством України**

Співвідношення показників	2021 рік			2022 рік			2023 рік			2024 рік
	січ.	лип.	груд.	січ.	лип.	груд.	січ.	лип.	груд.	верес.
на одну особу	1,88	1,89	1,87	1,95	2,15	2,21	2,24	2,47	2,47	2,40
на одну особу (з урахуванням суми обов'язкових платежів)	2,15	2,17	2,14	2,23	2,46	2,52	2,56	2,83	2,83	2,75
для дітей віком до 6 років	2,00	1,99	1,96	2,03	2,21	2,30	2,33	2,56	2,57	2,47
для дітей віком від 6 до 18 років	1,96	1,95	1,95	2,03	2,22	2,32	2,35	2,56	2,59	2,49
для працездатних осіб	1,88	1,91	1,88	1,96	2,17	2,21	2,24	2,49	2,48	2,41
для працездатних осіб (з урахуванням суми обов'язкових платежів)	2,34	2,37	2,33	2,43	2,69	2,75	2,94	3,09	3,08	3,00
для осіб, які втратили працездатність	1,98	1,98	1,96	2,05	2,25	2,30	2,34	2,60	2,60	2,53

Джерело: побудовано за даними [7; 8]

Як бачимо з таблиці 1, практично по кожній категорії населення за якою визначають рівень прожиткового мінімуму фактичний рівень перевищує нормативний більше як у двічі. При цьому спостерігається тенденція до збільшення розриву між цими показниками. Наприклад, порівнюючи з початком 2021 року, для осіб, які втратили працездатність розрив у вересні 2024 року зріс у 1,28 раз, для дітей віком від 6 до 18 років – у 1,27 раз, а для

працевдатної особи – у 1,266 раз. Аналізуючи дані про виконання державного бюджету України за ці роки, спостерігаємо нарощування дефіциту державного бюджету та зниження частки видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення (рис. 1).

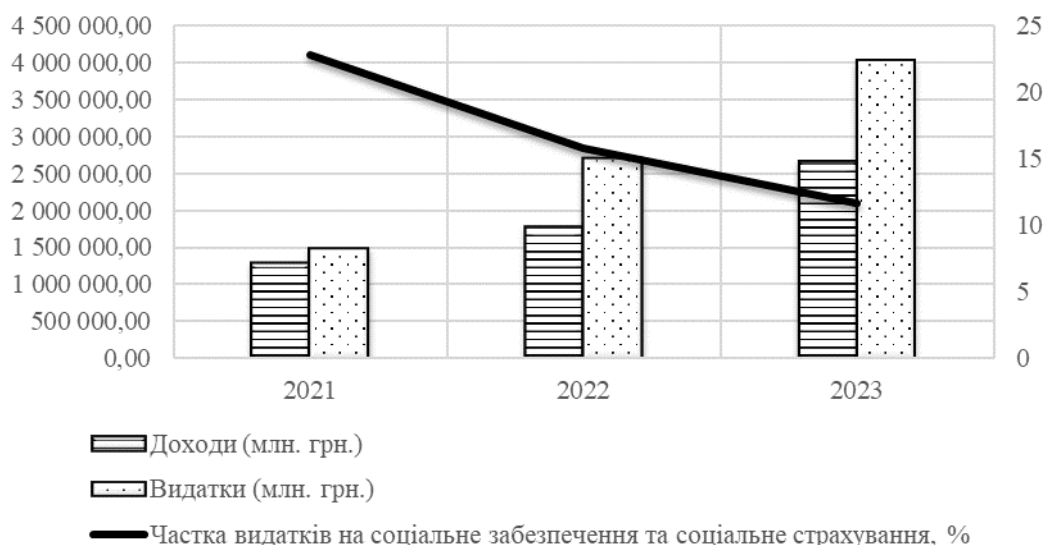

Рис. 1. Динаміка доходів та видатків державного бюджету України й частки витрат на соціальний захист та соціальне забезпечення
Джерело: побудовано за даними [9]

Така ситуація свідчить про те, що відбувається поступове знецінення людського капіталу. Підтвердженням даної гіпотези є результати аналізу оплати праці в бюджетній сфері. Так, в основу оплати праці працівників бюджетної сфери закладено прожитковий мінімум, який затверджується під час прийняття Державного бюджету. Відповідно до постанови КМУ «Про оплату праці працівників на основі Єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери», посадові оклади (тарифні ставки) з 1 січня 2021 р. розраховуються виходячи з розміру посадового окладу (тарифної ставки) працівника 1 тарифного розряду – 2670 грн, з 1 грудня 2021 р. – 2893 грн, а посадові оклади (тарифні ставки) з 1 січня 2024 р. розраховуються виходячи з розміру посадового окладу (тарифної ставки) працівника 1 тарифного розряду – 3195 грн. Перерахувавши усі тарифні ставки за розрядами, отримаємо ситуацію, коли працівникам 1-14 розрядів, що виконали місячну норму праці, нараховуватимуть заробітну плату менше за мінімальний розмір (з січня 2024 року вона становить 8000 грн). Тож кожна організація вимушена доплачувати таким працівникам (що відповідає нормам Закону «Про оплату праці», Кодексу законів про працю в Україні) до рівня мінімальної заробітної плати. Така ситуація призводить до катастрофічних наслідків. Адже, наприклад, лікарі усіх спеціальностей потрапляють у «пастку знецінення», адже їхні посадові розряди є у діапазоні 9-13, тобто менше мінімальної заробітної плати, а тому їхня оплата праці прирівняна до заробітної плати некваліфікованих працівників. Водночас, порівнюючи посадові оклади зі значенням фактичного прожиткового

мінімуму (з урахуванням обов'язкових платежів), побачимо, що низька оплата праці домінує серед більшості працівників бюджетної сфери (рис. 2).

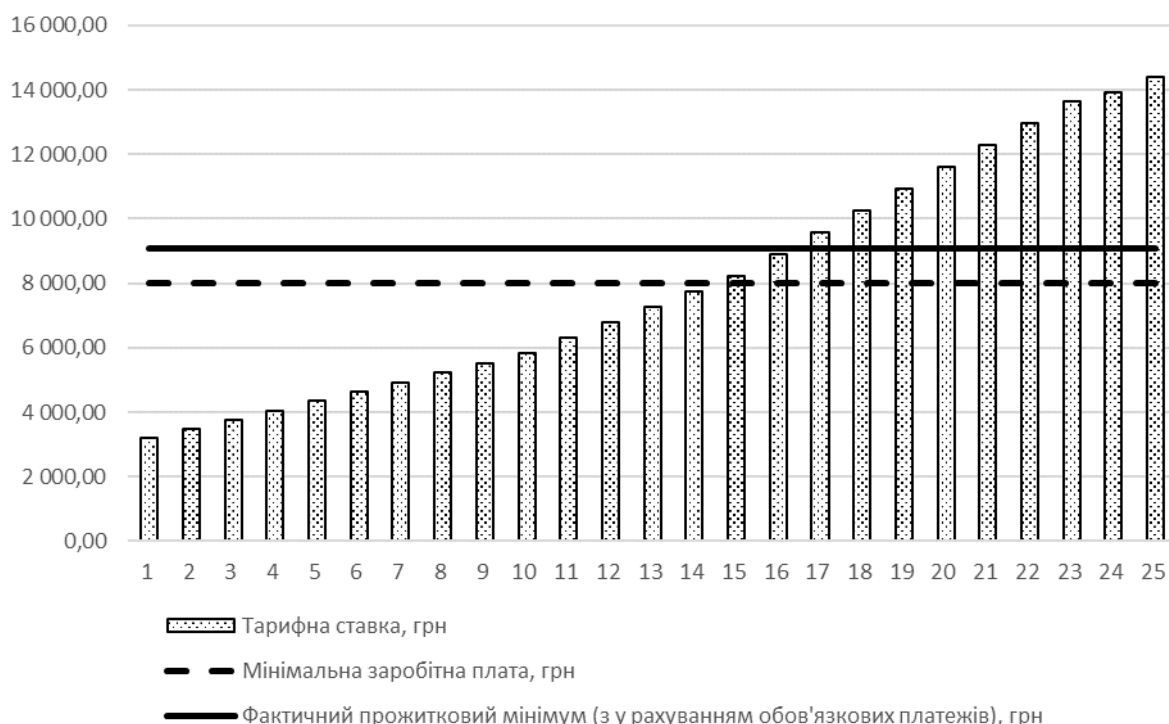

Рис. 2. Посадові оклади відповідно до тарифної сітки у порівнянні з фактичним прожитковим мінімумом та мінімальною заробітною платою у 2024 році

Джерело: побудовано за даними [7; 8]

Тобто з одного боку – уряд, стримує зростання заробітних плат в бюджетній сфері через регулювання прожиткового мінімуму й таким чином трохи зменшує темпи зростання дефіциту бюджету. Але, з іншого боку – потреба доплачувати до рівня мінімальної заробітної плати нівелює фінансово-економічний ефекти від таких дій, проте погіршує соціальну безпеку. Зокрема, «зрівнялівка» заробітних плат професіоналів та некваліфікованих працівників призводить до демотивації, втрати результативності праці та персоналу (плинність). За такого підходу потенціал заробітної плати – є вкрай низьким і породжує ризики зниження якості людського капіталу в майбутньому. Як важливий драйвер забезпечення соціальної безпеки країни цей показник визначає можливості розвитку людських ресурсів, тому напряду впливає на досягнення цілей сталого розвитку.

Отже, фінансове забезпечення державних соціальних стандартів задля досягнення цілей сталого розвитку має обґрунтовуватися не лише виходячи з фінансових можливостей забезпечити виконання зобов'язань, але й ураховувати соціальні та економічні наслідки таких рішень. Зважаючи на таке, доречним буде переглянути підходи до оплати праці працівників бюджетної сфери, здійснивши перегляд та побудову актуальної організаційної структури та переоцінивши складність робіт за різними посадами. Крім того, важливо

забезпечити досягнення гідної оплати праці, що потребує підвищення державних соціальних стандартів.

Список використаних джерел:

1. Андріїв В. В., Тімашов В. О. Державні соціальні стандарти та нормативи в системі соціального захисту. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 2. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.51>
2. Заяць Т. А., Дяконенко О. І. Соціальні стандарти в сфері оплати праці України: диференційованість структури та особливості реалізації. *Соціально-трудова відносина: теорія та практика*. 2018. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/289ab5d8-9c41-49af-869b-34bad86e7b0d/content>
3. Лопушняк Г. С. Державні соціальні стандарти, гарантії та нормативи: сутнісно-проблемні аспекти. *Соціально-трудова відносина: теорія та практика*. 2014. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/197230951.pdf>
4. Смирнова І., Сімакова О., Карлаш Ю. Державні соціальні стандарти та гарантії як основа ефективного розвитку соціального захисту населення в Україні. *Економіка та суспільство*. 2021. №34. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-15>
5. Тищенко О. В. Соціальні стандарти в Україні: проблеми євроінтеграції. *Соціальне право*. 2017. № 1. URL: <http://surl.li/akxgnt>
6. Поплавська О. М. Концептуальні засади соціальної безпеки як основи сталого розвитку соціально-економічних систем. *Управління інноваційним розвитком соціально-економічних систем* : колективна монографія / під заг. ред. д.е.н., проф. В. В. Храпкіної, к.е.н., доц. К. В. Пічик. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2024. С. 299-312.
7. Прожитковий мінімум в Україні. Сайт МІНФІН. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/wagemin/>
8. Соціальні стандарти. Офіційний сайт Міністерства соціальної політики. URL: <https://www.msp.gov.ua/content/socialni-standarti.html?PrintVersion>
9. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/?month=9&year=2024&budgetType=NATIONAL>

Богдан Малиняк

д. е. н., професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, Тернопіль

КОНКУРЕНТНІСТЬ У БЮДЖЕТНИХ ВИДАТКАХ: НОВИЙ ПОГЛЯД НА КЛАСИФІКАЦІЮ

Сучасні умови динамічних змін та глобальних викликів формують стійкі стимули для підвищення ефективності управління бюджетними видатками. Пошук шляхів оптимізації розміщення бюджетних ресурсів та підвищення їх результативності спонукає до переосмислення традиційних підходів. Логічний розподіл процесу використання бюджетних коштів на дві складових – розміщення бюджетних ресурсів між суб'єктами, що надають суспільні блага та їхнього використання останніми у процесі виробництва суспільних послуг дає змогу вирізнити важливу ознаку бюджетних видатків – можливість вільного доступу до бюджетних ресурсів суб'єктами, які надають суспільні блага. В дослідженні пропонується новий погляд на декомпозицію бюджетних видатків, що ґрунтується на критерії конкурентності їх розміщення. Такий підхід дає змогу глибше проаналізувати механізми фінансування суспільних благ та визначити фактори, що впливають на ефективність бюджетних видатків. Дослідження має на меті розширити теоретичні уявлення про класифікацію бюджетних видатків, з'ясувати на концептуальному рівні оптимальні сфери застосування кожного з рівнів конкурентного розміщення бюджетних ресурсів та сформулювати практичні рекомендації щодо вдосконалення бюджетного менеджменту.

Декомпозиція бюджетних видатків на окремі складові відкриває перспективу застосовувати метод наукового пізнання індукції, адже на основі знань про окремі напрямки видатків бюджету, можна сформулювати висновок про видатки бюджету загалом. Для різних наукових досліджень застосовують різні критерії, що залежать від цілей таких розвідок.

Традиційно, декомпозиція видатків бюджету ґрунтується на офіційній класифікації, що передбачає використання функціональної, економічної та адміністративної ознак. Такий підхід, закріплений в національному законодавстві України [1] та гармонізований з рекомендаціями міжнародних організацій (PEFA, ЄС), дозволяє деталізувати бюджетні видатки за різними критеріями. Так, Організація «Публічні видатки та фінансова звітність» (Public Expenditure and Financial Accountability, PEFA) розробила документ Основи оцінювання управління публічними фінансами [2]. В ньому передбачено використання функціональної, економічної й адміністративної класифікації бюджетних видатків. Якщо адміністративна класифікація має чітко виражені національні ознаки і залежить від складу головних розпорядників коштів, то функціональна й економічна класифікації є уніфікованими для застосування різними країнами. Ідентичні до цієї структури рекомендації враховує у власній бюджетній класифікації також ЄС [3].

Важлива особливість офіційних класифікацій видатків бюджету полягає в тому, що їхнє призначення – це не лише структурування видатків у процесі дослідження, а й розподіл їхнього загального обсягу у процесі формування і виконання кожного елементу видатків бюджету. Якщо для цілей дослідження максимальна деталізація видатків є позитивною характеристикою класифікації, то для формування видатків бюджету високий рівень деталізації слугує стримувальним чинником. Причина цього полягає у тому, що планування вузького сегмента видатків бюджету спричиняє труднощі коректного прогнозування потреби в ресурсах, а це відповідно ускладнює процес виконання видатків бюджету, оскільки необхідно дотримуватися обмежень у межах кожного з великої кількості вузьких сегментів бюджетних видатків. Проте, існуючі класифікації орієнтовані переважно на облікові та контрольні функції, тоді як аналіз конкурентності у розміщенні бюджетних коштів потребує нового підходу. Тому в даному дослідженні пропонується доповнити існуючі класифікації новою ознакою – конкурентністю розміщення коштів.

Офіційні класифікації видатків бюджету мають чітко визначене практичне застосування: вони слугують не лише для структурування видатків у процесі дослідження, а й для розподілу бюджетних коштів на етапах формування та виконання бюджету. На відміну від цього, наукова класифікація бюджетних видатків не може бути інструментом реалізації адміністративних процедур, а використовується винятково в дослідницьких, аналітичних та пізнавальних завданнях. Це створює значну гнучкість для розробників наукової класифікації бюджетних видатків. Залежно від цілей дослідження можна довільно обирати як класифікаційну ознаку, так і градацію та сфери застосування відповідних розробок. Відтак можна досягти цілей дослідження та забезпечити наукове пізнання сутності бюджетних видатків у важливій для дослідника площині. Враховуючи важливість забезпечення ефективного використання бюджетних видатків та важливість фокусування уваги на конкурентності розміщення бюджетних видатків, доцільно розширити класифікаційні ознаки бюджетних видатків.

На нашу думку, в наукову класифікацію видатків доцільно запровадити ще один важливий критерій групування видатків бюджету – застосовуваний підхід до розміщення бюджетних коштів між надавачами суспільних благ. Розвиток фінансової науки та еволюція бюджетного менеджменту створили умови для проникнення конкурентних механізмів фінансового менеджменту в державний сектор економіки. На відміну від традиційної практики спрямування бюджетних ресурсів бюджетним закладам для забезпечення їхнього функціонування, альтернативні моделі розміщення бюджетних коштів передбачають конкурентні механізми відбору надавачів суспільних послуг. Залежно від використовуваного підходу видатки бюджету доцільно групувати на такі, які розміщуються конкурентно, умовно конкурентно та неконкурентно (рис. 1).

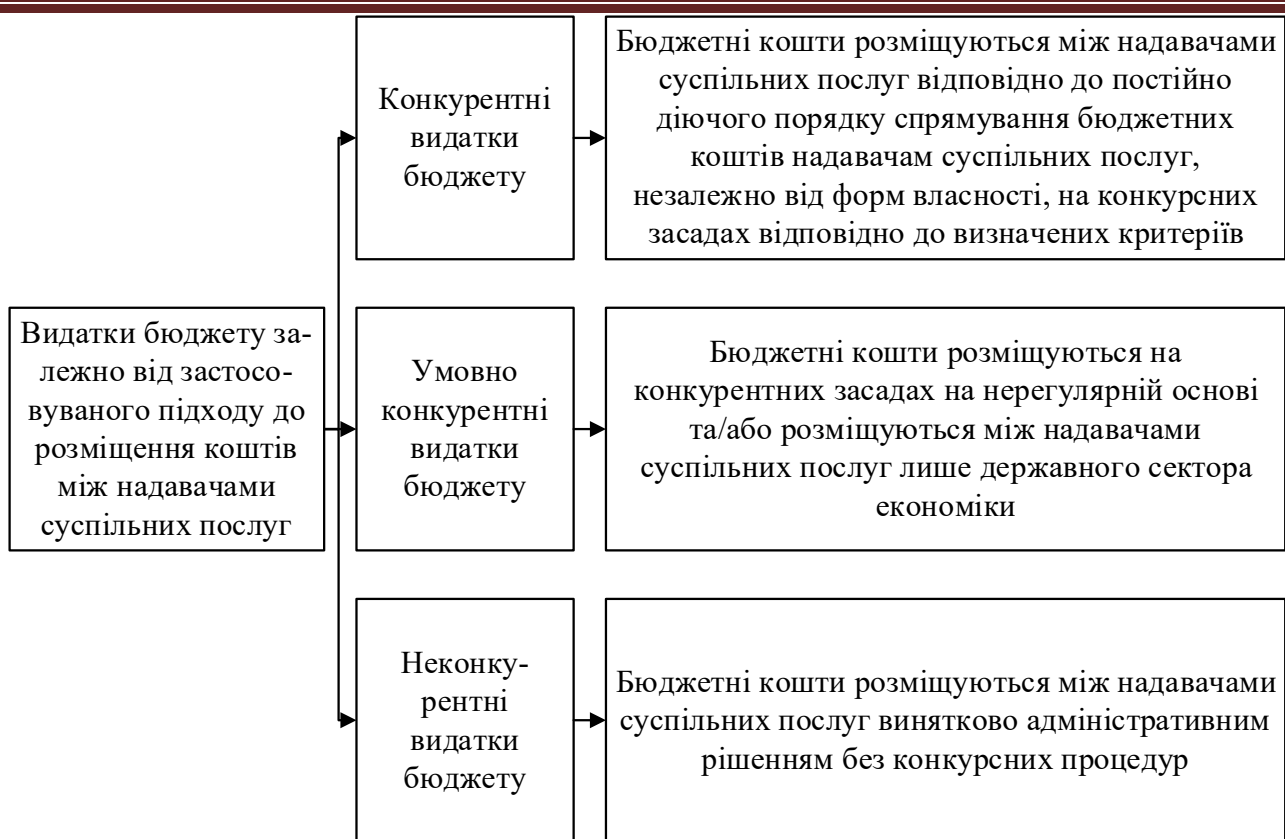

Рис. 1. Декомпозиція видатків бюджету залежно від застосовуваного підходу до розміщення коштів між надавачами суспільних послуг

Джерело: складено автором самостійно

Видатками, що розміщуються на конкурентних засадах, можна вважати такі, щодо яких застосовується постійно діючий порядок надання бюджетних коштів надавачам суспільних послуг незалежно від форм власності на конкурсних засадах відповідно до визначених критеріїв. Умовно конкурентними видатками є такі, які на конкурентних засадах розміщуються на нерегулярній основі та/або між надавачами суспільних послуг лише державного сектору. До неконкурентних видатків належать такі, які здійснюються, коли бюджетні кошти розміщуються між надавачами суспільних послуг винятково за адміністративним рішенням без конкурсних процедур.

Виокремлення видатків залежно від використовуваного підходу до розміщення коштів між надавачами суспільних послуг дає змогу зробити зріз видатків бюджету залежно від рівня конкурентності їхнього розміщення. Такий підхід сприяє виявленню проблем у бюджетній моделі й розробленню рішень спрямованих на підвищення ефективності видатків бюджету. Наукове пізнання видатків бюджету як процесу передбачає також дослідження самого процесу використання бюджетних коштів як послідовний етап з формування та виконання видатків бюджету. Слід вказати, що на етапі формування видатків бюджету звичайно застосовують середньострокове планування, що відкриває можливості для планування видатків річних бюджетів на основі даних перспективних бюджетних планів.

Отже, розвиток наукових підходів до розширення складу критеріїв класифікації видатків бюджету через введення критерію конкурентності розміщення бюджетних коштів між надавачами суспільних послуг, дає змогу виокремити конкурентні, умовно конкурентні й неконкурентні бюджетні видатки. Застосування запропонованого критерію класифікації видатків бюджету дає змогу проаналізувати відповідну структуру видатків бюджету і розробити пропозиції щодо розширення конкурентних підходів до розміщення бюджетних ресурсів.

Список використаних джерел:

1. Наказ Міністерства фінансів України від 14.01.2011 р. № 11 «Про бюджетну класифікацію». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0011201-11#Text>.
2. Framework for assessing public financial management. PEFA. Washington: World Bank, 2016. 112 p.
3. Manual on sources and methods for the compilation of COFOG statistics. Classification of the function of government (COFOG). 2019 edition. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2019. 232 p. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/10142242/KS-GQ-19-010-EN-N.pdf>.

Тарас Мудрий

аспірант кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ФІСКАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ НЕПРЯМИХ ПОДАТКІВ ЯК ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. В умовах ринкової економіки значну роль відіграють непрямі методи державного втручання в економіку і, на нашу думку, саме непрямі податки є одним із ключових інструментів державного регулювання ринку. Ефективність системи непрямого оподаткування визначає не тільки її здатність виконувати фінансові функції, а й стимулювати економічний розвиток. Для України вдосконалення системи непрямих податків є надзвичайно важливим, оскільки вони не лише забезпечують значну частину бюджетних надходжень, а й виступають важливим засобом економічного регулювання. Однак покращення цієї системи ускладнюється через дію різноманітних об'єктивних та суб'єктивних факторів, зокрема загострення фінансового протиріччя між потребою забезпечення достатніх податкових надходжень і реальними можливостями їх досягнення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика оподаткування загалом і непрямого оподаткування зокрема досить широко досліджується в наукових колах України. Це можна побачити у наукових розробках А. Крисоватого, О. Десятнюк, О. Данілова, Ю. Іванова, Т. Кошук, В. Мельника, А. Нікітішина та інших дослідників. Оскільки тема непрямого оподаткування є актуальною та часто обговорюваною в Україні, особливо в контексті податкової реформи, фінансової політики та інтеграції з Європейським Союзом, це й зумовило вибір теми дослідження.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в оцінці важливості непрямих податків в процесі наповнення дохідної частини бюджету держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Непрямі податки – це податки, що додаються до вартості товарів і послуг у вигляді надбавки до ціни або тарифу, сплачувані покупцями під час покупки товарів чи отримання послуг, а до бюджету вносяться продавцями.

Акцизи, залежно від охоплення товарів бувають специфічні та універсальні. Податок на додану вартість є найпоширенішою формою універсального акцизу та охоплює всі етапи товарного обігу. Специфічними акцизами оподатковуються не всіх товари, а лише окремі групи, часто з високою рентабельністю і за диференційованими ставками. Прикладом специфічного акцизу є акцизний податок на певні види товарів, зазвичай не першої необхідності.

Іншим видом непрямих податків є мито та є податком на переміщення товарів під час їх експорту, імпорту чи транзиту. Якщо порівнювати мито в плані дохідності з іншими непрямими податками то мито не відіграє значної ролі в наповненні Державного бюджету України, що пов'язано з розвитком

світової торгівлі та мінімізацією різних бар'єрів, зокрема митних, а встановлюється мито, як правило, з метою захисту внутрішнього ринку, національної промисловості і сільського господарства [1].

Таким чином, податковими надходженнями визнаються встановлені законами України про оподаткування загальнодержавні податки і збори (обов'язкові платежі) та місцеві податки і збори (обов'язкові платежі).

Проаналізуємо динаміку надходжень до Державного бюджету України за 2018–2023 рр. (табл. 1).

Таблиця 1

**Надходження до Державного бюджету України
за 2018-2023 рр., млн грн [4]**

Стаття доходу	Роки					
	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Податкові надходження	753815,6	799776	851115,6	1107090,9	949764,4	1203544,1
- Податок на доходи фізичних осіб	91741,8	109954	117281,3	137555,2	148427,3	206944,8
- Податок на прибуток підприємств	96882,3	107086,3	108695	147751,7	117049,9	143837,1
- Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	45265,7	46746,9	52475,7	80749,4	85365	60327,7
- Акцизний податок з вироблених в Україні та з ввезених в Україну підакцизних товарів	118852,4	123357,9	138296,2	162451,2	102352,9	167346,6
- ПДВ з вітчизняних товарів (з бюджетним відшкодуванням) та з імпортованих товарів	374508,2	378690,2	400600,1	536489,2	467001	580797,3
- Ввізне та вивізне мито	27076,6	30086	30460,5	38177,2	26246	40559,4
- Інші податки та збори	-505,1	3855	3306,2	3916,5	3322,4	3731,1
Неподаткові надходження	164676,5	186684,2	212946,9	175358	346327,7	991601,7
Кошти від закордонних країн і міжнародних організацій	1464,8	1139,9	1029,7	1289,9	481090,7	433404,5
Цільові фонди	187,5	1770,8	187,1	209,4	136,2	432,1
Офіційні трансферти	7306,3	8725	10658	12576,1	9465,6	42915,3
Всього	928108,3	998278,9	1076016,7	1296852,9	1787395,6	2671998

Динаміка податкових надходжень до Державного бюджету України впродовж 2018-2023 років показує, що загальна сума цих надходжень зросла на 449728,5 млн грн, або на 159,6% у порівнянні з початковим рівнем. Однак повномасштабна війна в Україні стала серйозним суспільним потрясінням і, як наслідок, негативно позначилася на обсягах податкових надходжень.

У 2022 році, в порівнянні з 2021 роком, загальні податкові надходження зменшилися на 157326,5 млн грн, що становить 14,2%. Зокрема, надходження від ПДВ знизилися на 69488,2 млн грн (майже 13%); акцизного податку – на 60098,3 млн грн (майже 37%); податку на прибуток підприємств – на 30701,8 млн грн (20,8%); мита – на 11931,2 млн грн (31,3%). Значне недоотримання податкових надходжень до Державного бюджету України у 2022 році змусило державу звернутися до фінансових запозичень від закордонних партнерів та міжнародних організацій. У результаті обсяги зовнішніх запозичень зросли майже в 373 рази порівняно з 2021 роком і досягли 481090,7 млн грн!

Серед основних причин скорочення надходжень до бюджету, окрім окупації значної частини території України, слід відзначити як запровадження значної кількості пільг зі сплати митних платежів так і зменшення фізичних обсягів імпорту. Відчутно знижують дохідну частину бюджету України

податкові пільги. Негативно впливали на доходи державного бюджету надання численних пільг на початку війни, лібералізація податкового адміністрування, мораторій на перевірки, скасування відповідальності за несвоєчасну подачу звітності та сплату податків тощо.

Проаналізуємо темпи приросту податкових надходжень до Державного бюджету України за 2018–2023 рр. на рисунку 1.

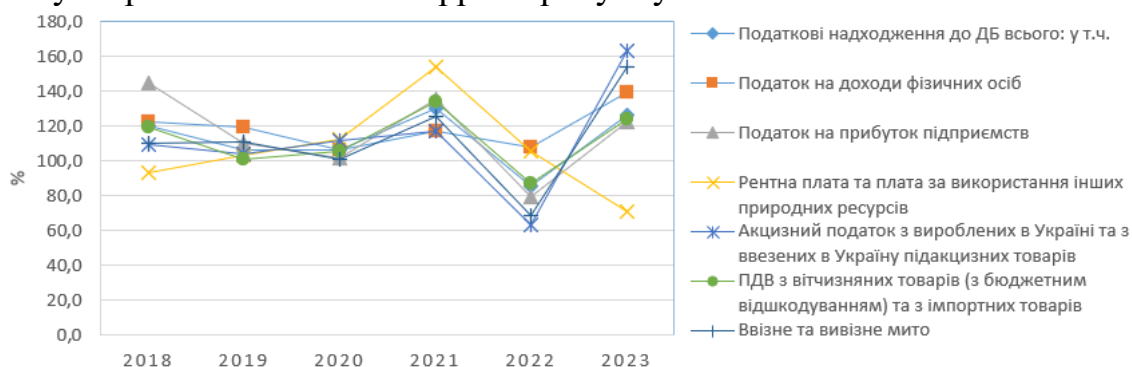

Рис. 1. Темпи приросту податкових надходжень до Державного бюджету України за 2018-2023 рр.

Джерело: побудовано за [4]

Проаналізувавши рисунок 1, ми дійшли висновку, що більшість податків мала спільний тренд протягом усього періоду дослідження. У 2022 р. темпи приросту по всіх статтях податкових надходжень мали спадний характер, у зв'язку з раніше згаданими причинами.

Розглянемо структуру податкових надходжень, для чого підготуємо аналітичну таблицю 2.

Таблиця 2

Структура податкових надходжень до Державного бюджету України за 2018-2023 рр. (%)

Стаття доходу	Роки					
	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Податкові надходження до ДБ усього: у т. ч.:	100	100	100	100	100	100
Податок на доходи фізичних осіб	12,2	13,7	13,8	12,4	15,6	17,2
Податок на прибуток підприємств	12,9	13,4	12,8	13,3	12,3	11,9
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	6,0	5,8	6,2	7,3	9,0	5,0
Акцизний податок з вироблених в Україні та з ввезених в Україну підакцизних товарів	15,8	15,4	16,3	14,7	10,8	13,9
ПДВ з вітчизняних товарів (з бюджетним відшкодуванням) та з імпорتنих товарів	49,7	47,4	47,1	48,5	49,2	48,2
Ввізне та вивізне мито	3,6	3,8	3,6	3,4	2,8	3,4
Інші податки та збори	-0,1	0,5	0,4	0,4	0,4	0,3

Джерело: побудовано за [5]

Аналіз даних таблиці 2 дозволяє зробити висновок, що ПДВ є не лише вагомим непрямим податком, який наповнює бюджет України, але й загалом виступає основним бюджетоутворюючим податком. Незважаючи на незначні

коливання, його частка залишається стабільною та суттєвою і складає майже половину всіх податкових надходжень до державного бюджету.

Варто відзначити позитивну тенденцію зростання надходжень від податку на доходи фізичних осіб: його частка збільшилася на 5% – з 12,2% у 2018 році до 17,2% у 2023 році, посівши друге місце в структурі податкових надходжень двох останніх досліджуваних років.

За період 2018-2021 років друге місце у структурі надходжень посідав акцизний податок, частка якого варіювалася від 14,7% до 16,3%. Окрім наповнення бюджету, система оподаткування специфічними акцизами в Україні сприяє частковому узгодженню різних інтересів, подібно до того, як це ефективно реалізовано у провідних країнах світу. Вона покликана підтримувати баланс між виробниками та споживачами, стимулювати розвиток важливих галузей і регіонів, забезпечувати зайнятість населення та враховувати інші соціально-економічні пріоритети. Особлива увага приділяється питанням громадського здоров'я, збереження суспільного порядку та мінімізації соціальних наслідків зловживання алкоголем. Система акцизів передбачає диференційований підхід до оподаткування, встановлюючи ставки, які враховують вплив товарів на здоров'я та споживчі звички. Акцизний податок також є інструментом для зниження споживання алкоголю, тютюну та інших продуктів, що можуть негативно впливати на суспільство, водночас зберігаючи робочі місця і підтримуючи галузі, які можуть зазнати втрат через зниження попиту на їхню продукцію [3].

Частка мита протягом усього аналізованого періоду залишалася незначною порівняно з іншими непрямими податками, тому й вплив на наповнення бюджету був несуттєвий.

Висновки. Війна була, є і залишається очевидним форс-мажорним фактором, що впливає на фінансову систему України, зокрема на її бюджет. У цих умовах особливо гостро постає питання забезпечення податкових надходжень, які є фінансовою основою для підтримки обороноздатності країни. Вагому роль тут відіграють непрямі податки, серед яких ПДВ є основним бюджетоутворюючим податком.

Перевага непрямих податків полягає в їх стабільності, зумовленій постійним попитом на товари та послуги, а також незалежності від прибутків підприємств, що захищає їх від ризиків несплати в умовах нерентабельного виробництва. Непряме оподаткування в Україні відіграє ключову роль, забезпечуючи основну частину доходів Державного бюджету, і в питаннях фіскальної ефективності часто перевершує прямі податки. Практика показує, що база прямих податків є більш чутливою до економічних змін, ніж база непрямих податків.

Надалі залишається актуальним питання оптимального співвідношення між прямими та непрямими податками у структурі бюджетних доходів. Досягнення цього балансу потребує врахування вторинної ролі розподілу податків за формою справляння, що передбачає компромісний підхід до їх класифікації.

Список використаних джерел:

1. Бойко А. О., Рогова Н. В. Непрямі податки та субсидії з державного бюджету як фактори дії на ціни. *Вісник Української академії банківської справи*. 2012. № 2 (33). С. 21–26. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/>
2. Горин В. Зарубіжний досвід регулювання доходів державного бюджету в умовах економічної нестабільності. *Світ фінансів*. 2011. № 4. С. 186-199.
3. Дмитренко А. В., Лебедик Г. В. Особливості справляння акцизного податку в Україні та практика оподаткування. *Eurasian Academic Research Journal*. 2017. № 12. С. 61–66. URL: <https://reposit.nupp.edu.ua/>
4. Крисоватий А. І., Десятнюк О. М. Податкова система: навч. посіб. Тернопіль: Карт-бланш, 2006. 331 с.
5. Показники виконання державного бюджету за доходами. Інформаційний портал Minfin.com.ua. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/>
6. Толуб'як В. С., Горин В. П. Податкове регулювання процесів споживання в контексті впливу на суспільний добробут. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2020. №1. URL: http://el-zbirn-du.at.ua/2020_1/28.pdf

Олена Петрушка

к.е.н., доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Христина Семешкіна

студентка гр. ФФзм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ БЕЗРОБІТНИХ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ

Населення України має високий рівень освіти, професійної кваліфікації та сформовану репутацію високоякісної робочої сили. В міжнародних рейтингах трудових ресурсів Україна володіє статусом країни з доволі високим рівнем людського потенціалу. Значна кількість працівників мають цінний досвід кваліфікованої праці, отриманий не лише в Україні, але і за її межами. Однак, людський потенціал досить складно перетворити на людський капітал при умові економічної нестабільності, тривалого постковідного та воєнного періодів. В умовах воєнного стану людський потенціал значно погіршився, адже значна чисельність населення змушена була евакуюватися закордон з територій ведення військових дій, що обумовило масштабні як зовнішні, так і внутрішні переміщення, загибель значної кількості військових та цивільного населення внаслідок бойових дій і де окупації, заходів, проведених РФ з примусової депортації наших громадян з тимчасово окупованих територій на росію. Зважаючи на небезпеку та загрозу життю наших громадян відбувається хаотичний міграційний рух населення, який сприяє зростанню прихованого безробіття, значною втратою робочих місць та пошуком нового працевлаштування на місцях нового проживання, а також зросла кількість неформальних форм зайнятості населення.

Схожі проблеми переживає і вітчизняний бізнес, який очікує на підтримку держави і її допомогу в процедурах релокації та допомогу у відновленні внутрішньо переміщеного підприємництва. Спільні проблеми роботодавців та працівників щодо переміщення бізнесу і відновлення робочих місць на нових територіях проживання населення потребують конструктивних рішень з питань щодо виживання і відновлення нормального життя і створення відповідних робочих місць в умовах затяжного воєнного конфлікту.

Стійке зростання, не завжди офіційно зареєстрованого, безробіття населення та зниження рівня його життя в значних обсягах та темпах послужило своєрідним соціальним викликом для країни, з яким вона ще не зустрічалася.

Вже сьогодні з метою подолання безробіття Урядом проведено певні кроки. В Україні механізм соціального захисту безробітних передбачає певну взаємодію інструментів активної та пасивної державної політики. Так, інструменти активної політики у сфері соціального захисту безробітних

громадян передбачають спрямування та активізацію зусиль щодо підвищення конкурентоспроможності безробітних громадян на ринку праці, а інструменти пасивної політики спрямовані на здійснення компенсаційних виплат втраченого трудового доходу за період незайнятості. Звичайно, вищим рівнем економічної та соціальної ефективності володіють інструменти активної державної політики, адже в основі їх реалізації покладено принцип соціальної підтримки безробітних осіб за умови їх відповідної трудової активності. Одним із вагомих інструментом соціального захисту безробітних осіб є їх офіційне працевлаштування [1, с. 60].

Органами державної влади і управління розроблено державні соціальні програми щодо сприяння зайнятості населення. Так, програма «Робота» передбачає можливість отримання від держави грантів різного виду: мікрогранти на суму до 250 тис. грн; грант «Власна справа» дозволяє бажачи отримати кошти для започаткування і ведення власного бізнесу при умові працевлаштування 2 найманих осіб. Дана програма є найбільш поширеною з поміж усіх мікрогрантових програм сприяння і підтримки бізнесу, які запровадив уряд, що підтверджується високим показником поданих заявок на участь у конкурсі «Власна справа» – понад 10 тис. осіб.

Урядом також розроблено і запропоновано механізм залучення безробітних осіб до виконання суспільно корисних робіт, у яких є нагальна потреба на окремих територіях. Громадяни, які з певних причин залишились без постійного місця роботи можуть долучитися до програми «Армія відновлення» держави і отримати за свою роботи відповідну оплату. Таким чином, безробітних осіб можна залучити до виконання суспільних робіт оборонного характеру, з ліквідації наслідків надзвичайних подій природного, техногенного та воєнного характеру. Ці роботи можуть бути пов'язані із задоволенням потреб ЗСУ чи інших військових формувань, із забезпечення певних потреб економіки країни та життєдіяльності її громадян. А саме: «облаштування блок-постів, порубка дерев для укріплення окопів; заготівля дров для військових та населення; розбір завалів та відновлення житлових будинків, інших приміщень, пошкоджених у результаті бойових дій; укріплення дамб; розчищення автомобільних доріг від завалів; розвантаження гуманітарної допомоги; облаштування підвальних приміщень у багатоповерхових будинках, школах під укриття; ремонтно-відновлювальні роботи у приміщеннях соціальної сфери; надання допомоги переселенцям, людям з інвалідністю, людям літнього віку» [2, с. 173-174]. Безробітні особи в межах реалізації проекту «Армія відновлення» отримують оплату за працю у розмірі не менше мінімальної заробітної плати, яка становить 8000 грн. Дана сума є вищою за соціальну допомогу по безробіттю. З учасниками зазначених робіт укладають строкові трудові договори і, відповідно, на цей період часу допомога по безробіттю не виплачується.

Щодо сприяння розвитку бізнесу, то Урядом запроваджено ряд державних програм із його переміщення на безпечні території країни. На місцях допомоги при влаштуванні місця проживання, місця переведення бізнесу та

інше надають обласні військові адміністрації. Відтак, форма державного сприяння піднесення економіки країни і підтримки малого і середнього бізнесу полягає у наданні допомоги суб'єктам підприємницької діяльності у переміщенні потужностей виробництва. Незважаючи на поживлення економічної діяльності в Україні має місце безробіття. Відтак, запорукою вирішення питань зайнятості та безробіття в Україні є комплексна розробка та реалізація заходів у соціально-трудовій сфері. До базових напрямів з подолання безробіття відносять:

- «підвищення добробуту за рахунок особистого трудового внеску, підприємництва та ділової активності;
- надання відповідної допомоги по безробіттю, збереження робочих місць та перепідготовка осіб, які втратили роботу;
- проведення ґрунтовної пенсійної реформи;
- сприяння всебічному державному захисту інтелектуального потенціалу суспільства;
- проведення спеціальних ярмарків праці для навчальних закладів з метою працевлаштування випускників;
- розширення досвіду організації зустрічей із роботодавцями та колишніми безробітними, які успішно знайшли роботу чи заснували власний бізнес;
- посилення координації міжнародної діяльності в частині інформаційного обміну з питань зайнятості;
- забезпечення стабільного фінансування та державної підтримки розвитку соціальної сфери» [3, с. 370-376].

Державна політика у сфері зайнятості населення повинна гарантувати соціальний захист громадян шляхом «забезпечення відповідних умов життєдіяльності, регулювання рівня соціальних виплат та надання соціальних послуг з працевлаштування, стимулювання створення нових робочих місць проведення консультування з питань фінансової обізнаності та стійкості в контексті сприяння зростанню суспільного добробуту громадян» [4, с. 97-99].

Підсумовуючи викладене, потрібно констатувати, що нині проблеми безробіття і зайнятості населення є надзвичайно актуальними для України. Оскільки, нині вітчизняний ринок праці залишається у кризовому стані. Запорукою успішного вирішення питання безробіття і зайнятості в Україні має бути розробка і реалізація широкого комплексу відповідних програмних заходів. Насамперед, це стосується приведення законодавчого поля України у відповідність до спеціальних міжнародних норм та принципів, визначення, обґрунтування та реалізація Державної і територіальної програм сприяння зайнятості населення, підтримка функціонування стратегічно важливих суб'єктів підприємництва, а також створення сприятливого середовища для розвитку підприємницької діяльності безробітних осіб, розробка механізмів релокації чи переорієнтування окремих підприємств. Зростання рівня зайнятості населення повинно стати ключовим питанням повоєнної відбудови країни, її реінтеграції. Політичний діалог між усіма суб'єктами фінансових

відносин має охоплювати поточні та довгострокові потреби, сформовані на ринку праці.

Список використаних джерел:

1. Петрушка О., Шулюк Б. Проблеми соціального страхування та напрями його модернізації в Україні. *Економіка. Фінанси. Право*. 2017. №11/3. С.59-61.
2. Гапочка В. М. Соціальний захист безробітних: реалії сьогодення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. Випуск 74. С. 171-176.
3. Публічне управління у сфері зайнятості в Україні у контексті євроінтеграції: проблеми, ефективність, інноваційність, результативність: колективна монографія / за наук. ред. д. держ. упр. Р. В. Войтович та К. В. Дубич. Київ, 2020. 480 с.
4. Сидор І., Віятик І. Фінансове консультування та його вплив на зростання суспільного добробуту населення. *Світ фінансів*. 2021. № 4. С. 88-103.

Галина Погріщук

д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів,
банківської справи та страхування,

Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Західноукраїнського національного університету, м. Вінниця

МИТНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

В умовах євроінтеграції актуальність дослідження митної безпеки України зумовлена численними факторами, що характеризують сучасний етап розвитку країни. По-перше, євроінтеграція для України є стратегічним напрямом зовнішньої політики, що вимагає адаптації національних норм і стандартів до вимог ЄС. Це передбачає реформування митної системи, гармонізацію законодавства та імплементацію нових митних технологій, що мають значний вплив на зовнішньоекономічну діяльність. По-друге, в умовах глобалізації та зростаючої конкуренції митна політика виступає важливим інструментом забезпечення економічної безпеки країни, захисту внутрішнього ринку та стимулювання інвестицій. У цей період нагальним є питання боротьби з контрабандою та недобросовісною конкуренцією, що ставлять під загрозу економічну стабільність. По-третє, важливо враховувати виклики, які виникають у контексті війни та економічної нестабільності, що вимагає нових підходів до митної політики. Відтак дослідження митної політики України в умовах євроінтеграції є надзвичайно важливим для формування ефективних стратегій, спрямованих на інтеграцію країни до європейського економічного простору, захист її національних інтересів та підвищення конкурентоспроможності на міжнародній арені.

Митна безпека України – це стан захищеності національних інтересів, економічної стабільності та правопорядку в процесі переміщення товарів і транспортних засобів через державний кордон. Вона включає заходи та засоби, спрямовані на запобігання контрабанді, незаконному обігу товарів, ухиленню від сплати митних платежів, а також захист національного ринку від недоброякісних і небезпечних товарів [1, с. 77]. Митна безпека забезпечує контроль над дотриманням законодавчих норм у сфері митної справи та протидіє соціально-економічним загрозам, пов'язаним із міжнародною торгівлею. У сучасних умовах інтеграції до європейського економічного простору митна безпека також сприяє впровадженню стандартів і практик ЄС, що покращує міжнародну співпрацю та сприяє стабільності й прозорості митних процедур.

Стан митної безпеки України в останні роки характеризується складними викликами та значними змінами, пов'язаними з процесом євроінтеграції та необхідністю адаптації до міжнародних стандартів. За ці роки Україна посилює реформування митної системи, спрямоване на забезпечення прозорості митних процедур, боротьбу з корупцією, контрабандою, ухиленням від сплати митних платежів і посилення контролю над товарами, що

переміщуються через кордон. Одним із важливих напрямів стало запровадження електронних сервісів та автоматизація митних процедур, що дозволило знизити рівень корупції та скоротити час на оформлення товарів.

Значну роль у забезпеченні митної безпеки відіграло також запровадження нових законодавчих ініціатив, гармонізованих з митними стандартами ЄС, таких як єдиний облік та обмін даними з країнами ЄС. Протягом останніх років в Україні також реалізовано комплекс заходів з удосконалення кадрової політики та навчання працівників митниці з метою підвищення їхньої компетентності та протидії корупції. Разом з тим, попри ці позитивні зміни, митна система залишається вразливою до низки загроз, пов'язаних із зовнішньоекономічними ризиками, наявністю «сірих» зон на ринку імпорту, а також проблемами в прикордонній інфраструктурі.

З початку війни в 2022 році митна система України зазнала значних навантажень і змін. Були впроваджені спрощені митні процедури для ввезення гуманітарної допомоги, стратегічних товарів та озброєння. Це, водночас, створило нові ризики для митної безпеки, оскільки частина незаконних потоків товарів могла перетнути кордон під виглядом гуманітарних вантажів.

Загалом за останні роки загрози для митної безпеки України постійно зростають, і подальша інтеграція з ЄС є як нагальною потребою, так і значною можливістю для забезпечення більш ефективного митного контролю та прозорості митних процедур [2, с. 291].

Досвід країн ЄС у забезпеченні митної безпеки може слугувати корисним прикладом для України. Кожна країна реалізує свої підходи з урахуванням специфіки економіки, географічних особливостей та рівня загроз [3].

Німеччина. Німеччина є одним із лідерів у сфері митної безпеки в ЄС, завдяки високому рівню автоматизації та впровадженню сучасних інформаційних технологій. Митна служба Німеччини використовує систему управління ризиками, яка дозволяє автоматично оцінювати ризики для кожної митної декларації. Це дозволяє працівникам митниці зосереджувати зусилля на тих товарах, які викликають найбільші підозри.

Франція. У Франції митна служба впроваджує комплексний підхід до безпеки, включаючи інтеграцію митних та прикордонних служб. Франція також акцентує увагу на захисті прав споживачів і боротьбі з підробленими товарами через запровадження стандартів безпеки. Важливим елементом є використання технологій, зокрема сканування вантажів та контроль за допомогою безпілотних літальних апаратів для перевірки важкодоступних територій.

Італія. Італія відзначається ефективною роботою у боротьбі з контрабандою та організованою злочинністю. Митна служба країни активно співпрацює з правоохоронними органами для обміну інформацією та координації дій. Крім того, Італія має спеціалізовані підрозділи, які займаються аналізом і боротьбою з ризиками на митних кордонах, що дозволяє виявляти складні схеми контрабанди.

Швеція. Швеція фокусується на інноваційних рішеннях для митного контролю, зокрема, впроваджуючи електронні платформи для декларування

товарів. Митна служба Швеції використовує алгоритми для автоматизації обробки митних декларацій, що дозволяє знизити адміністративні витрати та пришвидшити процеси. Важливим аспектом є також освітні програми для митників, які допомагають підвищити їхню кваліфікацію та знання в галузі митного законодавства.

Нідерланди. Нідерланди є важливим транспортним вузлом у Європі, тому безпека митниці має критичне значення. Нідерландська митна служба активно використовує аналіз даних і систему ризик-менеджменту для виявлення загроз. Вони також активно впроваджують міжнародні стандарти та співпрацюють з бізнесом, щоб забезпечити кращу прозорість і підзвітність.

Отже, досвід країн ЄС демонструє, що успішне забезпечення митної безпеки залежить від інтеграції сучасних технологій, ефективної співпраці між митними та правоохоронними органами, а також адаптації до швидко змінюваних умов глобалізації. Ці практики можуть стати основою для покращення митної політики України в умовах євроінтеграції.

На наш погляд, основні шляхи забезпечення митної безпеки України можна поділити на кілька ключових напрямів:

1. Гармонізація законодавства. Важливим кроком є приведення національного митного законодавства у відповідність до європейських норм і стандартів. Це включає в себе адаптацію законодавства щодо митних процедур, контроль за товаром, захист прав інтелектуальної власності та боротьбу з контрабандою. Актуалізація законодавства допоможе забезпечити прозорість та підвищити рівень відповідальності учасників зовнішньоекономічної діяльності.

2. Впровадження новітніх технологій. Використання сучасних технологій, таких як електронний документообіг, системи управління даними, аналітика великих даних та штучний інтелект, може суттєво підвищити ефективність митного контролю. Автоматизація митних процесів дозволить зменшити час на оформлення вантажів, знизити корупційні ризики і підвищити точність у виявленні потенційних загроз.

3. Посилення міжнародного співробітництва. В умовах євроінтеграції Україні важливо активізувати співпрацю з митними органами інших країн, зокрема членів Європейського Союзу. Це може включати обмін інформацією про загрози митній безпеці, спільні операції та навчальні програми для митників. Таке співробітництво дозволить Україні отримати доступ до передового досвіду і технологій у сфері митного контролю.

4. Покращення міжвідомчої взаємодії. Для ефективного забезпечення митної безпеки необхідна тісна співпраця між різними державними органами, включаючи митну службу, правоохоронні органи, прикордонну службу та інші структури. Створення єдиного інформаційного простору дозволить більш оперативно реагувати на загрози та зменшити ризики корупції.

5. Навчання та підвищення кваліфікації кадрів: Інвестиції в підготовку кадрів є ключовими для успішного впровадження нових технологій та методів роботи. Регулярні тренінги та програми підвищення кваліфікації допоможуть митникам ефективно виконувати свої обов'язки, розуміти нові ризики та

загрози, а також запроваджувати інноваційні підходи у своїй діяльності.

6. Моніторинг і оцінка ризиків: Створення системи моніторингу і оцінки ризиків є необхідним для виявлення потенційних загроз митній безпеці. Це передбачає регулярний аналіз митних декларацій, транзакцій і моделей поведінки імпортерів та експортерів для виявлення аномалій, що можуть свідчити про можливі порушення.

Таким чином, митна безпека України в умовах євроінтеграції є надзвичайно важливим аспектом національної безпеки, економічного розвитку та інтеграції до європейської спільноти. У контексті зростаючої глобалізації та активізації зовнішньоекономічної діяльності, забезпечення надійного митного контролю стає критично важливим для запобігання контрабанді, відмиванню грошей, фальсифікації товарів і захисту національних інтересів. Актуальність митної безпеки України зростає на фоні необхідності адаптації до європейських стандартів, що передбачає гармонізацію національного законодавства з вимогами ЄС, впровадження новітніх технологій, а також активізацію міжнародного співробітництва з митними службами інших країн. Успішна реалізація цих заходів дозволить не лише підвищити ефективність митного контролю, а й створити прозору, стабільну та безпечну митну систему, яка відповідатиме сучасним викликам та вимогам.

Список використаних джерел:

1. Костяна О. В. Митна безпека: її сутність і місце в системі національної безпеки держави. *БізнесІнформ*. 2020. № 11. С. 76-82.
2. Мельник В. М., Руденко В. В., Євтушенко Н. М. Фіскальні ефекти митної політики України в умовах інтеграційних процесів. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2024. Вип. 20. Т. 1. С. 280-292.
3. Попівняк О. І. Міжнародний досвід забезпечення митної безпеки. *Правова освіта*. 2018. №2. URL: http://www.pravo.nauka.com.ua/pdf/2_2018/82.pdf (дата звернення: 05.11.2024).

Вікторія Руденко

д.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Західноукраїнського національного університету, м. Вінниця

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ КОРПОРАТИВНОГО ПОДАТКОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Стрімкий перебіг соціально-економічних процесів, постійні зміни у податковому законодавстві, а також зростаюча складність податкової системи актуалізують питання методології дослідження корпоративного податкового менеджменту. Сучасні суб'єкти господарювання стикаються з необхідністю ефективного управління податковими операціями та оптимізації податкових зобов'язань для забезпечення фінансової стабільності й конкурентоспроможності. У цій ситуації особливо важливим є формування чіткої методології, що дозволяє планувати, аналізувати, контролювати та оптимізувати податкові зобов'язання, а також оцінювати вплив податкових рішень на загальний фінансовий стан підприємств.

Методологія дослідження корпоративного податкового менеджменту є специфічним вченням, що включає сукупність принципів, методів і послідовних етапів дослідницької діяльності, спрямованих на планування, аналіз, контроль і оптимізацію податкових зобов'язань суб'єктів господарювання. Ця методологія застосовується для виявлення наукових фактів, їх теоретичного обґрунтування та розробки практичних рекомендацій, що сприяють підвищенню ефективності податкового менеджменту та забезпечують стабільність фінансового стану підприємств [1, с. 143].

Методологія дослідження корпоративного податкового менеджменту базується на кількох ключових принципах, які забезпечують його комплексний, обґрунтований та ефективний характер. До таких принципів ми відносимо:

1) системність – розглядає податковий менеджмент як цілісну систему, що взаємодіє з іншими елементами фінансового менеджменту підприємств, а також враховує вплив кожного рішення на господарську діяльність у цілому;

2) комплексність – потребує одночасного врахування усіх аспектів податкового менеджменту, що дозволяє уникати однобічних рішень і забезпечує повне розуміння ситуації;

3) науковість – дослідження податкового менеджменту базується на наукових підходах, методах та інструментах, які дозволяють обґрунтовано підходити до його організації;

4) об'єктивність – передбачає базування на об'єктивній інформації, що забезпечує неупередженість висновків та допомагає уникнути суб'єктивних управлінських рішень;

5) гнучкість – дослідження податкового менеджменту має враховувати постійні зміни у податковому середовищі, економічних умовах і правовому полі, що дозволяє оперативно адаптуватися до нових умов і викликів.

Методи дослідження корпоративного податкового менеджменту є способами теоретичного вивчення та практичного аналізу процесів планування, аналізу, контролю та оптимізації податкових зобов'язань з метою ефективного управління податковим навантаженням підприємства.

За формою представлення методи дослідження корпоративного податкового менеджменту можна поділити на кількісні та якісні.

Кількісні методи дослідження – це підходи, що спрямовані на аналіз та обґрунтування рішень у сфері корпоративного податкового планування, обліку та контролю за допомогою числових показників і статистичних даних. Основні кількісні методи включають:

1. Статистичний аналіз: використовується для вивчення тенденцій, закономірностей та відхилень у податкових зобов'язаннях, а також для аналізу факторів, що впливають на корпоративний податковий менеджмент.

2. Економіко-математичне моделювання: дає можливість створювати математичні моделі для прогнозування впливу різних податкових стратегій на фінансові показники підприємства.

3. Фінансовий аналіз: включає порівняння фінансових звітів, податкових декларацій та інших документів, що містять кількісні дані про податкові зобов'язання та податкові операції підприємства.

Завдяки кількісним методам дослідження корпоративний податковий менеджмент отримує можливість не лише оптимізувати податкові зобов'язання, а й прогнозувати ефективність податкової стратегії в умовах змінного законодавства, що сприяє підвищенню фінансової стабільності підприємств.

Якісні методи дослідження – це підходи, що зосереджені на глибокому аналізі податкових процесів і стратегій, акцентуючи увагу на розумінні мотивацій, поведінкових аспектів і нечислових характеристик. Основні якісні методи включають [2, с. 75]:

1. Інтерв'ю: проводяться з фахівцями у сфері корпоративного податкового менеджменту, що дозволяє отримати детальні дані про їх досвід, ставлення до податкових практик та оцінку їх ефективності.

2. Фокус-групи: формування групи експертів або співробітників для обговорення питань корпоративного податкового менеджменту, що дозволяє виявити різні думки та відчуття щодо поточних практик і проблем.

3. Кейс-стаді: аналіз конкретних випадків управління податковими зобов'язаннями у різних корпоративних структурах, що дозволяє виявити успішні стратегії та можливі недоліки.

4. Контент-аналіз: оцінка документів, звітів та інших матеріалів, що стосуються корпоративного податкового менеджменту, з метою виявлення ключових питань, стратегій та підходів.

Використання якісних методів дослідження дає можливість не лише вивчати теоретичні аспекти податкового менеджменту, а й формувати практичні рекомендації для його ефективної та відповідальної організації.

Обидва методи як кількісні, так і якісні, є важливими для повного розуміння корпоративного податкового менеджменту. Використання їх в

комплексі може забезпечити більш обґрунтовані результати дослідження та рекомендації для подальшого вдосконалення.

Варто зазначити, що методологія дослідження корпоративного податкового менеджменту не обмежується лише набором дослідницьких принципів і методів. Це комплексний процес пізнавальної діяльності, під час якого дослідник поступово переходить від одного етапу розуміння до іншого, поступово поглиблюючи знання про об'єкт дослідження та отримуючи необхідну та достовірну інформацію про нього.

Тому можна виокремити чотири етапи дослідження корпоративного податкового менеджменту [2, с. 196]:

1. Організаційний етап. На цьому етапі формулюються методологічні основи дослідження корпоративного податкового менеджменту, а саме визначаються його мета, завдання, об'єкт та предмет, а також розробляється гіпотеза, що дозволяє чітко окреслити напрями дослідницької діяльності.

2. Емпіричний етап. Проводиться збір фактичних даних та інформації за допомогою різних методів і технік, що дозволяє отримати достовірні й репрезентативні результати про функціонування корпоративного податкового менеджменту.

3. Теоретичний етап (аналітичний, експериментальний). На цьому етапі зібрані факти та інформація аналізуються, узагальнюються та систематизуються. Розробляється теоретичне обґрунтування основних закономірностей корпоративного податкового менеджменту, виокремлюються причинно-наслідкові зв'язки, проводиться перевірка гіпотези дослідження.

4. Практичний етап. Підсумковий етап, на якому створюються рекомендації для вдосконалення корпоративного податкового менеджменту і розробляються заходи для їх впровадження, що дозволяє здійснити практичні зміни в управлінні податковими зобов'язаннями.

Окреслені етапи забезпечують комплексний підхід до дослідження корпоративного податкового менеджменту, починаючи від розробки теоретичних основ і закінчуючи практичними результатами.

Складність і динамізм податкового менеджменту в корпоративному середовищі створюють значні виклики для його наукового вивчення, акцентуючи потребу в наближенні досліджень до режиму реального часу. Сучасна методологія дослідження корпоративного податкового менеджменту повинна перейти від ретроспективного аналізу до оперативних експериментальних підходів, спрямованих на вирішення актуальних проблем. Відтак дана методологія повинна характеризуватися такими ознаками:

1. Оперативність – означає акцент на аналізі поточного стану податкового менеджменту та розробці рекомендацій для його вдосконалення. Це включає вивчення минулого досвіду організації податкового менеджменту, однак з практичною метою реформування та вдосконалення, а не тільки для пояснення минулих подій.

2. Експериментальність – передбачає включення як емпіричних, так і теоретичних досліджень до практики податкового менеджменту шляхом

проведення експериментів з окремими управлінськими рішеннями. Це вимагає синтезу наукового підходу (теорії) та управлінських практик для формування нових підходів на основі їх інтеграції.

3. Синтетичність – полягає в інтеграції ключових параметрів податкового менеджменту, а не в накопиченні великого масиву даних. Це дозволяє виявити найзначиміші фактори впливу на податковий менеджменту, забезпечуючи актуальність дослідження в умовах швидких змін.

4. Вибірковість – передбачає зосередження уваги на дієвих методах та принципах дослідження, відкидаючи нерелевантні чи неефективні підходи. Це дає змогу зосередитися на найважливіших аспектах податкового менеджменту.

Таким чином, методологія дослідження корпоративного податкового менеджменту не зосереджується виключно на окремих методах чи принципах, а є системою, що поєднує різні підходи для досягнення цілісного розуміння й управління податковими зобов'язаннями на мікрорівні. Вона повинна враховувати необхідність оперативного, експериментального та вибіркового вивчення податкових процесів, орієнтованого на реальні потреби корпоративного управління. Також вона має бути спрямована не тільки на накопичення фактів, а й на інтеграцію знань для формування практичних рекомендацій, що можуть сприяти підвищенню ефективності корпоративного податкового менеджменту.

Список використаних джерел:

1. Руденко В. В. Методологія дослідження фіскального механізму регулювання інвестиційних процесів. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Економічні науки». 2020. №12 (44). Т. 2. С. 138-145.
2. Прядко І. В. Аналіз малого бізнесу: кількісні та якісні методи дослідження. *Підприємництво та інновації*. 2023. №28. С. 74-78.
3. Руденко В. В. Фіскальний механізм регулювання інвестиційних процесів : дис. ... д-ра. екон. наук: 08.00.08. Київ, 2023. 502 с.

Віктор Русін

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
директор навчально-наукового інституту публічного управління,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Катерина Будник

студентка гр. ДСПУАЗм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ

Публічні фінанси є одним із найважливіших інструментів державного управління, оскільки вони визначають здатність держави забезпечувати соціальний розвиток і відповідати на потреби громадян. Як і багато країн світу, Україна стикається з численними викликами у сфері управління публічними фінансами, що може призводити до низької ефективності державного сектору та створювати загрозу фінансовій стабільності.

Повномасштабне вторгнення росії та війна різко змінили вектор економічного розвитку України, уповільнивши реформи, євроінтеграційні процеси та модернізацію економіки. Ці події вплинули на систему управління публічними фінансами та підвищили важливість контролю за їх ефективним використанням.

З огляду на нові виклики, виникла необхідність здійснити значні реформи у сфері бюджетного процесу, спрямовані на реструктуризацію бюджету для фінансування потреб оборони та забезпечення першочергових соціальних виплат, що є критично важливими для суспільства. Таким чином, створення ефективної системи управління публічними фінансами є ключовим завданням для відродження України. Публічні фінанси стають основою соціально-економічного розвитку, а раціональне та ефективне їх використання прямо впливає на добробут громадян і країни в цілому. Достатні бюджетні ресурси є передумовою для стабільного та сталого розвитку як держави, так і суспільства.

Серед науковців, які зробили вагомий внесок у дослідження процесів управління публічними фінансами, можна виокремити Куценко Т. Ф., Прутську О. О., Опаріна В. М., Федосова В. М., Юхименка П. І. та інших. Їхні роботи надають теоретичні та практичні основи для подальших досліджень і допомагають окреслити ефективні підходи до управління фінансами державного сектору.

Метою статті є дослідження особливостей функціонування публічних фінансів в умовах сучасних викликів і змін.

Процес становлення та розвитку системи публічних фінансів активізувався у другій половині ХХ століття, коли в цій сфері відбулися значні трансформації, що сприяли перетворенню публічних фінансів на загальносуспільне надбання. На практиці цей процес відобразився у тому, що

основні засади функціонування публічних фінансів почали регламентуватися положеннями Конституції.

Публічні фінанси – це складова фінансової системи і являють собою фінансовий ресурс та формують фінансовий потенціал соціально-економічної системи. Функціонування фінансової системи країни нерозривно пов'язане з динамікою економічного розвитку та її поточним станом. У цьому контексті роль державних фінансів суттєво зростає як у питанні мобілізації фінансових ресурсів, так і в їх раціональному та ефективному використанні [1].

Публічні фінанси відіграють провідну роль у функціонуванні країни. Вони здатні забезпечувати соціально-економічний розвиток і сприяти впровадженню інноваційних підходів до управління грошовими потоками, що є важливим чинником для використання ринкових механізмів. Наразі публічні фінанси є джерелом наповнення бюджету та визначають на основі фактичного обсягу фінансових ресурсів пріоритетні напрями їх розподілу. Процеси накопичення, формування та розподілу публічних фінансів сприяють збалансованості грошових потоків держави для її подальшого розвитку. Саме збалансована система публічних фінансів та ефективне управління бюджетними ресурсами формують сприятливе макроекономічне середовище для активізації підприємницької діяльності, підвищення інвестиційної привабливості та забезпечення соціального захисту населення.

В сучасних умовах в Україні складовими системи публічних фінансів є:

- державний бюджет;
- місцеві бюджети;
- бюджети фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Роль публічних фінансів у регулюванні економіки є значною, оскільки вони виступають важливим механізмом впливу на темпи і пропорції соціально-економічного розвитку. Рівень розвитку системи публічних фінансів одночасно є як умовою, так і результатом соціально-економічного прогресу.

Сучасні публічні фінанси базуються на формуванні та функціонуванні розгалуженого суспільного сектору, спрямованого на забезпечення їх публічності, підконтрольності суспільству та відповідності суспільним потребам. Отже, проблематика публічних фінансів виходить за межі структурних аспектів, як-от розгляд їх як сукупності державних та місцевих фінансів. Вона охоплює особливі трансформації у фінансовій сфері державного та місцевого управління, що є результатом поступового розвитку суспільного сектору з метою забезпечення повноти та якості суспільних благ [2, с. 62-67].

Таким чином, існують вагомі аргументи на користь того, що до складу публічних фінансів варто включати не лише державні та місцеві фінанси, але й фінансову діяльність громадських організацій та об'єднань. Їхня фінансова діяльність, без сумніву, відрізняється за організаційними та функціональними характеристиками. Наприклад, державні та місцеві фінанси, які належать до сектору загального державного управління, базуються на обов'язковому перерозподілі доходів юридичних і фізичних осіб на користь держави та

місцевого самоврядування через систему податків і обов'язкових платежів, закріплених у законодавстві. В громадських організаціях і об'єднаннях аналогічну роль виконують членські внески, визначені їхніми статутами.

Відмінності між державними та місцевими фінансами, які задовольняють загальносуспільні потреби, і фінансами громадських організацій та об'єднань, що враховують колективні потреби певної групи людей, переважно стосуються форми та обсягу, а не суті та призначення. Зазначимо, що фінансова діяльність громадських організацій і об'єднань має більше спільного із публічними фінансами, ніж із фінансами суб'єктів господарювання.

Фінансова система досягає ефективності завдяки використанню спеціальних фінансових методів, інструментів та механізмів, таких як бюджетні, податкові, грошово-кредитні та інші засоби. Публічні фінанси є частиною розподільно-грошових відносин, що пов'язані з формуванням грошових фондів, які складають фінансову систему держави й місцевого самоврядування. Це система організованих фінансових відносин, за допомогою яких формуються фонди грошових коштів і забезпечується їх цільове використання для реалізації завдань та функцій публічної влади. Ефективне управління публічними фінансами є ключовим фактором для економічного розвитку країни, сприяючи стабільності державних фінансів, раціональному використанню бюджетних коштів та соціальній справедливості.

В управлінні публічними фінансами центральну роль відіграють державні фінансові ресурси, які включають всі фонди грошових коштів суб'єктів фінансових відносин. Управління цими ресурсами передбачає цілеспрямований вплив з боку відповідних державних органів для стабілізації та розвитку фінансової системи з метою досягнення стратегічних завдань. За даними Всесвітнього банку, ефективне управління публічними фінансами сприяє більш раціональному використанню ресурсів, що забезпечує стабільність фінансової системи та економічний розвиток. Недостатня увага до управління публічними фінансами може призвести до марнотратства, втрати громадської довіри до державних установ і загроз фінансовій стабільності.

Моніторинг стійкості публічних фінансів передбачає аналіз та порівняння показників, що характеризують стабільність фінансової системи, для виявлення чинників, які сприяють або загрожують стабільності. Мета моніторингу – попередження кризових явищ. Стійкість публічних фінансів України до викликів воєнного часу та здатність запустити процеси відновлення економіки після перемоги значною мірою забезпечується героїчною роботою Збройних сил України, які захищають територіальну цілісність та створюють передумови для стабільного розвитку й європейських перспектив [4].

Втрати, спричинені війною, значно вплинули на стан публічних фінансів та економіку України. Станом на 1 вересня 2023 року загальна сума задокументованих збитків, завданих інфраструктурі, досягла \$151,2 млрд. Зруйновано або пошкоджено житловий фонд, освітні заклади, об'єкти інфраструктури та промисловості. Найбільші збитки зафіксовані у сфері житлового фонду – \$55,9 млрд, далі – у сфері інфраструктури (\$36,6 млрд) та

промисловості (\$11,4 млрд). Сфера освіти зазнала збитків на \$10,1 млрд, а охорона здоров'я – на \$2,9 млрд, зокрема, пошкоджено 1223 медичних заклади [7].

Падіння валового внутрішнього продукту (ВВП) України через війну у 2022 році перевищило третину, що стало найбільшим скороченням в історії країни.

Забезпечення прогнозованості та стабільності публічних фінансів відіграє важливу роль у створенні умов для економічного зростання та соціального розвитку країни. Рівень фінансового забезпечення держави впливає на довгострокову стійкість публічних фінансів, а врахування певних дестабілізуючих факторів може становити загрозу цій стабільності. Оскільки світова економіка є нестабільною, зростає кількість криз фінансових систем окремих країн, а також системних ризиків. Саме тому, вирішення питання вибору показників для оцінювання стійкості сектору публічних фінансів є актуальним для економістів.

Бюджет, як одна з ланок публічних фінансів, відображає виробничі відносини, відтворює відносини розподілу і перерозподілу, опосередковує рух грошової маси. Проаналізуємо бюджетну ситуацію в Україні, як важливого фактору впливу на стабільність публічних фінансів, з використанням показників динаміки доходів і видатків Державного бюджету України (табл. 1).

Таблиця 1

**Показники виконання Державного бюджету України
та державного боргу за 2010 – 2023 рр.**

Роки	Доходи		Видатки		Дефіцит		Державний борг	
	млн грн	% ВВП	млн грн	% ВВП	млн грн	% ВВП	млн грн	% ВВП
2010	240615,2	22,23	303588,7	28,04	64265,5	5,94%	432235	39,9
2011	314616,9	23,90	333459,5	25,33	23557,6	1,79%	473122	35,9
2012	346054,0	24,56	395681,5	28,08	53445,2	3,79%	515511	36,6
2013	339180,3	23,31	403403,2	27,73	64707,6	4,45%	584114	40,1
2014	357084,2	22,79	430217,8	27,46	78052,8	4,98%	1100564	70,2
2015	534694,8	27,01	576911,4	29,14	45167,5	2,28%	1572180	79,4
2016	616274,8	25,86	684743,4	28,73	70130,2	2,94%	1929759	81,0
2017	793265,0	26,59	839243,7	28,13	47849,6	1,60%	2141674	71,8
2018	928108,3	26,08	985842,0	27,70	59247,9	1,66%	2168627	60,9
2019	998278,9	25,12	1072891,5	26,99	78049,5	1,96%	1998275	50,3
2020	1076016,7	25,66	1288016,7	30,71	217096,1	5,18%	2551936	60,8
2021	1296852,9	23,75	1490258,9	27,30	197937,4	3,63%	2671828	48,9
2022	1787395,6	34,43	2705423,3	52,12	914701,7	17,62%	4071683	78,4
2023	2671998,0	40,87	4014418,1	61,40	1333110,7	20,39%	5519484	84,4

Як бачимо, показник доходів бюджету зростає протягом більшої частини періоду з 2010 по 2022 рік. Значення доходів бюджету в 2022 році значно перевищувало значення 2010 року. Видатки бюджету також зростали з часом, однак найбільше зростання спостерігаємо під час війни у 2022-2023 рр. Бюджетний дефіцит відображає різницю між доходами та видатками бюджету. У 2010 році бюджетний дефіцит становив 5,94% ВВП. До початку повномасштабного вторгнення росією в Україну цей показник в основному

демонстрував тенденцію до зменшення та у 2021 р. становив 3,63% ВВП. Проте уже у 2022р. дефіцит державного бюджету різко зріз та склав 17,62% ВВП, а у 2024 р. – 20,39% ВВП. Це означає, що до 2022 році державний дефіцит був у межах допустимої норми. Однак війна зумовила різке зростання видатків державного бюджету та недостатність доходів для їх покриття, що призвело до значного зростання бюджетного дефіциту.

Державний борг впродовж аналізованого періоду в основному зростав і станом на 31.12.2023 р. склав 5 519 484 млн грн, що склало 84,4% ВВП. У контексті управління публічними фінансами погасити такі обсяги державного боргу у майбутньому буде досить складно.

Щодо виконання держбюджету 2023 року можна зазначити наступне:

- профінансовано всі пріоритетні видатки вчасно та у повному обсязі. Це видатки на безпеку та оборону, соціальні виплати та пенсії, зарплати медиків і вчителів тощо;

- доходи державного бюджету за 2023 рік проти аналогічного періоду 2022 року зросли на 884,3 млрд грн, або 49,5%, і склали 2 672,0 млрд грн;

- видатки державного бюджету зросли на 1 308,7 млрд грн, або на 48,4% проти аналогічного періоду 2022 року, і склали 4 014,4 млрд грн;

- загальний ресурс на безпеку і оборону становив 2 648,8 млрд грн (за загальним фондом – 1 843,8 млрд грн та 805 млрд грн – інші джерела) або 41% очікуваного валового внутрішнього продукту, що на 1 111,3 млрд грн, або на 72,3% більше ніж у 2022 році.

У 2023 році було спрямовано близько 62,2 млрд грн для забезпечення виплати соціальних допомог майже 2,6 млн отримувачам. Також спрямовано 73,3 млрд грн на виплату допомоги на проживання більше 2,5 млн внутрішньо переміщеним особам, надано пільги та житлові субсидії на оплату комунальних послуг майже 3,5 млн отримувачам на 35,5 млрд грн, забезпечено виплату пенсій для 10,5 млн пенсіонерів та здійснено її індексацію, вперше проіндексовано пенсії державним службовцям, науковцям, посадовим особам органів місцевого самоврядування, спрямовано майже 6 млрд грн на виплату компенсацій для отримання жилих приміщень 2,3 тис. ветеранам війни, членам сімей загиблих захисників, ВПО, учасникам бойових дій, спрямовано 3,4 млрд грн на соціальну підтримку понад 160 тис. осіб з інвалідністю.

Залучено 42,5 млрд дол. США зовнішнього фінансування, 27% – грантове фінансування. У березні 2023 року ухвалено з МВФ чотирирічну програму Механізму розширеного фінансування для України. Вже успішно пройдено два її перегляди, які сприяли отриманню траншів допомоги. Україна виконала всі умови, передбачені програмою на 2023 рік. У рамках Угоди про асоціацію з ЄС Мінфін повністю імплементував 742 акти, 46% від загальної кількості імплементованих Україною актів права ЄС. Міністерство фінансів продовжує впровадження реформ, узгоджених зі стратегічними партнерами – МВФ, ЄС та США. Зокрема, Мінфін імплементує заходи зі зміцнення фіскальної, зовнішньої, та фінансової стабільності шляхом посилення мобілізації надходжень, уникнення монетарного фінансування та націлення на

фінансування з внутрішніх боргових ринків, сприяння довгостроковій фінансовій стабільності.

Україна приєдналась до Банку розвитку Ради Європи та стала 43-ю країною-членом. Співпрацю Банку з Україною спрямовано на реалізацію соціальних проектів, включаючи освіту, охорону здоров'я, доступне житло та допомогу вразливим верствам населення.

У 2023 році обсяг портфелів кредитних проектів України з міжнародними фінансовими організаціями є найбільшим за всі роки співпраці. Підписано зміни до Меморандуму з групою офіційних кредиторів України з країн G7 та Паризького клубу щодо призупинення виплат за офіційним боргом до кінця березня 2027 року. Рівно через рік після повномасштабного вторгнення росії в Україну спільними зусиллями Мінфіну та Держфінмоніторингу досягнуто призупинення членства росії у FATF.

Суттєва проблема в організації системи публічних фінансів України полягає у постійній нестачі коштів у державному бюджеті. Це впливає на сфери, які потребують належного фінансування, такі як оборона, освіта, медицина, культура, наука, що свідчить про неефективний розподіл ресурсів. Недофінансування у важливих галузях породжує проблеми, такі як низький рівень освіченості та неналежне лікування в медичних закладах.

Близько третини бюджету витрачається на заходи, ефективність яких складно оцінити, оскільки шляхи використання коштів залишаються непрозорими. Це створює середовище для корупції та розкрадання державних ресурсів. Для подолання цих проблем необхідно запровадити реформу публічних фінансів, орієнтовану на досягнення двох основних цілей:

1. Підвищення ефективності використання публічних фінансів, з фокусом на прозорість, підзвітність та стратегічні цілі держави.

2. Посилення контролю за використанням бюджетних коштів [10].

Попри військові дії, вдалося зберегти стійкість публічних фінансів та відносно високий рівень якості життя. Завдяки Збройним Силам України забезпечується безперебійна робота бюджетної сфери, Пенсійного фонду, а також функціонування енергетичної та транспортної інфраструктури. Соціальна допомога надається на належному рівні, зокрема через впровадження нових видів допомоги постраждалим від війни. Бюджетна стабільність підтримується за рахунок міжнародної фінансової допомоги та купівлі облігацій державних запозичень Національним банком. Стабільність валютного курсу також сприяє підтримці фінансової системи в умовах війни.

Вважаємо, що для покращення управління публічними фінансами в Україні необхідно звернути увагу на наступні аспекти:

1. Прозорість управління – забезпечення доступу до інформації про витрати бюджету та проведення прозорих тендерних процедур для запобігання корупції.

2. Ефективне планування – уряд має ретельно планувати витрати та доходи, орієнтуючись на досягнення стратегічних цілей.

3. Реформа державних підприємств – підвищення ефективності роботи державних підприємств та мінімізація корупційних ризиків.

4. Система контролю – посилення нагляду за витратами бюджету шляхом розширення системи аудиту та відповідальності за нецільове використання коштів.

5. Залучення інвестицій – активізація роботи над залученням інвестицій для розвитку інфраструктури та забезпечення економічного зростання.

6. Податкова реформа – підвищення ефективності податків і стягнення заборгованості.

7. Розвиток людських ресурсів – належна підготовка фахівців у сфері управління публічними фінансами.

8. Інформаційна культура населення – забезпечення громадськості знаннями про бюджетні процеси, закупівлі та витрати [5, с. 21-26].

Реалізація цих заходів сприятиме прозорості та ефективності управління фінансами, що є основою економічного розвитку та стабільності держави.

Ефективна система публічних фінансів є одним з фундаментальних елементів для економічного зростання України та її інтеграції до європейської спільноти. Впровадження прозорих механізмів управління, орієнтованих на стратегічні цілі держави, дозволить Україні відповідати міжнародним стандартам, що є важливим кроком на шляху до інтеграції з країнами ЄС.

Успішна реалізація сучасних інформаційних технологій в управлінні публічними фінансами забезпечить більш ефективне використання державних ресурсів і посилення фінансової безпеки державного сектору. Це також покращить процес формування й розподілу державних фінансових ресурсів, сприяючи підвищенню темпів зростання ВВП та соціально-економічного розвитку. Розвиток цієї системи матиме значний вплив на добробут громадян, підвищуючи їх якість життя та рівень соціального забезпечення.

Для досягнення ефективного управління публічними фінансами в Україні необхідне впровадження комплексних реформ. Зокрема, важливо забезпечити:

1. Прозорість та контроль – забезпечення прозорості у бюджетних витратах і тендерах сприятиме зменшенню корупції та підвищить довіру громадян до фінансової системи.

2. Ефективність витрат – оптимізація та стратегічне планування витрат дозволять краще спрямовувати ресурси на пріоритетні сфери, що впливатиме на стійкий розвиток економіки.

3. Залучення інвестицій – підвищення привабливості України для інвесторів стимулюватиме розвиток інфраструктури, підтримку бізнесу та зростання робочих місць.

4. Кваліфіковані кадри – підвищення рівня підготовки фахівців у сфері управління публічними фінансами сприятиме більш ефективному використанню бюджетних коштів.

5. Податкова реформа – створення справедливої та ефективної податкової системи сприятиме покращенню надходжень до бюджету, а вдосконалення процесу стягнення боргів зміцнить фінансову стабільність країни.

6. Інформаційна культура населення – підвищення обізнаності громадян про управління публічними фінансами дозволить більш ефективно залучати їх до контролю над публічними ресурсами.

У перспективі, розвиток цих напрямів дозволить Україні закласти міцні основи для стабільного економічного зростання, зниження корупції та підвищення довіри громадян до державних інституцій. Застосування інноваційних підходів до управління публічними фінансами створить умови для поступового наближення до європейських стандартів і підвищення соціально-економічної стабільності, що є важливими кроками для майбутнього розвитку держави.

Список використаних джерел:

1. Абдуллаєва А., Харковенко О. Особливості ефективного управління публічними фінансами в Україні. *Економіка та суспільство*. 2023. №51. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-1>
2. Бліщук К. М. Особливості управління публічними фінансами у воєнний період. *Ефективність державного управління*. 2023. № 70/71. С. 62– 67.
3. Верховна Рада України. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану: Закон України від 03.03.2022р. № 2118-IX. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/t222118?an=1>
4. Вінокуров Я. Що з державними фінансами та чи вистачить Україні грошей. Роз'яснення. Економічна правда. 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/04/5/685230/>
5. Гріневська С. М. Управління бюджетними соціальними ресурсами регіону. *Вісник економічної науки України*. 2023. № 2. С. 21-26.
6. Губерська Н. Л., Чуприна Л. М. Загальнотеоретична характеристика публічних фінансів в Україні та актуальні питання їх правового регулювання. *Юридичний бюлетень*. 2022. №22. С. 76-84.
7. Загальна сума прямих збитків, завдана інфраструктурі України через війну, сягає \$151,2 млрд – оцінка станом на 1 вересня 2023 року. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-pryamih-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-cherez-viynu-syagaye-151-2-mlrd-otsinka-stanom-na-1-veresnya-2023-roku/>
8. Кадала В. В. Ключові аспекти державних (публічних) фінансів у сучасному суспільстві. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/11/300.pdf>
9. Мінфін – все про фінанси: новини, курси валют, банки. URL: <https://minfin.com.ua/>
10. Швайко М. Л. Розвиток публічних фінансів України у сучасних умовах. *Ефективна економіка*. 2023. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7441>

Світлана Савчук

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Михайло Булик

студент гр. ФПФм-21
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану нагальною необхідністю постає забезпечення фінансової спроможності держави та регіонів із збереженням належних умов як життєдіяльності суспільства загалом, так і функціонування бізнесу, підтримання соціально-економічного розвитку територій та добробуту населення. Зважаючи на виклики сьогодення, важливого значення набуває ефективне виконання бюджетів різних рівнів, переорієнтація бюджетних пріоритетів на оборонні видатки, фінансування соціальних виплат, диверсифікація джерел наповнення бюджетів, залучення міжнародної фінансової підтримки тощо. При цьому саме місцевим бюджетам відводиться ключова роль у забезпеченні фінансової стійкості органів місцевого самоврядування, що є важливим підґрунтям у вирішенні соціальних й економічних проблем, що надають можливість для реалізації на місцевому рівні потреб громад та якісного надання суспільних послуг.

Умови воєнного стану надзвичайно ускладнили процеси формування та належного виконання місцевих бюджетів, загострились при цьому і проблеми забезпечення їх необхідними фінансовими ресурсами. Адже із масштабним вторгненням росії на територію нашої держави лише посилилась визначальна роль місцевих бюджетів, які є інструментом реалізації як бюджетної політики на державному та місцевому рівнях, так і фінансування витрат, пов'язаних із оборонними заходами, підтримкою населення та ліквідацією наслідків збройної агресії.

Військові дії на території України призвели до масштабних втрат в економіці держави, що відповідно вплинуло на її здатність виконувати поточні бюджетні зобов'язання, призвело до ускладнення щодо вирішення проблем забезпечення дохідної частини бюджетів.

Для виявлення особливостей формування доходів місцевих бюджетів в Україні проведемо аналіз надходжень їх основних джерел у період воєнного стану. Із реалізацією реформи децентралізації період 2013-2023 рр. супроводжувався постійним збільшенням обсягів дохідної частини місцевих бюджетів (табл. 1). Податкові надходження впродовж даного періоду були домінуючим джерелом доходів бюджетів, що перевищував загалом 50% їх загального обсягу. Найвищий показник відмітимо саме у 2022 році, коли він становив 70,9%. Проте варто зазначити, що близько 85% територіальних громад все ж таки зазнали негативного впливу бойових дій на фінансовий стан, не отримавши запланованих обсягів бюджетних доходів.

Таблиця 1

Доходи місцевих бюджетів України за 2019-2023 рр.

Рік									
2019		2020		2021		2022		2023	
млн грн	питома вага, %	млн грн	питома вага, %	млн грн	питома вага, %	млн грн	питома вага, %	млн грн	питома вага, %
Податкові надходження									
270545,8	48,26	285571,5	60,58	346713,2	59,71	393460,6	70,88	434540,9	66,59
Неподаткові надходження									
26105,0	4,66	21462,5	4,55	27183,0	4,68	22041,1	3,97	36511,4	5,59
Доходи від операцій з капіталом									
2928,8	0,52	3473,1	0,74	3462,2	0,59	2275,9	0,41	3621,9	0,56
Офіційні трансферти									
260346,3	46,45	160323,4	34,0	202769,3	34,93	136977,0	24,68	177583,1	27,21
Цільові фонди									
601,9	0,11	649,3	0,13	571,4	0,09	342,3	0,06	351,8	0,05
Всього									
560527,9	100	471479,9	100	580699,1	100	555097,0	100	652609,1	100

Джерело: складено на основі даних Міністерства фінансів України

Попри таку тенденцію обсяг державних трансфертів до місцевих бюджетів зазнав суттєвого скорочення з 260346,3 млн грн у 2019 р. до 177583,1 млн грн у 2023 р., що призвело до зменшення їх частки у загальних доходах місцевих бюджетів з 46,45% до 27,21%. Неподаткові доходи та доходи від операцій з капіталом мають незначний вплив на загальні доходи місцевих бюджетів. Їхня частка в загальних доходах бюджетів зменшилась з 4,66% у 2019 році до 3,97% у 2022 році.

Варто вказати, що незважаючи на те, що війна суттєво ускладнила трансформаційні процеси, саме за рахунок міцної фінансової бази на місцевому рівні територіальним громадам все ж вдалося адаптуватися до чинних умов та зберегти свою спроможність та забезпечити надання необхідних послуг населенню. Завдяки збереженню інфраструктури та підтримці на належному рівні надання суспільних послуг у регіонах, які не були охоплені активними бойовими діями, стало можливим забезпечити належні умови для прийому та адаптації внутрішньо переміщених осіб.

Аналіз структури податкових надходжень до місцевих бюджетів України за період воєнного стану свідчить, що податок на доходи фізичних осіб є найважливішим джерелом забезпечення основних функцій і завдань органів місцевого самоврядування. Його частка в загальному обсязі доходів зросла з 61,17% у 2019 р. до 69,2% у 2022 р., хоча у 2023 році дещо знизилась до 66,6% (табл. 2). Така тенденція прослідковувалась в результаті зростання заробітної плати військовослужбовцям й підвищенням нормативу зарахування цього податку до місцевих бюджетів з 60% до 64%. Проте негативним стало вилучення з 1 жовтня 2023 року податку з місцевих бюджетів, що відповідно знайшло відображення в його акумульованих обсягах у листопаді-грудні 2023 р. [2]. Одночасно значно зменшилися надходження податку на доходи фізичних осіб, що нараховується і сплачується роботодавцями з виплаченої працівникам заробітної плати. Аналогічна ситуація спостерігається і щодо надходжень податку з інших джерел доходів платника.

Таблиця 2

Податкові надходження місцевих бюджетів України за 2019-2023 рр.

Рік									
2019		2020		2021		2022		2023	
млн грн	питома вага, %	млн грн	питома вага, %	млн грн	питома вага, %	млн грн	питома вага, %	млн грн	питома вага, %
Податок на доходи фізичних осіб									
165504,5	61,17	177826,1	62,27	212230,3	61,21	272245,3	69,2	289398,2	66,6
Податок на прибуток підприємств									
10230,5	3,78	9776,9	3,42	16092,8	4,64	13511,9	3,43	15453,3	3,56
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів									
5278,0	1,95	4636,9	1,62	8569,2	2,48	8741,0	2,22	5982,3	1,38
Внутрішні податки на товари та послуги									
13718,5	5,07	15554,3	5,45	17849,1	5,15	13081,5	3,32	22399,3	5,15
Місцеві податки та збори									
73575,3	27,2	75686,3	26,5	89896,7	25,92	84305,3	21,43	100008,7	23,01
Інші податки та збори									
2238,9	0,83	2091,0	0,73	2075,0	0,6	1575,6	0,4	1298,7	0,3
Всього									
270545,7	100	285571,5	100	346713,1	100	393460,6	100	434540,9	100

Джерело: складено на основі даних Міністерства фінансів України

Проблемним аспектом стало забезпечення надходжень до місцевих бюджетів за рахунок акцизного податку, зокрема від акцизу на пальне, обсяги якого у 2022 р. у порівнянні з попереднім роком до початку воєнних дій зазнали суттєвих скорочень (на 6,8 млрд грн), що обумовлено запровадженням у 2022 р. податкових пільг в частині встановлення на рівні 0 євро за 1000 літрів акцизу на імпорт пального [3].

Аналогічною спостерігалась ситуація і стосовно надходжень місцевих податків та зборів, що, незважаючи на скорочення їхньої частки з 27,2% у 2019 р. до 23,01% у 2023 р., продовжують відігравати значиму роль у фінансуванні розвитку територій.

Зазначимо, що у 2022 р. у порівнянні з 2021 р. спостерігалось суттєве скорочення надходжень до бюджету від плати за землю (на 5,7 млрд грн). Так, аналіз надходжень від плати за землю у 2022 р. засвідчив про досить критичну ситуацію. У березні потенційні втрати місцевих бюджетів за рахунок податку сягали близько 38%. І лише в грудні було зафіксовано його зростання. Відповідно тільки за місяць недоотримано надходжень даного податку у сумі 1,1 млрд грн. Згідно внесених змін до податкового законодавства на період воєнного стану було прийнято низку податкових пільг щодо сплати земельного податку та орендної плати, зокрема платники податків звільняються від сплати земельного податку та орендної плати за земельні ділянки, розташовані на територіях, де велися бойові дії, починаючи з березня 2022 року і протягом наступного року після припинення воєнного стану. І хоча вже у 2023 р. приріст надходжень до місцевих бюджетів плати за землю склав +5,0 млрд грн (16,8%) відносно попереднього року, однак по акумульованих обсягах податку, враховуючи інфляційні процеси, відповідні бюджети несуть значні втрати, що навіть не відповідає довоєнному рівню.

Внесені в умовах воєнного часу зміни до податкового законодавства обумовили нестабільність у забезпеченні доходів місцевих бюджетів за рахунок

надходжень єдиного податку. Його коливання спостерігалось у зв'язку з наданням права переходу суб'єктам господарювання із значними доходами переходити на спрощену систему оподаткування, що передбачало зниження ставки єдиного податку з 5% до 2% замість сплати податку на прибуток, ставка якого 18%. В результаті таких змін єдиний податок забезпечив приріст дохідної частини місцевих бюджетів. Проте, в регіонах, де ведуться бойові дії, відбулось зниження обсягів таких надходжень через релокацію або припинення діяльності малого та середнього бізнесу. Крім того, з 1 серпня 2023 року законодавчо скасовано спеціальну ставку (2%) єдиного податку для фізичних осіб-підприємців 3-ї групи.

Незважаючи на незначну питому вагу неподаткових доходів у загальному обсязі дохідної бази місцевих бюджетів, варто вказати на необхідність вирішення проблем забезпечення їх даним видом доходів, обсяги яких у 2022 р. скоротилися за усіма видами.

Таким чином, варто вказати на те, що, незважаючи на значні фінансові та матеріальні втрати внаслідок воєнних дій, громади все ж продемонстрували здатність адаптуватися до нових викликів та забезпечувати життєдіяльність територій, що характеризувалось загалом позитивною динамікою. Оскільки доходи місцевих бюджетів значною мірою формуються за рахунок податкових надходжень, то необхідним постає забезпечення відповідних умов оподаткування для оптимального формування дохідної бази місцевих бюджетів. Тому внесеними змінами до податкового законодавства було передбачено низку податкових пільг з метою створення сприятливих умов для підприємницької діяльності. Попри наявні загрози, громадам, які безпосередньо не постраждали від військових дій, вдалося забезпечити формування належної дохідної бази місцевих бюджетів. Проте на рівні окремих місцевих бюджетів, що постраждали від військової агресії, необхідною постає потреба у вирішенні проблем у забезпеченні їх дохідної бази, в тому числі зменшення податку на доходи фізичних осіб, спричинене зниженням ділової активності підприємств через логістичні проблеми, мобілізацію та інші фактори, а також втрата акцизного податку на пальне та недоотримання інших платежів, що призвело до скорочення доходів відповідних місцевих бюджетів.

Список використаних джерел:

1. Горин В. П., Савчук С. В. Резерви нарощування фінансових ресурсів територіальних громад в умовах воєнного стану. *Агросвіт*. 2023. № 13. С. 11-20. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/48273>
2. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо забезпечення підтримки обороноздатності держави та розвитку оборонно-промислового комплексу України»: Законом України від 08.11.2023 р. 3428-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3428-20#Text>
3. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України № 2120-IX від 15.03.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>

Олексій Сербін

аспірант кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ОСОБЛИВОСТІ ПОЄДНАННЯ МОНЕТАРНОЇ ТА ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

В сучасних умовах фінансова політика повинна бути зосереджена на зміцненні національних бізнес-циклів, водночас, монетарна політика має слугувати відповідним інструментом стабілізації соціально-економічних процесів у Європейському Союзі. Така парадоксальна ситуація зазнала певних трансформацій, коли відсоткові ставки протягом тривалого періоду знижувалися і наближалися до своєї ефективної нижньої межі, тим самим обмежуючи дієвість грошово-кредитної політики. Це підвищило важливість фінансової координації між державами-членами ЄС, що першочергово стало актуальним під час світової фінансової кризи. Очевидно, що поєднання монетарної та фінансової політики було нераціональним як на національному, так і на європейському рівнях. Монетарна політика була досить поступливою протягом пост-кризового періоду, водночас такий стимулюючий аспект посилювався антициклічною фінансовою позицією. Потенційно це дозволило б швидше відновити економіку без необхідності надмірно покладатися на помірну монетарну політику. Однак це не сталося, через що протягом більшої частини боргової кризи більшість урядів проводили жорстку фінансову політику. Такий аспект демонстрував вибір, зрозумілий на національному рівні, оскільки деякі країни, фактично, не мали іншого варіанту, окрім як здійснити фінансову консолідацію, але це не сприяло економічному відновленню на європейському рівні в тактичній перспективі.

Варто наголосити на важливості кооперації монетарної та фінансової політики в практиці Європейського Союзу в процесі забезпечення швидких темпів відновлення економіки країн-членів ЄС. Що було б можливим, лише якби державні фінанси були стабільними в усій Єврозоні. Неприйнятний рівень боргу та фінансовий дефіцит, що виходить з-під контролю, ускладнюють реалізацію оптимальної взаємодії монетарної та фінансової політики.

Слід відзначити, що поєднання монетарної та фінансової політики було більш ефективним під час пандемії Covid-19. Однак в цей час Європейський центральний банк (ЄЦБ) здійснював дуже поступливу монетарну політику, за одночасного експансіоністського фінансового регулювання з боку урядів країн-членів ЄС. Монетарна експансія створила необхідний фінансовий простір для урядів ЄС в процесі збільшення державних видатків, щоб запобігти колапсу економічної діяльності. Звичайно, ключовою відмінністю від світової фінансової кризи було те, що пандемія вразила всі країни-члени одночасно. Це полегшило узгодження національних фінансових заходів. Крім того, багато держав-членів, які раніше мали фінансовий тягар, на початку пандемії перебували в дещо більш кращому фінансовому становищі [1].

Однак останнім часом монетарна та фінансова політика в Європейському Союзі перебувають в специфічному дифузному середовищі, що певною мірою відобразилося на обміні їхніх функціональних спрямованостей. Нещодавня енергетична криза та її вплив на інфляцію призвели до посилення монетарної політики, тоді як фінансова політика залишалася помірною. Таке поєднання монетарної та фінансової політики є дещо нераціональним, оскільки підвищення відсоткових ставок спричинило тиск на обслуговування боргу, який мав бути компенсований вищим сальдо первинного бюджету. Крім того, більша частина тягара зниження інфляції була покладена на ЄЦБ. Саме тому невідповідна фінансова позиція може перешкодити ефективності монетарної політики [2]. У цьому випадку доречними є заходи обмежувальної фінансової політики.

Новітня концепція європейської фінансової системи діє з 1 травня 2024 року, яка надає більше можливостей для автоматичної стабілізації та зменшує ризики жорсткості бюджетної політики у кризові економічні часи. Крім того, нові правила більше залежать від країни та пропонують стимули для довгострокових інвестицій і реформ. Це збільшує потенціал стратегічного зростання держав-членів, особливо тих, які мають значний рівень боргу.

Однак важливо зазначити, що можливості для антициклічної фінансової політики обмежені потребою в національній фінансовій дисципліні. Якщо ринки визнають, що національний борг перебуває на неприйнятному шляху, спреди збільшаться, а фінансова стабільність у ЄС опиниться під загрозою. Таким чином, підвищена гнучкість згідно з новими правилами, щоб дозволити експансіоністську фінансову політику під час економічних спадів, безумовно, є покращенням. Але це спрацює, лише якщо національні уряди зменшать свій борг під час економічного підйому та будуть неухильно дотримуватися й виконувати задекларовані (модифіковані) правила оптимізації взаємодії фінансової та монетарної політики.

Список використаних джерел:

1. Knot K. Monetary-fiscal policy mix in the euro area – lessons learnt and the way forward. Rotterdam, 27 August 2024. Bank for International Settlements. URL: <https://www.bis.org/review/r240828j.htm>
2. Вдовиченко А., Ніколайчук С. Взаємодія фінансової та монетарної політики в Україні: від домінування до координації. VoxUkraine. 30 травня 2018 р. URL: <https://voxukraine.org/vzayemodiya-fiskalnoyi-ta-monetarnoyi-politiki-v-ukrayini-vid-dominuvannya-do-koordinatsiyi>

Ірина Сидор

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Валентин Білик

аспірант кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ПУБЛІЧНІ ФІНАНСИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РОЗВИТКУ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ

Фізична культура і спорт відіграють важливу роль у формуванні здорового способу життя населення та визначення місця України у світовому спортивному товаристві. Однак, активний розвиток даної сфери діяльності стикається з численними викликами сьогодення, пов'язаними із профілактикою та боротьбою з пандемією COVID-19 та війною в Україні, що здійснює негативний вплив на фінансове забезпечення та розвиток цієї галузі. Окрім проблемних аспектів щодо недостатнього фінансового забезпечення фізичної культури і спорту, недоліками ефективного розвитку галузі є:

- невідповідність нормативно-правового забезпечення сучасним вимогам галузі;
- недостатність та зношеність інфраструктурних об'єктів у виробничій, навчально-виховній і соціально-побутовій сфері;
- відсутність реальних інвестицій; не здійснюється випуск та проведення державних спортивних лотерей, як одного із джерел фінансового забезпечення фізичної культури і спорту в багатьох країнах світу [1];
- низький рівень оплати праці, недостатня чисельність фахових інструкторів з фізкультурно-оздоровчої діяльності, розбалансованість системи підготовки і підвищення кваліфікації спеціалістів даної галузі;
- недостатнє пропагування серед населення необхідності ведення здорового способу життя, його культивування на рівні територіальних громад [2].

У 2020 році Кабінетом Міністрів України було прийнято постанову «Про затвердження Стратегії розвитку фізичної культури і спорту на період до 2028 року» [3]. Реалізація даної Стратегії передбачена в три етапи, а одним із очікуваних результатів є зростання частки населення, які активно займаються фізичною культурою і спортом до 30%. Практична реалізація Стратегії дозволить комплексно підійти до розв'язання проблем розвитку сфери фізичної культури і спорту із застосуванням інклюзивного підходу щодо рівних можливостей доступу усіх груп населення до фізичної активності. Стратегією передбачено удосконалення системи підготовки тренерів, спортсменів та менеджерів з фізичної культури і спорту, популяризація та широке залучення різних вікових груп населення до систематичних занять фізичною культурою і спортом. Етапи реалізації даної Стратегії визначено за окремими роками: перший - 2021-2022 роки, другий - 2023-2024 роки, третій - 2025-2028 роки.

На відповідність запитам часу відгукнулися територіальні громади. Ними було розроблено програми розвитку фізичної культури і спорту в межах громади. Реалізація програм розвитку фізичної культури і спорту в територіальних громадах є надзвичайно актуальною з кількох причин, зокрема:

- *здоров'я населення*. Підвищення рівня фізичної активності сприяє покращенню загального стану здоров'я населення, знижує ризики хронічних захворювань і сприяє формуванню здорового способу життя;

- *соціальна інтеграція*. Спорт об'єднує людей різних вікових груп і соціальних статусів, сприяючи розвитку соціальної згуртованості та формуванню громади, де кожен відчуває свою значимість;

- *економічний розвиток*. Успішні спортивні програми можуть стимулювати розвиток інфраструктури, залучати інвестиції та створювати нові робочі місця, що позитивно вплине на економіку громади;

- *виховання молоді*. Спорт допомагає формувати у молоді цінності, такі як дисципліна, командна робота і лідерство, що важливо для їх особистісного розвитку;

- *підвищення іміджу громади*. Громади, які активно розвивають фізичну культуру і спорт, набувають позитивного іміджу, що може сприяти залученню нових мешканців та туристів;

- *участь у змаганнях*. Розвиток спорту на місцевому рівні дозволяє громадам брати участь у регіональних та національних змаганнях, що підвищує спортивну конкурентоспроможність громади;

- *підтримка різноманіття*: Програми можуть враховувати інтереси різних груп населення, включаючи інклюзивні ініціативи для людей з інвалідністю, що сприяє рівності та доступності спорту для всіх.

Відтак, реалізація програм розвитку фізичної культури і спорту в територіальних громадах є критично важливою для забезпечення здорового, активного та соціально відповідального суспільства.

Більш детально розглянемо специфіку реалізації програми розвитку фізичної культури і спорту Тернопільської міської територіальної громади на 2021-2024 роки [4]. Ініціатором розроблення Програми, її розробником та відповідальним виконавцем є управління розвитку спорту та фізичної культури міської ради. Загальний обсяг фінансових ресурсів на виконання Програми передбачено у сумі 810,7 млн грн, в тому числі за рахунок коштів бюджету громади – 470,7 млн грн, за рахунок інших джерел – 340 млн грн (див. табл. 1). Іншими джерелами фінансування стали кошти благодійних організацій, спонсорів, місцевих меценатів. Зважаючи на те, що розвиток фізичної культури і спорту є одним із стратегічних напрямів розвитку громади, щорічно зростає обсяг фінансування даної галузі та проводиться діяльність щодо розширення і модернізації мережі спортивних об'єктів в громаді. Реалізацією заходів в межах Програми активно займається Тернопільський міський центр фізичного здоров'я населення. Ним проводиться щорічно близько 200 заходів у школах, дошкільних навчальних закладах, в парках, скверах, на універсальних спортивних майданчиках та місцях масового відпочинку тернополян. На

найбільш масштабних загальноміських заходах приймають участь понад 10000 осіб.

Таблиця 1

Фінансове забезпечення реалізації Програми розвитку фізичної культури і спорту Тернопільської міської територіальної громади

Обсяги коштів на виконання програми	Фінансування програми, тис. грн за роками				Усього витрат на виконання програми, тис. грн
	2021	2022	2023	2024	
Всього, в тому числі:	506930	167015	67910	68840	810695
- бюджет громади	266930	67015	67910	68840	470695
- кошти інших джерел	240000	100000	—	—	340000

Джерело: складено за даними [4]

Частина мешканців активно займається фізичною культурою в приватних клубах та секціях, однак статистичні дані, зокрема з форми 2 ФК «Звіт з фізичної культури і спорту», не дозволяють відображати реальну картину охоплення населення всіх видами фізкультурно-спортивної, оздоровчої та рухової діяльності. Це пов'язано з недосконалістю системи моніторингу, яка не враховує ефективність суб'єктів, що надають послуги в цій сфері та їх чисельність. Дана проблема має ще і фінансове підґрунтя, адже не можливо здійснити фінансування проведених заходів і вони часто проходять на засадах волонтерства.

Разом з тим, спостерігається позитивна тенденція щодо залучення все більшої кількості осіб до різноманітних форм оздоровчої активності, що сприяє поліпшенню їх фізичного стану та профілактиці надмірної ваги і ожиріння. Водночас, відсутній механізм контролю якості послуг, які надаються суб'єктами господарювання в сфері фізичної культури та спорту. Це створює ризик для здоров'я мешканців, оскільки низька якість послуг може призводити до травм і шкоди організму.

Доцільно запровадити ефективний механізм регулювання та контролю за якістю надання фізкультурно-оздоровчих і спортивних послуг, що є важливим кроком для запобігання негативним наслідкам і забезпечення безпеки клієнтів, а також підвищення загального рівня фізичної активності в громаді.

В межах реалізації Програми визначено показники оцінки ефективності, які вказують на зростання показників продукту за період 2020-2024 року. Слід відмітити, що за окремими роками фактичні результативні показники випереджають планові значення, зокрема щодо кількості мешканців, залучених до аматорських змагань, спортивно-масових заходів, спортивних фестивалів та рухової активності, а також щодо кількості проведених заходів з популяризації здорового способу життя (рухова активність).

Найбільшу частку витрат у фінансуванні фізичної культури і спорту в громаді займає: «створення оптимальних умов для розвитку фізичної культури і спорту, підготовки спортсменів високого класу, гідного їх виступу на міжнародних, всеукраїнських, обласних та міських змаганнях, підтримка

дитячо-юнацького, резервного спорту, спорту вищих досягнень, спорту інвалідів і спорту ветеранів, гармонійного розвитку фізичних, морально-вольових та інтелектуальних здібностей членів громади, зміцнення матеріально-технічної спортивної бази» [5]. Лише за 1 півріччя 2024 року за даним напрямом було проведено 26 заходів міського, регіонального та всеукраїнського рівня. Водночас, обсяг капітального фінансування даної галузі в частині забезпечення умов для занять фізичною культурою і спортом за місцем проживання та в місцях масового відпочинку населення, а також формування та розвитку інфраструктури спортивних споруд у 2022-2023 роках значно скоротився, а за 1 півріччя 2024 року таких заходів не було здійснено.

Таким чином, фінансове забезпечення реалізації програми розвитку фізичної культури і спорту у 2024 році в частині капітального будівництва спортивних об'єктів та спортивної інфраструктури в громаді на третьому році війни зазнало суттєвого скорочення, що є об'єктивним фактором сьогодення. Проте, аналіз бюджетного фінансування фізичної культури і спорту за результатами виконання бюджету громади у 2020-2023 років вказує на зростання з 44390,4 тис. грн до 90850,2 тис. грн, або на 46459,8 тис. грн (більше як у 2 рази). Значне зростання обсягів бюджетного забезпечення фізичної культури і спорту у 2021 році 97295,7 тис. грн проти 44380,3 тис. грн у 2020 році пов'язано із наданням субвенції з державного бюджету на розвиток спортивної інфраструктури територіальних громад.

Аналіз показників фінансового забезпечення фізичної культури та спорту в Україні загалом, дозволяє зробити висновок про те, що: по-перше, має місце вагома тенденція щодо скорочення обсягу фінансування в умовах впливу зовнішніх загроз, таких як ведення війни та запровадження воєнного стану з 2022 року. По-друге, значна частка фінансування даної галузі була спрямована на участь у міжнародних та проведення державних спортивних заходів, що вказує на важливість для України її представлення у світовому спортивному просторі (даний напрямок отримав 69% обсягу бюджетних коштів у 2023 році). По-третє, доречно відмітити спрямованість урядового фінансування розвитку спортивної інфраструктури та створення належних умов для тренувань спортсменів, що вказує на стратегічний підхід у розвитку та підтримці фізичної культури і спорту в Україні. Адже дана галузь відіграє вагому роль у зміцненні здоров'я та активному способі життя громадян. Бюджетні інвестиції на розвиток фізичної культури і спорту виступають стратегічно важливим елементом формування здорового і активного суспільства.

Список використаних джерел:

1. Коваль С. Л., Сидор І. П. Моніторинг видатків бюджету м. Тернополя на соціально-культурні цілі. *Інфраструктура ринку*. 2019. Випуск 34. С. 275-283.
2. Коваль С. Л., Сидор І. П. Роль місцевих бюджетів у забезпеченні соціально-економічного розвитку територіальної громади в умовах війни та у післявоєнний період. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 6. С. 96–102.

3. Про затвердження Стратегії розвитку фізичної культури і спорту на період до 2028 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 4.11.2020 р. № 1089. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-2020-%D0%BF#Text>
4. Програма розвитку фізичної культури і спорту Тернопільської міської територіальної громади на 2021-2024 роки. URL: <https://ternopilcity.gov.ua/sesiya/rishennya-sesii/45095.html>
5. Основні заходи щодо виконання Програми економічного та соціального розвитку Тернопільської міської територіальної громади на 2022-2024 роки (станом на 01.07.2024 року). URL: <https://ternopilcity.gov.ua/strategichni-ta-programni-dokumenti/programa-sotsialno-ekonomichnogo-rozvitku/55007.html>

Тарас Сидор

аспірант кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Назарій Паньків

студент гр. ФПФм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ БЮДЖЕТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

В умовах перманентного дефіциту фінансових ресурсів в Україні виникає проблема щодо фінансового забезпечення фінансування соціальної сфери, що передбачає необхідність пошуку інших джерел фінансування, та «...потребує нових підходів до здійснення перетворень, забезпечення яких дасть змогу вирішити проблему нестачі бюджетних ресурсів» [3]. Адже основним джерелом фінансового забезпечення соціальної сфери є бюджетні кошти.

Організаційна складова бюджетного забезпечення соціальної сфери є ключовим елементом, який впливає на ефективність використання бюджетних ресурсів та забезпечення якості соціальних послуг.

Розглянемо кілька важливих аспектів, які можна включити до її опису:

1. Структура управління бюджетами різного рівня включає рівні управління та взаємодію між головними розпорядниками коштів при виконанні бюджету за програмно-цільовим методом (ПЦМ). До рівнів управління включено: центральний, регіональний та місцевий рівні. Кожен з них має свої функції та відповідальність за використання фінансових ресурсів в межах реалізації соціальних програм. При цьому важливим аспектом є забезпечення координації функцій між різними органами влади, які формують та реалізують соціальну політику.

2. Процес планування бюджету передбачає проведення аналізу потреб громадян у соціальних послугах різного спрямування. Доцільним при цьому є проведення досліджень для визначення реальних потреб населення у соціальних послугах. До даного етапу планування слід віднести бюджетування на основі результатів, тобто зосередження на результатах та ефективності бюджетних програм, що дозволяє раціонально розподіляти фінансові ресурси.

3. Моніторинг та оцінка ефективності здійснення витрат передбачає проведення контрольних заходів з метою запобігання зловживанням і неефективності використання бюджетних коштів, а також збір даних про результати реалізованих соціальних програм для корекції стратегії бюджетного фінансування та вдосконалення надання соціальних послуг.

4. Прозорість та підзвітність має на меті організацію відкритої інформації, тобто забезпечення доступу громадськості до інформації про бюджет і його використання, що сприяє підвищенню довіри до державних установ. Доречним є залучення громадськості до формування проектів соціального розвитку та

соціальних програм, включення представників громадськості в процеси планування та моніторингу бюджетних видатків.

5. Партнерство з приватним сектором має на меті активне використання моделі державно-приватного партнерства (ДПП), що передбачає активну співпрацю органів влади з приватними компаніями та неурядовими організаціями для забезпечення надання соціальних послуг, що сприятиме їх якості та доступності.

6. Неабияке значення при формуванні організаційної складової бюджетного забезпечення соціальної сфери має підготовка кадрів через навчання фахівців. Тобто спрямування бюджетних інвестицій в підготовку працівників соціальної сфери для підвищення їх кваліфікації та ефективності роботи з бюджетними коштами.

Організаційна складова бюджетного забезпечення соціальної сфери має забезпечити системний підхід до управління ресурсами. Це дозволить не тільки підвищити ефективність витрат, але й забезпечити якість та доступність соціальних послуг для населення. Сучасні виклики вимагають адаптації організаційних процесів до нових умов, тому важливо постійно вдосконалювати існуючі механізми управління.

Наступною складовою бюджетного фінансування соціальної сфери є бюджетне фінансування, яке виступає важливим елементом державної політики, що забезпечує реалізацію соціальних програм та підтримку населення. Бюджетне фінансування – це процес виділення бюджетних коштів для покриття витрат на соціальні послуги, такі як освіта, охорона здоров'я, соціальний захист та культура. Соціальна сфера включає всі послуги, які сприяють добробуту громадян і розвитку суспільства, забезпечуючи базові потреби громадян. Основними джерелами бюджетного фінансування є кошти державного та місцевих бюджетів. Кошти місцевих бюджетів спрямовані на доповнення державних соціальних програм.

Основними напрямками використання коштів на соціальну сферу є:

- освіта, через фінансування навчальних закладів різного виду (шкіл, університетів та інше), програм професійної підготовки та інноваційних освітніх проектів;
- охорона здоров'я, інвестиції в медичні заклади, програми профілактики захворювань, доступ до медикаментів та медичних послуг;
- соціальний захист населення шляхом проведення виплат із соціальної допомоги, пенсій, субсидій, програм підтримки вразливих груп населення;
- фізична культура і спорт, для підтримки культурних ініціатив, розвитку інфраструктури для спорту та дозвілля.

Базовими проблемами та викликами сьогодення у бюджетному фінансуванні соціальної сфери є недостатність коштів, що часто призводить до зниження якості надання послуг населенню. Негативним аспектом також виступає неефективність розподілу цих коштів, що потребує вдосконалення механізмів державного фінансового контролю та обґрунтованої методики визначення ефективності використання цих коштів.

Зміни у демографічній ситуації: Зростання числа пенсіонерів, збільшення потреб у соціальному захисті вимагають адаптації бюджетних видатків.

З метою оптимізації бюджетних витрат у соціальній сфері необхідно проводити аналіз і переоцінку діючих державних соціальних програм в частині виявлення неефективних витрат. Важливим є забезпечення відкритості у використанні бюджетних коштів, залучення громадськості до контролю за цими витратами. Доцільним може бути також диверсифікація джерел фінансування соціальної сфери, розгляд можливостей співпраці з приватним сектором та міжнародними організаціями для залучення додаткових коштів.

Бюджетне фінансування соціальної сфери є критично важливим для забезпечення добробуту населення та розвитку суспільства в цілому. Для підвищення його ефективності необхідно впроваджувати нові підходи до планування, розподілу та контролю за використанням бюджетних коштів. Це дозволить краще відповідати на виклики, що постають перед соціальною сферою, та забезпечити якісні послуги для громадян.

На протязі останніх років до початку війни в Україні мережа бюджетних установ створювалася без урахування тенденцій щодо зміни чисельності та потреб населення, що не відповідає міжнародному досвіду фінансового забезпечення соціально-культурної сфери. Зазначене обумовлює неприйнятну структуру видатків на фінансування цих установ. Наприклад, «в Україні на одного вчителя припадає близько 9 учнів, тоді як у Франції це число становить 19, у Німеччині – 18, у Нідерландах – майже 16, а навіть у нових членах Європейського Союзу, таких як Польща і Словаччина, вже 16–17 учнів на одного вчителя» [2].

На сьогоднішній день в Україні продовжується освітня реформа, базована на ефективній оптимізації усієї мережі навчальних закладів. Даний процес передбачає не лише ліквідацію малокомплектних шкіл, але й формування нових або відновлення роботи попередніх дошкільних навчальних закладів відповідно до запитів суспільства. При умові скорочення кількості малокомплектних шкіл та вдалій організації транспортування до навчальних закладів учнів цю оптимізацію можна оцінити доволі позитивно. Практичний досвід вказує на те, що у малокомплектних школах витрати на підготовку одного учня у 2-3 рази перевищує середні значення, а якість навчального процесу не є високою. Такі школи мають недостатню матеріально-технічну базу, комплектацію класів не лише за чисельністю учні, а й вчителів, які часто викладають кілька предметів одночасно. Відтак, процес оптимізації навчальних закладів дозволяє учням отримати більш якісну освіту, а органам місцевого самоврядування зекономити бюджетні кошти.

Досить дискусійним питанням в умовах сьогодення є «...оптимізація медичних закладів у рамках реформування системи охорони здоров'я, серед потенційних ризиків якої небезпідставно називають тотальне ненадання допомоги мешканцям сільської місцевості, різке зростання смертності» [1].

Зважаючи на те, що право на життя є найвищою соціальною цінністю, визначеною Конституцією України, а доступ до медичної допомоги формує

фундаментальне соціальне право громадянина країни, важливість зазначених аспектів є очевидною. Сьогодні є ряд неузгоджених правових аспектів, а також ряд важливих проблем у сфері охорони здоров'я, які потребують свого вирішення.

На рівні держави заплановано формування сукупності медичних закладів, які надаватимуть вторинну медичну допомогу у госпітальному окрузі. Даний комплекс медичних закладів має включати лікарняні заклади інтенсивного догляду, реабілітаційні лікарні, хоспіси та спеціалізовані медичні центри. Відтак, медична реформа передбачає «...ліквідацію багатопрофільних лікувальних закладів на низовому рівні (районних поліклінік, дільничних лікарень у сільських районах та ін.) і створення на їх основі центрів первинної медико-санітарної допомоги, до складу яких входитимуть амбулаторії сімейної медицини, фельдшерсько-акушерські та медичні пункти» [4]. В результаті медичної реформи заплановано скорочення мережі мало ефективних закладів, що обумовить скорочення чисельності медичного персоналу. Такий підхід дозволить зекономити бюджетні кошти та спрямувати їх на забезпечення матеріально-технічної бази установ вторинної медичної допомоги та підвищення оплати праці у медичній сфері. Проте незважаючи на ряд позитивних аспектів медичної реформи, вона має і ряд недоліків.

По-перше, в Україні інститут сімейного лікаря тільки починає розвивається, і пацієнти з недовірою ставляться до медичних послуг, які ними надаються. Окремими експертами зазначено, що система підготовки сімейних лікарів не є якісною: «багато з них мають обмежені знання і досвід, і часто функціонують як «диспетчери», що направляють пацієнтів до інших спеціалістів. Зазначене підтверджує стан справ у пілотних областях, де населення обминає амбулаторії сімейної медицини, звертаючись напямую до спеціалізованих медичних закладів» [1]. Іншим наслідком впровадження сімейної медицини може бути зростання неофіційної плати за отриману послугу;

– по-друге, доцільно врахувати, що скорочення кількості медичних закладів у сільських регіонах має супроводжуватись вирішенням проблеми з організації транспортного сполучення між центром госпітального округу та сільськими населеними пунктами. У програмному документі з медичної реформи не передбачено жодного механізму для забезпечення зростання парку автомобілів швидкої медичної допомоги. Зважаючи на те, що фізичний і моральний знос цих автомобілів досягає 70%, формування служби санітарної медичної авіації та встановлення норм відвідування пацієнта може мати тільки декларативний характер. Вітчизняна транспортна інфраструктура медичного спрямування є, практично, незадовільною, тому варто очікувати зростання випадків невчасного прибуття до пацієнта та відсутності потрібного медичного обладнання, що загрожує життю людей.

Відмінно від сфери охорони здоров'я і освіти, бюджетне фінансування закладів культури і мистецтва в Україні залишає бажати кращого. Фінансування цих закладів, яке базується на залишкових принципах планової

економіки, не відповідає сучасним вимогам і потребам суспільства. У другому розділі було зазначено неефективність функціонування культурної сфери, а також про невідповідність культурних продуктів інтересам громадян. Ключова проблема лежить в площині того, що в закладах культури немає стимулів для підвищення ефективності їхньої діяльності. Обсяг бюджетного фінансування цих установ не може здійснювати вплив на якість їхньої роботи, що призводить до стійкої стагнації. Таким чином, реформування культурної сфери стає важливим кроком до підвищення ефективності використання коштів на соціальні потреби.

На нашу думку, основною стратегією має стати приватизація значної частини установ культури з їх переведенням на бізнесову основу. Проте, цей процес потребує ретельного підходу, оскільки комерціалізація повинна стосуватися, в основному, міських закладів. В умовах села залишати бюджетне фінансування є критично важливим. Переведення сільських закладів і установ культури на комерційну основу призведе до їх фактичного закриття, залишаючи багато громад без доступу до культурних ресурсів.

Заклади культури виконують також важливу роль у сфері позашкільної освіти, надаючи можливість для розвитку талантів та інтересів дітей і молоді. Їх комерціалізація може призвести до скорочення кількості гуртків та студій, знижуючи доступність позашкільної освіти.

В Україні доволі важливими проблемами у системі надання соціальних допомог є переважання пасивних форм фінансової підтримки громадян, при цьому матеріальні виплати тільки зменшують наслідки бідності, проте не розв'язують її змістові причини. Хоча з 2021 року вже частково використовуються інструменти державної підтримки населення через впровадження безкоштовної перекваліфікації економічно активного населення, фінансування програми «Оселя», можливість відкриття власного бізнесу, що є досить позитивним моментом та суттєвою підтримкою для громадян у період воєнного стану, особливо для ВПО та релокації бізнесу з окупованих територій.

Значну частку серед видатків державного та місцевих бюджетів, спрямованих на соціальний захист населення, становлять видатки на соціальні пільги, а саме: компенсації за пільговий проїзд для певних категорій громадян, пільги на оплату ЖКП, послуг зв'язку та ін. Поряд з тим, ефективність наданих пільг не є високою, про що часто наголошують як науковці, так і практики. Значна кількість соціальних компенсацій спрямована не завжди на найбільш вразливе населення, а часто на тих, хто має середній або високий рівень доходів, що не відповідає принципу соціальної справедливості. За словами практиків, «...наша система не забезпечує адресної допомоги, а через це – якості соціальних послуг саме тим, хто її потребує, ...10% найбільш вразливих громадян країни отримують 2% соціальних пільг, тоді як 10% найзаможніших – 22% соціальних пільг, або в 10 разів більше» [5]. Таким чином, необхідність вдосконалення системи надання соціальних пільг в сучасних умовах є одним із провідних завдань державної соціальної політики, спрямованої на трансформацію системи соціального захисту населення та раціональне і цільове використання бюджетних коштів.

Сьогодні в Україні право на отримання пільг мають «...понад 19,5 млн. осіб, або 42% населення країни, а орієнтовний обсяг коштів, необхідних для їх повного фінансування на декларованому рівні мав би становити більше 500 млрд. грн., що в разі перевищує обсяги ресурсів бюджетної системи» [7]. Найбільш чисельними є пільги щодо «...пільгового проїзду на громадському транспорті – право на нього надане більше 10,5 млн пенсіонерів, що становить 80,8% загальної чисельності осіб, які мають право на пільги за соціальною ознакою» [6]. Відтак, соціальні пільги практично втратили своє первинне призначення щодо забезпечення соціальної справедливості для громадян. Тому, на нашу думку, доречним стане повне скасування пільг і їх заміна відповідними компенсаційними виплатами на зразок підвищення рівня заробітної плати, розміру соціальних і пенсійних виплат. Зазначене дозволить покращити порядок надання пільг, зростання їх адресності та поступову монетизацію. Саме тому необхідним є визначення основних стратегічних пріоритетів бюджетного забезпечення соціальної сфери, зокрема в частині надання соціальних допомог і послуг населенню, до яких слід віднести:

- відповідність «...рівня і якості життя населення у відповідність до європейських стандартів, створення умов для розширення середнього класу та вирішення проблеми бідності;
- зниження соціальної та майнової диференціації населення до масштабів, які не становлять загрози соціальній безпеці;
- посилення адресності і результативності соціального захисту населення;
- реформування системи охорони здоров'я з метою підвищення якості і доступності медичного обслуговування і, на основі цього, покращення основних характеристик здоров'я населення;
- забезпечення всебічного розвитку сфер освіти і культури, підвищення кількісних та якісних характеристик суспільних благ, які ними надаються» [7].

У контексті проведення реформ у сфері соціального забезпечення, важливим завданням є підвищення ефективності використання коштів державного та місцевих бюджетів. Для досягнення цієї мети необхідно вдосконалити практику фінансування послуг соціальної сфери, зокрема зосередити увагу на кількох ключових аспектах.

По-перше, важливо оптимізувати організаційно-управлінські процеси надання суспільних послуг. Це включає не лише перегляд мережі та штатного складу соціальних закладів, а й створення чіткої структури розмежування функцій між замовниками і виконавцями послуг. Демократизація управління видатками, залучення громадських інститутів до прийняття фінансових рішень можуть суттєво підвищити прозорість та підзвітність у використанні бюджетних коштів.

По-друге, необхідно реформувати механізм фінансування, перейшовши від традиційного підходу, що базується на фіксованому фінансуванні закладів, до моделей, які враховують результати їхньої роботи. Це може включати

запровадження нових схем оплати праці, що стимулюють ефективність та якість наданих послуг.

По-третє, розроблення порядку оцінювання ефективності використання бюджетних коштів є критично важливим. Це дозволить не лише вимірювати результативність витрат, але й коригувати політику фінансування, орієнтуючи її на задоволення актуальних суспільних потреб. Такий системний підхід до реформування соціальної сфери створить умови для більш ефективного використання ресурсів і забезпечить якісніше обслуговування громадян.

Список використаних джерел:

1. Карпишин Н. І., Сидор І. П. Фінансування медичних послуг: досвід зарубіжних країн і України. *Економіка. Фінанси. Право*. 2020. № 8. С. 9-14.
2. Коваль С. Л., Сидор І. П. Моніторинг видатків бюджету м. Тернополя на соціально-культурні цілі. *Інфраструктура ринку*. 2019. Випуск 34. С. 275-283.
3. Коваль С. Л., Сидор І. П. Роль місцевих бюджетів у забезпеченні соціально-економічного розвитку територіальної громади в умовах війни та у післявоєнний період. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 6. С. 96–102. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/3267>
4. Сидор І. П. Бюджетна політика у функціонуванні соціальної сфери: проблеми визначення ефективності. *Світ фінансів*. 2016. Випуск 3. С. 7-17.
5. Сидор І. П. Моніторинг планування видатків місцевих бюджетів: ключові аспекти удосконалення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. № 21. С. 85-89.
6. Стратегія розвитку фізичного виховання та спорту серед української молоді на період до 2025 року. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/gromadske-obgovorennya/2019/07/17/strategiya-rozvitku-fizich>
7. Яковенко Р. В. Якість життя та соціальна політика в концепції людського потенціалу. URL: [http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_22\(2\)_ekon/stat_20_1](http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_22(2)_ekon/stat_20_1)

Анатолій Сидорчук

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ОСОБЛИВОСТІ БЮДЖЕТНОГО ФІНАНСУВАННЯ ЯК МЕТОДУ МІНІМІЗАЦІЇ РИЗИКІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ

Окрім системи колективних страхових фондів, в Україні створена система бюджетного фінансування домогосподарств у межах реалізації програм затверджених Міністерством соціальної політики. Мета існування бюджетних програм державної соціальної політики охоплює захист домогосподарств, наприклад, від бідності, малозабезпеченості сімей (сімей з дітьми), втрат внаслідок стихійних лих, воєнних дій (для внутрішньо переміщених осіб) та ін. Цей захист також охоплює ризики постійної чи тимчасової втрати працездатності для осіб, які через обставини, не мали (або не мають) змоги брати участь у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування. Розмір соціальних виплат та коло їх отримувачів визначаються метою затвердженої програми. Наприклад, програма фінансування житлових субсидій охоплює домогосподарства, витрати яких на житлово-комунальні послуги перевищують певний відсоток їхнього сукупного доходу; програма «Доступні ліки» охоплює повне або часткове фінансування витрат на придбання ліків для осіб із встановленим Міністерством охорони здоров'я осіб хвороб та ін. Загалом, для одержання соціальних трансфертів домогосподарству необхідно відповідати критеріям, які поділяються на дві групи:

- повинна відбутися подія, від наслідків якої захищає програма (настання пенсійного віку за умови відсутності мінімального страхового чи трудового стажу, інвалідність, усиновлення дитини тощо);
- доходи сім'ї або особи за розрахунковий період є нижчими від регламентованого законодавством мінімуму.

Забезпечення домогосподарств у межах дії соціальних програм відбувається:

- у формі соціальних трансфертів, що має відшкодувати частину доходу, втраченого внаслідок настання несприятливих подій;
- у формі надання соціальних послуг;
- у формі пільг – повне або часткове звільнення від оплати отриманих житлово-комунальних послуг, транспортних послуг, послуг зв'язку та ін.;
- у формі натуральної допомоги – безоплатне харчування, забезпечення одягом, ліками тощо.

Фінансування державних соціальних програм здійснюється з Державного бюджету України та місцевих бюджетів. З цього погляду, при бюджетному фінансуванні, домогосподарства не є суб'єктом системи управління власними ризиками, а її об'єктом. Переваги та недоліки бюджетного фінансування як методу мінімізації соціальних та економічних ризиків домогосподарств систематизовані в табл. 1.

Таблиця 1

Переваги та недоліки бюджетного фінансування як методу мінімізації соціальних та економічних ризиків домогосподарств

Переваги	Недоліки
1. Розподіл соціальних та економічних ризиків між домогосподарствами у межах солідарної відповідальності поколінь. Даний розподіл як інструмент управління ризиками здійснюється не тільки між домогосподарствами, але й у часовому вимірі. 2. Відсутність витрат на відшкодування ризику. Відповідно, у домогосподарства з'являються додаткові фінансові ресурси (порівняно із самострахуванням) для здійснення витрат, заощаджень. 3. Вирівнює глибину нерівності у розподілі доходів домогосподарств (забезпечує соціальну справедливість у суспільстві)	1. Не дозволяє компенсувати збитки, що виникають внаслідок настання страхових подій, у повному обсязі. Досягнути рівня абсолютної фінансової стійкості (відшкодування 100% втраченого доходу і формування резервного фонду у розмірі 6 місячних доходів домогосподарства) неможливо. 2. Можливість бюджетного фінансування для обмеженого числа домогосподарств і для ризиків, перелік яких визначений законодавчо. Додатково, це зумовлює необхідність чіткої верифікації осіб, які потребують соціальних трансфертів. 3. Не дозволяє знизити рівень ризику, а лише надає можливість матеріального відшкодування у випадку настання ризикових подій. 4. Домогосподарства не є суб'єктом системи управління власними ризиками, а її об'єктом.

Джерело: запропоновано автором на основі [1; 3]

Як бачимо з табл. 1, основним недоліком використання бюджетного фінансування як методу мінімізації ризику мінімізації соціальних та економічних ризиків домогосподарств є те, що не можливо сформувати резервний фонд у розмірі 6 місячних доходів домогосподарства і тим самим забезпечити його абсолютну фінансову стійкість. Водночас перевагою є відсутність витрат для домогосподарства задля мінімізації (нівелювання) ризиків – вони повною мірою забезпечуються коштами Державного бюджету України, місцевих бюджетів. Відповідно, у нього з'являються додаткові фінансові ресурси для здійснення поточних витрат, заощаджень чи інвестицій.

Тому мінімізація соціальних та економічних ризиків вітчизняних домогосподарств методом бюджетного фінансування покращує фінансовий стан домогосподарства краще, ніж формування індивідуальних (резервних) фондів.

Список використаних джерел:

1. Деякі питання надання житлових субсидій та пільг на оплату житлово-комунальних послуг, придбання твердого палива і скрапленого газу у грошовій формі : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.04.2019 р. № 373. Дата оновлення: 18.11.2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/373-2019-%D0%BF#Text>
2. Про встановлення державних соціальних стандартів у сфері житлово-комунального обслуговування : Постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 р. № 409. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/409-2014-%D0%BF#Text>
3. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. Дата оновлення: 01.01.2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>

Ольга Смагло

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Західноукраїнського національного університету, м. Вінниця

ОСОБЛИВОСТІ ПРОТИДІЇ ФІШИНГУ ЯК РІЗНОВИД ФІНАНСОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Кількість людей, які зайняті віддаленою роботою, стрімко зростає, як і кількість потенційних цифрових загроз. Одним із найнебезпечніших і найпоширеніших видів інтернет-шахрайства є фішинг.

Фішинг – це вид кіберзлочинності, заснований на шахрайстві. Під час фішингової атаки кіберзлочинець зв'язується зі своєю цільовою особою (зазвичай електронною поштою) і намагається змусити її зробити щось, що може поставити під загрозу її дані. Користувача можуть заохотити поділитися своїми обліковими даними та фінансовою інформацією або встановити зловмисне програмне забезпечення, яке дозволить зловмиснику отримати доступ до його комп'ютера.

Традиційно фішингові атаки використовувалися для атаки на сотні чи навіть тисячі людей одночасно. Сьогодні ці атаки стають все більш цілеспрямованими; замість того, щоб надсилати загальну електронну пошту багатьом користувачам, зловмисник вивчатиме свою ціль, перш ніж надсилати їй повідомлення, а потім прикидатиметься кимось, кого ціль знає, щоб завоювати їх довіру. Через це атаки є набагато переконливішими та їх важко помітити – ціль, швидше за все, поділиться конфіденційною інформацією. Ці цільові фішингові атаки відомі як «фішинг».

Окрім традиційного фішингу та цілеспрямованих фішингових атак, є ще кілька типів фішингових атак:

- Китобійний промисел – це різновид фішингу, націленого на високопоставлених членів організації, наприклад керівників, які, ймовірно, мають привілейований доступ до критично важливих корпоративних систем або цінних даних;

- Вішинг, скорочення від «голосовий фішинг», – це фішингова атака, яка здійснюється за допомогою телефонного дзвінка, а не електронною поштою. Ці атаки часто створюють високе відчуття терміновості, оскільки зловмисник спілкується з користувачем у режимі реального часу і може використовувати це, щоб збільшити тиск;

- SMiShing або «SMS-фішинг» доставляється за допомогою текстового повідомлення. Ці атаки часто стверджуються, що вони походять від довіреної організації, наприклад банку чи компанії, що займається доставкою електронної пошти, а не від конкретної особи;

- Фішингові веб-сайти виглядають як звичайні веб-сторінки (зазвичай сторінки входу або оплати), але вони збирають дані користувачів і надсилають їх безпосередньо зловмиснику. Часто користувачі відкривають фішингові

сторінки за посиланнями, надісланими у фішингових електронних листах, але іноді вони можуть натрапити на них під час перегляду, якщо зловмиснику вдалося приховати шкідливу сторінку на законному веб-сайті.

Фішинг (phishing) – це один з найпопулярніших видів кіберзлочинів. Основна мета шахраїв – добровільно отримати доступ до вашої конфіденційної інформації. Фішинг є одним із найбільш поширених та небезпечних видів кіберзлочинів. Його цілі та завдання можуть змінюватись в залежності від конкретної ситуації та намірів зловмисників. Його особливість у тому, що жертва шахрайства надає свої дані добровільно. Фішингові атаки відбуваються за стандартною схемою: зловмисники закидають наживку – це може бути лист, повідомлення, посилання на сайт. А потім намагаються упіймати на неї довірливих користувачів. Сучасні кіберзлочинці вдосконалюють свої методи, використовують психологічні маніпуляції та інноваційні технології для того, щоб заволодіти вашими грошима.

Фішинг (у перекладі з англійської «риболовля») – це вид шахрайства в Інтернеті, що дає змогу шахраям виманити персональні дані та незаконно заволодіти вашими коштами. В основі цього виду шахрайства лежать методи соціальної інженерії. Іншими словами, своїми діями шахрай прагне викликати довіру в жертви, щоб та надала йому необхідну інформацію.

Специфікою фішингу є те, що жертва шахрайства надає свої конфіденційні дані добровільно. Для цього зловмисники оперують такими інструментами, як фішингові сайти, e-mail розсилка, фішингові landing page, спливаючі вікна, таргетована реклама. Користувач отримує пропозицію зареєструватися для отримання будь-якої вигоди або підтвердити свої персональні дані нібито для банківських або комерційних установ, клієнтом яких він є. Як правило, шахраї маскуються під відомі компанії, додатки соціальних мереж, сервіси електронної пошти. Електронна адреса відправника дійсно схожа на адресу знайомої користувачеві компанії. Наприклад, щоб замаскуватися під інтернет-магазин Aliexpress, шахраї шлють листи з адрес, що містять слово Alliexpress або Aliexxpress. Працює та сама схема, яка змушує людей купувати дешеві китайські кросівки таких «всесвітньо відомих брендів», як Pumma або Abibas.

Зловмисники користуються низьким рівнем обізнаності користувачів, зокрема, незнанням елементарних правил мережевої безпеки. Перш за все, організаторів фішинг-атак цікавлять персональні дані, які дають доступ до грошей, тому жертвами фішингу можуть ставати не тільки окремі люди, а й банки, електронні платіжні системи, аукціони. Згідно з даними StationX, у 2023 році спостерігалось близько 5 мільйонів фішингових атак. Це пов'язано з тим, що все більше людей користуються Інтернетом для комунікації, оплати товарів чи послуг.

Однією з основних цілей фішингу є отримання особистих даних користувачів. Зловмисники можуть використовувати фішингові методи, щоб отримати доступ до логіну, паролів, номерів кредитних карток, соціальних страхових номерів та інших важливих особистих даних. Їх можуть

використовувати для скоєння крадіжки особи, шахрайства чи інших злочинних дій. У світі бізнесу фішинг може бути спрямований на отримання конфіденційних даних компанії, таких як бізнес-секрети, плани розробки чи інформація клієнта. Їх можуть продавати конкурентам або іншим сторонам, що може призвести до фінансових втрат та шкоди репутації компанії. Щоб це попередити, великі компанії приділяють все більше уваги захисту конфіденційних даних користувачів. Соціальні мережі та ресурси електронної пошти практикують прив'язку акаунту користувача до IP або мобільного телефона. Інтернет-банкінг також використовує смс-оповіщення. Оскільки електронна комерція поширюється шаленими темпами, торгівля в інтернеті процвітає, соціальні мережі щорічно залучають мільйони нових користувачів, а кримінальне право часто не встигає за розвитком інформаційних технологій. А значить, кількість охочих заробити на людській довірі точно не зменшиться.

Деякі фішинг-атаки можуть бути спрямовані на поширення шкідливих програм, таких як троянські коні, шпигунські агенти або ransomware. Зловмисники можуть використовувати обманні методи, щоб змусити користувачів завантажувати та запускати шкідливі файли, що може призвести до зараження комп'ютерів та крадіжки даних.

Фішинг – це не тільки технічна атака, але й психологічний обман. Зловмисники активно використовують маніпуляції та соціальну інженерію, щоб обдурити користувачів та отримати доступ до їх особистих та фінансових даних. Тому розуміння цілей та завдань фішингу дозволяє бути більш пильними та захищеними у сучасному цифровому світі.

Здатність виявляти та ізолювати шкідливі фішингові повідомлення електронної пошти є великою проблемою як з технічної, так і з управлінської сторони; однак для захисту від фішингових листів буде корисною система обслуговування електронної пошти з вбудованими розширеними функціями безпеки. Як правило, в систему включені функції безпечних вкладень та безпечного посилення. Така система електронної пошти просканує посилення та визначить, безпечна вона чи ні, перш ніж перенаправити користувача на веб-сайт, та заблокує доступ із попередженням для користувача, якщо це відоме шкідливе посилення. Так само функція безпечного вкладення спочатку сканує вкладення в електронному листі, і якщо шкідливість програми підтверджується, вкладення буде замінено з повідомленням для користувача.

Рішення для захисту від фішингу – це категорія програмного забезпечення для кібербезпеки, призначена для запобігання фішинговим атакам. З моменту свого створення фішингові атаки перетворилися на дуже складні та цілеспрямовані, що дозволяє їм уникати традиційних шлюзів безпеки електронної пошти. У відповідь на це постачальники послуг безпеки електронної пошти розробили новий тип рішення, призначеного спеціально для захисту від фішингу та запобігання компрометації бізнес-електронної пошти (BEC): рішення Integrated Cloud Email Security (ICES).

Список використаних джерел:

1. Білявська Ю., Шестак Я. Кібербезпека та кібергігієна: нова ера цифрових технологій. *Товари і ринки*. 2022. № 3. С. 47–59.
2. Вишнівський В. В., Пампуха А. І. Кібербезпека в Україні. *Цифрова трансформація кібербезпеки*: матер. наук.-практ. інт.-конф. (20 квітн. 2022 р., Навчально-науковий інститут захисту інформації Державного університету телекомунікацій). Київ, 2022. С. 31–33.
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України»: Указ Президента України; Стратегія від 26.08.2021 № 447/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#n12>.
4. Кібератаки можуть прийти через постачальників. Як захиститися? URL: <https://delo.ua/telecom/kiberataki-mozut-priiti-cerez-postacalnikov-yak-zaxistitisya-404662>.
5. Кібербезпека бізнесу в умовах нестабільності. URL: <https://www.pwc.com/ua/uk/publications/2022/cybersecurity-uncertainty-state.html>.
6. Що таке фішинг та як від нього захиститися? URL: <https://www.zen.com/uk/blog/personal-finance-uk/what-is-phishing-and-how-to-protect-yourself-from-it/>

Андрій Тимків

к.е.н., в.о. завідувача кафедри фінансів,
обліку і оподаткування ім. С. Юрія,
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський

ФІНАНСОВА ІНКЛЮЗІЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ ДЕРЖАВНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ПОСТВОЄННОГО ПЕРІОДУ

Післявоєнна економічна політика має на меті подолання економічних втрат, сприяння соціальній стабільності та формуванню умов для сталого розвитку. Фінансова інклюзія, яка передбачає доступ громадян та суб'єктів господарювання до фінансових послуг, є невід'ємною складовою такого процесу. Це передумова зростання та розвитку економіки, покращення добробуту населення, а також зміцнення фінансової системи.

«Перспективи розвитку фінансової інклюзії в Україні полягають у активному впровадженні фінансових технологій, покращенні доступу до фінансових послуг для населення з низьким доходом та вразливих груп, а також у підвищенні рівня фінансової освіти» [1, с. 139].

Післявоєнний період – це етап численних соціально-економічних викликів, серед яких інфляція, значне скорочення доходів населення, підвищення рівня безробіття, втрата інфраструктури та виробничих потужностей. Ефективна економічна політика в основі якої лежить фінансова інклюзія здатна стати тим важелем у держави, що створить умови для відновлення та розвитку, адже забезпечення доступу до фінансових послуг сприяє соціальній згуртованості, полегшує залучення інвестицій та стимулює економічну активність.

Фінансова інклюзія передбачає залученість різних груп населення, включно з малозабезпеченими верствами, представниками малого і середнього бізнесу та іншими групами, що мають обмежений доступ до фінансових ресурсів до економічних процесів через ефективні фінансові відносини. Держава може стимулювати цей процес через розвиток відповідної інфраструктури, підтримку фінансової грамотності населення та забезпечення сприятливого регуляторного середовища для фінансових установ. Як зазначають окремі дослідники, «інтенсивність відновлення залежатиме від можливостей держави та бажання приватних інвесторів витратити кошти в умовах постійної воєнної загрози» [2, с. 208].

Одним із ключових аспектів у досягненні фінансової інклюзії є розвиток цифрових фінансових послуг, які надають можливість отримувати доступ до фінансів безпосередньо через мобільні пристрої та Інтернет. Це особливо важливо в умовах зруйнованої інфраструктури, коли відвідування фінансових установ може бути недоступним для широких верств населення. Держава має сприяти впровадженню та розвитку «фінтеху», що дозволяє надавати фінансові

послуги в зручний спосіб, а головне відкриває можливості для усіх користувачів та підвищує доступність таких послуг.

В умовах війни такі кроки від держави неодноразово були зроблені через, наприклад, впровадження в дію Закону України «Про платіжні послуги» та імплементація основних засад європейської платіжної директиви PSD2, впровадження регуляторної платформи, відкритий банкінг, тощо [3].

Іншим важливим аспектом є регуляторна підтримка, яка допомагає знизити бар'єри для малозабезпечених верств населення та підприємств, що відчувають труднощі у доступі до фінансових ресурсів. Держава в праві запровадити податкові пільги для малих підприємств, знизити вимоги до отримання мікрокредитів і забезпечити державні гарантії для малого бізнесу. Це основа економічного стимулу ділової активності і вагомий аргумент при зменшенні рівня безробіття пост воєнної економіки.

У контексті відновлення економіки після війни важливим завданням є також стимулювання фінансової грамотності серед населення. Багато громадян, особливо з вразливих категорій, не мають достатніх знань для використання сучасних фінансових продуктів, що ускладнює їх участь в економічній активності. Держава повинна підтримати освітні програми, які спрямовані на підвищення обізнаності громадян щодо фінансових послуг, що сприятиме економічній активності населення та підвищуватиме рівень добробуту.

Фінансова інклюзія вимагає тісної взаємодії між державою, фінансовими установами та громадськими організаціями, що дозволяє створювати інклюзивне фінансове середовище, доступне для кожного громадянина. Сприяння у розвитку фінансових інститутів та спеціалізованих цифрових платформ сприятиме диверсифікації джерел фінансування і забезпечить гнучкість у задоволенні фінансових потреб населення. Це особливо актуально для сільських і віддалених регіонів, де традиційні фінансові послуги зазвичай менш недоступні.

Не менш важливу роль відіграють міжнародні донори та інвестори у процесі фінансової інклюзії, адже їхні ресурси – це важливе джерело реалізації програм з відновлення економіки. Грантові програми фінансування, що реалізуються за допомогою міжнародних організацій, повинні стати важливим джерелом фінансової допомоги для вразливих верств населення та стимулом для розвитку малого та середнього бізнесу.

У післявоєнний період держава повинна зосередитися на створенні сприятливих умов для інвестицій у фінансовий сектор, що дозволить залучити ресурси індивідуальних інвесторів. Завдяки функціональним можливостям фінансового ринку – це забезпечить доступ до кредитних ресурсів для бізнесу і громадян. Розвиток антикризового фінансового середовища створить передумови для довгострокового економічного зростання і забезпечення фінансової стабільності, що сприятиме покращенню інвестиційного клімату країни та інтенсифікації інтеграційних процесів у глобальному вимірі.

Таким чином, фінансова інклюзія – це важливий елемент державної економічної політики у післявоєнний період. Її впровадження сприяє не тільки

відновленню економіки, а й підвищенню рівня добробуту населення, зменшенню соціальної нерівності та покращенню інвестиційного клімату. Фінансова інклюзія допомагає створити більш стабільне та інклюзивне суспільство, де кожен має доступ до фінансових ресурсів і можливість реалізувати свій економічний потенціал.

Список використаних джерел:

1. Євтушенко Н. М., Стеценко Д. І. Фінансова інклюзія в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. 2024. № 40. С. 136-140
2. Інклюзивні інститути забезпечення розвитку економіки України: колективна монографія / Бобух І. М., Кіндзерський Ю. В. Фащевська О. М. та ін.; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2023. 360 с.
3. Бабенко А., Вовк Є., Марченко Б. Фактори та виклики розвитку fintech-індустрії. *Економіка та суспільство*. 2024. Випуск 61. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3876/3796>

Володимир Титор

викладач кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Ігор Кекіш

викладач кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ МИТНИХ ТА ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ У ПРОТИДІЇ КОНТРАБАНДИ

Складовою митної справи, відповідно до положень ст. 7 Митного кодексу України (далі – МКУ) [1], є запобігання та протидія контрабанді, боротьба з порушеннями митних правил.

Митні органи, протидіючи транскордонній злочинності, у взаємодії з іншими правоохоронними органами беруть участь у заходах, спрямованих на боротьбу, зокрема, з комерційними шахрайствами, підробками; незаконним переміщенням через митний кордон високооподатковуваних товарів (таких як сигарети та алкогольні напої), диких тварин; контрабандою зброї, ядерних матеріалів, зброї масового знищення, наркотиків та прекурсорів, предметів культурної спадщини, токсичних відходів.

Митний кодекс України не містить визначення правової категорії «Контрабанда», тому застосуванню підлягають положення спеціального з цього питання Закону – зокрема, ст. 201, 201¹, 201³, 201⁴, 305 Кримінального кодексу України (далі – ККУ) [2].

Митний Кодекс України націлює митні органи України на боротьбу тільки з порушеннями митних правил, стосовно ж контрабанди – на запобігання та протидію їй (ст. 544 МКУ). В результаті відповідно до положень ст. 216 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [3] розслідування контрабанди, як злочинів, передбачених ст. 201, 201¹, 201³, 201⁴, 305 ККУ [2], не відноситься до повноважень митних органів, а покладається на слідчих органів безпеки, детективів органів Бюро економічної безпеки України або органів державного бюро розслідувань (відносно злочинів вчинених вищими посадовими особами держави).

Зауважимо, що порядок дій митної служби після виявлення нею правопорушень, що містять ознаки злочинів, передбачених статтями 201, 201¹, 201³, 201⁴ та 305 ККУ [2] та заходи, яких вона може вжити, не унормований на рівні національного законодавства, як цього вимагає Стандартне правило 9 Розділу 1 Спеціального додатку Н до чинної для України Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур [4]. При цьому органи державної влади, підприємства, установи, організації незалежно від форми власності зобов'язані згідно з ст. 11 Закону про ОРД [5] сприяти оперативним підрозділам у вирішенні завдань оперативно-розшукової діяльності. Прикладом такого сприяння є практика (алгоритм) дій посадових осіб митних органів в пунктах пропуску через державний кордон у зв'язку з

виявленням правопорушень, що містять ознаки злочинів, передбачених статтями 201, 201¹, 201³, 201⁴ та 305 ККУ [2].

Про кожний випадок виявлення протиправного діяння, що містить ознаки злочину, або може свідчити про їх вчинення (далі – ознаки злочину), посадова особа митниці, яка його виявила, негайно інформує старшого зміни, який, в свою чергу, невідкладно у телефонному режимі інформує:

- орган місцевого рівня досудового слідства Служби безпеки України;
- заступника начальника митниці відповідно до компетенції, а за його відсутності – особу, яка його заміщує.

Посадова особа митного органу, яка виявила ознаки злочину, до прибуття слідчого на місце події, зобов'язана:

- забезпечити охорону місця події;
- забезпечити збереженість можливих слідів рук на предметі правопорушення;
- вжити заходів, що унеможливають доступ сторонніх осіб до місця події та предмету правопорушення, витоку інформації.

З метою недопущення втрати слідів вчиненого правопорушення, до прибуття слідчого на місце події, посадова особа митного органу, яка виявила ознаки злочину, повинна здійснити фіксацію місця події за допомогою відео – та/або фотозйомки із наступним збереженням інформації на відповідний накопичувач.

На вимогу представника органу досудового розслідування, посадові особи митного органу зобов'язані передати наявні фото-, відео файли для долучення до відповідного протоколу. Посадова особа митного органу, яка виявила ознаки злочину, відповідно до вимог статті 207 КПК України [3], має право затримати особу:

- при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення;
- безпосередньо після вчинення нею кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні.

При необхідності затримання особи в порядку статті 207 КПК України [3] працівниками митних органів, вони негайно повідомляють про це особу, що затримується, а також одночасно повідомляють відповідних уповноважених службових осіб місцевого прикордонного загону, а саме старшого зміни прикордонних нарядів (телефоном).

Посадові особи митниці доставляють особу, затриману в порядку ст. 207 КПК [3], до спеціально визначеного місця найближчого підрозділу охорони кордону в межах ділянки відповідальності митного підрозділу. Під час доставляння затриманої особи і до моменту її передачі слідчому, уповноважена посадова особа підрозділу охорони кордону забезпечує охорону затриманого.

Під час затримання особи в порядку, визначеному статтею 207 КПК України [3] посадова особа митного органу має право здійснити тимчасове вилучення майна, визначеного частиною другою статті 167 КПК України [3].

Посадова особа митного органу, яка здійснила тимчасове вилучення майна повинна забезпечити його схоронність, унеможливити доступ сторонніх

осіб до нього. Тимчасово вилучене майно передається слідчому, про що ним складається відповідний протокол.

Викладена вище практика дій посадових осіб митних органів в пунктах пропуску через державний кордон у зв'язку з виявленням правопорушень, що містять ознаки злочинів, передбачених статтями 201 та 305 ККУ [2], зумовлює потребу її подальшої уніфікації та відповідної нормативно-правової реалізації на національному рівні.

Відтак для забезпечення ефективної взаємодії митних та правоохоронних органів України стосовно протидії контрабанді, вбачається доцільним:

1. Відповідно до положень Стандартного правила 9 Розділу 1 Спеціального додатку Н до Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур [4] унормувати на рівні національного законодавства порядок дій митної служби після виявлення нею правопорушень, що містять ознаки злочинів, передбачених статтями 201, 201¹, 201³, 201⁴ та 305 ККУ [2] та заходи, яких вона може вжити.

2. Здійснювати подальші дослідження зарубіжного митного правозастосування щодо протидії контрабанді з метою визначення загального підходу, який дозволить виявити та нівелювати потенційні інституційні ризики.

Список використаних джерел:

1. Митний кодекс України від 13.03.2012 р. № 4495-VI. База даних «Законодавство України». ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/4495-17>
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. База даних «Законодавство України». ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. База даних «Законодавство України». ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
4. Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур: міжнародний документ від 18.05.1973 р. База даних «Законодавство України». ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/go/995_643
5. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII. База даних «Законодавство України». ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>

Федір Ткачик

д.е.н., доцент, професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Тарас Ткач

студент гр. ФФАМ-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

МОНІТОРИНГ ДИНАМІКИ ПОКАЗНИКІВ ПОДАТКОВИХ НАДХОДЖЕНЬ У СТРУКТУРІ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ

Для виконання своїх функцій держава повинна мати достатню фінансову базу. В Україні існує проблема формування адекватного обсягу доходів державного та місцевих бюджетів. Доходи бюджету є основою системи фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку країни та займають вагомe місце у формуванні бюджетних ресурсів держави.

На сьогоднішній день війна, розпочата російською федерацією в Україні, створила додаткові ризики для фінансової стійкості державного та місцевих бюджетів, і стала важливим фактором, який впливає на конкурентоспроможність територій країни.

Слід зазначити, що в умовах воєнного стану відбулися зміни бюджетного законодавства, які стосуються методів і способів управління публічними фінансами, в тому числі в контексті формування місцевих бюджетів. Спрощено процедуру бюджетного процесу на місцевому рівні та розширено повноваження як уряду, так і органів місцевого самоврядування щодо управління та використання бюджетних коштів [1].

Аналіз доходів місцевих бюджетів за різними джерелами з 2018 по 2023 роки вказує на їхній вплив на конкурентоспроможність та фінансову самостійність територій, нарощування фіскального потенціалу держави й територіальних громад.

Дослідження питомої ваги податкових надходжень у структурі місцевих бюджетів дало змогу виявити їхню фіскальну роль у контексті забезпечення завдань соціально-економічного розвитку України. Емпіричний підхід засвідчив певний нестабільний тренд в процесі формування бюджетних ресурсів в Україні за рахунок податків і зборів у 2018-2023 рр., суттєвий приріст було виявлено у 2023 році – в 2,9 рази по відношенню до попереднього звітного року, а також відзначимо колосальний приріст надходжень від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій.

На жаль, у 2022 році, через розпочату росією війну, загальний обсяг доходів місцевих бюджетів України знову знизився в 1,05 рази, а в 2020 році – в 1,19 рази. Водночас варто відмітити, що у 2022-2023 рр., незважаючи на кризові явища в економіці, податкові надходження не лише не зменшились але й показали приріст на 13% та 10% відповідно у порівнянні з попередніми періодами. Така тенденція свідчить про важливий вплив реформи

децентралізації, яка покращила фінансову автономію територій і збільшила ефективність діяльності місцевих й державних органів у адмініструванні податків. Також була відчутною підтримка Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій та донорських установ, надходження від яких до місцевих бюджетів України перевищили планові показники на 102,3%. Саме зовнішня підтримка України є на сьогодні важливою запорукою стійкості та розвитку регіонів, особливо в умовах воєнного стану [2].

За аналізований період спостерігається істотне збільшення частки податкових надходжень у структурі доходів місцевих бюджетів. Зокрема, у 2018 році частка надходжень податкових платежів до загальних доходів місцевих бюджетів становила 41,34%, в той час як у 2022 році цей показник зріс до 70,88%, а у 2023 році становив 66,58 %. Виявлена динаміка доводить помірну успішність реалізації податкових реформ та позитивний вплив цих змін на фінансову стійкість та самостійність місцевих бюджетів, незважаючи на загальну макроекономічну нестабільність [3, с. 67]. У регіональному аспекті динаміка відзначалася загальним позитивним значенням, за винятком Донецької, Запорізької, Луганської, Харківської та Херсонської областей, що можна спостерігати на рис. 1.

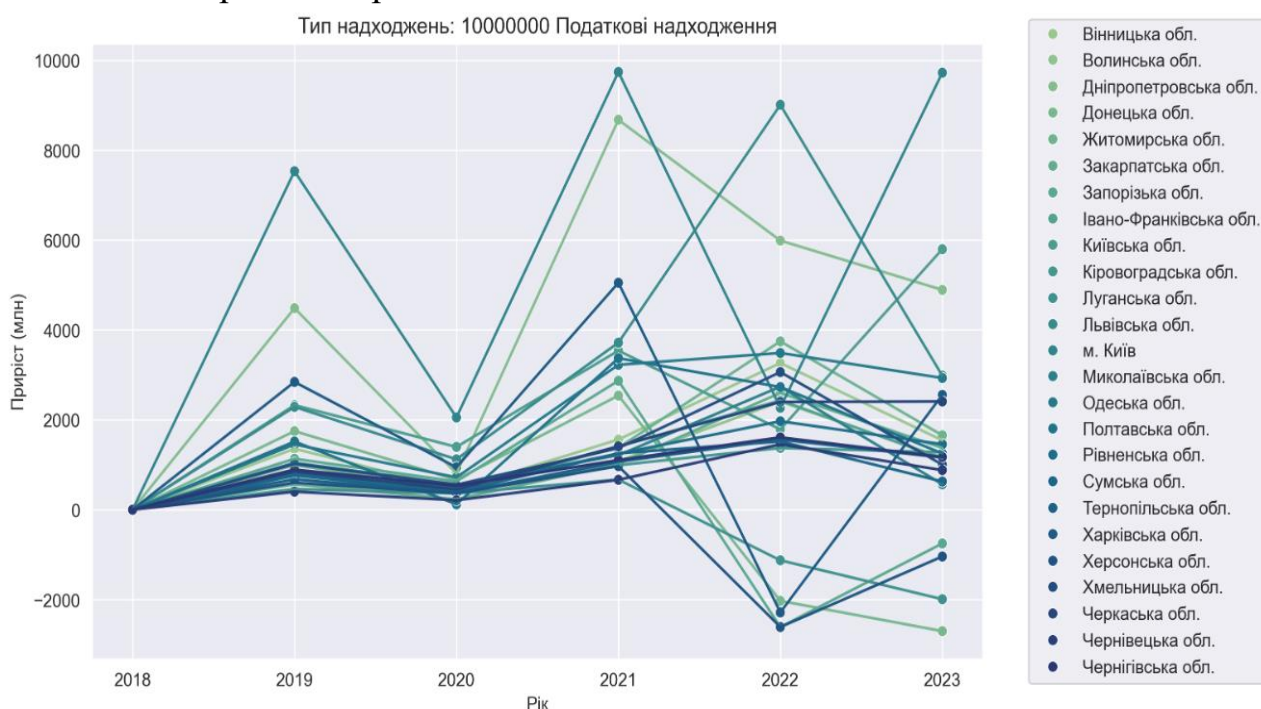

Рис. 1. Динаміка показників приросту податкових надходжень у структурі місцевих бюджетів в Україні, млн грн [2]

Відзначимо, що надходження місцевих податків та зборів також показують незначні коливання через єдиний податок. При цьому, показники надходжень місцевих податків та зборів у регіональному розрізі демонструють суттєві відмінності залежно від області. Так, регіони де чисельність населення зросла за рахунок ВПО та куди релокувався бізнес показали значний приріст

бюджетних ресурсів. Натомість в інших регіонах, зокрема тих, що зазнали суттєвого руйнівного впливу внаслідок військової агресії не спостерігається такий високий ріст, а навпаки ж від'ємний приріст даного виду надходжень [4].

Відтак є очевидним, що показники виконання бюджетів характеризують загальний соціально-економічний стан певної територіальної одиниці та її перспективи щодо подальшого розвитку. Доведено, що наявність достатніх податкових надходжень у місцевих бюджетах є свідченням того, що територіальна громада в змозі надавати якісні різноманітні послуги своїм жителям, започатковувати соціальні та інфраструктурні проекти, створювати відповідні умови для розвитку підприємництва та залучення інвестицій, реалізовувати програми розвитку місцевих громад та фінансувати заходи для покращення умов проживання та стимулювання міграційних процесів в умовах воєнного та повоєнного стану в Україні.

Список використаних джерел:

1. Марченко С. Про особливості складання проєктів місцевих бюджетів на 2023 р. URL: <https://ibuhgalter.net/articles/1102>
2. Державний веб-портал бюджету для громадян. Доходи. URL: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/incomes>
3. Krysovaty A., Desyatnyuk O., Tkachyk F. Theoretical Logos of Fiscal Decentralization in The Conditions of Permanent Transformation of Interbudgetary Relations. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 2022. vol. 2 (43), p. 63–70.
4. Онищук І. Аналіз місцевих бюджетів за 2023 рік. Всеукраїнська асоціація ОТГ. 01.03.2024. URL: <https://hromady.org/analiz-miscevix-byudzhativ-za-2023-rik/#>

Юрій Федак

аспірант кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ДЕРЖАВНА ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК КРАЇНИ

На сучасному етапі соціально-економічного розвитку країни механізм формування фінансової політики проходить процес інституційних змін, викликаних необхідністю адаптації до динамічного середовища та умов забезпечення національної безпеки. Фінансова політика держави, як вагомий інструмент економічного зростання, має не лише сприяти економічному розвитку та покращенню добробуту населення, але й забезпечувати обороноздатність країни, що набуло особливого значення у зв'язку з військовими діями на Сході України та анексією частини її території Російською Федерацією. Важливими завданнями держави є визначення основних пріоритетів фінансової політики та формування передумов для зміцнення економіки і соціальної сфери шляхом активного використання інструментів бюджетної та податкової політики, що у майбутньому сприятиме розвитку усіх інституційних секторів економіки і соціальної сфери, підвищенню фінансової стійкості усієї системи публічних фінансів.

Фінансова політика держави є важливою сферою економічної діяльності, яка визначає і забезпечує розвиток фінансової системи країни, а також формує принципи, особливості та механізми мобілізації, розподілу і перерозподілу фінансових ресурсів та активів економічних суб'єктів, що діють на певній території. Сучасні науковці [1; 2; 3; 4] активно досліджують її як інструмент, що сприяє соціально-економічному розвитку та підвищенню ефективності реалізації державної стратегії, в якій розмежовані цілі та завдання державної фінансової політики з розподілом за термінами виконання та пріоритетами. Практичне втілення цілей і завдань державної фінансової політики для забезпечення соціально-економічного розвитку здійснюється шляхом застосування різноманітних економічних методів, форм і способів цілеспрямованого впливу держави.

Звертаючись до визначень науковців щодо терміну «фінансова політика», слід звернути увагу на визначення Г. Возняк, яка зазначає, що «фінансова політика – це складова частина економічної політики і є сукупністю інструментів, заходів (розподільчих і перерозподільних) та методів реалізації, які держава використовує через фінансову систему з метою забезпечення економічного і соціального розвитку» [1, с. 44]. Автор справедливо підкреслює, що цілі фінансової політики виходять із тих потреб, які стосуються економічного розвитку країни і необхідності досягнення високого рівня індивідуального та суспільного добробуту громадян.

В. Федосов та В. Опарін розглядають фінансову політику як комплекс дій та заходів держави, в межах наданих їм функцій та повноважень у сфері

фінансів. Ця політика повинна відповідати реаліям соціально-економічного розвитку держави. Завданням фінансової політики науковці вважають забезпечення економічного зростання шляхом використання відповідних механізмів фінансового впливу на попит і пропозицію, споживання та інвестиції. Заслугує на увагу погляд колективу авторів монографії [4] щодо економічної сутності та ролі фінансової політики у стимулюванні соціально-економічного розвитку країни, а саме проблема ефективності фінансової політики, яка залежить від ступеня врахування та реалізації економічних інтересів суб'єктів фінансової діяльності, на які спрямована дія механізму реалізації державної фінансової політики.

Внаслідок війни Україна зіштовхнулася з низкою викликів в частині реалізації державної фінансової політики за напрямками тактичного та стратегічного розвитку країни. Основними з них є:

- *зростання дефіциту бюджету*. Значні обсяги видатків державного бюджету, спрямовані на оборону і безпеку країни, а також на відновлення інфраструктури обумовили зростання дефіциту державного бюджету. Такий фінансовий стан потребує пошуку джерел покриття бюджетного дефіциту та залучення додаткових зовнішніх джерел фінансування (додаткові позики), що формує додаткове боргове навантаження на економіку країни;

- *інфляція та зниження купівельної спроможності громадян*. Високі витрати на війну, внутрішня та зовнішня міграція населення, руйнування виробничих потужностей та інфраструктури територій призвели до стагнації економіки країни, закриття бізнесу, інфляційного тиску, що знижує рівень життя громадян та скорочує внутрішній попит населення;

- *зменшення податкових надходжень*. Запровадження мораторію на сплату податків з початку війни, закриття підприємницької діяльності на окупованих територіях та територіях ведення бойових дій, релокація бізнесу обумовили скорочення податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів та сприяли росту бюджетного дефіциту;

- *посилення соціального навантаження*. Зростання безробіття, потреба в допомозі внутрішньо переміщеним особам та підтримка вразливих верств населення вимагають від держави зростання обсягу фінансування соціальних виплат, що лягає важким тягарем на бюджет держави;

- *високий рівень зовнішніх запозичень*. З метою фінансування зростаючих видатків державного і місцевих бюджетів в Україні та проведення заходів зі стабілізації економіки Україна змушена залучати кредити від міжнародних фінансових організацій та Урядів інших країн, що підвищує боргове навантаження на державу і у майбутньому потребуватиме значних фінансових ресурсів для його обслуговування;

- *втрата людського капіталу*. За офіційними даними близько 7 млн осіб виїхали за межі країни з початку повномасштабної війни (за неофіційними даними ця цифра майже у два рази більша), а також мобілізація до ЗСУ значної кількості осіб чоловічої статі, їх смертність вплинули на значне скорочення

людського капіталу, що супроводжується підвищенням попитом на робочу силу в країні;

– *реконструкція та відновлення інфраструктури*. Значний обсяг фінансових ресурсів потребує сьогодні країна для відновлення зруйнованої інфраструктури. Таким чином, інвестицій у розвиток країни необхідно залучати вже сьогодні.

Розв'язання проблемних питань державної фінансової політики, що постали перед Україною внаслідок війни, вимагає комплексного підходу з орієнтацією на стабілізацію економіки та соціально-економічний розвиток у повоєнний період.

Одним із ключових напрямів повоєнного відновлення країни має бути ефективне управління бюджетом із пріоритетним фінансуванням оборони країни та соціальної підтримки населення. Це потребує оптимізації видатків, уникнення дублювання функцій у державних установах, скорочення зайвих витрат і надання пріоритету критично важливим програмам і заходам. Стратегічним завданням є збільшення внутрішніх податкових надходжень шляхом державної підтримки бізнесу, зокрема через використання різноманітних інструментів щодо сприяння відновленню бізнесу, які перемістилися із зони бойових дій і відновили роботу в безпечніших регіонах.

Важливим аспектом є координація з міжнародними фінансовими інституціями та країнами-партнерами, яка має на меті отримання як грантової, так і кредитної підтримки на вигідних умовах, що допоможе знизити боргове навантаження. У цьому контексті є необхідність поступово створювати умови для економічного зростання, залучати інвестиції та забезпечувати прозорі умови для ведення бізнесу, що сприятиме довгостроковій стабільності в країні.

У сфері соціальної підтримки варто впроваджувати програми адресної допомоги, спрямовані на найбільш вразливі категорії населення, а також підтримувати зайнятість, створюючи нові робочі місця за рахунок державних інфраструктурних проектів і програм розвитку регіонів. Для забезпечення умов відновлення людського капіталу важливо підтримувати освітні програми з підвищення кваліфікації та перекваліфікації громадян, отримання нових робочих спеціальностей, яких потребує ринок робочої сили, що допоможе ВПО інтегруватися на нових місцях та отримувати необхідні навички у професійній діяльності.

Як зазначає В. Літинська, «слід стимулювати зайнятість і підприємництво, насамперед, серед вразливих категорій людей і переміщених унаслідок війни осіб, тобто її (підтримку) можна розглядати як інвестиції у самозайнятість людей. Серед інших актуальних напрямів розвитку ефективної соціальної політики за сучасних умов слід виокремити максимальне стимулювання виходу на ринок праці людей, які отримують соціальну допомогу від держави; мікрокредитування для відкриття власного бізнесу; тощо» [3, с. 67].

У перспективі, важливо вже зараз розробляти плани відновлення інфраструктури з використанням сучасних технологій та принципів сталого розвитку, що дозволить підвищити ефективність державних видатків у

майбутньому. Створення спеціальних фондів відновлення і пошук стратегічних інвесторів може сприяти прискоренню відбудови країни, що, у свою чергу, стимулює економічне зростання. Такий підхід дозволить поступово знижувати боргове навантаження і забезпечити стабільність фіскальної політики, націленої на економічне відновлення країни та її розвиток. Заморожені активи країни агресора на суму близько 300 млрд дол., які були заблоковані у відповідь на військову агресію, є потенційним джерелом фінансової підтримки для України. Ці кошти можуть допомогти зміцнити обороноздатність країни та підтримати економіку країни у складний період. Залучення таких активів могло б сприяти відновленню інфраструктури, яка постраждала від бойових дій, забезпеченню військових потреб та закупівлі сучасного озброєння, а також фінансуванню довготривалих проєктів з національної безпеки. Окрім військових потреб, частину цих ресурсів можна спрямувати на стабілізацію економіки та соціальних програм для населення, що постраждало від війни. Це забезпечило б більш стійкий розвиток та відновлення після завершення конфлікту.

Список використаних джерел:

1. Возняк Г. В. Бюджетна політика розвитку регіонів України: сучасна парадигма та орієнтири подальших реформ: монографія; НАН України. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», 2020. 520 с.
2. Дем'янишин В. Г. Теоретична концептуалізація і практична реалізація бюджетної доктрини України: Монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2018. 496 с.
3. Літинська В. А. Особливості соціальної політики України в умовах воєнного стану. *Економіка України*. 2023. № 1 (734). С. 61-73.
4. Фінансова інфраструктура України стан, проблеми та перспективи розвитку: монографія / В. Опарін та ін.; за заг. ред. В. Опаріна, В. Федосова. К.: КНЕУ. 2019. 695 с.

Олександр Шашкевич

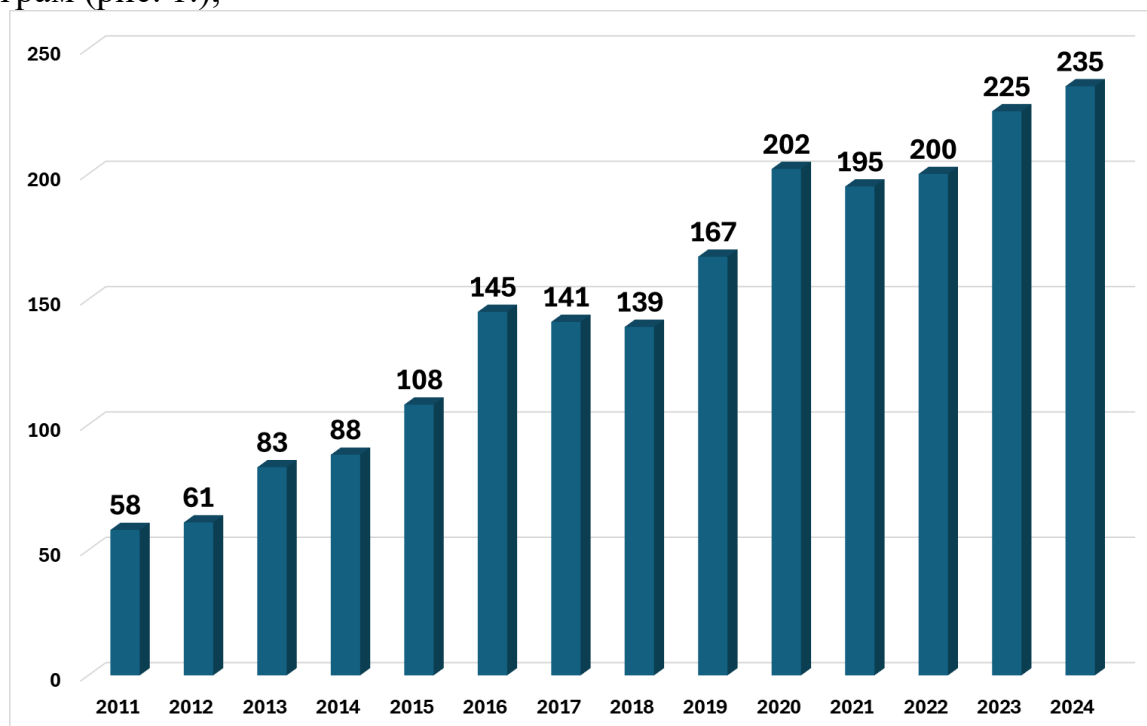
к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ПРОБЛЕМАТИКА НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ВИРІШЕННЯ

Стійка проблема пенсійного забезпечення в Україні є актуальною враховуючи ряд економічних, демографічних та соціальних викликів. До основних проблем належать:

1) демографічна криза – через старіння населення зростає кількість пенсіонерів (10328,1 тис. осіб) [1] при одночасному зменшенні працездатного населення (за експертними оцінками KSE за війну кількість зменшилася з 17,4 млн до 12,5 млн осіб) [2]. Це суттєво збільшує навантаження на Пенсійний фонд України, адже кількість внесків скорочується, а потреба в пенсіях зростає;

2) фіскальне навантаження на державний бюджет. Пенсійний фонд України переважно фінансується з держбюджету, що створює додатковий тиск на економіку, а бюджетні кошти, спрямовані на покриття дефіциту Пенсійного фонду, можна було б використати для інших соціальних чи економічних програм (рис. 1.);

**Рис. 1. Обсяги дотацій Пенсійному Фонду України
з Державного бюджету України в 2011-2024 рр., млрд грн**

3) низький рівень пенсій. Навіть при фінансовій підтримці держави, середній розмір пенсії, що є еквівалентом 143 дол. США, залишається низьким та не забезпечує належний рівень життя для більшості пенсіонерів, знижує купівельну спроможність літніх людей та погіршує їх соціальне становище;

4) висока питома вага «тіньової економіки». За розрахунками Мінекономіки рівень тіньової економіки у 2021 році становив 32% від обсягу офіційного ВВП [3]. Це призводить до зменшення обсягу надходжень у систему соціального страхування та подальшого збільшення дефіциту Пенсійного фонду України.

5) застаріла пенсійна система. Чинна система пенсійного забезпечення здебільшого базується на солідарній основі (тобто внески поточних працівників йдуть на виплату пенсій нинішнім пенсіонерам). Це створює залежність від демографічних змін і ускладнює можливості для довготривалого планування та модернізації.

6) недовіра до накопичувальної системи. Через нестабільність і відсутність належного регулювання, українці, переважно, не довіряють накопичувальним пенсійним фондам. Впровадження повноцінної накопичувальної системи потребує фінансової грамотності та ефективного державного регулювання.

Пенсійна система в Україні потребує комплексної реформи для забезпечення довгострокової стабільності, справедливого рівня виплат і зниження тиску на бюджет.

Можливими шляхами вирішення «пенсійного колапсу» є:

- впровадження накопичувальної пенсійної системи, що дозволить громадянам робити особисті заощадження, які накопичуватимуться і забезпечуватимуть додатковий дохід після виходу на пенсію;
- збільшення пенсійного віку (хоча це соціально непопулярне рішення, воно може зменшити навантаження на систему);
- підвищення прозорості та ефективності Пенсійного фонду, включно з боротьбою проти тіньових зарплат;
- створення стимулів для участі у офіційній економіці та сплати внесків.

Проблемами та викликами є:

1) недостатній рівень довіри до недержавного пенсійного страхування (НПС). В Україні є проблема низької довіри до фінансових установ через історичні прецеденти банкрутств та шахрайства. Люди часто бояться вкладати свої кошти у недержавні фонди;

2) ризик інвестицій. Кошти в недержавних фондах інвестуються на фінансових ринках, що означає певний ризик втрати через невдалі інвестиції або економічні кризи;

3) недостатня поінформованість населення. Багато громадян не мають достатнього рівня фінансової грамотності для розуміння переваг НПС і можливостей накопичення на пенсію;

4) відсутність жорсткого регулювання. Система НПС потребує ефективного регулювання та нагляду, щоб мінімізувати ризики зловживань з боку недобросовісних фінансових установ.

НПС є важливою альтернативою державної пенсійної системи та базується на накопичувальній моделі, де кожен працівник самостійно накопичує кошти для свого пенсійного забезпечення через внески в фінансові установи, які мають відповідну ліцензію. НПС дозволяє громадянам формувати індивідуальний

капітал, який накопичується та інвестується для отримання додаткових пенсійних виплат після досягнення пенсійного віку.

Основні характеристики та переваги НПС:

1) накопичення. Кошти, внесені на рахунок учасника, накопичуються з часом й інвестуються, що дозволяє не тільки зберегти їх від інфляції, а й отримати додатковий дохід;

2) контроль за власними заощадженнями. На відміну від солідарної системи державного пенсійного забезпечення, в НПС кожен учасник має свій особистий рахунок і зберігає власні внески, які будуть використані для його пенсії;

3) гнучкість у розмірі внесків та умовах виплат. Громадяни можуть самостійно обирати розмір внесків та періодичність їх сплати, що дозволяє підлаштовувати програму під свої фінансові можливості. Виплати також можуть бути отримані в різних формах: одноразово, щомісячно, або у вигляді довічної ренти.

4) захист від інфляції. Фінансові установи, як правило, інвестують кошти в різні фінансові інструменти (цінні папери, депозити тощо), що дозволяє захистити заощадження від знецінення.

5) податкові пільги. Держава надає податкові знижки для учасників НПС, що стимулює громадян користуватися недержавним пенсійним накопиченням.

Переваги та ризики НПС відображені в табл.1.

Таблиця 1

Переваги та ризики НПС відповідно до норм законодавства України [4-7]

Переваги та ризики пенсійного накопичення	Банки	Недержавні пенсійні фонди	«Лайфові» страхові компанії
Ліцензія регулятора	+	+	+
Дохідність	середня	невисока	невисока
Термін накопичення	1 рік	10 років та більше	10 років та більше
Можливість банкрутства	+	–	–
Ризиковість	Висока	Середня	Низька
Державні гарантії	Фонд гарантування вкладів	–	–
Індексація внесків (захист від інфляції)	–	–	+
Можливість дострокового розірвання договору без суттєвих втрат	+	–	–
Перестрахування	–	–	+
Захист від непередбачуваних подій	–	–	+
Податкові знижки на внески	+	+	+

Довгострокове накопичення та захист життя через «лайфові» страхові компанії є популярними інструментами фінансового планування, які дозволяють не лише накопичувати кошти, але й забезпечити захист на випадок непередбачуваних подій. Ці послуги об'єднують елементи страхування життя та інвестицій, надаючи можливість накопичити певний капітал і одночасно захистити себе та близьких.

Накопичувальне страхування життя – це вид страхування, який дозволяє поступово накопичувати кошти на рахунку клієнта. Частина сплачених внесків інвестується, щоб збільшити суму накопичень, а інша частина йде на страхове покриття. Таке накопичення може бути використане для забезпечення пенсії, освіти дітей, купівлі житла чи інших довгострокових фінансових цілей.

«Лайфові» страхові компанії надають гарантований страховий захист на випадок смерті застрахованої особи, що дозволяє родині отримати грошову компенсацію в разі втрати годувальника. Це забезпечує фінансову підтримку сім'ї у складних ситуаціях. Також ці компанії пропонують гнучкі умови, що дозволяють клієнтам адаптувати програми до їхніх фінансових можливостей (наприклад, можна змінювати розмір внесків або додати додаткові страхові

Різновидами програм накопичувального страхування життя є:

1) класичне накопичувальне страхування. Забезпечує як накопичення, так і страхування життя. Дохідність таких програм зазвичай фіксована або гарантована;

2) інвестиційне страхування життя (unit-linked). Власник полісу сам обирає інвестиційний портфель, а дохідність залежить від ринкової ситуації. Це дає можливість отримати вищий дохід, але й несе інвестиційний ризик;

3) комбіновані програми. Об'єднують накопичувальне та інвестиційне страхування, дозволяючи частину коштів вкладати у стабільні інструменти, а іншу частину – у більш ризикові, але потенційно дохідні активи.

Довгострокове накопичення та захист життя через «лайфові» страхові компанії є ефективним інструментом для фінансового планування та забезпечення стабільності. Такі продукти підходять людям, які прагнуть одночасно накопичувати кошти на майбутнє та мати фінансовий захист на випадок непередбачуваних обставин. Проте при виборі програми важливо уважно оцінити всі умови, ризики та зобов'язання, а також звернутися за консультацією до фахівців, щоб обрати оптимальний варіант.

Перспективними векторами розвитку НПС є:

– підвищення фінансової грамотності населення. Інформування громадян про важливість накопичень на пенсію та переваги НПС сприятиме популяризації цієї системи.

– покращення державного регулювання. Введення більш жорстких вимог до фінансових установ для захисту інтересів вкладників допоможе зміцнити довіру до НПС.

– інвестиційна диверсифікація. Фінансові установи можуть забезпечувати стабільність і зниження ризиків через диверсифікацію інвестиційного портфеля, що зробить НПС привабливішим для учасників.

– стимулювання роботодавців до участі в НПС. Введення податкових пільг для компаній, що сплачують внески за своїх працівників до фінансових установ, допоможе розширити охоплення населення.

НПС може стати ефективним інструментом для забезпечення гідної пенсії. Проте для цього потрібна активна участь держави у регулюванні та стимулюванні системи, а також зусилля щодо підвищення довіри населення і розвитку фінансової грамотності.

Список використаних джерел:

1. Інформація щодо чисельності отримувачів пенсій через банки та виплатні об'єкти поштового зв'язку за вересень 2024 року. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2167981-informatsiya-shhodo-chyselnosti-otrymuvachiv-pensij-cherez-banky-ta-vyplatni-ob-yekty-poshtovogo-zv-yazku-za-veresen-2024-roku/>
2. Чисельність робочої сили в Україні за війну впала з 17,4 млн до 12,5 млн і продовжить знижуватися – KSE. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/926831.html>
3. Тіньова економіка: Аналітична записка. Жовтень 2022 р. URL: <https://me.gov.ua/view/74e86de5-126a-4849-94d5-7d4ea048e4b8>
4. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7.12.2000 р. № 2121-III. Дата оновлення: 08.10.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>.
5. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 9.07.2003 р. № 1057-IV. Дата оновлення: 22.02.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15#Text>.
6. Про страхування: Закон України від 18.11.2021 р. № 1909-IX. Дата оновлення: 08.10.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#n2320>.
7. Податковий кодекс України: Закон України від 2.12.2010 р. № 2755-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 13-14, № 15-16, № 17, ст.112

Людмила Штефан

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування,
Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Західноукраїнського національного університету, м. Вінниця

ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД КРЕДИТУВАННЯ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ

Малий та середній бізнес є важливим елементом економіки будь-якої країни. Розвинуті країни активно підтримують розвиток підприємництва, надаючи доступ до фінансових ресурсів, адже малий та середній бізнес сприяє створенню робочих місць, підвищенню конкурентоспроможності та інноваційності економіки. Досвід країн світу у сфері кредитування малого та середнього бізнесу може стати прикладом для України та інших країн, що розвиваються. Розглянемо ключові моделі та практики, що застосовуються у різних країнах для забезпечення доступу малого та середнього бізнесу до фінансування.

У США малий та середній бізнес активно підтримується через державну програму гарантій кредитування, яку реалізує Small Business Administration (SBA). SBA – федеральне агентство, яке підтримує малий бізнес в США. SBA надає гарантії за позиками, що дозволяє бізнесам залучати фінансування за більш вигідними умовами. Головна мета SBA – зробити кредити доступними для тих підприємців, які інакше могли б не отримати їх через високі ризики або відсутність застави. SBA не видає кредити безпосередньо, а співпрацює з комерційними банками, кредитними спілками та іншими фінансовими установами.

Основні програми, які реалізує Small Business Administration [1]:

- 7 Loan Program – це найбільш популярна програма кредитування, яка пропонує позики на будь-які бізнес-потреби, включаючи оборотні кошти, купівлю обладнання та нерухомості;
- 504 Loan Program – програма націлена на довгострокові інвестиції, наприклад, купівлю комерційної нерухомості чи обладнання.

Мікрокредитування в США орієнтоване на підтримку дрібних підприємств, які потребують невеликого фінансування для початкових витрат або для покриття короткострокових потреб. Мікропозики часто видаються недержавними організаціями, а також через програму Microloan Program SBA. Мікрофінансування дозволяє підтримувати малий бізнес, надаючи позики до 50 тис. дол. США, що може бути особливо корисним для стартапів і бізнесів, які тільки розпочинають діяльність.

Крім того, в США діють спеціальні програми кредитування для ветеранів, жінок-підприємців та представників меншин, які можуть мати ускладнений доступ до традиційного кредитування. Наприклад, через програми Veteran's Advantage та Women's Business Centers надається допомога у вигляді кредитів та

бізнес-консультацій. SBA також реалізує спеціальні програми для бізнесів, якими володіють представники меншин, забезпечуючи таким підприємствам додаткові ресурси та підтримку.

Окрім банківського фінансування, малий бізнес в США має доступ до альтернативних джерел кредитування. Інтернет-платформи, такі як Kabbage, OnDeck і LendingClub, пропонують швидкі кредити через онлайн-заявки та забезпечують прозорість і простоту процесу. Також активно розвивається краудфандинг через платформи, де бізнеси можуть залучати кошти від інвесторів або приватних осіб. Краудфандинг – це спосіб фінансування проєктів або підприємств за допомогою залучення коштів від великої кількості людей, як правило, через інтернет-платформи. Ідея полягає в тому, що замість отримання великих сум від одного інвестора, організатори краудфандингової кампанії збирають багато невеликих внесків від широкої аудиторії. Цей тип фінансування стає особливо популярним серед стартапів та інноваційних бізнесів.

Також слід відмітити, що в США існує широкий вибір грантів для малого бізнесу, які надаються на федеральному, штатному та місцевому рівнях. Такі гранти не вимагають повернення і можуть бути використані для досліджень, розробки інноваційних продуктів або розвитку бізнесу в пріоритетних для економіки сферах. Наприклад, програма Small Business Innovation Research (SBIR) надає гранти підприємствам, які займаються інноваціями і технологічним розвитком [1].

В США діють також програми фінансової підтримки для малого та середнього бізнесу у кризових ситуаціях, як-от під час стихійних лих або економічних криз. Під час пандемії COVID-19 було реалізовано програму Paycheck Protection Program (PPP), яка надавала позики з можливістю прощення, якщо компанія використовувала кошти на зарплати та певні інші витрати. SBA також реалізує програми допомоги під час стихійних лих, які підтримують бізнеси в регіонах, постраждалих від природних катастроф.

Отже, система кредитування малого та середнього бізнесу в США ефективно сприяє розвитку підприємництва завдяки комплексній підтримці, зокрема через державні гарантії, доступ до мікрофінансування, гранти та альтернативні фінансові платформи. Це дозволяє створювати сприятливі умови для малого бізнесу, зменшувати фінансові ризики, а також стимулює розвиток інновацій і залучення інвестицій в економіку країни.

У Німеччині роль кредитування малого та середнього бізнесу виконує державний банк KfW (Kreditanstalt für Wiederaufbau). Він надає пільгові кредити малим та середнім підприємствам, підтримуючи довгострокові інвестиційні проєкти. KfW співпрацює з комерційними банками, які можуть подавати заявки на пільгові кредити для малого та середнього бізнесу від імені підприємців. Ця модель успішно працює завдяки тому, що ризики, пов'язані з наданням кредитів, розподіляються між KfW та комерційними банками, що сприяє розвитку підприємництва у країні.

У Німеччині існує кілька програм кредитування для малого та середнього бізнесу, які надаються державними та комерційними банками за підтримки

держави. Основним інструментом для такого фінансування є банк розвитку KfW (Kreditanstalt für Wiederaufbau), який пропонує пільгові кредити, гранти та фінансові послуги. Ключовими програмами кредитування для малого бізнесу в Німеччині є [2-3]:

KfW StartGeld (KfW Start-Up Loan). Ця програма спрямована на підтримку підприємців-початківців та малих бізнесів, що працюють на ринку менше трьох років. Програма пропонує кредити до 125 000 євро для фінансування стартових витрат, купівлі обладнання, оренди приміщень та інвестицій у бізнес. Особливості програми - вигідні відсоткові ставки та гнучкі умови погашення, необов'язкова наявність власного капіталу, державна гарантія до 80% кредиту, що знижує ризики для комерційних банків.

ERP-Gründerkredit – Universell (ERP Start-Up Loan – Universal). Ця програма спрямована на підтримку новостворених бізнесів, стартапів і компаній, які мають інноваційний потенціал. Програма дозволяє підприємствам фінансувати до 100% інвестицій та оборотного капіталу. Кредит надається до 25 млн євро, відсоткові ставки нижчі за ринкові, можливість розстрочки на довгий термін (до 20 років), державна підтримка через забезпечення кредитів гарантіями, що знижує ризики для комерційних банків.

KfW-Unternehmerkredit (KfW Entrepreneur Loan). Ця програма підтримує бізнеси, що вже функціонують більше п'яти років. Кредити надаються на розвиток і розширення бізнесу, включаючи купівлю обладнання, нерухомості, транспортних засобів тощо. Максимальний кредит – до 25 млн євро, довгострокове фінансування з вигідними відсотковими ставками, підтримка з боку держави через систему кредитних гарантій, гнучкі умови повернення кредиту.

ERP-Innovationsprogramm (ERP Innovation Program). Програма підтримує інноваційні бізнеси, особливо у сфері наукових досліджень і розробок. Це стимулює розвиток технологій, які можуть покращити конкурентоспроможність німецького бізнесу на світовому ринку. Фінансування здійснюється до 100% вартості інноваційного проєкту, існують пільгові відсоткові ставки, знижені для інноваційних компаній, надання довгострокових кредитів з можливістю відстрочення платежів на початковому етапі реалізації проєкту. Причому програма особливо корисна для наукоємних і високотехнологічних бізнесів.

Mikrokreditfonds Deutschland (German Microloan Fund). Цей фонд мікрокредитування призначений для мікропідприємств, які потребують фінансової допомоги в розмірі до 20 000 євро. Програма підтримується урядом Німеччини та орієнтована на невеликі бізнеси, які часто не можуть отримати кредит у звичайних банках. Надаються кредити до 20 000 євро, спрощена процедура подачі заявки та швидке ухвалення рішення, вигідні відсоткові ставки і доступ до консультаційних послуг для бізнесу. Такі програми підходять для дуже малих підприємств і самозайнятих осіб.

Банківські програми з кредитними гарантіями Länderbanken (Регіональні банки). Крім національних програм, у Німеччині діють регіональні банки (Länderbanken), які також надають підтримку малому бізнесу у вигляді

кредитних гарантій та консультацій. Кожна земля Німеччини має свої спеціальні програми, що враховують особливості регіональної економіки. Надаються спеціалізовані кредити для розвитку бізнесу в регіональних пріоритетних галузях, існують гарантії для зниження ризиків кредитування, а також є гранти і субсидії для малого бізнесу, який працює в сільській місцевості або в депресивних регіонах.

Таким чином, кредитування малого бізнесу в Німеччині підтримується широким спектром державних програм і кредитних продуктів, орієнтованих на різні потреби підприємців. Високий рівень державних гарантій, низькі відсоткові ставки, довгострокові кредити та мікрокредитування дозволяють малому бізнесу отримувати фінансування на вигідних умовах, що сприяє розвитку економіки та підприємництва.

У Японії існує кілька державних і приватних програм кредитування для малого та середнього бізнесу, метою яких є підтримка підприємництва, інновацій та економічного зростання. Державні банки та урядові організації надають широкий спектр програм кредитування, адаптованих під потреби бізнесу, який стикається з фінансовими труднощами, або націлений на розвиток інноваційних продуктів та послуг.

Japan Finance Corporation (JFC) – основний державний банк, який надає кредити малому та середньому бізнесу в Японії. Його мета – підтримувати малий бізнес, особливо у сферах інновацій, експорту, зелених технологій та розвитку місцевих громад. Основні програми включають [4]: Micro Business and Individual Unit Loans – ця програма орієнтована на дрібні підприємства та індивідуальних підприємців, які стикаються з труднощами у залученні фінансування з комерційних банків. Максимальна сума кредиту досягає 48 мільйонів єн (близько 400 тис. дол. США). Environmental and Energy Measures Loans – кредити для підприємств, які займаються екологічними та енергозберігаючими проектами. Challenge Support Loan - кредит для підприємців, які започатковують новий бізнес або впроваджують нові продукти чи послуги на ринку.

Shoko Chukin Bank – державний банк, який спеціалізується на підтримці малого та середнього бізнесу, особливо кооперативів та компаній, які об'єднуються для спільної діяльності. Він пропонує пільгові кредити з низькими відсотковими ставками, зокрема для підприємств, які постраждали від стихійних лих або економічних криз [5].

Програма регіональних фінансових корпорацій (Local Public Finance Corporations). Кожен регіон Японії має свої програми кредитування, адаптовані під місцеві особливості економіки. Регіональні фінансові корпорації надають кредити для розвитку бізнесу, який важливий для конкретної префектури або міста. Це дозволяє підтримувати місцеві стартапи та бізнеси, що працюють у пріоритетних для регіону галузях. Тут діють спеціальні умови для малих бізнесів, що працюють у сільській місцевості або в депресивних районах, пільгові кредити надаються для підприємств, які створюють робочі місця в регіоні.

SME Support Japan – урядова агенція, яка надає різні види підтримки для технологічних стартапів та інноваційних підприємств. Вона забезпечує не лише фінансову підтримку, а й консультації, навчання та послуги з експорту продукції. Це Start-Up Loans – кредити для інноваційних стартапів та технологічних підприємств, R&D Loans – кредити для досліджень і розробок, орієнтовані на нові продукти або послуги. Export Promotion Loans – програма підтримки бізнесів, що мають потенціал до виходу на міжнародні ринки, включаючи кредити для експорту товарів і послуг [4].

Крім того, в Японії існує розвинена мережа кредитних спілок та кооперативів, які обслуговують малий бізнес і надають їм пільгові кредити. Такі організації є особливо популярними серед дрібних підприємців і працюють у всіх сферах економіки, забезпечуючи фінансування з вигідними умовами, наприклад, можливість отримання невеликих позик без застави, низькі відсоткові ставки.

Японський уряд також підтримує інноваційний бізнес через гранти, які можна використовувати для досліджень і розробок (R&D), впровадження нових технологій та розвитку екологічних проєктів.

У періоди економічних криз, таких як пандемія COVID-19, японський уряд швидко вводив спеціальні програми кредитування та субсидії для малого бізнесу. Програми підтримки включають субсидії на зарплати працівників, пільгові кредити з низькими відсотками або відстрочені платежі за вже існуючими позиками [4].

Отже, кредитування малого бізнесу в Японії значно підтримується державними структурами і банками, які надають гнучкі умови та пільгові ставки для розвитку бізнесу. Особлива увага приділяється інноваціям, зеленим технологіям та розвитку місцевих громад. Завдяки широкому вибору програм фінансової підтримки, підприємці можуть отримувати необхідні ресурси для розвитку та стійкості свого бізнесу.

У Великобританії малий бізнес активно використовує краудфандингові платформи та альтернативні джерела фінансування. Такі платформи, як Funding Circle та Zora, дозволяють малому бізнесу отримувати кошти від інвесторів та приватних осіб через онлайн-сервіси. Великобританія також має державні програми, що стимулюють краудфандинг як спосіб фінансування, а уряд надає гарантії для інвесторів, що знижує ризики вкладень у малий бізнес. Програма державного банку British Business Bank – Enterprise Finance Guarantee (EFG) – це програма кредитних гарантій для бізнесів, які не мають достатнього забезпечення для отримання комерційного кредиту. Вона покриває до 75% від суми кредиту, що знижує ризики для банків і робить кредитування доступнішим для малого бізнесу. Start Up Loans – позики для підприємців, які тільки запускають свій бізнес. Позику можна отримати до 25 000 фунтів стерлінгів з фіксованою ставкою відсотка та терміном до 5 років. Крім фінансової підтримки, програма пропонує консультації та наставництво. У відповідь на кризу COVID-19 уряд Великобританії запровадив низку тимчасових програм для підтримки малого бізнесу, наприклад, кредити до 50 тис. фунтів стерлінгів для бізнесів, які

постраждали від пандемії, з дуже вигідними умовами (0% річних у перший рік, а потім 2,5% на рік), а також програми кредитування до 5 млн. фунтів стерлінгів для бізнесів, які постраждали від COVID-19. Держава забезпечувала 80% відшкодування по кредиту банкам, що знижувало ризики для кредиторів [6].

Prince's Trust Enterprise Programme – програма, яка підтримується благодійним фондом Prince's Trust і націлена на молодих підприємців віком від 18 до 30 років, які бажають розпочати власну справу. Окрім фінансування, програма пропонує навчання, консультації та наставництво. Така програма надає можливість отримати безвідсоткові кредити до 5 тис. фунтів стерлінгів [6].

У Великобританії також популярні кредитні спілки та краудфандингові платформи, які надають додаткові можливості для фінансування малого бізнесу. Кредитні спілки надають кредити малому бізнесу на гнучких умовах і знижують вимоги до забезпечення, оскільки часто працюють на місцевому рівні. А краудфандингові платформи, такі як Crowdcube та Seedrs, дозволяють підприємцям залучати кошти шляхом інвестування від багатьох людей, що може забезпечити фінансування для нових ідей та стартапів.

Community Development Finance Institutions – ці фінансові установи спеціалізуються на підтримці бізнесів, які не можуть отримати доступ до традиційного банківського фінансування [6]. Вони надають кредити на розвиток бізнесу та фінансують проекти, що створюють робочі місця і стимулюють економічний розвиток у місцевих громадах. В основному такі програми направлені на фінансування бізнесів, які стикаються з труднощами у залученні коштів від банків, на підтримку соціальних і комерційних проектів, що сприяють розвитку місцевих громад.

Таким чином, досвід різних країн у сфері кредитування малого та середнього бізнесу демонструє, що успішне кредитування можливе завдяки збалансованій підтримці з боку держави, залученню інноваційних фінансових технологій та активному використанню державних гарантій. Україна може використовувати ці приклади для розвитку власної системи підтримки малого та середнього бізнесу, створюючи сприятливі умови для розвитку малого бізнесу через пільгове кредитування, гарантії та співпрацю з фінансовими технологічними платформами.

Список використаних джерел:

1. Офіційний сайт Адміністрації малого бізнесу США. U.S. Small Business Administration (SBA). URL: <https://www.sba.gov/>
2. Офіційний сайт Міністерства економіки Німеччини: Federal Ministry for Economic Affairs and Climate Action. URL: <https://www.bundesregierung.de/>
3. Офіційний сайт Німецького банку розвитку: KfW Bank. URL: <https://www.kfw-entwicklungsbank.de/>
4. Офіційний сайт Japan Finance Corporation. URL : <https://www.jfc.go.jp/>
5. Офіційний сайт Shoko Chukin Bank URL: <https://www.shokochukin.co.jp/>
6. Офіційний сайт British Business Bank. URL: <https://www.british-business-bank.co.uk/>

Богдана Шулюк

д.е.н., доцент, професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ПОДАТКОВІ ПІЛЬГИ: НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ПОЛЕМІКА ЩОДО НЕОБХІДНОСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ В СФЕРІ ДЕРЖАВНО- ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

Фінансовий інструментарій державно-приватного партнерства (ДПП) дає змогу вирішити проблеми стосовно забезпечення достатнього обсягу фінансових ресурсів для розвитку стратегічних галузей економіки та покращення якості соціальної інфраструктури. Домінуючу роль серед таких інструментів займають дохідні фінансові інструменти у формі податкових платежів, яким притаманні риси універсальності, безумовності та всеохоплюваності. Виконуючи фіскальну та регулюючу функції, вони впливають на прийняття рішення суб'єкта підприємницької діяльності стосовно доцільності реалізації спільних проєктів з державою. При цьому для інвестора важливим є не тільки оцінка їх впливу на вартість проєкту та обсяг очікуваного прибутку, але й прозора, чітка та об'єктивна система оподаткування, яка передбачає можливість застосування стимулюючих заходів.

Однією з форм заохочення участі бізнесу у фінансуванні проєктів державно-приватного партнерства є податкове стимулювання, основним інструментом якого є податкові пільги. А. Соколовська розглядає податкові пільги як «багатоаспектне поняття, що являє собою:

- 1) відхилення від нормативних вимог оподаткування або виняток із правил обкладання тим чи іншим податком;
- 2) виняток, регламентований податковим законодавством за наявності об'єкта оподаткування;
- 3) перевагу, що надається окремим платникам податків або їх групам;
- 4) перевагу, що виявляється в повному або частковому звільненні платника від сплати податку з метою полегшення податкового тягаря» [8, с. 15].

Як зазначають І. Губарева, В. Хаустова, О. Козирева, Т. Колодяжна та О. Шуть, згадані пільги «сприяють досягненню економічних та соціальних цілей податкової політики: збільшенню інвестицій і зайнятості, а відтак підвищенню темпів економічного зростання, зменшенню нерівності доходів і багатства, заохоченню екологічно відповідальної поведінки виробників і споживачів, енергоефективності та енергозбереження тощо» [2, с. 400].

З метою стимулювання підприємницької діяльності надання податкових пільг є поширеною практикою в Україні. Податковим кодексом України закріплено способи їх здійснення, які зображені на рис. 1. Крім того, Центр аналізу публічних фінансів та публічного управління KSE виділяє три види податкових пільг: пільги для підтримки певних галузей економіки, пільги, надані у відповідь на кризові явища (внаслідок проведення воєнних дій,

поширення коронавірусної хвороби COVID-19), та пільги для певних категорій громадян, підприємств і організацій [3].

Рис. 1. Способи надання податкових пільг

Джерело: побудовано автором на основі [7]

У науковому середовищі ведуться постійні дискусії щодо доцільності запровадження пільгового оподаткування в сфері державно-приватного партнерства. Адже надання податкових пільг має суперечливий характер, який проявляється в його перевагах і недоліках, основні з яких відображено на рис. 2. Водночас негативне ставлення до надання податкових пільг зумовлене здебільшого втратами надходжень до бюджету. Дослідження Центру аналізу публічних фінансів та публічного управління KSE свідчать, що дуже часто їх обсяг орієнтовно дорівнював обсягу зовнішніх запозичень, здійснених державою в певному році [3]. Тобто, мінімізуювавши пільги, уряд мав би змогу покращити фінансове становище держави.

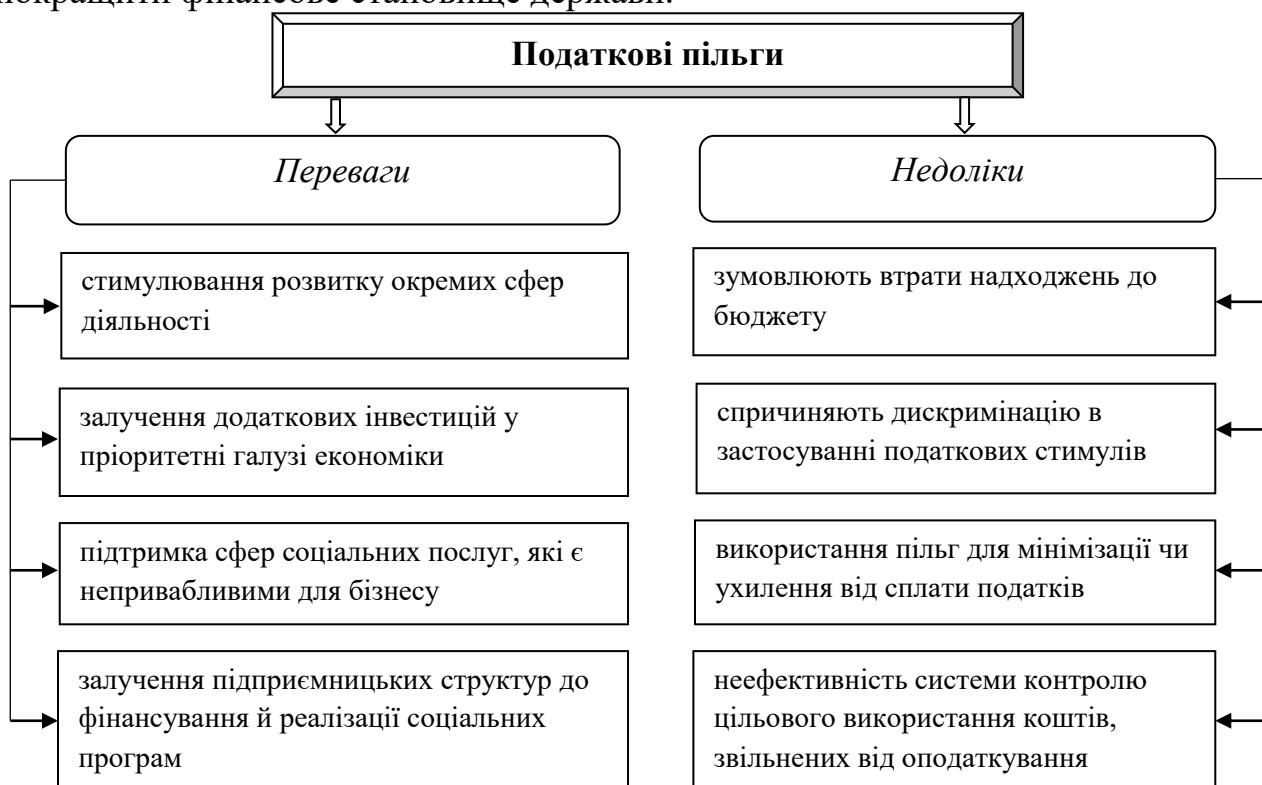

Рис. 2. Переваги та недоліки надання податкових пільг

Джерело: складено автором на основі [3; 6, с. 836]

Збільшення обсягу податкових пільг посилює бюджетний дефіцит. Внаслідок цього уряд України, залучаючи додаткові джерела для його покриття, скорочує податкові пільги. Це зумовлює втрату довіри бізнесу до пільг як стимулюючого важеля залучення інвестицій, зокрема й у сфері державно-приватного партнерства. Тому розмір податкової підтримки повинен, з одного боку, не порушувати збалансованість бюджетів з урахуванням можливості виконання видаткових зобов'язань держави, а з іншого – бути дієвим стимулюючим важелем економічного розвитку.

Більшість українських науковців також негативно ставляться до запровадження податкових пільг. На думку О. Оксенюк, «чинна система пільгового оподаткування створює нерівномірне податкове навантаження на суб'єктів господарювання та не є ефективним стимулюючим важелем розвитку тих видів діяльності, які ними здійснюються» [4, с. 159].

В. Андрущенко та Т. Тучак вбачають ще більшу шкоду від їх застосування, вважаючи, що «пільги порушують не лише рівність в оподаткуванні та знижують фіскальну ефективність податкової системи, але й шкодять раціональним засадам економіки, бо анулюють загальні для всіх господарюючих суб'єктів умови для приймання економічних рішень» [1, с. 63].

В економічній літературі також є міркування, що «податкова система України надмірно деформована системою пільг, що не сприяє досягненню в державі макроекономічної та фінансової стабілізації, рівномірному розподілу податкового навантаження на платників, призводить до необґрунтованого перерозподілу фінансових ресурсів у суспільстві» [5, с. 304].

Про неефективність надання податкових пільг зазначають і представники Світового банку. Вони переконані, що, зумовлюючи втрату значного обсягу податкових надходжень, податкові пільги не мають значного впливу на економіку держави [9]. Саме тому, незважаючи на позитивні аспекти застосування податкових пільг, експерти рекомендують мінімізувати їх надання, оскільки вони порушують цілісність податкової системи.

Таким чином, як у теорії, так і в практиці побутує думка, що надання податкових пільг є негативним фактором оподаткування. Адже вони приносять вигоди одним суб'єктам господарювання за рахунок інших платників податків. Водночас поширеним є твердження, що податкові пільги – важливий стимулюючий засіб фінансової політики держави. Вони спрямовані на заохочення провадження пріоритетних видів діяльності, зокрема на засадах державно-приватного партнерства.

Ми вважаємо, що податкові пільги є недостатньо ефективним інструментом стимулювання інвестиційної діяльності бізнесу, зокрема й у сфері ДПП. Адже вони не здатні заохочувати інвесторів вкладати кошти в економічний розвиток країни за умови відсутності захисту їх інтересів. До того ж державний і місцеві бюджети недоотримують доходи, за рахунок яких можна було б профінансувати соціальні видатки. Тому доцільніше провести реформи стосовно спрощення системи оподаткування, а саме – зменшення ставок

податків для всіх платників податків, а не для окремих суб'єктів господарської діяльності. Це дало б змогу запровадити єдиний підхід до оподаткування суб'єктів економічних відносин та уникнути проявів корупційних схем.

Податкові пільги повинні надаватись як «винагорода» за систематичне здійснення інвестиційно-інноваційної діяльності. Для цього варто створити резервні інвестиційні фонди підприємств, куди надходили б зекономлені кошти внаслідок отримання податкових пільг. Задля забезпечення цільового спрямування коштів на інвестиційні цілі доцільно здійснювати державний контроль за їх рухом шляхом зберігання цих коштів на рахунках у державних банках.

Підсумовуючи викладене, варто зауважити, що першочерговим завданням держави має бути не запровадження податкових пільг, а здійснення комплексних заходів задля забезпечення макроекономічної стабільності, формування інституційно-правового середовища та розвитку економічної інфраструктури. Це дасть змогу покращити інвестиційну привабливість країни шляхом гарантування державою захисту здійснених капіталовкладень.

Список використаних джерел:

1. Андрущенко В. Л., Тучак Т. В. Морально-етичні імперативи податків та оподаткування (західна традиція): монографія. Київ: Алерта, 2013. 384 с.
2. Губарева І., Хаустова В., Козирева О., Колодяжна Т., Шуть О. Податкові пільги: бібліометричний і трендовий аналіз. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2022. № 6(41). С. 398–409.
3. Звіт з аналітичного напрямку Kyiv School of Economics, 2020. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2021/02/23-02-21-Annual-report-KSE_web.pdf.
4. Оксенюк О. І. Аналіз системи пільг з ПДВ та втрат бюджету. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2014. № 1. С. 157–162.
5. Парфентій Л. А. Місце податкових пільг у системі уникнення оподаткування. *Вдосконалення фінансово-кредитного механізму забезпечення інноваційного розвитку економіки*: зб. тез Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. Частина 1. (м. Дубляни, 20 травня 2020 р.). Дубляни, 2020. С. 303–306.
6. Петик М. І., Шарак С. Т. Інструменти фіскального стимулювання розвитку економіки України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 22. С. 834–840.
7. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
8. Система податкових пільг в Україні у контексті європейського досвіду / А. М. Соколовська, Т. І. Єфименко, І. О. Луніна та ін. Київ: НДФІ, 2006. 320 с.
9. Healthy Ocean • Healthy Economies • Healthy Communities. Annual Report: 2023. The World Bank. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099804010192330094/pdf/IDU06f4e5bd0062e204fda0a66108223ca4010cd.pdf>.

Юлія Ярова

к.е.н., викладач кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Західноукраїнського національного університету, м. Вінниця

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОГО ПЛАНУВАННЯ

У середовищі особистих фінансів, що швидко розвивається, надання точної та своєчасної інформації стало критично важливим наріжним каменем ефективного фінансового планування. Особи, які стикаються зі складністю вибору інвестицій, пенсійних заощаджень і управління боргом, повинні покладатися на точну інформацію, щоб приймати обґрунтовані рішення, які відповідають їхнім фінансовим цілям. Вплив такої інформації виходить за межі простих даних, він сприяє розвитку фінансової грамотності та, зрештою, керує поведінкою у сфері прийняття фінансових рішень. Фінансова грамотність служить набором життєво важливих навичок, які дають людям змогу інтерпретувати та використовувати надану інформацію, гарантуючи, що вони можуть впевнено оцінювати ризики та можливості в рамках своїх фінансових стратегій. Крім того, джерела інформації – від традиційних фінансових радників до онлайн-платформ і соціальних мереж – відіграють важливу роль у визначенні ефективності цих зусиль з планування. Кожне джерело має свій власний рівень довіри, доступності та актуальності, що може покращити або підірвати процес фінансового планування. Таким чином, розуміння взаємодії надання інформації, фінансової грамотності та різноманітності джерел інформації має першочергове значення для людей, які прагнуть оптимізувати свої фінансові результати.

Точна інформація відіграє ключову роль у формуванні фінансових рішень, діючи як наріжний камінь для ефективного управління. Вирішальне значення має своєчасність облікової інформації, дані, які надходять надто пізно, можуть втратити свою актуальність, що робить їх непридатними для впливу на критичні фінансові рішення. Крім того, точні облікові дані безпосередньо впливають на рішення інвесторів, підкреслюючи їхню важливість у ширшому контексті прийняття фінансових рішень. Наприклад, принцип передбачуваності поєднує історичні записи транзакцій із майбутніми прогнозами, що є важливим для розробки обґрунтованих інвестиційних стратегій. Крім того, оперативність облікової інформації пов'язана зі своєчасним наданням цієї інформації, що значно підвищує якість процесів прийняття рішень. Точна фінансова інформація не тільки допомагає встановити доходи та витрати, пов'язані з операціями, але також життєво важлива для оцінки ліквідності підприємства та загального фінансового стану. Крім того, надійна система фінансового моніторингу може оперативно виявляти розбіжності між фактичними та прогнозованими результатами, дозволяючи організаціям вносити необхідні корективи для підвищення ефективності роботи. Забезпечуючи комплексне уявлення про фінансовий стан, точні дані дозволяють особам, які приймають

рішення, узгоджувати фактичні результати із запланованими цілями, зменшуючи ймовірність помилок і сприяючи більш ефективній фінансовій стратегії. Таким чином, наявність надійної та точної інформації необхідна для обґрунтованого фінансового планування, оцінки інвестицій та загального успіху організації [1, с. 134-136; 2, с. 83-86].

Фінансова інформація використовується для обґрунтування фінансових рішень. Ефективне її використання передбачає обізнаність фінансових менеджерів зі змістом внутрішньої та зовнішньої фінансової інформації, а також з фінансовою термінологією [3, с. 58].

На ефективність фінансового планування значною мірою впливають джерела та якість інформації, яка використовується під час процесу. По-перше, дотримання чіткої процедури виконання фінансового плану, яка базується на достовірній інформації, суттєво підвищує його ефективність. Це особливо важливо, оскільки достовірність вихідних даних відіграє вирішальну роль у визначенні обґрунтованості всього фінансового плану, будь-які неточності можуть призвести до хибних результатів. Крім того, важливо враховувати специфіку діяльності підприємства та зовнішні фактори, що впливають на його фінансове середовище, оскільки ці елементи безпосередньо інформують процес планування та допомагають адаптувати стратегії для задоволення конкретних потреб. Якість інформаційної підтримки є фундаментальною, оскільки вона не тільки лежить в основі фінансового плану, але й гарантує, що всі зацікавлені сторони, залучені до підготовки плану, працюють на основі спільного розуміння. Зокрема, точна інформація щодо дебіторської заборгованості та умов її погашення є життєво важливою для фінансового планування, оскільки це визначає управління грошовими потоками та загальний фінансовий стан. Таким чином, менеджери повинні надавати пріоритет покращенню інформаційного забезпечення, щоб підкреслити важливість фінансового планування серед управлінської команди, сприяючи створенню середовища, у якому можна приймати обґрунтовані рішення. Зрештою, забезпечивши збір та аналіз якісних даних, підприємства можуть узгодити свої фінансові плани з реалістичними очікуваннями та операційними можливостями, що призведе до більш стійких фінансових результатів.

Процес фінансового планування передбачає необхідність виконання умов, які забезпечують отримання бажаного результату.

Фінансове планування – процес розроблення системи фінансових планів і планових (нормативних) показників щодо забезпечення розвитку підприємства необхідними фінансовими ресурсами та підвищення ефективності його фінансової діяльності у майбутньому періоді [5, с. 315].

У фінансовому плануванні критично важливо – точність та своєчасність інформації, підкреслюючи її глибокий вплив на процеси прийняття рішень, актуальність даних зменшується, якщо вони не надаються вчасно, що ставить під загрозу їх корисність для впливу на важливі фінансові рішення, ефективність інформації залежить не тільки від точності, але й від доступності та ясності фінансових даних. Надання своєчасної інформації необхідно для

ефективних методів управління, припускаючи, що організації повинні віддавати пріоритет швидкому розповсюдженню фінансових даних для підвищення операційної ефективності. Крім того, точна інформація щодо дебіторської заборгованості та умов погашення є важливою для оптимального управління грошовими потоками, що є наріжним каменем підтримки фінансового здоров'я організації. Наявність надійної ділової інформації допомагає покращити фінансовий результат, а отже отримати бажаний прибуток.

Для успішного фінансового планування фінансовому керівництву підприємства необхідно використовувати належну інформаційну базу, яка описує індивідуальні особливості фінансової структури підприємства та його положення на ринку, а саме:

- законодавчі акти та рішення керівних органів щодо розвитку галузі
- вихідні дані, розраховані відповідними службами при розробці проектного плану (прибутки, економічні критерії);
- попередні результати роботи для встановлення довгострокових ділових відносин зі споживачами та підписання договорів на поставку та обслуговування;
- відомості про використання трудових і матеріально-технічних ресурсів (з результатами досвіду підприємств розвинених країн світу);
- аналіз матеріалів виробничо-фінансової діяльності з метою виявлення внутрішньовиробничих резервів, збільшення прибутку підприємства та максимізації його ринкової вартості тощо [4, с. 65].

Отже, фінансове планування є одним з альтернативних фінансових інструментів для налагодження фінансової діяльності підприємства та підвищення прибутковості та платоспроможності як один з найважливіших показників фінансового стану підприємства. Приділяти більше уваги фінансовому плануванню – зміцнить фінансову стабільність підприємства за умови виконання запланованих обсягів операційної та інвестиційної діяльності на основах фінансової стабільності та створення умов для отримання достатнього чистого прибутку для самоокупності та самофінансування підприємства.

Ефективність фінансового планування на підприємстві значною мірою залежить від якості його інформаційного забезпечення. Інформація відіграє вирішальне значення для фінансового планування на підприємстві, своєчасна, достовірна, повна та зрозуміла інформація є основою для ухвалення оптимальних фінансових рішень, які спрямовані на зменшення витрат фінансових ресурсів, збільшення прибутку і зростання ринкової вартості підприємства.

Список використаних джерел:

1. Босак І. П. Інформаційне забезпечення управління розвитком підприємств. *Квалілогія книги*. 2009. № 2. С. 134-136. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kk_2009_2_26 (дата звернення: 4.10.2024 р.)

2. Босак І. П., Турко О. І. Інформація – основа розвитку підприємства. *Наукові записки [Української академії друкарства]*. 2010. № 2. С. 83-86. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_2010_2_14 (дата звернення: 4.10.2024 р.)
3. Фінансовий менеджмент: підручник / А. М. Поддєрьогін та ін. Київ: КНЕУ, 2017. 534 с. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a40e2731-2304-4245-bb11-0692605a28c1/content> (дата звернення: 25.09.2024 р.)
4. Носирєв О. О., Дядюра М. І. Інформаційно-аналітичне забезпечення фінансового планування діяльності промислових підприємств. *Вісник НТУ «ХПІ»*. Серія: Економічні науки. 2020. № 1. С. 64-69. URL: http://es.khpi.edu.ua/article/view/2519-4461_2020_1_64/204828 (дата звернення: 4.10.2024 р.)
5. Тешева Л. В., Хохлов М. П., Петрова І. М. Роль фінансового планування у сучасних умовах господарювання. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 23. С. 314–320. URL: <http://global-national.in.ua/archive/23-2018/62.pdf> (дата звернення 25.09.2024 р.)

**Десятий Всеукраїнський конкурс
наукових есе, приурочений пам'яті
видатного вченого-економіста С. І. Юрія**

ЖУРІ

**Десятого Всеукраїнського конкурсу наукових есе, приуроченого пам'яті
видатного вченого-економіста С. І. Юрія**

Голова журі:

Ольга Кириленко – д.е.н., професор, професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія

Члени журі:

Вікторія Булавинець – к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія

Світлана Савчук – к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія

Ірина Круп'як – к.е.н., доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія

ПЕРЕМОЖЦІ ТА НОМІНАНТИ КОНКУРСУ

I місце

Лушней Тетяна

студентка гр. ФФ-21

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Петрик Анастасія

студентка гр. ПФМ-51

*Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя,
м. Тернопіль*

II місце

Петровська Дар'я

студентка гр. 372-2

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

Будьонков Богдан

студент гр. ФМПС-21

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Микола Баран

здобувач PhD

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

III місце

Новак Андрій

студент гр. МАРК-22

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Корецька Лідія, Дорош Максим

студенти гр. ПТБДм-11

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Токарчук Андрій

студент гр. ФПФм-11

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Номінанти конкурсу:

Плахотнюк Андрій

студент гр. УСМ-501

Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана, м. Київ

Біла Марта

студентка гр. 172-2

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

Денисова Уляна

студентка гр. 272-2

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

Ісопенко Василь

студент гр. 372-1

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

Ковальчук Вадим

студент гр. 272-2

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

Пацан Юлія

студентка гр. 372-2

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

Паламарчук Алла

студентка гр. ФМПСвн-31

Вінницький навчально-науковий інститут економіки ЗУНУ, м. Вінниця

Бесащук Марія

студентка гр. ФФ-21

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Обшарська Вікторія

студентка гр. ФМПС-21

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Савчук Анастасія

студентка гр. ПТ-2

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Тетяна Лушней
студентка гр.ФФ-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ЗЕЛЕНОГО ФІНАНСУВАННЯ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

У сучасному світі, з виникненням глобальних економічних, екологічних та соціальних викликів, які потребують нагального вирішення, забезпечення сталого розвитку стає пріоритетом для держав та міжнародних організацій, метою якого визначається задоволення поточних потреб суспільства без шкоди для майбутніх поколінь. Це потребує, насамперед, дослідження, розробки та фінансування проєктів, спрямованих на збереження ресурсів і захист довкілля.

В умовах війни та безпекових ризиків в Україні безперервно постають масштабні екологічні проблеми. Зокрема, за оцінками українського Міністерства захисту довкілля, збитки, завдані екології України, сягають приблизно 60 млрд. доларів. Воєнні дії призвели до численних лісових пожеж, забруднення води, повітря та ґрунтів, руйнування інфраструктури і втрати біорізноманіття, а заміновані осередки зайняли 67 000 км² території, яку необхідно очистити для подальшої безпечної життєдіяльності [2; 3].

Таким чином, екологічні виклики для нашої держави стають як ніколи актуальними, що робить залучення інноваційних інструментів зеленого фінансування важливою умовою сталого розвитку. У цьому контексті слова науковця С.І. Юрія влучно підкреслюють: «Стале соціально-економічне зростання в Україні може бути досягнуте тільки на інноваційній основі при активному використанні сучасних науково-інноваційних розробок та їх належному фінансовому забезпеченні» [1].

Зелене фінансування здійснюється через різноманітні інструменти, зокрема «зелені» облігації. У наукових дослідженнях підкреслюється, що вони є ефективним способом залучення капіталу для реалізації проєктів, що відповідають екологічним стандартам і сприяють зменшенню негативного впливу на довкілля. Поряд із «зеленими» облігаціями активно використовуються екологічні кредити та гранти, що сприяють запуску ініціатив у сфері відновлюваної енергетики, енергоефективності та управління відходами. Важливою є також підтримка міжнародних фінансових установ, таких як Світовий банк і Європейський банк реконструкції та розвитку, що активно фінансують ініціативи у напрямку сталого розвитку, відкриваючи нові можливості для економіки України.

За підтримки «зелених» інвестицій може зрости також і енергетична незалежність України, завдяки розвитку відновлюваної енергетики та зниженню залежності від імпортованих енергоресурсів. Як підкреслюють у дослідженнях Центру Разумкова, перехід до зелених інструментів фінансування здатен не лише покращити енергетичний баланс країни, але й створити

передумови для формування стійкої економічної системи, що інтегрована в глобальні процеси [4].

Проте розвиток зеленого фінансування в Україні зіштовхується з певними викликами. Серед них – обмежений доступ до капіталу, недостатньо розвинена інфраструктура для підтримки екологічних проєктів та низька обізнаність інвесторів щодо довгострокових переваг зелених інвестицій. Для активного впровадження зеленого фінансування в даних умовах можна розглянути можливість створення державного фонду сталих інвестицій, запровадження податкових пільг для компаній, що інвестують у відновлювані джерела енергії, а також використання краудфандингових платформ, де громадяни можуть вкладати кошти в локальні екологічні проєкти.

Використання міжнародного досвіду та необхідних ресурсів дає змогу Україні просуватися в напрямку сталого розвитку за допомогою ефективного комплексного підходу. Таким чином, інструменти зеленого фінансування мають значний потенціал розвитку в Україні, сприяючи екологічній безпеці, економічній стабільності та соціальному добробуту. Впровадження стійкої політики зеленого фінансування може стати важливим кроком для післявоєнного відновлення та формування нової моделі економіки, що базується на екологічних принципах та інноваційних рішеннях, роблячи її конкурентоспроможною в глобальному масштабі.

Список використаних джерел:

1. Юрій С., Кравчук Н. Чому новітня парадигма економічного розвитку?.. *Вісник ТДЕУ*. 2006. Т. 5, № 1. С. 9–19.
2. The Environmental Impact of the Conflict in Ukraine: A Preliminary Review. *UNEP - UN Environment Programme*. URL: <https://www.unep.org/resources/report/environmental-impact-conflict-ukraine-preliminary-review> (дата звернення: 03.11.2024).
3. After Two Years of War, Ukraine Sees Deepening Environmental Wound. *Yale E360*. URL: <https://e360.yale.edu/digest/ukraine-war-environment-2024> (дата звернення: 03.11.2024).
4. Ukraine's renewable energy sector before, during and after the war. *Центр Разумкова*. URL: <https://razumkov.org.ua/en/articles/ukraines-renewable-energy-sector-before-during-and-after-the-war> (дата звернення: 03.11.2024).

Анастасія Петрик

студентка гр. ПФМ-51

Тернопільський національний технічний університет
імені Івана Пулюя, м. Тернопіль

ДЕЯКІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ВІДХОДАМИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Воєнні дії, що тривають на території України, призводять до поглиблення економічної, гуманітарної й екологічної криз. Бомбардування, руйнування

об'єктів, використання боєприпасів, будівництво бліндажів і фортифікаційних споруд, мінні поля, винищення лісів, а також накопичення відходів на полігонах і звалищах (в Україні захоронюють близько 95% утворюваних відходів), призводять до забруднення атмосфери, ґрунтів, підземних вод і поверхневих водойм, негативно впливають на функціонування екосистем у цілому (20% природоохоронних територій України уражені війною, 812 заповідних територій в небезпеці, майже 1 млн га природоохоронних територій потерпають від війни [1]). Погіршує ситуацію зростання відходів електричного та електронного обладнання, батарейок, батарей та акумуляторів, хлоровмісних полімерів, стероїдних і біологічних хімічних засобів для захисту рослин, стимуляторів росту, консервантів, харчових добавок, упаковок, відходів виробництва продукції сільського господарства тощо [2].

Проте, незважаючи на надскладні умови функціонування, у яких на даний час перебуває наша держава, питанням сталого розвитку приділено увагу та докладено зусилля до його сприяння, відбувається реформування (у тому числі, з урахуванням світового досвіду) правової та економічної системи щодо регулювання використання природних ресурсів у цілому та управління відходами зокрема. В Україні проблема відходів була однією з ключових екологічних проблем ще до початку АТО та повномасштабного вторгнення рф. Управління відходами в нашій державі потребує вирішення нагальних питань щодо їх утворення, накопичення, зберігання, перероблення, утилізації та захоронення; створення інфраструктури поводження з ними. У 2017 році Кабінет Міністрів України затвердив Національну стратегію управління відходами в Україні до 2030 року [2] та План її реалізації, яка, зокрема, передбачає створення регіональних центрів з утилізації відходів, запровадження принципів циклічної економіки та розширеної відповідальності виробника, впровадження п'ятиступеневої ієрархії поводження з відходами, яка працює в Європейському Союзі (основний акцент – на запобіганні утворенню відходів і лише в окремих випадках – їх захоронення).

Для успішного подолання наслідків не лише спричинених війною, а й нераціональним відношенням до природи у цілому, необхідно залучати інвестиції у цю сферу, створити сучасну інфраструктуру, зменшити кількість об'єктів управління відходами, що не відповідають вимогам законодавства, впровадити системи ефективного відновлення та переробки відходів, дотримуватися міжнародних стандартів щодо утилізації небезпечних матеріалів, а також популяризувати серед населення важливість і необхідність збереження навколишнього середовища.

Фінансування подолання наслідків війни для довкілля в Україні може бути здійснено завдяки залученню міжнародної допомоги та грантів від міжнародних організацій та країн-партнерів, державних бюджетних асигнувань для реконструкції та відновлення екосистем, забезпечення доступу до питної води та екологічно чистих джерел енергії, а також проведення інших заходів з метою забезпечення сталого розвитку та відновлення природних ресурсів.

Список використаних джерел:

1. Війна знищує довкілля, але маємо вистояти для майбутніх поколінь. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3848183-vijna-znisue-dovkilla-ale-maemo-vistoati-dla-majbutnih-pokolin.html>
2. Про схвалення Національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/820-2017-p#Text>

Дар'я Петровська
студентка гр. 372-2

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

**ЕКОНОМІЧНА БРОНЬ ВІД МОБІЛІЗАЦІЇ:
МОЖЛИВОСТІ ТА РИЗИКИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ**

З початку повномасштабного вторгнення в Україні сфери економіки та оборони перетинаються все тісніше. Підприємства, які пропонують тисячі робочих місць і сплачують до бюджетів податки, забезпечуючи фінансову стабільність країни, водночас забирають у неї ж людський ресурс для захисту власних кордонів. Питання економічної броні створює нове поле для дискусій, яке провокує неоднозначну поведінку та протистояння в умовах, коли неабияк важливо продовжувати жити й боротися з ворогом без внутрішніх конфліктів. Постає питання, чи стане втілення цієї ідеї опорою для розцвіту економіки чи ще одним фактором небезпеки та ослаблення держави.

Збереження від втрати робочого персоналу для реалізації цілей на підприємстві є основною метою економічного бронювання для бізнесу. У такому випадку виробничі потужності фірм зростатимуть, що спричинить зростання обсягів доходів, що, у свою чергу, призведе до збільшення обсягів податків до бюджетів. Влучно зазначив проф. Юрій С. І., що саме «бюджет активно впливає на формування та удосконалення соціально-економічної інфраструктури, яка в свою чергу сприяє або гальмує розвиток виробництва [2, с. 7].

Проте, чи можна говорити про недовиконання плану на виробництві, до прикладу, коли не вистачає людей для захисту та створення взагалі можливих умов для життя цього бізнесу? Чи є це доречним, якщо без оборони нашої території не буде що захищати: ні підприємств, ні ресурсів для виконання того плану? Таким чином, збереження робочих місць для бізнесу втрачає пріоритетність, коли не існуватиме базових умов для його ведення.

Іншим переконливим аргументом для застосування економічної броні є грошові ресурси держави. За прогнозами щорічно до бюджету додатково будуть надходити 200 млрд грн, що являє собою 3% від ВВП України в 2023 році. Для нас такий показник є значущим у виділенні коштів на такі сектори, як інфраструктура чи енергетика, та на фінансування оборони, що є пріоритетом в

умовах війни. Допоміжні ресурси використовуватимуть на закупівлю військової техніки, соціальне забезпечення ЗСУ та на резерв непередбачених витрат.

Хоча прогнозовані кошти є вагомими, існує ризик нерівномірного розподілу ресурсів. При виділенні більших обсягів на оборону недофінансовують інші критично важливі сфери (охорона здоров'я та освіта), які забезпечують розвиток країни в довгостроковій перспективі. Крім того, економічна бронь сприятиме виходу економіки з тіні. Розкриття реальних доходів збільшить обсяги податкових сплат до бюджету та знизить показники тіньової економіки в країні. Так само, застосування економічної броні може викликати розвиток бізнесів, що також позитивно вплине на зростання податкових платежів до бюджетів.

Важливо враховувати думку населення, яке спочатку розкритикувало ідею щодо економічної броні. Для громадян це було новітнім методом легалізації «відкупу» від мобілізації [0]. Насамперед, такий спосіб надання преференцій без належних підстав вплине на рівень довіри громадян щодо вправності роботи державних інституцій і спровокує невдоволення у вигляді несплати обов'язкових платежів до бюджету на знак протесту. Подібний розвиток подій надасть підстави для повторення помилок минулих посадовців і підтвердить в очах громадян фаворитивне ставлення до «елітних груп» верств населення.

Таким чином, для якісного впровадження економічної броні від мобілізації необхідно дотримуватися таких заходів, щоб не забезпечити втрату довіри громадян до органів влади: оприлюднювати критерії щодо вибору підприємств для надання підтримки; регулярно звітувати перед населенням про результати впровадження економічної броні щодо оцінки впливу на розвиток діяльності бізнесу, динаміки у обсягах надходження з попередніми періодами тощо.

Список використаних джерел:

1. Економічне бронювання: які варіанти пропонують. Сайт «BBC News Україна». URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c5116x92xlyo> (дата звернення: 27.10.2024)
2. Юрій С. Концептуальні засади сутності бюджету. *Фінанси України*. 2001. № 10. С. 3-10.

Богдан Будьонков
студент гр. ФМПС-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ТА ТУРБУЛЕНТНОСТІ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Сталий розвиток, як концепція гармонійного поєднання економічного зростання, соціальної справедливості та збереження довкілля, набуває все більшої актуальності в умовах глобалізації та посилення взаємозалежності країн. У контексті глобальної невизначеності та зростаючих ризиків, таких як війна, економічні кризи, екологічні катастрофи та соціальні збурення, інтеграція принципів сталого розвитку в національну політику набуває критичного значення. Сучасне суспільство повинно функціонувати на засадах сталого розвитку, що передбачає гармонійну взаємодію між людиною та навколишнім середовищем. Для реалізації моделі сталого розвитку необхідно трансформувати принципи функціонування економічної системи.

Сьогодні Україна стикається з надзвичайними викликами, зокрема внаслідок війни, яка призвела до серйозних економічних, екологічних та соціальних потрясінь. Всі зусилля, спрямовані на сталий розвиток, ускладнені. Проте, прагнення України інтегруватися в економічний простір ЄС вимагає дотримання основних принципів, які є ключовими для розвитку європейських країн. Це підкреслює необхідність нових досліджень у сфері сталого розвитку в умовах сучасних турбулентних процесів.

Аналізуючи наукові праці д.е.н., професора С. І. Юрія, можна виділити кілька ключових аспектів, які впливають на перспективи сталого розвитку в умовах сучасної турбулентності. По-перше, він підкреслює важливість макроекономічної стабільності як фундаменту для довгострокового зростання. За його твердженням, інфляція, девальвація національної валюти та високий рівень державного боргу створюють значні перешкоди для інвестицій та сприяють зростанню соціальної напруженості. По-друге, професор звертає увагу на необхідність диверсифікації економіки та зменшення залежності від експорту сировинних ресурсів. Це дозволить знизити вразливість до зовнішніх шоків та створити більш стійку економічну систему. По-третє, С. І. Юрій акцентує на важливості розвитку людського капіталу як одного з основних факторів зростання продуктивності праці та підвищення якості життя населення.

У контексті глобальної невизначеності та безпекових ризиків, сталий розвиток вимагає комплексного підходу, який враховує як внутрішні, так і зовнішні фактори. Важливу роль відіграють такі заходи:

– посилення макроекономічної політики: створення стабільного макроекономічного середовища є необхідною умовою для залучення інвестицій та стимулювання економічного зростання;

– розвиток інноваційної економіки: інновації є рушійною силою економічного зростання та дозволяють підвищити конкурентоспроможність національної економіки;

– зміцнення енергетичної безпеки: диверсифікація джерел енергії та підвищення енергоефективності є важливими кроками для зменшення залежності від імпорту енергоресурсів;

– створення ефективної системи соціальної захисту: соціальна справедливість є невід'ємною складовою сталого розвитку;

– міжнародне співробітництво: спільні зусилля країн світу є необхідними для вирішення глобальних проблем, таких як зміна клімату, бідність та нерівність.

Незважаючи на виклики, Україна продовжує працювати над досягненням цілей сталого розвитку. У 2023 році за показником індексу сталого розвитку Україна отримала 76,5 балів, що відповідає 38-му місцю серед 166 країн. Однак досягнення інших цілей, таких як подолання голоду, гендерна рівність та забезпечення доступу до чистої води, залишаються складними завданнями. Крім того, важливо зазначити, що навіть у складних умовах формування сприятливого клімату для впровадження концепції сталого розвитку є важливим для стабільного функціонування національної економіки. Після закінчення війни, відбудова країни вимагатиме великих фінансових ресурсів і нової моделі розвитку суспільства. Раціональне використання природних ресурсів стає дедалі важливішим, а досягнення цілей сталого розвитку може сприяти залученню фінансових ресурсів та підтримки міжнародних організацій.

Отже, питання сталого розвитку в Україні, хоч і не є пріоритетними у поточний момент, повинні залишатися в центрі уваги під час відбудови після війни. Це сприятиме модернізації національної економіки, відновленню інноваційного потенціалу та покращенню якості життя. Впровадження принципів сталого розвитку в нову модель економічного відновлення може позитивно вплинути на привабливість країни для проживання та повернення громадян з-за кордону. Таким чином, сталий розвиток є не лише шляхом до кращого майбутнього для України, а й необхідністю в умовах сучасних глобальних викликів. Сталий розвиток в умовах глобальної невизначеності та безпекових ризиків є складним і багатогранним завданням. Реалізація цієї мети вимагає комплексного підходу, який враховує як внутрішні, так і зовнішні фактори. Наукові праці д.е.н., професора С.І. Юрія надають цінні рекомендації щодо формування ефективної економічної політики, спрямованої на забезпечення сталого розвитку України.

Список використаних джерел:

1. Дубина М., Сердюк Д. Забезпечення сталого розвитку України в умовах невизначеності та турбулентності зовнішнього середовища. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2023. № 4 (36). С. 9-25. URL: <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/299096/291569>
2. Юрій С. І. Проблеми фінансування інноваційної діяльності в Україні. *Вісник Львівського університету*. Серія економічна. 2007. № 45.

3. Юрій С. І., Петренко О. В. Вплив глобальної фінансової кризи на стан банківської системи України. *Економічний часопис*. 2009. № 1.
4. Юрій С. І. Міжнародні фінанси: Підручник. Київ: ТНЕУ, 2010.

Андрій Новак

студент гр. МАРК-22

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ФІНАНСИ У НАШОМУ ЖИТТІ

Ні для кого не є секретом, що фінанси відіграють важливу роль у повсякденному житті кожного з нас, але не всі розуміють, що це. Тож, що таке фінанси у нашому житті? Зазвичай більшість ідентифікують поняття «фінанси» з грошима. Чи насправді це є так? Заглиблюючись в дисципліну «Фінанси», можна зрозуміти, що поняття «фінанси» є набагато ширшим поняттям, аніж гроші і ідентифікувати їх один з одним було б не доречно. Гроші – є матеріальним проявом фінансів, а фінанси – це сукупність грошових відносин, з приводу розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів між державою, юридичними та фізичними особами.

Здорові стосунки зі світом фінансів і правильне управління грошима завжди є корисними навичками. Подобається нам це чи ні, але значна частина наших життєвих рішень залежить від стану наших фінансових можливостей. Часто ми чуємо, що гроші негативно впливають на людину, змінюючи її та показуючи гіршу сторону особистості. Люди здатні надавати більш значну перевагу грошам, жертвуючи моральними та сімейними цінностями та навіть піти на злочин заради миттєвого збагачення.

Якщо проаналізувати, що можуть нам дати гроші, то можна зрозуміти, що саме їх наявність відкриває безліч можливостей для нас, починаючи від подорожей до купівлі необхідних речей: житла, одягу, їжі. Роблячи наше життя комфортним та затуманюючи нас, даючи хибне уявлення, що гроші – це саме найважливіше в нашому житті. Тому ефективне управління грошима є важливим, забезпечуючи нам фінансову безпеку, замість того, щоб жити від зарплати до зарплати.

Успішне управління фінансами не завжди дається легко. Як правило, сильно залежачи від правильного планування розподілення власних фінансових ресурсів. Часто можна зіткнутися з періодами, коли витрати будуть перевищувати доходи, щоб уникнути цього необхідно поставити правильні фінансові цілі. Замість того, щоб просто витрачати гроші без належної системи, слід продумати про створення реалістичного плану своїх доходів і витрат, щоб задовольнити власні потреби та потреби своєї сім'ї. Відкриваючи нам фінансову свободу, адже коли в тебе є достатня кількість грошей, ми можемо задовольнити всі свої потреби та мрії.

Отже, фінанси відіграють важливу роль у нашому повсякденному житті. Однак варто пам'ятати, що гроші існують для людей, а не люди живуть заради них. За словами Сергія Ілліча Юрія «... ставлення людини до грошей обумовлюється передусім особистісними характеристиками, а також соціально-культурним оточенням та економічним статусом індивіда» [1, с. 18].

Список використаних джерел:

1. Юрій С. І., Кізима Т. О. Фінансова грамотність населення в діалектиці сучасних освітніх тенденцій. *Фінанси України*. 2012. № 2. С. 16–25.

Лідія Корецька

студентка гр. ПТБДм-11,

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Максим Дорош

студент гр. ПТБДм-11,

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ
БІЗНЕСУ: ЕЛЕКТРОННА КОМЕРЦІЯ ТА КРИПТОВАЛЮТА**

У сучасному світі інформаційна безпека є однією з ключових складових які є необхідними для успішного функціонування бізнесу. Особливо зважаючи на процес розвитку цифрової трансформації, основні ділові операції між партнерами все частіше здійснюються шляхом обміну електронними документами. Електронна комерція та криптовалюта стають все більш популярними, відкриваючи нові можливості для підприємців та інвесторів. Водночас, ці нові форми ведення бізнесу супроводжуються значними викликами, пов'язаними з фінансовою та інформаційною безпекою. Ми вважаємо, що забезпечення безпеки в цих сферах є критично важливим для стабільного та успішного розвитку бізнесу. Процес використання новітніх інформаційних технологій здійснюється на усі напрямки діяльності, враховуючи як і приватні підприємства так і економічну систему загалом. Проте необхідно зважати на зростання кількості кіберзлочинів та складність атак, що робить необхідним забезпечення високого рівня захисту даних і транзакцій.

По-перше, електронна комерція включає в себе широкий спектр операцій, які проводяться через інтернет: від продажу товарів і послуг до електронного обміну даними та мобільних платежів. Важливо розуміти, що кожна така операція є потенційною точкою ризику. Ми повинні усвідомлювати, що кіберзлочинці постійно шукають способи проникнути в системи захисту для отримання доступу до конфіденційної інформації або фінансових ресурсів.

По-друге, криптовалюта є новою формою цифрових грошей, яка використовує криптографію для забезпечення безпеки транзакцій і контролю випуску нових одиниць. Використання криптовалюти дає можливість проводити децентралізовані та безпечні платежі, які не залежать від традиційних банківських систем. Проте, такі платежі також можуть бути мішенню для кіберзлочинців.

Щоб захистити бізнес від цих загроз, ми повинні вжити конкретних заходів. Одним з найважливіших кроків є інвестиції в сучасні засоби захисту, такі як багатофакторна автентифікація, шифрування даних та регулярні аудити безпеки. Успішна реалізація цих заходів сприятиме довірі до електронної комерції та криптовалют, що, в свою чергу, сприятиме їхньому подальшому розвитку. Інтеграція криптовалют в електронну комерцію має потенціал для значних змін щодо трансформації традиційних моделей бізнесу.

Ми також вважаємо, що регулярне навчання персоналу є критичним елементом забезпечення інформаційної безпеки. Працівники повинні бути обізнані про сучасні загрози та методи їх уникнення. Підвищення обізнаності допоможе знизити ризик випадкового витоку інформації або успішних атак фішингу.

Крім того, важливою є співпраця з регуляторними органами. Відсутність чіткої нормативної бази для регулювання електронної комерції та криптовалют створює правову невизначеність та потенційні ризики для бізнесу. Ми повинні слідкувати за змінами в законодавстві та дотримуватись вимог регуляторних органів, щоб уникнути правових ризиків.

Підсумовуючи, ми хотіли б додати, що забезпечення фінансової та інформаційної безпеки є критичним для успішного розвитку бізнесу в умовах електронної комерції та використання криптовалют. Інвестиції в сучасні технології захисту, регулярне навчання персоналу, співпраця з регуляторами та використання блокчейн-технологій допомагають мінімізувати ризики та підвищити довіру клієнтів і партнерів. Впровадження цих заходів сприятиме не лише захисту від потенційних загроз, але й зміцненню репутації та конкурентоспроможності бізнесу на ринку.

Андрій Токарчук
студент гр. ФПФМ-11,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

РИЗИКИ ФІНАНСОВОГО ШАХРАЙСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ: ЯК УБЕЗПЕЧИТИ СЕБЕ ТА РОДИНУ

*«Наявність низки інвестиційних ризиків при
вкладанні коштів у різноманітні фінансові проекти
вимагають цілісної і дієвої системи захисту прав та
інтересів приватних інвесторів в Україні»
С. І. Юрій*

Вищенаведена цитата Сергія Ілліча Юрія з його наукового доробку [1, с. 16] спонукала мене до роздумів щодо причин стрімкого зростання викликів і загроз, пов'язаних із поширенням упродовж останніх років різного роду шахрайських схем та фінансових злочинів на теренах України. Особливо загострилася означена проблематика після початку повномасштабної російської агресії та, як наслідок, погіршення фінансово-економічної ситуації в країні. Це і не дивно, позаяк кількість шахрайських дій «суттєво зростає саме в умовах економічних криз, адже нестабільна фінансова ситуація в державі призводить до масового банкрутства банків, закриття багатьох підприємств (тобто скорочення робочих місць), втрати довіри до традиційних видів інвестування, можливості вберегти та заробити гроші» [2, с. 117], а воєнні конфлікти підвищують ризики фінансового шахрайства, зважаючи на стресові реакції та психологічний тиск військових дій на громадян. Недаремно первинним підґрунтям, на якому виникає й поширюється цей вид обману, науковці вважають психологічні чинники, які активно досліджує теорія поведінкових фінансів, котра «пояснює мотиви та чинники прийняття людьми нерациональних фінансових рішень» [3, с. 16-17].

Тож дослідження сутності та форм фінансового шахрайства і формування стратегій убезпечення від нього в умовах повномасштабної війни є надважливим завданням у контексті забезпечення особистої фінансової безпеки.

Безперечно, нині значно активізувалися шахрайські дії з метою заволодіння особистими і фінансовими даними українців з використанням різноманітних методів маніпуляції та соціальної інженерії. З-поміж таких зокрема виокремимо: маніпуляції з гуманітарною допомогою та пожертвами (коли шахраї, начебто для збору коштів на потреби ЗСУ, використовують емоційно заряджені історії та зворушливі зображення й залучають кошти на рахунки зловмисників) [3]; фішинг (коли шахраї імітують офіційні ресурси банків, платіжних систем, електронної комерції тощо з метою змусити користувачів ввести особисті дані чи платіжні реквізити або ж надсилають електронні листи чи смс-повідомлення, котрі містять підроблені

гіперпосилання, що перенаправляють користувачів на фальшиві сторінки, з яких шахраї здійснюють несанкціоновані транзакції, зняття коштів із банківських рахунків жертв або ж викрадення конфіденційних даних); кредитне шахрайство (коли шахраї створюють фіктивні кредитні пропозиції, надаючи ілюзію вигідних умов для потенційних клієнтів) тощо.

Відтак з метою убезпечення себе та своїх рідних від впливу шахрайських дій насамперед потрібно: підвищувати власний рівень фінансової грамотності, позаяк лише фінансово освічені громадяни здатні оцінювати фінансові ризики та, за можливості оминати їх; посилювати навички особистої кібербезпеки; бути обачними при здійсненні різного роду пожертв і залучення кредитних ресурсів.

Список використаних джерел:

1. Юрій С. І., Кізима Т. О. Фінансова грамотність населення в діалектиці сучасних освітніх тенденцій. *Фінанси України*. 2012. № 2 (195). С. 16-25. URL: http://finukr.org.ua/docs/FU_12_02_016_uk.pdf
2. Кізима Т., Хамига Ю. Фінансове шахрайство: теоретична концептуалізація та економічне підґрунтя. *Світ фінансів*. 2019. Вип. 2 (59). С. 109-123. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1230/1233>
3. Кізима Т. Поведінкові фінанси у концепціях класичної та інституціональної теорій. *Світ фінансів*. 2013. Вип. 3. С. 7-18.
4. Найпоширеніші види шахрайства під час війни — Нацбанк. URL: https://biz.ligazakon.net/news/210456_nayposhirensh-vidi-shakhraystva-pd-chas-vyni---natsbank

*Десяті ювілейні всеукраїнські наукові читання пам'яті С. І. Юрія:
збірник наукових праць. м. Тернопіль, 12 листопада 2024 року*

Наукове видання

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

**Десяті ювілейні всеукраїнські наукові читання
пам'яті С. І. Юрія**

12 листопада 2024 року